

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS I: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJU
SECTIO ARCHAEOLOGICA

ARHEOLOŠKI VESTNIK

· ACTA ARCHAEOLOGICA

IV/1

LJUBLJANA

1953

PUBLIKACIJE ARHEOLOŠKE VSEBINE, KI JIH JE IZDALA SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI

Josip Korošec: Poročilo o izkopavanju na Ptujskem gradu leta 1946. Ljubljana 1947. 62 str. + XVII tab. 8°.

Josip Korošec: Slovansko svetišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1948. 76 str. + III tab. + 32 slik + 18 skic. 8°.

Josip Korošec: Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1950. 368 str. + LXXXIX tab. + 1 pril. 8°.

Jože Kastelic-Božo Škerlj: Slovanska nekropola na Bledu. Arheološko in antropološko poročilo za leto 1948. Ljubljana 1950. 103 str. + 21 slik + X tab. + 1 pril. 8°.

Arheološka poročila. Poročilo o izkopavanjih v Ljubljani, Novem mestu in na Panorami v Ptuj. Ljubljana 1950. 112 str. + XXXIX tab. + 3 pril. 8°.

Josip Klemenc: Ptujski grad v kasni antiki. Ljubljana 1950. 100 str. + XLVIII tab. + 2 pril. 8°.

Franjo Ivaniček: Staroslavenska nekropola u Ptuj. Rezultati antropoloških istraživanja. Ljubljana 1951. 234 str. 4°.

Josip Korošec: Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu. Ljubljana 1951. 273 str. + LV tab. + 6 zvd. 8°.

Srečko Brodar: Otoška jama, paleolitska postaja. Ljubljana 1951. 40 str. + IX tab. 8°.

Srečko Brodar: Paleolitski sledovi v Postojnski jami. Ljubljana 1951. 42 str. + I tab. 8°.

Arheološki vestnik II/1. Ljubljana 1951. 87 str. 8°.

Arheološki vestnik II/2. Ljubljana 1951. 191 str. 8°.

Arheološki vestnik III/1. Ljubljana 1952. 168 str. 8°.

Arheološki vestnik III/2. Ljubljana 1952. 192 str. 8°.

*Naslov za zamenjavo: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Biblioteka,
Poštni predal 323, Ljubljana, Jugoslavija.*

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS I: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJO
SECTIO ARCHAEOLOGICA

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

IV/1

LJUBLJANA

1953

+ 102469

SPREJETO NA SEJI PREDSEDSTVA
SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI
DNE 16. FEBRUARJA 1953

102469

P 2281/1953

Uredili:

dr. Srečko Brodar, dr. Josip Korošec,
dr. France Stelè, dr. Božo Škerlj

Odgovorni urednik:

dr. Srečko Brodar

Tiskala Triglavsko tiskarna v Ljubljani

VSEBINA — CONTENTS

Josip Korošec:

- Delitev vinčanske kulturne plasti 5
Einteilung der Kulturschicht von Vinča

France Starè:

- Bronaste najdbe iz pečine Hrustovače 47
Bronzefunde in Hrustovača Pečina

Hermann Müller-Karpe:

- Zum Beginn der Kahnfibel mit profiliertem Fuss 54
Pojav čolničaste fibule s profilirano nogo

Anton Smodić:

- Rimska ključavnica z masko iz Poetovija 59
Römisches Anhängeschloss mit Maske aus Poetovio

Jovan Hadži:

- Lupine kavrijev v grobovih starih Slovanov na Ptujem gradu . 66
Kaurimuscheln in den altslawischen Gräbern auf dem
Schlossberg von Ptuj

POROČILA — REPORTS

Milutin Garašanin:

- Preistoriski nalazi iz Crnobuki kod Bitolja 75
Vorgeschichtliches aus Crnobuki bei Bitolj

France Starè:

- Pomemben zaklad z Vrhnike (Nauportus) 94
Ein bedeutender Depotfund aus Vrhnika (Nauportus)

Rudolf Bratanič:

- Poročilo o najdbah na Hajdinskem grobišču 105
Bericht über die Funde in der römischen Nekropole in Hajdina

Alojzij Bolta:

- Rimske in srednjeveške najdbe v Prešernovi ulici v Celju 109
Découvertes romaines et du moyen âge à Celje

F. Grafenauer:

- Rimski grob najden pri Skaručni 144
Römisches Grab gefunden bei Skaručna

KNJIŽNA IN DRUGA POROČILA — BOOK AND OTHER REWIEWS

Srečko Brodar:

L. F. Zoltz, Altsteinzeitkunde Mitteleuropas 148

Josip Korošec:

Richard Pittioni, Vom geistigen Menschenbild der Urzeit 151

Milutin V. Garašanin, Ka problemu Dimini migracije 155

Ivan Venedikov, Bargala v razpoki i proučavanja I 158

Olga Šafarik, Jedna ostava bronzanog doba iz Beograda 159

Milutin Garašanin, O poreklu S spirale u vinčanskoj grupi 160

Branko Gavella, Osnovi preistoriske arheologije 160

Branko B. Gavella, Keltski oppidum Židovar 164

France Starč:

H. Müller-Karpe, Zeugnisse der Taurischer in Kärnten 169

Josip Klemenc:

Festschrift für Rudolf Egger, Beiträge zur älteren Europäischen
Kulturgeschichte 172

Saria Balduin, Noricum und Panonien 182

Gorenc Marcel, Antikna skulptura u Hrvatskoj 186

St. Jesse:

Zamenjava knjig 187

DELITEV VINČANSKE KULTURNE PLASTI

JOSIP KOROŠEC

Pri vprašanju relativne kakor absolutne kronologije v neolitski dobi naše države, a tudi v precejšnji meri izven nje, je za sedaj iz mnogih vzrokov najbolj pomembna vinčanska kulturna plast. Med prvimi je, da je vinčanska kulturna plast izredno močna, kar nikakor ni slučaj z drugimi podobnimi najdišči. Drugi vzrok je, da spada Vinča res med redka najdišča, ki so vsaj delno tudi stratigrafsko raziskana, tako da nam more nuditi precej zanimivo sliko kulturnega življenja in jasne razvojne stopnje. Tretji vzrok je, da so naselbino izredno dolgo uporabljali, to je iz polnega neolita do bronaste dobe. To bi bili nekako glavni vzroki poleg izrednega bogastva v materialu vsake vrste ter možnosti študija tipološkega razvoja raznih form. Tako je Vinča postala nekakšna temeljna točka, okoli katere se lahko grupirajo v relativni kronologiji druge kulturne skupine, posebno na jugovzhodnem delu Balkanskega polotoka in Panonske ravnine. Zanimivo pa je, da je na eni strani pomembnost te naselbine, na drugi pa tudi slabo poznanje gradiva privedlo do precejšnje zmede že v sami delitvi kulturne plasti, kar bi na zunaj bilo sicer manj pomembno, je pa tako za kronologijo kakor tudi za razne povezave nujno potrebno. V kratkem bom podal tudi pregled najvažnejših dosedanjih delitev vinčanske plasti. Najboljši poznavalec vinčanske kulturne ostaline in njen najditelj Vasić se detajlno s tem problemom ni ukvarjal, kar so na raznih mestih omenili tudi že drugi avtorji.¹ Vzrok takemu Vasićevemu stališču je treba iskati v tem, da on vinčansko kulturno plast smatra za celoto, ki jo organsko ni mogoče deliti.² To gledišče po vsem videzu zastopa tudi danes, ker nimamo nikjer v njegovih novejših delih poskusa nove delitve vinčanske plasti. Kljub temu pa tudi Vasić deli vinčansko plast, toda samo sumarno po metrih. Tako jo je v svojih starejših publikacijah razdelil na 6 stratuumov, in sicer sloj zemunic, sloj do 8 m, sloj do 6 m, sloj do 4 m, sloj do 2 m in sloj do 0 m. Vasić pa ni nikjer razložil niti dokumentiral vzroke takšni delitvi, čeprav moramo pri-

¹ Fewkes, One the Interpretation and Dating of the Site of »Belo Brdo« at Vinča in Yugoslavia (PAPS LXXV, No. 7, 1936, 657). — Garašanin, Hronologija vinčanske grupe, Ljubljana 1951, 9.

² Vasić, Preistoriska Vinča IV, XIII sl.

znati, da je, sumarno vzeto, dokaj točna. Medtem pa bi bogastvo v gradbenih objektih v Vinči dalo možnost delitve plasti po stanovanjskih horizontih. Ta delitev bi bila nad vse zanimiva in tudi veliko bolj točna kakor katera koli druga. Toda tudi Vasićevo povsem sumarno delitev je potrebno nadvse resno vzeti v poštev. Ima zelo mnogo materialnih elementov, ki jo opravičujejo. Gledišče o nedeljivosti vinčanske plasti je zavzel Fewkes,³ kateremu se je pridružil tudi Childe v najnovejšem delu,⁴ medtem ko je poprej delil vinčansko kulturno plast v dve fazi.⁵ Tudi Menghin je delil vinčansko kulturo na dve fazi, I in II, kjer je pa v mlajši fazi videl še eno podskupino II b.⁶ Kasneje je pa prevzel Holstejevo delitev. Nekoliko drugače pa je z nekaterimi drugimi znanstveniki, ki so za kronološko delitev vinčanske kulturne plasti vzeli razne elemente. Od teh je na vsak način najbolj pomembna Holstejeva delitev;⁷ ta je za bazo vzel razne keramične skupine, ki predstavljajo eno celoto. Tako Holste deli vinčansko plast v 5 stopenj od A do E. Stopnja A ustreza nekako plasti do 8 m vključno s stanovanjskimi jamami. Stopnja B je po Holsteju karakteristična s skupino vaz, ki so bile najdene 7,05, 6,60 in 6,50 m globoko. Tako bi ta plast trajala nekako od 8 do 6,50 m. Stopnja C se po njem javlja do 5 m. Stopnja D bi zopet po njegovi citirani keramiki trajala do 3,50 m, medtem ko zadnja predmetalna stopnja E traja nekako od 3,50 do 1,50 m. Ako nekoliko natančneje pogledamo, bomo videli, da se ta delitev, ki v imenovani razpravi ni izdelana po metrih, temveč po keramičnih skupinah, ki se pa nekako dá prenesti tudi na absolutno globino, precej ujema s shematično Vasićevo delitvijo. Kljub raznim neznatnim pomanjkljivostim je Holstejevo delitev v glavnem sprejelo tudi veliko število drugih znanstvenikov in se tudi še danes uporablja. Druge manj posrečene delitve so pa napravili tudi drugi, kakor Schuchhardt,⁸ R. R. Schmidt,⁹ Grbić, Vulić¹⁰ itd.

Od drugih, ki tudi danes uporabljajo Holstejevo delitev, je posebno treba omeniti Milojčića, ki je napisal doslej celo vrsto razprav v zvezi z neolitom na jugovzhodu in v katerih se v veliki meri dotika tudi našega neolita.¹¹ Poleg tega pa on še nekoliko izpopolnjuje

³ Fewkes, PAPS LXXV, 657 sl.

⁴ Childe, *The Dawn of European Civilisation*, London 1947, 86 sl.

⁵ Childe, *The Danube in Prehistory*, Oxford 1928, 26 sl.

⁶ Menghin, *Weltgeschichte der Steinzeit*, Wien 1940, 353 sl. — *Handbuch der Archäologie*, München 1950, 44 sl.

⁷ WPZ 1939, str. 1 sl.

⁸ Schuchhardt, *Alteuropa*, 1941, 174 sl.

⁹ R. R. Schmidt, *Burg Vučedol*, Zagreb 1945, 115 sl.

¹⁰ *Corpus vasorum antiquorum*, 3, 3 sl. — *Vojvodina I.*, Novi Sad 1939, 49 sl.

¹¹ Milojčić, *South-Eastern Elements in the Prehistoric Civilisation of Serbia* (*Annual of the British School at Athens XLIV*), 258 sl. — Milojčić, *Chronologie der jüngeren Steinzeit*, 1949, 70 sl. — *Körös-Starčevo-Vinča* (Reinecke Festschrift, Mainz 1950), 108 sl. — *Die Siedlungsgrenzen und*

Holstejevo delitev in v stopnji B razlikuje dve podstopnji BI in BII.¹² Proti takšni delitvi se je v novejšem času izrazil Garašanin.¹³ Stoji na stališču, da je zadostna delitev v dve glavni fazi, in sicer v starejšo, ki jo imenuje vinčansko-tordoška faza, in mlajšo, ki jo imenuje vinčansko-pločnička faza. Starejša faza bi obsegala plasti do okoli 6,50 m globine, a mlajša od 6,50 do ca. 3,0 m.¹⁴ Vendar pa Garašanin sedaj v neki drugi razpravi¹⁵ dovoljuje tudi možnost daljnje delitve teh stratumov na več stopenj.¹⁶ Stoji pa na stališču, da je poimenovanje njegovih kulturnih plasti: vinčansko-tordoška in vinčansko-pločnička faza povsem pravilno.¹⁷ Na drugem mestu sem se že dotaknil vprašanja poimenovanja Garašaninovih faz, kjer sem pokazal na samo delno točnost takšne delitve in tudi samo delno upravičenost takšnih poimenovanj, ker vzbujajo lahko popolnoma napačen dojem, čeprav takšne nazive uporabljajo tudi drugi arheologi.¹⁸ Kljub temu pa moramo priznati, da so vse te delitve, ker danes nimamo še delitve po stanovanjskih horizontih, tudi dokaj pravilne. Tako tisti avtorji, ki smatrajo vinčansko plast za celoto, niti najmanj ne grešijo, ker se celotna vinčanska kultura postopoma razvija, brez kakih nasilnih prelomov, tako da je razvoj mogoče zasledovati v plasti, debeli skoraj 8 m. Ne grešijo pa tudi tisti znanstveniki, ki smatrajo, da je vinčansko plast mogoče razdeliti v dva stratuma, starejši in mlajši; ti jemljejo mejo pri pojavu nekaterih novih elementov.

Kakor je vinčanska neolitska kultura v Vinči enotna in jo v grobem lahko delimo na starejšo, nekako do 6 m in mlajšo nekako do 2 m, je vendar pri kronoloških in drugih vprašanjih nemogoče

Zeitstellung der Bandkeramik im Osten und Südosten Europas (35. Bericht der R. G. Kommission, 1943—1950), 110 sl.

¹² Miložić, *Chronologie*, 72 sl. — *Annual BSA XLIV*, 266 sl.

¹³ Garašanin, *Hronologija*, 8 sl.

¹⁴ To delitev je Garašanin uporabljal tudi že v raznih prejšnjih razpravah in člankih (*Istoriski Glasnik* 1949 [2], 38 sl. — *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, 1947, 2 sl.).

¹⁵ Zur *Zeitstellung des Beginns der Vinča-Kultur*, opomba 11 a. (Razprava ni dotiskana, a avtor mi jo je dal na vpogled, za kar se mu tu zahvaljujem.)

¹⁶ Da obstajajo v vinčanski kulturni plasti v materialu tudi neki prelomi, je Garašanin priznal tudi že poprej (*Hronologija* 67 sl.).

¹⁷ Garašanin, Zur *Zeitstellung des Beginns der Vinča-Kultur*, op. 11 a.

¹⁸ Childe, Nestor in dr. — *Arheološki vestnik*, Ljubljana 1952 (I.), 5 sl. — Garašanin (Zur *Zeitstellung*, opomba 11 a) omenja tudi, da ravno tako vinčanska kulturna skupina ne bi smela imeti imena po Vinči, češ da je tu zastopana tudi metalna doba. Vendar pa moram opozoriti, da se pod vinčansko kulturo v Vinči smatra le neolitski del plasti, nikakor pa ne metalni del in da je zato ta naziv popolnoma pravilen. Smatram pa še vedno, da je poimenovanje ene faze po Tordošu in povezovanje z njim zgrešeno, prav tako kakor poimenovanje druge faze po Pločniku. Avtor bi najprej moral dokazati, da so vse faze, ki so v Vinči od stanovanjskih jam pa do 6,50 m, res tudi zastopane v Tordošu, kakor bi prav tako moral dokazati, da imamo vse faze, ki so v Vinči od 6,50 do 2,0 m, poleg vseh razvojnih stopenj zastopane tudi v Pločniku.

operirati s tako velikim časovnim razdobjem. V prvem primeru imamo tu čas, ki je potekel, da se je nakopičila plast, ki danes obsega od ca. 9,30 m do 2 m, to je do 7,50 in več debeline. V drugem primeru imamo dva stratuma, od katerih starejši obsega plast od 9,30 do 6,50 m (kakor sodi velik del arheologov), to je skoraj 3 m, mlajši pa od 6,50 do 2 m, to je okoli 4,50 m. Iz vseh teh vzrokov je pa seveda nujna boljše delitev, vsaj takšna, kakor jo je napravil Holste in izpopolnil Miložčić. Poleg tega pa imamo v vinčanski kulturni plasti tudi posamezne pojave, mimo katerih ne moremo iti. Koliko je Vasić sam upošteval takšne pojave, je danes nemogoče soditi brez njegove lastne izjave. Kakor sem že omenil, je Holstejeva delitev, ki jo je napravil na temelju raznih skupin keramike, ki so se našle skupaj ali v hišah ali pa izven njih, dokaj podobna Vasićevi, čeprav ni ista, ne glede na to, da Vasić svoje delitve ni nikjer dokumentiral. Ako kot bazo vzamemo Holstejevo delitev in njegove argumente, je mogoče priti tudi na temelju drugih pojavov v vinčanski kulturni plasti skoraj do podobnih sklepov. Razlike v metrih pa ni vzeti v pravem pomenu besede, ker so te meje le bolj idealne, zato ker imamo vedno le absolutno globino predmeta od najvišje, že v naprej določene odnosno fiksirane točke, ne glede na neravnine, jame, vdolbine, razpoke in podobno. Pri takšnih momentih seveda tudi nekoliko desetin cm globlje najden fragment mlajše vrste še ne pomeni, da pripada res tej nižji plasti.¹⁹

Plast Ia (plast stanovanjskih jam do okoli 8,50 m). Medtem ko Vasić sloj do 8 m deli na dve stopnji, na zemunice in sloj iznad zemunic (stanovanjskih jam), ga Holste tretira kot celoto. Podobno gledišče zavzema Miložčić, medtem ko Garašanin to plast pripisuje tudi še mlajši plasti. S čisto stratigrafskega in tudi materialnega stališča moramo to plast do 8 m smatrati za zaključeno celoto, kjer pa 8 m ni mišljeno kot neka stroga meja, saj na posameznih mestih lahko variira tudi do 50 cm. Stratigrafskih momentov je nekoliko. V povsem sterilni plasti puhlice se je videlo, da je ta ležala ponekod precej nižje kakor na drugih mestih, z drugimi besedami: tu so bile tudi večje vdolbine v katerih se je nahajal subhumus. Jasno se to vidi tudi po Vasićevi objavljeni fotografiji, kjer so takšne plošče sicer geometrijske oblike (način kopanja) vendar nam pa dajo vsaj približno sliko v resnici dokaj neravnega terena.²⁰ Na enem mestu nam poleg tega Vasić omenja tudi, da v Vinči plast do 8,635 m predstavlja v resnici mlajši humus, medtem ko se prvotni humus začneja šele nekako na tej globini in variira med 0,70 in 0,75 m debeline. Šele na globini 9,1 do 9,3 m pa se začneja čista sterilna puhlica. Nekoliko je pa Vasić nejasen, ko pravi, da so površine med zemunicami popolnoma sterilne, čeprav dalje govori, da prvotni humus ni sterilen in da se tu nahajajo ostaline prvih stanovalcev Vinče.²¹ Kot sterilno

¹⁹ Arheološki vestnik, I, 219.

²⁰ Vasić, Vinča II, T. II, sl. 2; T. I, sl. 1.

²¹ Vasić, Vinča II, 8.

plast med stanovanjskimi jamami Vasić prvenstveno misli na publico, vendar moramo pa na posameznih mestih smatrati za popolnoma sterilen tudi del prvotnega humusa, ki ga glede na kulturni humus lahko označimo tudi kot subhumus. Pod prvotnim humusom (subhumusom) razume Vasić plast humusa, ki je ležala na publici, preden so se tu naselili prvi prebivalci. Ta plast je po Vasiću debela 0,70 do 0,75 m, vendar bo pa na posameznih mestih tudi nekoliko tanjša. Stanovanjske jame zato niso bile vkopane le v publico, kakor bi bilo kazno misliti po današnji višini njihovih robov. Po tej višini bi se dalo celo soditi, kot da bi bile vse stanovanjske jame nastale v istem času, saj višina, kjer se pojavljajo robovi, variira od ca. 9,0 (8,94) pa do 9,30 m globine. Vendar je tudi ta slučaj nemogoč. Čeprav relativno na ozkem prostoru moramo vendar računati na jame, ki so nastale v čeprav krajši periodi, toda vendar v različnih časih. Da so pa danes ležali robovi stanovanjskih jam na isti višini, je vzrok pač v tem, da so jame odkrili šele tedaj, ko so raziskovanja prispela do publice, medtem ko se v humusu in subhumusu robovi jam še niso očrtavali, kakor omenja tudi Vasić.²² Nesporno pa je, da so tudi poprej v samem humusu morale biti stanovanjske jame in sicer vsaj v nižjih plasteh, ki pa s tedanjo tehniko raziskovanja niso mogle biti odkrite. Na vsak način nam današnja globina jam, ki variira med 0,40 in 1,40 m ne pove veliko, kvečjemu v zvezi z njihovim premerom. Na podlagi danih podatkov je pa za sedaj nemogoče ugotoviti, na kateri globini v humusu in subhumusu so bili robovi stanovanjskih jam. Kot sterilno bomo morali smatrati plast od 8,70 do 8,80 m dalje, kjer lahko že trdimo, da vsakršne najdbe prenehajo. Res pa je, da se tu in tam najde še po kakšen fragment, pepel, ogljenina (?) ali kost, ki sega tudi nekoliko globlje, vendar pa, kakor se zdi, le na tistih mestih, kjer je bila ali stanovanjska ali kakršna koli druga jama. Ker se pa mesta najdb posameznih predmetov niso vnašala v plan, je ta domneva le bolj hipotetična. Nekoliko jo pa potrjuje tudi Vasić s svojo izjavo, da so se »ljudi kretali po površini prvobitnog humusa i ostavljali tragove svoga života..., i ako u manjoj meri«.²³ Bolje je pa rečeno, da so se primeri takšnih najdb kulturnih ostalin nahajali vedno osredotočeni okoli posameznih točk, ki jih Vasić tolmači kot grobove, oziroma okoli raznih zemunic.²⁴ Takšnih predmetov pa niso našli na širšem prostoru, temveč bodo

²² Vasić, Vinča II, 8.

²³ Vasić, Vinča II, 8. — Temu v prilog govore tudi vse po Vasiću objavljene najdbe, ki so vedno osredotočene okoli stanovanjskih jam, medtem ko so prostori med stanovanjskimi jamami bili sterilni ter zato najdb tudi ni mogel omenjati. Posebnost so statuete, ki so bile najdene v tem subhumusu.

²⁴ Vasić, Vinča III, 9. — Vasić omenja, da so se posamezne statuete našle tudi izven zemunic, od katerih naj bi nekatere pripadale grobovom, medtem ko naj bi bile druge zavržene za časa življenja v stanovanjskih jamah kot neuporabljive.

pripadali ali višjim plastem jam ali pa pripadajo jamam, ki v humusu niso bile ugotovljene, a niso segale v puhlico,

Robovi posameznih danes obstoječih jam so zato morali biti v humusu in subhumusu nekako med 8,60 in 8,0 m globoko. Kompaktnjša kultura in večje število najdb nastopa šele nekako 8,70 do 8,60 m globoko, kar bi tudi ustrezalo suponirani globini začetka jam. S tem v zvezi plast stanovanjskih jam nikakor ne moremo računati šele od 9,30 m, temveč že mnogo više, od katerih so pa nekatere segale globoko v puhlico, medtem ko so se druge komaj dotaknile puhlice ali pa tudi ne. Mejo plasti stanovanjskih jam bi zato mogli potegniti nekako okoli 8,60 m ali pa celo še nekoliko više.

Zelo pomembno vprašanje je, ali v plasti stanovanjskih jam obstajajo tudi pravokotne stavbe, postavljene nad zemljo. Vasić je na enem mestu označil neko mesto iznad jame s skeleti, na globini 9,30 m za najstarejšo pravokotno hišo v Vinči.²⁵ Na istem mestu govori tudi, da so najdeni ostanki peči, za praženje cinabarita, že na globini 9,2 m.²⁶ Ker pa istočasno omenja, da so ravno takšne peči najdene tudi v stanovanjskih jamah, je po vsem jasno, da tu nimamo nikakršnega opravlja s pečmi za praženje cinabarita, ampak le z navadnimi ognjišči.²⁷ Nastane edino vprašanje, ali je bilo mogoče ognjišče na prostem v globini 9,2 m. Takšno ognjišče seveda nikakor ne bi bilo mogoče zanikati. Lahko celo pripada stanovanjski jami, katere dno se je komaj dotikalo puhlice, ker je lahko bila vkopana v mlajših plasteh. Moglo pa je to ognjišče ravno tako biti na prostem. Vasić pa ne omenja oblike tega ognjišča in tudi ne podaja njegove risbe. Nekoliko drugače je z ognjiščem, ki je najdeno v globini 8,80 do 8,90 m.²⁸ To ognjišče je bilo posebne podkvaste oblike. Na eni strani je bil ohranjen tudi nekoliko rob, medtem ko je na ožji strani bila podolgovata vdolbina. Seveda pa tudi ta objekt ne moremo označiti za peč, temveč verjetno le za ognjišče, ki je ravno tako moglo biti sestavni del stanovanjske jame ali je pa tudi to ležalo na prostem. Vprašanje pa je, koliko mi danes objekt, ki je bil najden 9,30 m globoko, moremo tolmačiti za pravokotno hišo, kakor je to storil Vasić. Že Garašanin je nekako podvomil o tej domnevi.²⁹ To bi namreč pomenilo tudi, da so se stanovanjske štirioglate nadzemske hiše v Vinči uporabljale istočasno s stanovanjskimi jamami in to celo v isti ravnini. Vendar pri tem objektu govori nekoliko momentov proti Vasićeви hipotezi. Na tem mestu je bilo res najdenih nekaj koščkov hišnega ometa in ožgane zemlje, vendar pa, kar je skoraj pri vseh vinčanskih pravokotnih hišah skoraj reden slučaj, ni bila najdena

²⁵ Vasić, Vinča I, 101 sl.

²⁶ Vasić, Vinča I, 101 sl.

²⁷ Glej tudi Arheološki vestnik I, 220 sl. — Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo 1951, 13 sl.

²⁸ Vasić, Vinča I, 15, sl. 21.

²⁹ Garašanin, Hronologija, 13.

nobena jama od pokonci v zemljo vkopanega lesenega stebra.³⁰ Poleg tega pa temu objektu manjkajo tudi vsi drugi značilni znaki, ki so lastni vsem vinčanskim pravokotnim stavbam. Ker bi pa tlak hiše moral ležati nekako 10,0 m globoko, to je že globoko v sami puhlici, ki se tu začneja med 9,10 in 9,30 m, je povsem jasno, da imamo tu opravka s stanovanjsko jamo, ne pa s hišo v pravem pomenu besede. Že sama Vasićeva izjava, da se je tu nahajala vsaj delno sterilna plast starejšega humusa, povsem jasno pove, da robovi jame niso mogli ležati 9,30 m globoko, temveč precej više in da so se njene konture pokazale šele v puhlici. Poleg tega leži samo to mesto nad tako imenovano »kosturnico«, kakor jo imenuje Vasić, to je nad stanovanjsko jamo, ki so jo kasneje uporabljali za grobnico. Čeprav ta jama sega na posameznih mestih celo 11,20 m globoko,³¹ pripada mogoče prej omenjeni objekt celo tej jami. Seveda pa celotna slika po podatkih, ki jih imamo, ni jasna, pač pa lahko le s sigurnostjo smatramo, da tu nimamo opravka s hišo, kakršno je predpostavil Vasić. Prve hiše v Vinči prihajajo, čeprav ne veliko, vendar pa dokaj više. V poštev prihajajo vsega tri hiše, ki so jih našli približno v isti ravnini, in sicer 8,55, 8,65 in 8,35 m globoko. Tako bi plast stanovanjskih jam segala nekako do 8,50 m. Zgornje stavbe ne moremo več pripisovati čisti plasti stanovanjskih jam, temveč posebni plasti, ki stoji v genetični zvezi s plastjo, v kateri stojе nove stanovanjske hiše okoli 7,80 do 8,0 m globoko.³² Seveda je pa danes še povsem odprto vprašanje, koliko te hiše niso bile vsaj nekoliko vkopane v zemljo. V tem primeru bi stanovanjskim jamam pripadala tudi še nekoliko višja plast, toda največ do 8 m.

Kulturna ostalina te najnižje plasti je ravno tako nadvse zanimiva. Tukaj imamo ne le ostalino vinčanske, temveč tudi körös-starčevačke kulture.³³ Mešanje teh dveh kulturnih skupin se javlja ne samo v stanovanjskih jamah, temveč ravno tako tudi v ostali plasti nekako do 8 m, nakar se fragmenti keramike körös-starčevačke skupine povsem zgubljajo. Opomba Milojevića, da je po materialu, ki se hrani v arheološki zbirki beograjske univerze, mogoč ugotoviti, da so posamezne stanovanjske jame imele le vinčansko ali pa le starčevačko keramiko, a le v eni od njih, da je bil material obeh skupin,³⁴ velja le za trenutno stanje zbirke. Ta konstatacija je lahko tudi povsem točna, a velja le glede na danes ohranjeno gradivo v

³⁰ To vidimo tudi na sliki 209 (Vasić, Vinča II, T. LVIII).

³¹ Vasić, Vinča II, 9 sl. — V novejšem času tudi Vasić ni prepričan, da tu najdene jame od stebrov le ne bi mogoče pripadale plasti stanovanjskih hiš (Vasić, Jonska kolonija Vinča, 101).

³² Na planu Vinča II, sl. 210 je še ena hiša, ki je označena z globino 8,65 m. Vendar pa legenda ne ustreza naznačeni globini, pri čemer bi se dalo soditi, da je tu po vsej verjetnosti napaka pri naznačeni globini in da hiša ni stala globlje od 8 m.

³³ Nekateri delijo körös-starčevačko skupino v dve samostojni skupini: körösko in starčevačko.

³⁴ Reinecke Festschrift, 112.

zbirki, ne ustreza pa nikakor sliki gradiva, odkopanega v času izkopavanja, in tedanjim ugotovitvam. V vsaki kulturni jami je bilo vedno najdeno gradivo iz ene in druge kulturne skupine, nikdar pa le ene ali druge.³⁵

Gradivo vinčanske kulturne skupine sta nekoliko diferencirala na temelju Vasićeve bolj kataloško obdelane Vinče I–IV že Holste³⁶ in Miložjić. Garašanin pa razčlenjuje gradivo le v okviru svojih dveh faz. Glavna karakteristika te skupine v tej plasti je v plitkejših ali globokejših skodelah in kupah brez podstavka ali pa s podstavkom (nogo), več ali manj bikonične oblike in s slabo upognjenim ustjem (Vinča II, sl. 30; Vinča IV, sl. 12, 15, 29, 30 b). Pri posodah z nogo so noge navadno konične in votle. Vendar se pa že v tej plasti začenjajo formirati tudi polne delane noge cilindrične oblike, ki dobivajo samo bolj ali manj razširjeno bazo, medtem ko je steblo tanjše (Vinča IV, sl. 8). Poleg popolnoma bikoničnih posod ogletega profila in brez vratu imamo pa tudi že v samih stanovanjskih jamah sicer podobne bikonične oblike, vendar pa z blažjim izbočenim ramenom in z že slabo formiranim nizkim vratom, ki se počasi razvija v pravi nizek vrat (Vinča IV, sl. 11, 14, 31 a, b, 32 a–d, itd.). Ne manjka pa tu niti bikoničnih posod z nizkim, popolnoma formiranim vratom (Vinča IV, sl. 17), kakor tudi koničnih, globokejših ali plitkejših posod (Vinča IV, sl. 36, 37). Amfore se tu pojavljajo le v bikonični obliki z ozkim cilindričnim vratom, na katerega so se dajali tako imenovani prosopomorfni pokrovi (Vinča II, sl. 156 do 160; Vinča IV, sl. 39). Pri mnogih amforah, ki imajo na največji periferiji po 4 plastične vzbokline ali pa celo vodoravne ročaje, je rame že precej izboklo, medtem ko je na drugih primerih še povsem ravno. Tudi tako imenovane pitos-amfore oziroma »bute«, ki imajo po en par vodoravnih ročajev na ramenu, drugega pa na trebuhu, so bikonične oblike s cilindričnim vratom, a rame je bolj ali manj izboklo (Vinča IV, 27, 28).³⁷

³⁵ Velik del materiala se je že izločil na terenu, velik del pa tudi kasneje v zbirki. Tako je popolnoma mogoče, da so mnogi elementi, ki bi bili pomembni za tolmačenje, danes že propadli. — Dokumentarno gradivo, ki ga navaja Miložjić (*Chronologie der jüngeren Steinzeit*, 123, opomba 12) za glavne oblike posameznih kultur in stopenj razvoja, se mora delno popraviti. Tako objekt objavljen v Vasiću, Vinča I, sl. 134 (Vinča II, sl. 29), ki bi po Miložjiću pripadal körös-starčevački skupini, v resnici pripada vinčanski. Dalje nikakor ne moremo körös-starčevački skupini prišteti fragmenta, objavljenega v Vasiću, Vinča II, sl. 274, ki je poleg tega najden tudi 6,7 m globoko, ko te skupine v Vinči ni več. Tudi skodela z nogo, objavljena v Vasiću, Vinča II, sl. 346, ne pripada körös-starčevački skupini, temveč vinčanski, kjer se podobni objekti nahajajo v večji množini. Mogoče delno odstopa le votla, bolj cilindrična noga, ki pa v nižjih plasteh prav tako prihaja v poštev za vinčansko kulturo.

³⁶ WPŽ 1939, 2 sl.

³⁷ Miložjić za starejšo vinčansko kulturo, stopnjo »A« navaja kot karakteristične tipe tudi nekatere, ki prihajajo šele kasneje v poštev (*Chronologie*, 123, opomba 12). To je slučaj z gradivom, ki ga je objavil Vasić, Vinča I, sl. 28–32 in 42. Citirano gradivo je iz mlajših plasti, t. j. iz plasti

V zvezi z amforami moramo omeniti tudi pokrove, ki so vedno iste oblike, tako imenovane »prosopomorfne pokrove« v obliki človeškega lica. V splošnem se sodi, da so starejši tipi tisti, ki imajo izrazito poševne držaje z močno plastično vzboklino. Takšni se posebno nahajajo v plasti stanovanjskih jam. Drugi tip, ki je tudi zastopan v tej plasti, pa predstavlja visoke stožčaste pokrove z držaji, katerih vzbokline (kolena) se vežejo na sam pokrov (Vinča II, 104 do 115).³⁸ Tu se pa javlja tudi že tretji tip, vsaj v posameznih fragmentih, ki je pa veliko nižji, cilindričen. Posebnost med prosopomorfni pokrovi predstavljajo tisti, ki imajo dve lici, eno na sprednji, eno pa na zadnji strani (Vinča II, 115).³⁹

Ornamentika je na keramiki dokaj enostavna, vendar pa v raznih tehnikah izdelana. Najbolj pogosti so vrezani ornament, ki

okoli 7,0 m pa celo do 4,0 m. Ker so to kamni objekti in predstavljajo kamne, uporabljane kot žrmlje ali temu podobno, ter razni kamni okrogle ali podolgovate oblike, ki so se uporabljali ali za tolčenje ali pa tudi za drobljenje, so mogli imeti neko sorodno obliko tudi že v tej plasti (stopnja A), kateri pa ne pripadajo. Nikakor pa sem ni mogoče šteti fragmentirano statueto, ki so jo našli le 4,50 m globoko (Vasić, Vinča I, sl. 42) in ki je ornamentirana na poseben način s črnimi vglajenimi in rdeče barvanimi trakovi, medtem ko je v vrezih bila bela inkrustacija. Ta ornamentika je karakteristična šele od 5 do 4 m dalje. Tudi nekateri drugi Milojčićevi citati niso popolnoma točni. Tako navaja kot karakteristiko najnižjih plasti, t. i. »bukranion« (Vinča II, sl. 87), ki so ga pa našli šele 4,23 m globoko in za katerega celo Vasić misli, da je došel do te globine šele kasneje (Vinča II, 51); to bi pomenilo, da je še iz mlajših plasti. Na istem mestu Vasić sicer omenja, da je bil fragment najstarejšega bukraniona najden celo 7,0 m globoko (Vinča II, 51), a tega z ničemer ne dokumentira, ter sta to vprašanje in točnost navedbe popolnoma odprti. Zato pa tudi nikakor ni mogoče sprejeti, da bi ti objekti bili karakteristični za najstarejše vinčanske plasti, ki v resnici spadajo med najmlajše. Dalje omenja Milojčić še kot karakteristiko za to plast ovalne plošče iz prsti, ki imajo večje število lukenj (Vinča II, sl. 88–90). Najstarejši primer pa je šele iz globine 6,6 m, medtem ko sta druga dva iz globine 5,8 in 5,1 m. Vasić sam že omenja, da starejših primerov, kakor je tisti, ki so ga našli 6,6 m globoko, v Vinči nimamo (Vinča II, 52). Zato se ti objekti pač ne morejo povezovati z najstarejšo vinčansko plastjo. Nekoliko bolje je s plitkimi in zelo širokimi skledami, ki jih Milojčić prav tako navaja (Vinča II, sl. 91–93), od katerih je najstarejši tu citiran primer bil najden v globini 7,1 m, a najmlajši 6,0 m globoko. Čeprav Vasić sam pravi, da starejših primerov, kakor je tisti, ki je bil najden 7,1 m globoko, v Vinči nimamo (Vinča II, 53), bi te posode vendar mogle imeti svoje paralele tudi v najnižji plasti v Vinči; kljub temu pa mislim, da za ocenjevanje kake plasti sploh niso karakteristične. Kamnitna plošča (Vinča II, sl. 94), citirana po Milojčiću, je bila tudi najdena komaj 6,2 m globoko. Predstavlja pa ta plošča le navaden kamen, tako da za ocenjevanje sploh ne prihaja v poštev. Zanimivo pa je, da Milojčić kot karakteristično obliko najnižje plasti navaja tudi statueto (Vinča II, sl. 95), ki je bila najdena v dveh delih 6,0 in 4,0 m globoko, in ki pripada tako po obliki kakor po stilu plasti od 5 do 4 m. Še bolj je pa zanimivo, da Milojčić sem prišteva tudi zlato verižico, ki je med drugim bila najdena čisto slučajno in ne vemo niti njene globine (Vinča II, sl. 96).

³⁸ Garašanin, Hronologija, 28 sl.

³⁹ En primer je bil v fragmentih najden v eni od stanovanjskih jam. Ni objavljen.

so v glavnem omejeni le na amfore s prosopomorfniimi pokrovi. Kot motivi se uporabljajo razni pravolinijski trakovi izpolnjeni z vbodi, ali pa tudi trakovi iz nekaj vrezanih linij in nizov vbovov in trikotniki. Vasić takšne motive imenuje »čoškasta spirala«, čeprav v resnici osnovni motiv tega vedno ne predstavlja (Vinča IV, sl. 23, 39, 44 a—m). Motiv pravega meandra pa se v najnižji plasti ne javlja, kakor nekateri mislijo.⁴⁰ V najboljšem primeru je to ornament, ki je sicer nekoliko soroden degeneriranemu meandru, vendar meandra ne predstavlja.

Druga tehnika, ki se že javlja v tej plasti so vdolbeni ornamenti, izdelani s pomočjo glajenja. Ta tehnika je pa zopet vezana za skodele in se ornamenti nahajajo navadno na ramenu, redko na vratu. Uporabljajo se poševne linije, ki so včasih tudi razporejene v obliki trikotnikov, redkeje so vodoravne linije in polkrožne vdolbine (Vinča IV, sl. 14, 17, 20, 21, 30 a, b, d, 31, 32 c, d, 33 a do c, e). Širina kanelur je dokaj različna in nekatere dosegaajo tudi izgled tako imenovanih žlebljenih ornamentov (Vinča IV, 21). Izdelane so pa na isti način kakor ostali vdolbeni ornamenti.

Tretja tehnika, ki se javlja v tej plasti, so tako imenovani uglajeni ornamenti, nastali na ta način, da se je površina ornamenta izgladila tako, da se sveti, medtem ko je ostala površina dobila svetlejši ton, ker ni bila uglajena do sija. Ornamentirajo se v tej tehniki skodele na notranji in zunanji strani. Motivi so preprosti, poševne in navpične paralelne linije, cikcakaste linije in včasih tudi trikotniki (Vinča IV, sl. 22; Vinča II, sl. 28, 29).

Četrta tehnika predstavlja slikane ornamente. Vendar pa je to poglavje v vinčanski kulturi še zelo slabo raziskano in tudi slabo znano. Vasić prišteva vse ornamente v samo vinčansko kulturo. Podobno je to storil tudi Holste, vsaj za primere, ki so mu bili znani.⁴¹ Vendar pa moramo tu razlikovati primere, ki so last vinčanske kulture in pa tiste, ki so v to kulturo dospeli na drug način in se javljajo samo v posameznih primerih. Tak slučaj je vsekakor s črnimi uglajenimi ali pa sijočimi ornamentami na rdečem, do sijaja uglajenemu ozadju (Vinča II, sl. 275, 276). Podoben primer je tudi s fragmenti rdeče ali pa rdečkaste barve, na katerih so črno slikani ornamenti, ki se pri dotiku otirajo (Vinča II, sl. 34, 263—265, 267, 271). Ta dva tipa ne pripadata duhu vinčanske kulture, čeprav se tukaj javljata in ju je bilo tudi pričakovati. Veliko laže ju je povezati s körös-starčevačko kulturo, kjer imamo identično slikane ornamente. Ne mislim se tu spuščati v problematiko izvora teh ornamentov, najdenih v vinčanski plasti.⁴² Ne smemo pa pozabiti, da je tudi körös-starčevačka skupina zastopana v najnižjih plasteh v Vinči, tako da je povezava povsem mogoča. Teže je objasniti povezavo

⁴⁰ Garašanin, *Hronologija*, 35.

⁴¹ WPZ 1939, 3.

⁴² BASPR 1933 (May), 33 sl., T. IX, X (No. 26—33), XI, itd.

med to kulturno skupino in slikanimi, toda le sporadično najdenimi fragmenti v mlajših plasteh (Vinča II, sl. 273, 272, 277, 278). Na vsak način pa tudi ti fragmenti nikakor niso v skladu z vinčanskim gradivom. Možnosti tolmačenj je več, a za sedaj ne zadovoljujejo. Jasno je le toliko, da vinčanski kulturi ne pripadajo, pa najsi predstavljajo nov import ali pa so le fragmenti, ki so v stratigrafskem pogledu le v sekundarni legi, kar je pa malo verjetno.

Vinčanski kulturi pa lahko pripišemo nekoliko drugih primerov slikanja, ne glede, od kod jih je vinčanska kultura sprejela. Pomembno je, da dobimo takšno slikanje na keramiki domače izdelave in na domačih formah. Tak primer je na primer s slikanjem žrtvenikov z rdečo barvo potem, ko je objekt bil že žgan (Vinča II, sl. 333), tako da se barva danes otira (crusted).⁴³ Imamo pa tudi objekte, ki so bili sprva prebarvani z belo barvo, a so bili ornamenti z rdečo barvo narejeni šele kasneje (Vinča II, sl. 279).⁴⁴ Podoben slučaj imamo tudi na posameznih statuetah, od katerih nekatere spadajo tudi v plast stanovanjskih jam (Vinča II, sl. 46; Vinča I, sl. 92).⁴⁵ Bolj pogostne so pa tiste, ki danes nosijo sled samo rdeče barve na raznih delih telesa.⁴⁶ Slikanje statuet z nemastno barvo bi pač lahko smatrali samo kot poseben moment, ki je omejen le na plastiko, čeprav je tak način znan tudi drugod (na primer Boian kultura A v Romuniji).⁴⁷

V Vinči pa kakor tudi drugod to ni omejeno le na plastične izdelke, temveč tudi na vaze. Kolikor mi je znano, so takšne vaze najdene le v plasti stanovanjskih jam.⁴⁸ Uporabljali so pa le rdečo barvo, s katero pa niso izvajali posebnih motivov, temveč so z njimi poslikali cele površine. Na ta način so krasili amfore, ki so imele prosopomorfne pokrove. Pobarvani so bili razni trakovi med tistimi, ki so bili izpolnjeni z vbodi in ki so bili uglajeni na sij, medtem ko na prvih, kjer je bila rdeča barva, to ni bil slučaj. Po posameznih elementih sodeč, je včasih moral biti pobarvan tudi spodnji del posode izpod ornamentalnega polja. V posameznih primerih lahko tudi sodimo, da so bile z isto barvo, ki se otira, pobarvane tudi nekatere noge skodel.⁴⁹

Da se je na vinčanskih posodah uporabljala tudi barva druge vrste, vidimo po fragmentu noge, na kateri so ostale jasne poteze od prstov (Vinča II, sl. 250).⁵⁰ V resnici moramo ta slučaj smatrati za nekako prevleko, firnež. Noga je bila rdečerjave barve. Ni izključeno, da imamo še več podobnih primerov. Mogoče sem lahko šte-

⁴³ Garašanin, *Hronologija*, 36.

⁴⁴ Vasić, *Vinča II*, 133.

⁴⁵ Vasić, *Vinča II*, 27, 141.

⁴⁶ Takšne pojave sem obširneje prikazal na drugem mestu.

⁴⁷ Buletinul muzeului județului, *Vlasca II* (1937), 46 sl.

⁴⁸ Doslej ti primeri niso bili objavljeni.

⁴⁹ Doslej ti primeri niso bili objavljeni.

⁵⁰ Vasić, *Vinča II*, 125.

jemo tudi nekaj primerov amfor, ki so v zgornjem delu bile sivo-rdeče barve, medtem ko je bil trebuh prevlečen z rdeče na sij uglajeno prevleko (Vinča IV, sl. 24 g, h).⁵¹ Nikakor pa sem ne moremo šteti tistih predmetov, ki so svojo barvo dobili z razno intenziteto žganja, ker kakor Garašanin pravilno omenja, ne moremo trditi, da se je to hote zgodilo.⁵² Posebno jasno se to vidi pri posodah z nogami, kjer so noge rdeče; a ostali del sive do črne barve in kjer rdeča barva postopoma prehaja v temnejšo. Del posode, ki je bil v neposrednem dotiku z ognjem oziroma z večjo vročino, ima tudi jasnejše sledi rdeče ali pa vsaj rdečkaste barve, medtem ko je del, ki je bil izven direktnega dotika, dobil temnejšo barvo ali, bolje rečeno, bil slabše prežgan kakor prvi.⁵³

Slabo je raziskana tehnika črnih madežev. V plasti stanovanjskih jam se pojavljajo takšni madeži na fragmentih (Vinča II, sl. 35), vendar pa je poleg ostalega tudi veliko vprašanje ali predstavlja to res okraševanje ali so pa ti madeži nastali zgolj slučajno.⁵⁴

Že v plasti stanovanjskih jam je izredno karakteristična idolna plastika, o kateri govorim detajlneje na drugem mestu.⁵⁵ Garašanin navaja nekaj glavnih tipov med ženskimi stoječimi figurami, ki so tu zastopani. Ker je njegova delitev le bolj formalnega značaja, bi kot glavno karakteristiko v nižjih plasteh označil tip kikladskega idola s trikotno glavo, kakor ga je prvotno označil tudi Vasić. V tem tipu imamo včasih razne povsem sumarne variante (Vinča III, sl. 7, 10, 12, 13, 16, 17, 21, 29, 32, 35 itd.). Tehnična posebnost teh statuet je, da so bile delane v delih (tako noge posebej, trup posebej ali pa vsaka polovica statuete posebej in glava posebej), ti deli so se nato sestavljali. Dokaj sorodni tako po tehnični izdelavi kakor po predstavi so tudi posamezni drugi tipi, na primer valjčne statuete, ali z modelirano glavo (Vinča III, sl. 14, 47) ali brez označenih nog (Vinča III, sl. 103, 104).

V isti plasti so tudi ploščate statuete v raznih tipih, tako da se zožujejo proti dnu (Vinča III, sl. 5) ali pa izpod rok (Vinča III, sl. 28). Lahko so pa v spodnjem delu tudi valjčne (Vinča III, sl. 83). Tudi same glave se med seboj precej razlikujejo. Sicer je osnovni tip vedno trikotnega lica, vendar je pa teme različno modelirano. Tako je lahko povsem ravno, ali ima prečno udolbino, ali se poševno vzdiguje ali pa je nižje od čela itd. Pri delu statuet je glava nekoliko nazaj upognjena (Vinča III, sl. 3, 18, 19, 29, 38 itd.). Ravno tako je glava pogosto izdelana tako, da sploh ni oddeljena od trupa (Vinča III, sl. 14, 33, 37, 44, 47, 88 itd.). Že sedaj imamo tudi nekaj

⁵¹ Vasić, Vinča IV, 16.

⁵² Garašanin, Hronologija, 37.

⁵³ Poskusi, ki so se delali v arheološkem seminarju Filozofske fakultete v Ljubljani, so privedli do popolnoma identičnih rezultatov.

⁵⁴ Garašanin, Hronologija, 35.

⁵⁵ Korošec, Vinčanska idolna plastika (v tisku).

sedečih statuet, tip statuet sedečih na zemlji (Vinča III, sl. 488), in pa nekatere živalske figure (Vinča III, sl. 600).

Od kamnitega orodja imamo že v tej plasti sekire kalupastega tipa,⁵⁶ vendar so tudi že v stanovanjskih jamah znane majhne ploščate sekire trapezoidne oblike.⁵⁷ Harpune, tu zastopane, imajo dve vrsti zobcev, medtem ko trnki nimajo trna (Vinča IV, sl. 240, a, b, 241 a, b).

Eno od najbolj karakterističnih posebnosti plasti stanovanjskih jam je nemara kulturno gradivo körös-starčevačke kulturne skupine, o kateri pa tu ne bom razpravljajal. Tega vprašanja so se dosedaj dotaknili že mnogi.⁵⁸ Ravno tako se ne bom tu spuščal v problematiko, ali so v vinčanski kulturi sledovi starejše trakaste keramike oziroma linearne keramike, na kar sta pokazala Holste in Milošević,⁵⁹ ker to vprašanje ni bistveno za delitev vinčanske kulturne plasti.

V kakšnem odnosu stojijo do plasti stanovanjskih jam v l. 1934 najdeni »silosi«, kakor jih imenuje Vasić, za sedaj ni jasno.⁶⁰ Te jame so ravno tako našli v puhlici in segajo od 9,80 do 10,50 m globoko, medtem ko so bili robovi nekaterih tudi že v subhumusu (9,20 m globoko), vendar niso nudili nikakršnih materialnih ostalin, tako da je njihov namen, čas njihovega nastanka in uporabe pa tudi odnos do stanovanjskih jam povsem nejasen. Vseh teh problemov tudi Vasić ni skušal detajlneje rešiti, smatra le, da pripadajo silosi plasti stanovanjskih jam in da so služili kot shrambe za zrnatno hrano.

Plast Ib (plast stanovanjskih hiš od 8,50 do okoli 7,90 m). Ta plast predstavlja prvo uporabo stanovanjskih hiš in ustreza Vasićevemu sloju »iznad zemunica«, to je plasti iznad stanovanjskih jam. Ta plast bi nekako šla do 8 m. Že poprej sem pa omenil tudi mnenja drugih arheologov, ki to plast prištevajo plasti stanovanjskih jam in obe smatrajo za celoto. Glede na ostale materialne ostaline bo to gledišče tudi povsem točno vsaj s stališča današnjih podatkov; kulturne ostaline te plasti nikakor ni mogoče deliti od prejšnje, kljub točno naznačeni globini vsakega objekta. Vendar se pa ta plast mora izločiti kot poseben horizont že glede na nov element, stanovanjske hiše, ki ji dajejo svoj pečat.

⁵⁶ Garašanin, Hronologija, 46. — Vendar pa doslej kamnitno in koščeno orodje ni bilo v celoti objavljeno, razen nekaterih primerov.

⁵⁷ Garašanin (Hronologija, 46) stavlja te sicer šele v čas od 8 do 7 m, vendar pa, kolikor mi je gradivo znano, prihajajo posamezni primeri tudi že poprej na dan.

⁵⁸ WPZ 1939, 5 sl. — Garašanin, Hronologija, 12 sl. — Reinecke Festschrift, 1950, 108 sl. — Glasnik Zemaljskog muzeja Sarajevo, 1942, 61 sl. — Milošević, Chronologie, 78 sl.

⁵⁹ WPZ 1939, 9. — 33. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, 120 sl.

⁶⁰ Vasić, Vinča II, 110. — Vinča IV, 147 sl. — Vasić, Jonska kolonija Vinča, 98.

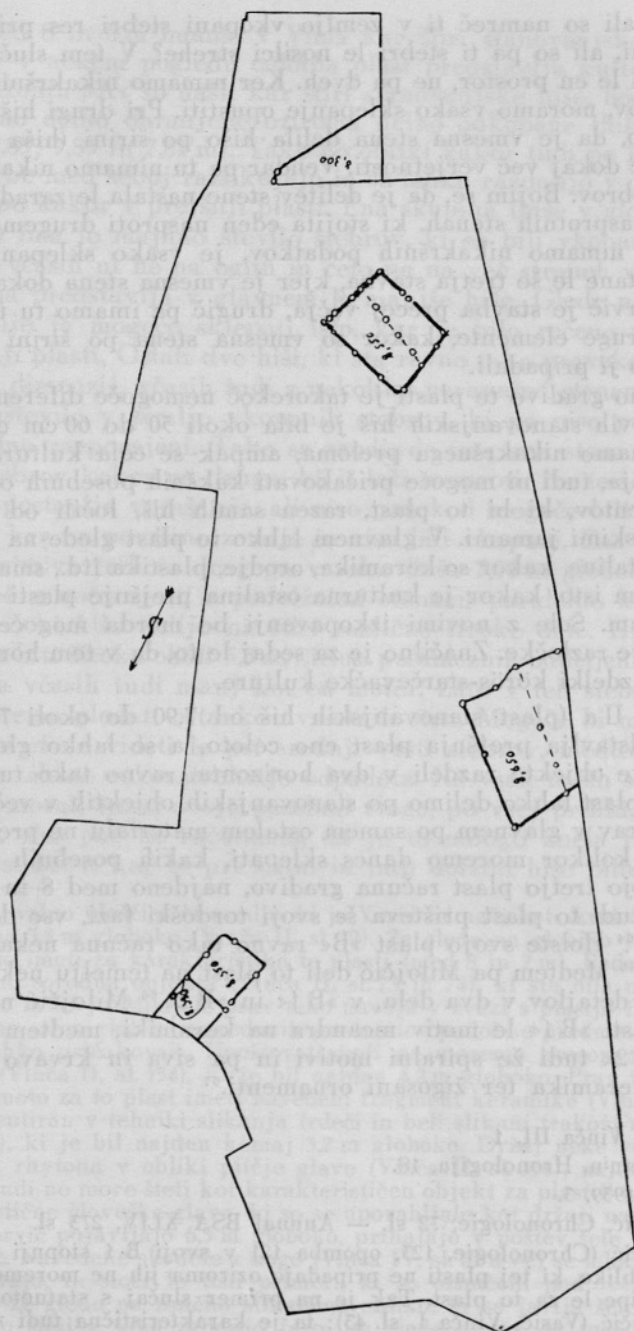
Vsega skupaj so v tem horizontu našli tri hiše skoraj na isti ravnini, saj je razlika v globini tlaka posameznih hiš komaj 30 cm. Poleg tega so približno v isti globini našli tudi ostanke četrte hiše (8,30 m globoko). Kakor sem že poprej omenil, so na načrtu označene globine, ki ne ustrezajo vedno legendi. Tako bi ena od imenovanih hiš in ostanek četrte pripadali šele prihodnji plasti, ako bi se ozirali na legendo. Vendar pa tudi ta slučaj ne bi menjal celotne slike.⁶¹ Oblika teh prvih hiš v Vinči je izredno zanimiva ter bi se te hiše čisto tipološko dale razdeliti v dve skupini. Ena skupina ima kolikor toliko pravilne podolgovate štirioglate hiše z ravnimi stenami, druga skupina pa verjetno podobne hiše, samo da so bile posamezne stene neravne. Bistveno ta moment ne spreminja same osnovne oblike. Kakor moremo videti po Vasičevem generalnem načrtu, so bile hiše izdelane iz pokončno stoječih stebrov, njih medprostori so bili po Vasiću izpolnjeni tudi s koli, prepletenimi z vejevjem, in nato obplepljeni z ilovico. Zanimivo je, da je število stebrov, ki so bili vkopani v zemljo in ki so služili trdnosti stavbe, dokaj različno in da so takšni stebri tudi različno grupirani. Enkrat tiče eden tik drugega, drugič pa so med njimi ogromni prazni prostori Včasih, kar je posebno slučaj v prihodnjem horizontu, nimamo nobenega v zemljo vkopanega stebra kar na treh stenah. A vendar je tu stala hiša, za kar služi kot potrdilo že ogromna množina hišnega ometa na tem mestu. Tudi v tem horizontu imamo stavbo (globina 8,35 m), kateri manjkajo stebri, posebno v oglih, zaradi česar je načrt hiše izdelan z zaokroženimi ogli. Seveda pa nastane vprašanje, ali je v resnici hiša tudi imela takšno obliko. Hiše, pri katerih nimamo v zemljo vkopanih stebrov ali pri eni ali pa kar pri večjem številu sten, govorje za dve možnosti. Prvič je mogoče, da pri izkopavanju jame stebrov iz kakršnega koli vzroka niso bile najdene, a so obstajale, drugič pa je mogoče, da takšnih jam ni bilo in so stebri bili postavljeni kar na zemljo. Naj bo sedaj ta ali druga možnost, nastaja vendar vprašanje, ali so hiše, ki so nam znane le po enem načrtu, res imele zaokrožene ali pa normalne ogle. Skoraj bi sodil, da je verjetnejši drugi slučaj, ker za takšne zaokrožene ogle nimamo nikakršnih elementov in nam jih Vasić tudi ni nikjer omenil. Navadno so hiše te vrste manjših dimenzij.

Glede hiše z neravno steno moramo pa poudariti pravilnost stališča, ki ga je podal Garašanin, da na temelju le teh risb ni mogoče izvajati sklepov, ker ostala opažanja za časa izkopavanja niso bila objavljena.⁶²

Zanimivo je, da so hiše že v tej plasti imele po dva, ne pa samo en prostor. Včasih je bila hiša razdeljena po dolžini, vendar pa je vmesna stena stala poševno in je tako delila cel prostor v dva nenačaka dela (hiša v globini 8,55 m). Pri tem slučaju se postavlja drugo

⁶¹ Vasić, Vinča II, T. LIX, sl. 210 (hiša na globini 8,650 [?]).

⁶² Istoriski Glasnik 1949 [2], 56.

Stanovanjske hiše horizonta I b

(Po Vasiću)

vprašanje, ali so namreč ti v zemljo vkopani stebri res pripadali vmesni steni, ali so pa ti stebri le nosilci strehe? V tem slučaju bi potem imeli le en prostor, ne pa dveh. Ker nimamo nikakršnih drugih podatkov, moramo vsako sklepanje opustiti. Pri drugi hiši, kjer je označeno, da je vmesna stena delila hišo po širini (hiša 8,35 m globoko), je dokaj več verjetnosti. Vendar pa tu nimamo nikakršnih vmesnih stebrov. Bojim se, da je delitev stene nastala le zaradi dveh stebrov v nasprotnih stenah, ki stojita eden nasproti drugemu. Ker pa tudi tu nimamo nikakršnih podatkov, je vsako sklepanje nemogoče. Ostane le še tretja stavba, kjer je vmesna stena dokaj bolj verjetna. Prvič je stavba precej večja, drugič pa imamo tu tudi še nekatere druge elemente, kakor so vmesna stena po širini in pa stebri, ki so ji pripadali.

Kulturno gradivo te plasti je takorekoč nemogoče diferencirati. Plast do novih stanovanjskih hiš je bila okoli 50 do 60 cm debela. Ker pa nimamo nikakršnega preloma, ampak se cela kultura normalno razvija, tudi ni mogoče pričakovati kakšnih posebnih odločujočih momentov, ki bi to plast, razen samih hiš, ločili od plasti s stanovanjskimi jamami. V glavnem lahko to plast glede na ostale kulturne ostaline, kakor so keramika, orodje, plastika itd., smatramo še za povsem isto, kakor je kulturna ostalina prejšnje plasti stanovanjskih jam. Šele z novimi izkopavanji bo morda mogoče najti kakšne večje razložke. Značilno je za sedaj le to, da v tem horizontu prenehajo izdelki kőrös-starčevačke kulture.

Plast II a (plast stanovanjskih hiš od 7,90 do okoli 7,60 m). Kakor predstavlja prejšnja plast eno celoto, a se lahko glede na stanovanjske objekte razdeli v dva horizonta, ravno tako tudi naslednjo II. plast lahko delimo po stanovanjskih objektih v več horizontov, čeprav v glavnem po samem ostalem materialu ne predstavljajo, vsaj kolikor moremo danes sklepati, kakih posebnih plasti. Vasić v svojo tretjo plast računa gradivo, najdeno med 8 in 6 m.⁶³ Garašanin tudi to plast prišteva še svoji tordoški fazi, vse do globine 6,50 m.⁶⁴ Holste svojo plast »B« ravno tako računa nekako od 8 do 6,50 m.⁶⁵ Medtem pa Miložić deli to plast na temelju nekaterih keramičnih detajlov v dva dela, v »B 1« in »B 2«.⁶⁶ Miložić navaja, da je v plasti »B 1« le motiv meandra na keramiki, medtem ko so v plasti »B 2« tudi že spiralni motivi in pa siva in krvavo rdeča minyjska keramika ter žigosani ornamenti.⁶⁷

⁶³ Vasić, Vinča III, 1.

⁶⁴ Garašanin, Hronologija, 18.

⁶⁵ WPZ 1939, 3.

⁶⁶ Miložić, Chronologie, 72 sl. — Annual BSA XLIV, 273 sl.

⁶⁷ Miložić (Chronologie, 123, opomba 12) v svoji B 1 stopnji navaja posamezne oblike, ki tej plasti ne pripadajo oziroma jih ne moremo imeti za izrazite tipe le za to plast. Tak je na primer slučaj s statueto, ki jo navaja Miložić (Vasić, Vinča I, sl. 43); ta je karakteristična tudi za najnižjo plast in tudi za mlajše plasti od 7 m. Dalje Miložić navaja ornamen-

Med 8 in 6 m imamo v Vinči kar štiri stanovanjske horizonte, čeprav v nekem pogledu celotna plast predstavlja kulturno celoto. V horizontu »A« so našli kar štiri stanovanjske hiše, bodisi cele ali pa samo delno ohranjene oziroma delno odkopane (hiša v globini 7,90; 7,85; 7,85 in 7,81 m). Tako po obliki kakor tudi po konstrukciji se stavbe med seboj razlikujejo in se lahko razdelijo v dve skupini, podobno kakor v prejšnji plasti. Ena skupina (hiše v globini 7,81 in 7,85 m) ima le majhno število stebrov, ki so bili vkopani v zemljo in jih včasih ni ne na oglih in celo ne na več straneh v stenah. Ta skupina predstavlja v glavnem le manjše hiše. Glede njihove konstrukcije je mogoče sklepati isto, kar je bilo rečeno pri hišah v prejšnji plasti. Ostali dve hiši, ki sta ravno tako pravokotni, sta bili večjih dimenzij, včasih tudi z nekoliko neravnimi stenami, imata pa večje število v zemljo vkopanih stebrov, ki pa niso pravilno diametralno razporejeni. Tako se zgodi, da ima ena stena neprimerno več stebrov kakor pa druga, ki ji leži nasproti. Na temelju tega se zopet postavlja vprašanje, ali niso ponekod mogoče bili postavljeni stebri kar na površino zemlje in niso bili vkopani. Ena od stavb je pa zanimiva tudi iz drugega vzroka (hiša 7,90 m globoko). Ta ima namreč v notranjosti s podolžnimi stenami paralelno kar tri vrste stebrov, ki hišo delijo na štiri različno široke dele. Hiša sama je morala biti široka okoli 5,5 m, širina posameznih oddeljenih prostorov pa ima včasih tudi manj kot en meter. Zato v teh stebrih nikakor ne moremo gledati ostankov vmesnih sten. Mogoče bi mogli takšne vmesne stene videti le pri srednji vrsti stebrov, medtem ko drugi dve za takšno rekonstrukcijo odpadeta. Na vsak način so pa tudi ti stebri morali imeti svojo posebno vlogo, po vsej priliki, kot nosilci strehe, ako pač ne računamo, da je to nalogo imela tudi srednja vrsta stebrov, kar bi pri širini in tudi dolžini hiše bilo popolnoma

tirano ovalno ploščico iz zemlje, ki jo Vasić tolmači kot »kruh« in ki je bila najdena 5,1 m globoko (Vinča II, sl. 72). Že glede na globino jo nikakor ne moremo imeti za karakteristiko te plasti (med 8 in 7 m). Podobna sta tudi, verjetno sorodna objekta (Vinča II, sl. 73 in 74), ki sta bila najdena 6,5 m globoko in ki ju Milojčić prav tako navaja v zvezi s plastjo B 1, čeprav bi glede na samo globino navedenih predmetov podobne predmete v tej plasti tudi lahko pričakovali. Upoštevati tudi ne moremo prosopomorfnega pokrova (Vinča II, sl. 154), ki je bil najden 4,2 m globoko. Prav tako moramo kot pomoto za to plast imeti navedeni fragment keramike (Vinča II, sl. 282), ornamentiran v tehniki slikanja (rdeči in beli slikani trakovi na črnosivem ozadju), ki je bil najden komaj 3,7 m globoko. Držaj neke vaze ali glave nekega rhytona v obliki ptičje glave (Vinča II, sl. 338), najden 4,1 m globoko, tudi ne more šteti kot karakterističen objekt za plast B 1. Mislim tudi, da plastične človeške glave, ki so se uporabljale kot držaji na ustju skodel in se prvič pojavljajo 6,5 m globoko, prihajajo v poštev šele v Milojčićevi fazi B 2. Navedene skodele z nogo (Vinča IV, sl. 61 a—c) se lahko samo delno upoštevajo, in sicer le tisti primeri, ki so označeni pod »c«, medtem ko drugih že glede na tipično stilistično obliko, ki se javlja šele kasneje, ne moremo šteti v tako zgodnjo fazo, ne glede na to, da tudi stratigrafsko pripadajo veliko mlajši fazi.

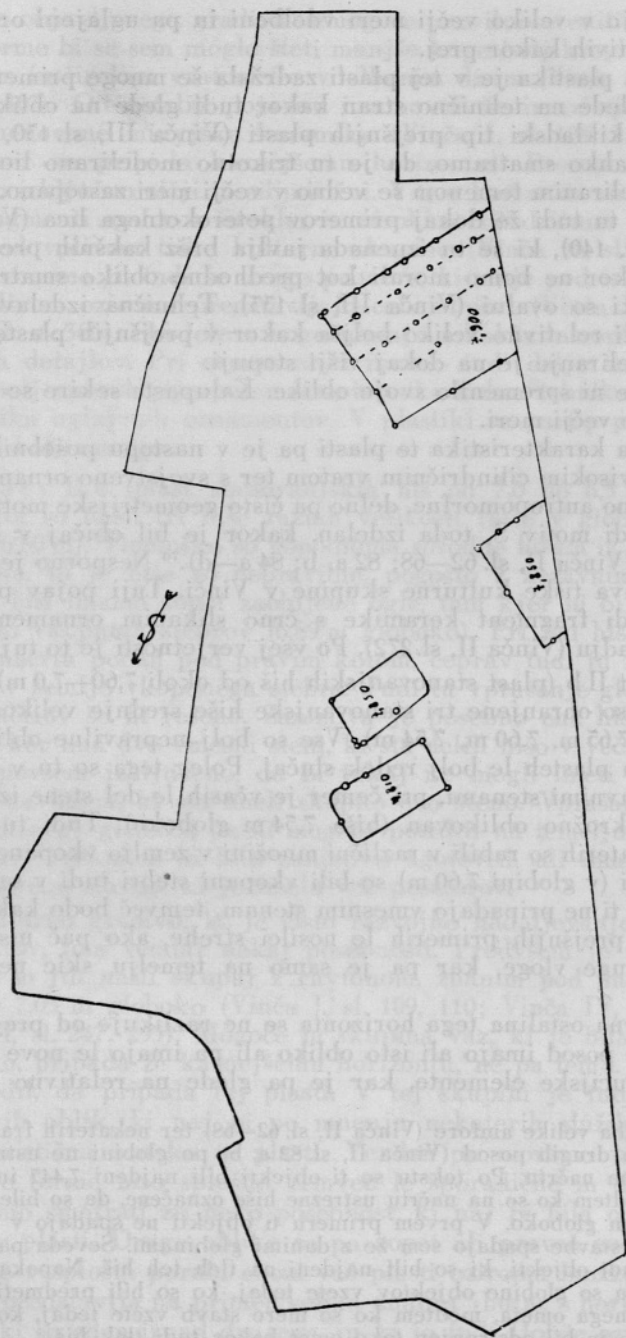
razumljivo. Manj je pa verjetno in tudi dokazov nimamo za to, da bi te stebre tolmačili kot nosilce stropa.

Kulturna ostalina te plasti predstavlja daljnjo razvojno stopnjo vinčanske kulture. Holste, ki jemlje od 8 do 6,50 m plast kot celoto, se opira na skupinske najdbe posod, najdenih na globini 7,05 m, 6,60 m in 6,50 m, to je iz odseka mlajšega dela plasti, kakor je naša plast II a.⁶⁸ Izločiti danes gradivo, ki bi pripadalo le temu stratumu, je nemogoče. Tudi Vasić v svoji publikaciji ne prikazuje vseh karakterističnih razvojnih form in drugih momentov, temveč objavlja le keramiko, ki so jo našli v zaključenih skupinah, to je le tiste primere, kjer je bilo najdenih nekoliko celih posod skupaj. Ravno tako podaja le v splošnih obrisih prikaz glavnih form.

V kolikor so globine posameznih predmetov točne, bi mogli v ta horizont všteti nadaljnje razvojne stopnje nekdanjih bikoničnih skodel in terin, ki imajo tu že polkrožno zaobljene rame ter nižji ali pa tudi višji vrat. Seveda pa imamo tu tudi še oblike, ki imajo sicer zaobljeno, vendar izredno kratko rame (Vinča IV, sl. 67 a, 72 a do d). Posode z nogo so doživele isti razvoj kakor ostale skodele, medtem ko imajo same noge obliko tanjšega cilindričnega polno delanega stebila z razširjeno bazo. Ta oblika se je obdržala do konca uporabe te vrste posod (Vinča IV, sl. 61 c, 62; Vinča II, sl. 246). Sem in tja se pa najdejo tudi še oblike, ki imajo še dokaj sorodnosti z nekdanjimi (Vinča IV, sl. 65). Tudi amfore so zgubile že svojo oglato obliko, čeprav se sem in tja včasih le pojavljajo, seveda pa nikdar v tako izraziti bikonični obliki kakor v plasti stanovanjskih jam (Vinča II, sl. 161; Vinča IV, sl. 75 a, 77, 84). Prosopomorfni pokrovi ne kažejo nobenih bistvenih sprememb, vendar pa visokih skoraj koničnih form nimajo več, temveč se uporabljajo le še nižje cilindrične oblike. Tudi pokrovi z dvema lici so še vedno v rabi (Vinča II, sl. 116 a). Začetno stopnjo tako imenovane minyjske keramike, ki je rdeče in sive barve in ki se po mnenju nekaterih javlja šele kasneje, imamo tako po oblikah kakor tudi po ornamentiki že v tem horizontu (Vinča IV, sl. 80, 82). Razložek je le v tem, da je pri njih ustje še nekoliko navzven upognjeno. Ornamentika svojega značaja ni v bistvu spremenila. Ravnočrtni ornamenti so še vedno edini v rabi. Le tu in tam dobivamo vtis tudi ornamentov s krivimi črtami.⁶⁹ Uporabljajo se vse tehnike, razen tehnike slikanja (rdeča barva na črnem ozadju). Kot nova tehnika bi se sem mogla šteti tehnika žigosanih ornamentov (Vinča IV, sl. 94, No. 584). Med posameznimi tehnikami, ki so se nahajale že v prejšnjih plasteh, se poleg vrezanih ornamentov, ki se zopet javljajo na določenih oblikah,

⁶⁸ WPZ 1939, 3 sl.

⁶⁹ Fragment keramike, ki pripada nekemu kapastemu pokrovu, najden v globini 7,7 m, je sem verjetno dospel po naključju skozi kakšno razpoko v zemlji, ki so tukaj dokaj pogoste, o čemer imamo tudi v materialu precej dokazov (Vinča IV, sl. 78 c).

Stanovanjske hiše horizonta IIa

(Po Vasiću)

uporabljajo v veliko večji meri vdolbeni in pa uglajeni ornamenti v istih motivih kakor prej.

Idolna plastika je v tej plasti zadržala še mnoge primere, ki so izdelani glede na tehnično stran kakor tudi glede na obliko še po vzoru na kikladski tip prejšnjih plasti (Vinča III, sl. 130, 131). V glavnem lahko smatramo, da je tu trikotno modelirano lice z različno modeliranim temenom še vedno v večji meri zastopano. Vendar pa imamo tu tudi že dokaj primerov peterokotnega lica (Vinča III, sl. 129, 139, 140), ki se tu iznenada javlja brez kakšnih predhodnih form, kolikor ne bomo morali kot predhodno obliko smatrati tiste primere, ki so ovalni (Vinča III, sl. 133). Tehnična izdelava je pa v tej plasti relativno veliko boljša kakor v prejšnjih plasteh. Tudi samo modeliranje je na dokaj višji stopnji.

Orodje ni spremenilo svoje oblike. Kalupaste sekire se uporabljajo v vse večji meri.

Glavna karakteristika te plasti pa je v nastopu posebnih amfor z izredno visokim cilindričnim vratom ter s svojstveno ornamentiko; ta ima delno antropomorfne, delno pa čisto geometrijske motive med ostalim tudi motiv S, toda izdelan, kakor je bil običaj v linearni keramiki (Vinča II, sl. 62—68; 82 a, b; 84 a—d).⁷⁰ Nesporno je to prvi pojav vpliva tiške kulturne skupine v Vinči. Tuji pojav pa predstavlja tudi fragment keramike s črno slikanim ornamentom na rdečem ozadju (Vinča II, sl. 272). Po vsej verjetnosti je to tuj import.

Plast II b (plast stanovanjskih hiš od okoli 7,60—7,0 m). V tem horizontu so ohranjene tri stanovanjske hiše srednje velikosti (hiše v globini 7,65 m, 7,60 m, 7,54 m). Vse so bolj nepravilne oblike, kar je v nižjih plasteh le bolj redek slučaj. Poleg tega so tu v uporabi hiše z neravnimi stenami, pri čemer je včasih le del stene izlomljen ali pa polkrožno oblikovan (hiša 7,54 m globoko). Tudi tu imamo hiše, pri katerih so rabili v različni množini v zemljo vkopane stebre. V neki hiši (v globini 7,60 m) so bili vkopani stebri tudi v sami hiši. Vendar pa ti ne pripadajo vmesnim stenam, temveč bodo kakor tudi v mnogih prejšnjih primerih le nosilci strehe, ako pač niso imeli kakšne druge vloge, kar pa je samo na temelju skic nemogoče sklepati.

Kulturna ostalina tega horizonta se ne razlikuje od prejšnjega. Vse oblike posod imajo ali isto obliko ali pa imajo le nove neznatnejše evolucijske elemente, kar je pa glede na relativno majhno

⁷⁰ Najdba velike amfore (Vinča II, sl. 62—68) ter nekaterih fragmentov podobnih in drugih posod (Vinča II, sl. 82 a, b) po globini ne ustreza globinam hiš na načrtu. Po tekstu so ti objekti bili najdeni 7,445 in 7,635 m globoko, medtem ko so na načrtu ustrezne hiše označene, da so bile najdene 7,90 in 7,85 m globoko. V prvem primeru ti objekti ne spadajo v to plast, medtem ko stavbe spadajo sem že z danimi globlinami. Seveda pa morajo pripadati tudi objekti, ki so bili najdeni na tleh teh hiš. Napaka, se zdi, je v tem, da so globine objektov vzete tedaj, ko so bili predmeti odkriti v plasti hišnega ometa, medtem ko so mere stavb vzete tedaj, ko je bilo vse očiščeno in bil odstranjen tako omet kakor tudi tlak hiš.

množino objavljenega gradiva nemogoče pravilno oceniti. Kot delno nove forme bi se sem mogle šteti manjše kupe bolj kroglaste oblike z nizkim in širokim vratom ter vdolbenim dnom (Vinča IV, sl. 70 a; 71 No. 403). Od ostalih pojavov imamo tu že izrazitejše primere tako imenovane minyjske keramike (Vinča I, sl. 128, kolikor pač ta primer ne pripada kasnejšemu horizontu). Prosopomorfni pokrovi so izključno nižji in cilindrični. V tem horizontu se pojavljajo tudi fragmenti amfor s širokim in visokim cilindričnim vratom, ki stoje pod vplivom tiške kulturne skupine (Vinča II, sl. 81). Poleg tega pa imamo tu tudi še druge primere, ki stoje pod istim kulturnim vplivom oziroma predstavljajo celo import (Vinča IV, sl. 74 d; Vinča II, sl. 366). Skodele z nogu nimajo nikakšnih novih karakterističnih detajlov. Pri ornamentiki imamo tudi dalje tendenco, da se vse bolj uporabljajo posamezne tehnike kakor tehnika vdolbenih in tehnika uglajenih ornamentov. V plastiki se pa tip petokotnega lica vse bolj razvije.

Plast II c (plast stanovanjskih hiš od 7,0 do 6,5 m). V tem horizontu so našli tri hiše raznih velikosti (hiše v globini 6,95 m, 6,89 m, 6,80 m). Tipološko so popolnoma sorodne hišam iz prejšnjega horizonta, to je hiše so nepravilne, pogosto z neravnimi stenami. Pri eni hiši imamo zopet zaobljene ogle, tam kjer ni bilo odkritih v zemljo vkopanih stebrov (6,89 m globoko). Pri isti hiši je pa en ogel v načrtu podan pod pravim kotom, čeprav tudi tu ni bilo nobenega v zemljo vkopanega stebra. Tudi tu vprašanje glede pravilnosti načrtov še ni rešeno. Zanimiva je posebno ena hiša (globina 6,95 m), ker ima dve vmesni steni, ki sta delili hišo v več prostorov. Ni pa povsem izključeno, da bi tukaj ne mogli imeti opravka z dvema stavbama, ki sta imeli skupno eno steno. Vprašanja pravilnosti takšnega gledišča pa ni mogoče potrditi na temelju današnjih podatkov. Vsekakor bi bilo zanimivo ugotoviti, ali imamo tu dve ali samo eno stavbo, ki je imela več prostorov.

Kulturno gradivo, ki je čisto razvojno nadaljevanje prejšnjih horizontov, ima vendar nekaj posebnosti. Predvsem je tu skupina vaz, ki so jih našli skupaj z rhytonom, znanim pod imenom vaza »Hyde« 7,05 m globoko (Vinča I, sl. 109, 110; Vinča IV, sl. 45 a—i; Vinča II, sl. 247, 293). Mogoče ta skupina vaz, ki je bila zakopana v zemljo, pripada že kasnejšemu horizontu, ne pa temu. Vendar bi prej sodil, da pripada tej plasti. V tej skupini je tudi nekoliko zanimivih oblik, ki naj bi po mnenju nekaterih služile tudi kot karakteristična oznaka te plasti. Vendar pa moramo priznati, da nekatere forme niso splošne, temveč le sporadične in da jih zato ne smemo smatrati za neko posebnost, ki naj bi bila odločilna za ocenitev plasti. Druge oblike so pa zopet ali preveč enostavne ali pa so že v splošni porabi skozi več plasti oziroma horizontov. Tak primer predstavlja na primer velika amfora »buta« s horizontalnimi ročaji, ki so eden iznad drugega, in ki jo tudi Holste označuje kot

starinsko obliko⁷¹ (Vinča II, sl. 293). In res se ta oblika v Vinči javlja že od plasti I a skozi vse horizonte (Vinča IV, sl. 27, 28).⁷² Nekarakteristična za ocenjevanje je tudi skodela z nogo (Vinča II, sl. 247), kakršnih imamo v raznih evolucijskih formah skozi vse nižje plasti. Dalje lahko sem štejemo tudi dve skodeli oziroma kupi (Vinča IV, sl. 45 a, b). Prav tako niso karakteristične tudi nekatere druge skodela (Vinča IV, sl. 45 c, d). Tudi dokaj kroglasta posoda s cilindričnim, a zelo širokim vratom, ima svoje analogije v prejšnjih plasteh (Vinča IV, sl. 45 e). Vse našteje posode bi lahko smatrali, da so karakteristične za plast od 8 m dalje. Rhyton vaza »Hyde« pa predstavlja le edinstven primer v Vinči, ki ga po obliki (najdeni so sicer v Vinči drugi rhytoni, toda drugih oblik), ne moremo za sedaj upoštevati, kolikor se v sami Vinči ali pa na drugih krajih ne najdejo podobni primeri. Za naš horizont pa ostane le nekoliko primerov, ki bodo karakteristični, čeprav bodo verjetno začetne stopnje že v prejšnjih plasteh. So to amfore z ozkim cilindričnim in visokim vratom, včasih tudi z nižjim širšim vratom, ki so bile tudi v tej skupini vaz, bikonične ali pa tudi bolj kroglaste oblike z držaji na največji periferiji, ali le z vzboklinami ali pa tudi brez teh (Vinča IV, sl. 45 f—i; 92 a; 75 d). Nesporno pa imajo te amfore v sami Vinči in vinčanski kulturni skupini svoje najbližje paralele že v amforah, ornamentiranih z vrezanimi ornamentami, ki so se pokrivala s tako imenovanimi prosopomorfniimi pokrovi. Vendar jih pa v takšni tehnični izdelavi in tudi v tako izrazitih bikoničnih oblikah ter s takšnimi držaji ne nahajamo poprej. Kolikor ni bilo fragmentov, ki so danes propadli, moremo ta horizont smatrati za začetek uporabe takšne keramike. Kakor sem pa že omenil, kažejo ostale forme in tudi ornamentika le daljnje razvojne forme, ki so obogatene le v posameznih detajlih, katerih pa za sedaj še ni mogoče popolnoma zajeti. Isto je tudi z grobimi posodami, katerih oblika je ostala še enaka, kakor je bila na začetku plasti stanovanjskih hiš (Vinča IV, sl. 25, 26, 57 a, b). Seveda pa imamo včasih tudi kakšne posebne, mogoče celo povsem nove vaze, kar je pa za sedaj še nemogoče ugotoviti.⁷³ Minyjska keramika je tudi tu zastopana (Vinča IV, sl. 81), kolikor ne spada sem tudi primer, omenjen že v prejšnjem horizontu (Vinča I, sl. 128).

Plastika ima v tem horizontu še posamezne oblike nekdanje plastike oziroma vsaj tehnično izdelovanje vinčanskega tipa kikkadskih idolov (Vinča III, sl. 180, 181, 161, 158). V glavnem pa imamo tudi že povsem izrazit tip, znan po imenu vidovdanskega tipa s peterokotnim licem (Vinča III, sl. 156, 167, 168, 174 itd.). Pri teh statuetah je dolnji del stisnjen. Seveda pa imamo tudi še druge

⁷¹ WPZ 1939, 3.

⁷² Vasić, Vinča II, 138.

⁷³ Doslej so v glavnem objavljene le cele posode, medtem ko fragmenti, ki bi nam dali jasnejši pogled, niso.

bodisi posebne ali le slučajne tipe, kakor so bolj ploščate statuete ovalnega preseka itd. Tuj, importiran kos pa predstavlja fragment keramike s črno slikanim ornamentom na rdečem ozadju (Vinča II, sl. 273).

Plast II d (plast stanovanjskih hiš od 6,50 do 6,0 m). V tem horizontu imamo samo eno hišo (globina 6,54 m), vendar pa Vasić omenja še eno, ki je bila najdena pred prvo svetovno vojno in je ležala 6,6 m globoko.⁷⁴ Verjetno bo ta pripadala istemu horizontu kakor sedanja, ako ne bo mogoče celo nekoliko starejša, glede na to, da je dno hiše na sredini bilo poglobljeno celo do 6,83 m. O obliki te stavbe nimamo nikakršnih podatkov. Novo odkrita stavba pa spada med nepravilne hiše, pri katerih so vse stene neravne in ima različno razporejene v zemljo vkopane stebre. Poleg tega ima stavba v notranjosti tudi dve vzdolžni vrsti stebrov, ki bodo pripadali nosilcem strehe. Manj je pa verjetno, da bi tu bile vmesne stene, čeprav seveda tudi to ne bi bilo izključeno, samo da je širina prostorov v tem primeru bila izredno ozka in skoraj neuporabljiva.

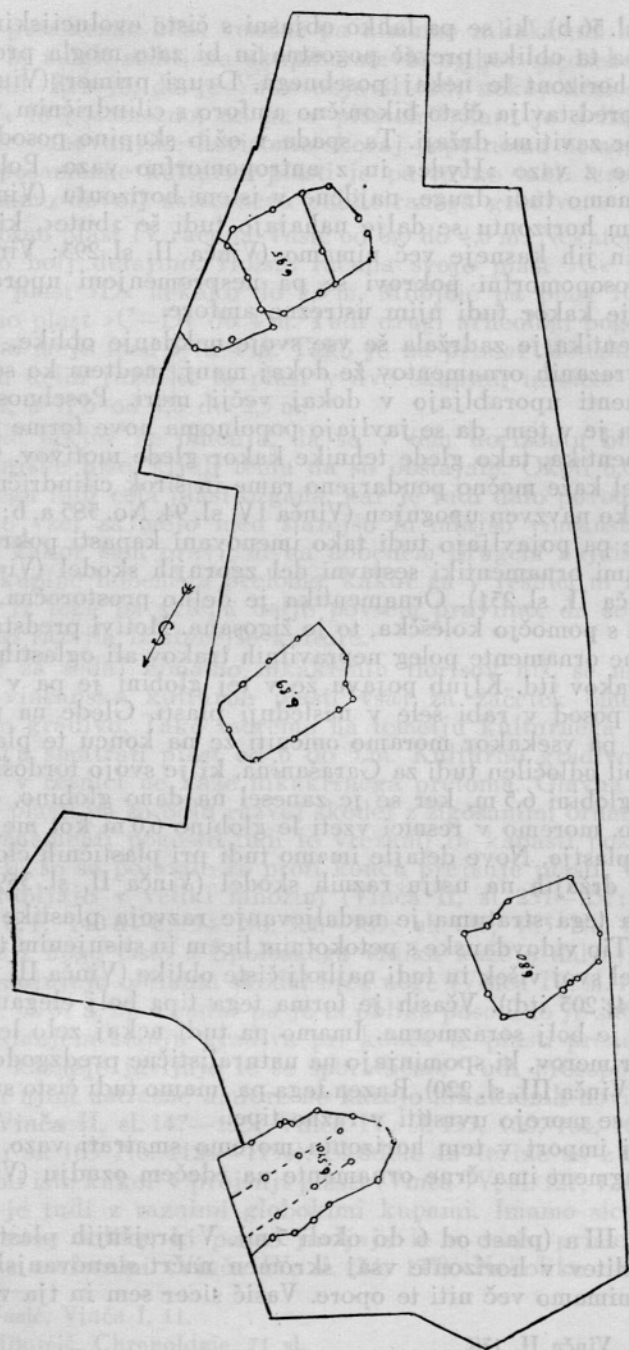
Kulturna ostalina tega horizonta, čeprav se v osnovi ne menja in predstavlja v mnogih momentih le razne razvojne oblike prejšnjega, že znanega gradiva, ima vendar povsem nove obogatitve, ki se javljajo proti koncu tega horizonta in ki jasno kažejo na nekakšno spremembo, čeprav nimamo niti prelomljene plasti niti se starejše forme še niso izgubile. Posebno skupino predstavljajo vaze, ki so jih pred prvo svetovno vojno našli v hiši na globini 6,6 m.⁷⁵ Skupno so našli 22 vaz. Medtem ko so posamezne oblike popolnoma navadne, imajo druge zopet dokaj sorodnosti s posameznimi primeri iz skupine vaz z vazo »Hyde« (Vinča IV, sl. 47 No. 506, 507; sl. 49 No. 490, 492, 493, 494, 495; sl. 54 No. 497; sl. 55 No. 505). Vsekakor so te amfore kljub raznim neznatnejšim odstopanjem genetično povezane z amforami, omenjenimi v prejšnjem horizontu. Omeniti je potrebno, da imamo v tej skupini tudi antropomorfno vazo (Vinča I, sl. 89, 90), dalje vazo z dvema apliciranima licema na vratu (Vinča I, sl. 105), ter stekleničico (Vinča I, sl. 106). Kakor so posamezni primeri vaz sorodni z bikoničnimi in kroglastimi amforami na eni strani, tako so drugi primeri sorodni tudi s tako imenovano minyjsko keramiko v prejšnji oziroma še starejši plasti (Vinča I, sl. 128; Vinča IV, sl. 55 No. 505). Niso pa to edini primeri v tem horizontu, temveč imajo tudi še druge (Vinča I, sl. 129).

Druga skupina posod predstavlja prav tako ostalino neke hiše, najdene 6,5 m globoko.⁷⁶ Vasić objavlja vsega skupaj 5 vaz te skupine. V glavnem ne predstavljajo nikakršne posebnosti v vinčanski kulturni plasti in se podobne javljajo že davno prej. Nekoliko odstopajočo obliko ima le ena posoda s širokim cilindričnim vratom

⁷⁴ Vasić, Vinča IV, 38.

⁷⁵ Vasić, Vinča IV, 38 sl.

⁷⁶ Vasić, Vinča IV, 43 sl.

Stanovanjske hiše horizontov II c in II d

(Po Vasiću)

(Vinča IV, sl. 56 b), ki se pa lahko objasni s čisto evolucijskim procesom. Ni pa ta oblika preveč pogostna in bi zato mogla predstavljati za ta horizont le nekaj posebnega. Drugi primer (Vinča IV, sl. 56 e) pa predstavlja čisto bikonično amforo s cilindričnim vratom in z navzgor zavrtimi držaji. Ta spada v ožjo skupino posod, ki so bile najdene z vazo »Hyde« in z antropomorfno vazo. Poleg teh primerov imamo tudi druge, najdene v istem horizontu (Vinča IV, sl. 84). V tem horizontu se dalje nahajajo tudi še »bute«, ki tukaj prenehajo in jih kasneje več nimamo (Vinča II, sl. 293; Vinča IV, sl. 59).⁷⁷ Prosopomorfni pokrovi se pa nespremenjeni uporabljajo tudi še dalje kakor tudi njim ustrezne amfore.

Ornamentika je zadržala še vse svoje nekdanje oblike, vendar pa imamo vrezanih ornamentov že dokaj manj, medtem ko se vdolbeni ornamenti uporabljajo v dokaj večji meri. Posebnost tega horizonta pa je v tem, da se pojavljajo popolnoma nove forme in tudi nova ornamentika, tako glede tehnike kakor glede motivov. Oblika novih skodel kaže močno poudarjeno rame in širok cilindrični vrat, ki je nekoliko navzven upognjen (Vinča IV, sl. 94, No. 585 a, b; sl. 95). Istočasno se pa pojavljajo tudi tako imenovani kapasti pokrovi, ki so že po sami ornamentiki sestavni del zgornjih skodel (Vinča IV, sl. 78 d, Vinča II, sl. 231). Ornamentika je delno prestoročna, delno pa izdelana s pomočjo koleščka, to je žigosana. Motivi predstavljajo tudi spiralne ornamente poleg nepravilnih trakov ali oglastih meandroidnih trakov itd. Kljub pojavi že v tej globini je pa v resnici ta skupina posod v rabi šele v naslednji plasti. Glede na podano globino jih pa vsekakor moramo omeniti že na koncu te plasti. Ta primer je bil odločilen tudi za Garašanina, ki je svojo tordoško fazo končal na globini 6,5 m, ker se je zanesel na dano globino, čeprav, strogo vzeto, moremo v resnici vzeti le globino 6,0 m kot mejo med to in novo plastjo. Nove detajle imamo tudi pri plastičnih človeških glavah kot držajih na ustju raznih skodel (Vinča II, sl. 339–341).

Plastika tega stratuma je nadaljevanje razvoja plastike prejšnjih plasti. Tip vidovdanske s petokotnim licem in stisnjenim telesom je tu dosegel svoj višek in tudi najbolj čiste oblike (Vinča III, sl. 187, 193, 203, 204, 205 itd.). Včasih je forma tega tipa bolj elegantna, to je statueta je bolj sorazmerna. Imamo pa tudi nekaj zelo lepo modeliranih primerov, ki spominjajo na naturalistične predzgodovinske predstave (Vinča III, sl. 220). Razen tega pa imamo tudi čisto sumarne izdelke, ki se morejo uvrstiti v razne tipe.

Kot tuji import v tem horizontu moremo smatrati vazo, katere najdeni fragment ima črne ornamente na rdečem ozadju (Vinča II, sl. 277).

Plast III a (plast od 6 do okoli 5 m). V prejšnjih plasteh smo imeli za delitev v horizonte vsaj skromen načrt stanovanjskih hiš. Odslej pa nimamo več niti te opore. Vasić sicer sem in tja v tekstu

⁷⁷ Vasić, Vinča II, 138.

omenja posamezne hiše, vendar pa nimamo nikakršnih načrtov, po katerih bi mogli soditi na skupino stavb, njihov medsebojni odnos, obliko itd. Res je, da je Vasić objavil tudi nekaj tlorisov mlajših hiš, toda le posamezno, ne pa v plasteh.⁷⁸ Zato je delitev mlajših plasti na stanovanjske horizonte skoraj popolnoma nemogoča. Delitev na posamezne kulturne plasti je pa ravno tako izredno težka, ker nimamo dovolj ustreznega publiciranega gradiva.

Celotno plast IV računa Vasić od 6,0 do 4,0 m. Nekateri jo delijo nekoliko bolj detajlno. Holste računa svojo plast »C« nekako do 5,0 m, a plast »D« nekako do 3,5 m, Milojčić pa plast »C« do 5 m, a mešano plast »C–D« do 4 m. Tudi drugi arheologi pogosto vidijo nekakšno mejo med 5 in 4 m. Tako je na primer Menghin v svojih starejših delih razdelil to plast v dve skupini, in sicer II a od 5,6 do 4,6 m, a II b od 4,6 do 2,5 m.

Vasić nikjer ne omenja, da so v tem horizontu bile najdene stanovanjske hiše, kljub temu da so obstajale. Okoli 6,0 m je bila poleg tega tudi cela plast ožgana, kar je tudi dalo povod Milojčiću, da je to vzel za mejo med starejšo in mlajšo vinčansko kulturo, čeprav, kakor sam pravi, ni na nobenem drugem najdišču te kulturne skupine nobenega preloma, kakor ga v resnici ni niti v sami Vinči.⁷⁹ Iz tega pa sklepa dalje povsem pravilno, da se je mlajša organsko razvila iz starejše kulture.

Ker za sedaj nimamo nikakršnih tlorisov hiš, se moramo pri delitvi vinčanske kulturne plasti vsaj za začetek omejiti le na kulturno gradivo. Tako moremo na temelju kulturnega gradiva za plast III a smatrati plast od 6 do 5 m. Kulturno gradivo v svojem razvoju v resnici ne kaže nikakršnega preloma. Glavna karakteristika te plasti pa so poln razvoj skodel z žigosanimi ornamentami (kjer so pa ornamenta pogosto tudi le vrezani) in kapasti pokrovi, torej oblike, ki so se pojavile že proti koncu prejšnje plasti. V tej plasti se uporabljajo v veliki množini (Vinča II, sl. 231–237; Vinča IV, sl. 78 a, e, f; 140 a–c; 94 No. 586–589; sl. 139, 163 No. 1137–1142). Skodele z nogo čisto s tipološkega vidika kažejo daljnji razvoj in se prilagojujejo oblikam skodel brez noge (Vinča IV, sl. 118 No. 1026 do 1030; sl. 61 a, b). Vendar pa je ta oblika posod, to je skodel z nogo po dosedanjem stanju gradiva pri koncu te plasti prenehala in se v Vinči kasneje javljajo le še sporadično. Tudi prosopomorfni pokrovi in njim ustrezne amfore ne kažejo nikakršnih novih karakteristik (Vinča II, sl. 147–153; Vinča IV, sl. 133, 160, 164, 162 No. 1119 do 1123; sl. 163 No. 1124–1134). Skodele in terine so z neznatnimi razlikami iste kakor v prejšnji plasti (Vinča IV, sl. 127, 128). Podoben primer je tudi z raznimi globokimi kupami. Imamo sicer tudi nekatere nove oblike, ki pa se javljajo le v enem primeru. Tak je primer z amforami (Vinča IV, sl. 134, 135). Nekoliko drugače je z

⁷⁸ Vasić, Vinča I, 11.

⁷⁹ Milojčić, Chronologie, 71 sl.

novimi oblikami skodel z odebeljenim ustjem, ki je ornamentirano in katerih imamo več primerov (Vinča IV, sl. 123).

Ornamentika je v tej plasti posebno v posameznih tehnikah doživela ravno tako svojo kulminacijo. Tak je primer z žigosano ornamentiko, ki je vezana na skodele s kapastimi pokrovi, ki pa v tej plasti tudi že zginjajo. Dalje pa trajajo še vdolbeni ornamenti, ki uporabljajo tudi krivolinijske motive (spiralo) in ki v tej plasti tudi dosežejo svoj višek (Vinča IV, sl. 137, 154, 158 No. 1094—1102; sl. 73 No. 458). Podoben primer je tudi z uglajenimi ornamenti, ki pa doživijo višek uporabe šele v prihodnji plasti.

Statuete tipa vidovdanke predstavljajo daljnjo razvojno fazo, ki se opaža posebno v vse bolj bogati ornamentiki. Kot posebnost te plasti bi lahko tu imenovali tako imenovane naturalistične statuete, ki se javljajo v tej plasti ali bolje okoli 6,0 m in tudi takoj zginjajo (Vinča III, sl. 243, 244). Kot poseben tip statuet, karakterističen le za to plast, bi bil tudi tip s popolnoma zoženim valjčnim spodnjim delom v obliki stebra in veliko glavo (Vinča III, sl. 283). Ker je pa ta tip izredno redek, ga lahko smatramo za izrednega, ne pa splošnega. Pred koncem te plasti se javljajo tudi statuete, sedeče na zemlji z upognjenimi nogami (Vinča III, sl. 499, 500, 503). Že bolj na začetku plasti se pa začnajo uporabljati tudi statuete, sedeče na prestolu. Samo tej plasti pa pripadajo statuete, sedeče na žrtveniku (Vinča III, sl. 511—514), medtem ko se kurotrofne statuete javljajo v tej plasti, a trajajo tudi še dalje.

Sprememba pa se med 6 in 5 m delno opaža tudi na posameznem orodju. Trnki so nekdanj bili gladki, sedaj pa dobivajo na vrhovih tudi trn (Vinča IV, sl. 240) in se uporabljajo tudi še kasneje. V tej plasti pa istočasno prenehajo harpune z dvema vrstama zobcev in se začnajo uporabljati le enovrstne harpune (Vinča IV, sl. 241, 242). Ker ostalo orodje ni objavljeno, ni mogoče sklepati, kakšen razvoj je naredilo in v kakšne forme se je razvilo.

Keramični import v tej plasti predstavlja fragment s črnimi ornamenti na rdečem ozadju (Vinča II, sl. 278). To je zadnji fragment te vrste, ki se je našel okoli 5 m globoko in ima svoje paralele v raznih primerih iz prejšnjih plasti; vsi ti fragmenti skupaj predstavljajo tuj import. Prvi bi se mogoče dali povezati s körös-starčevačko kulturno skupino, tega pa za kasnejše ne moremo trditi.

Plast III b (plast med 5 in 4 m). Tudi v tej plasti za sedaj nimamo omenjenih nikakršnih stanovanjskih hiš. Prve podatke o hišah dobimo šele popolnoma na koncu te plasti, ki bodo pa pripadale prihodnji plasti IV a. Verjetno se bo kasneje ta plast kakor tudi poprejšnja dala kdaj deliti tudi na stanovanjske horizonte. Holste omejuje to plast med 5 in 3,50 m,⁸⁰ medtem ko Miložić tu vidi mešanico med Holstejevo plastjo C in D. Po kulturnem inventarju pa lahko to plast opredelimo sicer kot nadaljevanje v razvoju

⁸⁰ WPZ 1939, 4.

form prejšnjih plasti, vendar pa s posameznimi karakterističnimi elementi. Predvsem moramo tu upoštevati, da so skodele s kapastimi pokrovi in žigosanimi ornamentami dosegle svoj vrhunec že pred 5 m in da so se začele izgubljati, tako da proti koncu 4 m nimamo nikakršne sledi več o njih. Tudi predmeti, ki so bili najdeni v hiši kasnejše plasti IV a, čeprav hiša leži 4,1 m globoko, nimajo več nikakršne sorodne oblike s to keramiko. Obstoja sicer nekoliko fragmentov, ki so bili izkopani že veliko poprej (Vinča IV, sl. 163 No. 1144—1146) in ki bi naj pripadali plasti med 5 in 4 m, ako bi jih mogli upoštevati. Vendar pa moremo danes smatrati, da je 5 m bil nekako meja, do katere sega ta vrsta keramike, kolikor se pa posamezni fragmenti javljajo kasneje, so le sporadični primeri. Prosopomorfni pokrovi in njim ustrezne amfore se v tej plasti le še redko javljajo, čeprav se uporabljajo nekako do 4 m (Vinča II, sl. 154, 155; Vinča IV, sl. 157, 162 No. 1117, 1118; sl. 163 No. 1135, 1136). Zanimivo pa je, da so posamezni pokrovi tudi spremenili svojo obliko (Vinča II, sl. 155). Oblika je bolj konična, lice temu primerno izdelano ločno, a zadnji del glave oddeljen oziroma celo nekoliko nižji od sprednjega. Poleg tega je imenovani pokrov tudi rdeče pobarvan na črnem ozadju, tako da so na licu le posamezni trakovi črno zglajeni, a drugi rdeče barvani, medtem ko je bil zadnji del pokrova celo ves pobarvan. Barva je danes pastozna in se otira. Mogoče je takšna oblika in ornamentika v Vinči na prosopomorfni pokrovih le čisto izredna, ker imamo doslej le en sam primer. Vsekakor pa je ornamentika bila pod vplivom ravno tako okrašenih statuet iz iste plasti (Vinča I, sl. 34, 37, 38, 41, 42, 44, 45, 46). Ta način ornamentiranja statuet v prejšnjih plasteh ni bil znan, vsaj ne v tej obliki, čeprav imamo posamezne primere, na katerih se javlja tudi rdeča ali pa bela barva, ki je pa povsem drugega značaja (Vinča I, sl. 40, 43, 48). Zato moramo ta način smatrati za karakterističen ravno za to plast, kjer se ta tehnika javlja in istočasno tudi zginja. Skodele z nogo se tu javljajo le še sporadično, kolikor objavljeni primeri res tudi pripadajo tej plasti (Vinča IV, sl. 117, 118 No. 1031). Kot končno njihovo fazo uporabe moramo pač vzeti nekako globino 5 m. Skodele in terine brez noge so pa iste kakor v prejšnji plasti (Vinča IV, sl. 128 b, c, 129, 130 a). Podoben primer je tudi z globokimi kupami. V tej plasti zginjajo tudi zadnji primeri, ki so pod vplivom tiške kulture skupine ali pa celo import (Vinča IV, sl. 151).

Medtem ko se posamezne ornamentalne tehnike v tej plasti več ne javljajo, imamo na drugi strani izdelane ornamente v tehniki dolbenja (Vinča IV, sl. 122, 152, 158 No. 1103—1111). Kulminacijo rabe pa v tej plasti doživljajo vglajeni ornamenti, ki jih dobimo ali na zunanji ali na notranji strani posod (Vinča IV, str. 120, 122, 119 itd.).

Poleg že omenjenih statuet, ki so ornamentirane tudi z rdečo barvo, se v tej plasti javlja nekaj novih, doslej neznanih tipov, ki pa imajo svoje posebnosti v glavnem le v izdelavi glave. So to modelirane glave tako imenovanega ptičjega tipa, toda v raznih oblikah

(Vinča III, sl. 355, 358, 364, 374, 390, 398, 400, 421, 407). Poleg tega se pa tip vidovdanke tudi še dalje uporablja, vendar pa tukaj tudi preneha. Prav tako se uporabljajo tudi sedeče statuete na prestolu, ki zginjajo v mlajši plasti. Samo tej plasti pa pripadajo sedeče statuete na stolu, medtem ko se kurotrofne nahajajo tudi še v kasnejših plasteh.

Plast IV a (plast stanovanjskih hiš od 4,0 do 3,60 m). Nekako okoli 4 m imamo precejšen prelom v kulturnem inventarju v Vinči. Ta prelom ni izrazit niti v sami plasti, niti ni stara kultura zamenjana za neko novo kulturo, ki bi iz kaknega drugega kraja prišla na to lokaliteto. Vendar se pa ta prelom opaza v materialu, toda le, ako opazujemo celotno vinčansko kulturo. Dosedanje bogastvo v formah in ornamentiki, ki ga celo lahko imenujemo baročno, je že doseglo višek in vidimo naglo propadanje tako v tehniki izdelave kakor tudi v oblikovni in ornamentalni strani. Mnoge oblike, ki so se uporabljale v času, ki je bil potreben, da se je nakopičila plast, debela 6 m, kakor tudi nekatere druge oblike, ki so se pojavile kasneje, tedaj, ko je vinčanska kultura dosegla svojo kulminacijo, nenadoma popolnoma prenehajo. Isti primer je tudi z ornamentiko. Res je, da dobimo nekaj novih posebnosti, a te nikdar ne dosežejo nekdanjih. Celotna materialna kultura, izvzemši stanovanjskih hiš, postaja vse bolj preprosta.

Vasić je svojo V plast, ki ustreza tukajšnji IV, stavil med 4 in 2 m. Od ostalih naj omenim Holsteja,⁸² ki svojo plast E računa nekako od 3,50 do 1,50 m, in Miložčiča,⁸³ ki svojo plast D računa od 4 do 3,50 m.⁸⁴

V tej plasti imamo zopet sicer le nekaj skromnih podatkov o stanovanjskih hišah, vendar nam je spričo tega mogoče le nekoliko bolj detajlno deliti plast v stanovanjske horizonte. Ker pa podatki niso popolni, je seveda tudi točnost delitve dokaj dvomljiva, vsaj toliko časa, dokler ne dobimo novih realnejših podatkov. Tako kot horizont »a« lahko označimo tiste stavbe, ki so bile najdene okrog 4 do 3,60 m globoko. Vasić omenja sicer le eno hišo, najdeno 4,1 m globoko,⁸⁵ vendar pa ta ne bo osamljena. Njenega tlorisa nimamo. Iz Vasićevega opisa je pa razvidno, da je bil najden tudi še del ohranjene stene, izdelan iz vejevja, ometanega z glino.⁸⁶ Hiša je bila kakor tudi doslej vse ostale hiše, znane v Vinči, uničena po požaru. V njej in poleg nje se je pa našlo izredno veliko število

⁸¹ Miložčič, *Chronologie*, 73.

⁸² WPZ 1959, 5.

⁸³ Miložčič, *Chronologie*, 73.

⁸⁴ Miložčič (*Chronologie*, 123, opomba 12) stavlja v to plast amforo, najdeno 5,0 m globoko (Vinča IV, sl. 156). Ta amfora, ki je prvič že glede na samo globino, kjer je bila najdena, veliko starejša, je pa istočasno tudi v zvezi s skodelami s kapastimi pokrovi ter zato nikakor ne sodi v to plast.

⁸⁵ Vasić, *Vinča IV*, 73.

⁸⁶ l. c. 77, sl. 98.

keramičnih predmetov, ki jih Vasić in drugi obravnavajo kot eno celoto. To gradivo predstavlja tipične oblike, karakteristične za to plast. Tukaj so predvsem plitke velike sklede, amfore s tremi ročaji na trebuhu, oblika, ki se tukaj prvič pojavlja, skodele raznih tipov, manjše amfore, ornamentirane z vdolbenimi ornamenti, ter posoda z dulcem (Vinča IV, sl. 99—112). Tudi ostalo gradivo se popolnoma sklada z zgornjimi oblikami (Vinča IV, sl. 191 a, b, 193 a, 196 b, 190 No. 1404; sl. 194 No. 1433—1435; sl. 195 No. 1440, 1443). Od ornamentalnih tehnik sta ostali še tehnika vglajenih in vdolbenih ornamentov. Med povsem novimi ornamentalnimi tehnikami na keramiki se pa v tem horizontu pojavlja tudi še slikanje ravnočrtnih motivov z rdečo in belo barvo na črnem ozadju (Vinča II, sl. 282). Pri plastiki je pa skoraj v izključni uporabi tip statuet s ptičjim licem. Poleg tega pa oblike statuet postajajo tudi vse bolj ploščate.

Plast IV b (plast stanovanjskih hiš od 3,60 do 3,20 oziroma 3,0 m). Novi horizont ima zopet le dve hiši, ki sta nam mimogrede omenjeni. Našli sta se 3,62 in 3,48 m globoko.⁸⁷ Ne vemo pa, ali so v tem horizontu najdene tudi še druge hiše. O hiši, ki so jo našli 3,48 m globoko, imamo samo podatke, da je bila usmerjena S—J ter da je v hiši bila tudi peč, katere zadnja stran je ležala 3,23 m globoko, sprednja pa 3,37 m. Severno od te peči so našli tudi ostanke starejše peči 3,4 m globoko. Pred pečjo se je našla vrsta razbitih vaz, ki so ležale paralelno s podolžno steno hiše.⁸⁸ Za drugo hišo imamo pa tudi tloris, ki predstavlja stavbo z več prostori. Po Vasićevem načrtu je imela hiša kar 5 prostorov in več peči.⁸⁹ Peči so bile podkovičaste oblike in so po Vasiću služile za žganje cinabarita. Vendar je pa vprašanje, za kaj so se takšne peči uporabljale, zaradi mnogih nejasnih momentov še vedno odprto.⁹⁰ V imenovani hiši so bile najdene tri peči, od katerih pa sta dve že na starejših pečeh, a njunih temeljev ne pokrivata popolnoma. Poleg tega je zanimivo tudi, da sta dve peči vsaka v posebnem prostoru, medtem ko je ena peč zgrajena kar namestu ene notranje stene. Ker je pa odprtina peči na mestu samega zidu, je precejšnje vprašanje, ali je stena obstajala za časa uporabe te peči ali, bolje, ta zid sploh tedaj ni mogel obstajati. Vasić sicer domneva, da so starejše peči bile v stavbi, ki je imela isto obliko kakor sedanja, ki nam jo podaja.⁹¹ Vendar je pa oblika lahko bila tudi precej različna. Nastaja še vprašanje odnosa samih peči med seboj. Glede na globino, na kateri so stale peči, lahko dobimo sledečo sliko: peč I 3,62 × 3,48 m globoko, peč II a 3,25 × 3,28 m globoko, II b (starejša) 3,55 × 3,74 m globoko, III a 3,69 × 3,71 in III b (starejša) 3,97 × 3,91 m globoko. Glede na globino

⁸⁷ Vasić, Vinča I, 13. — Vinča IV, 107.

⁸⁸ Vasić, Vinča IV, 107, sl. 167.

⁸⁹ Vasić, Vinča I, 13, sl. 17—20.

⁹⁰ Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo 1951, 15. — Arheološki vestnik 1950, 221.

⁹¹ Vasić, Vinča I, 13.

tal hiše ni mogoče nič sklepati. Po vsem bi se pa dalo soditi, da sta peči II b in III b najstarejši. Med tem časom prečne stene, ki seka peči II a in II b, še ni bilo ter je tukaj bil le en prostor. Najbolje se to vidi, da poleg ustja peči stoje leseni stebri. Ni izključeno, da je peč III b najstarejša v tej stavbi in da je šele kasneje bila zgrajena tudi peč II b. Ko je bila peč III b porušena, so zgradili peč III a, ki je bila vsaj nekaj časa v rabi hkrati s pečjo II b. V isti čas bo padala tudi peč I. Kot zadnja je bila vsekakor zgrajena peč II a. Šele tedaj je mogla biti zgrajena že imenovana vmesna stena, toda samo delno, ker je prostor pred ustjem peči moral biti prost.

Hiša sama je sicer v enem delu povsem pravokotne oblike, medtem ko je drugi del precej nepravilen in je videti, kakor da bi bil šele kasnejši prizidek k že obstoječi stavbi. Tako bi bilo tudi mogoče tolmačiti peč v tem koncu, ki je bila kasneje dodana. Zanimivo je tudi, da vmesne stene niso bile zgrajene pravokotno na zunanje stene, temveč poševno. Vhod v hišo je pa Vasić našel na eni od podolžnih strani.

Kulturno gradivo nam je podano zopet s skupino vaz, najdenih v eni od zgornjih hiš. Te se ne razlikujejo od oblik v prejšnji plasti. Tu so zopet velike plitke sklede, amfore z 2 ali 3 ročaji na največji periferiji in bolj ali manj cilindričnim vratom, razne manjše amfore, skodele, terine in kupe (Vinča IV, sl. 168—184). Obstajajo pa tudi posamezne oblike, ki so videti, kakor da bi bile povsem nove, bodo pa imele svoje prvotne stopnje že v prejšnjih plasteh. Takšne so večje posode, lonci ali pitosi s širokim ustjem (Vinča IV, sl. 169) in tudi manjše, podobne oblike. Dalje so posode v obliki lijaka (Vinča IV, sl. 184) ter skodele na treh nogah (Vinča IV, sl. 183), oblika, ki je znana v tej plasti tudi iz drugih primerov (Vinča IV, sl. 199 No. 1445). Tehnika slikanih rdečih in belih ornamentov na črnem ozadju se nadaljuje tudi v tej plasti (Vinča II, sl. 283).⁹² Plastika ne kaže nikakih posebnih novih detajlov. Ostale so še samo statuete s ptičjim licem. V to plast bomo vsekakor mogli šteti tudi tako imenovane bukranione, modelirane volovske glave v glini, ki so bile kot okras na hišah. Ohranjenih je za sedaj več primerov, najdenih 4,23, 3,64 in 2,89 m globoko (Vinča II, sl. 85—87). Po Vasiću so najdeni tudi v nižjih plasteh, toda za to nimamo nobenih dokazov.⁹³

Plast IV c (plast stanovanjskih jam nekako od 3,0 do 2,50 m). Tudi ta horizont moremo samo približno določiti na temelju ene, le

⁹² Fragment keramike, ki ga Vasić tolmači kot rdeče slikan ornament na rdečem ozadju (Vinča II, 154, sl. 281), ne predstavlja slikanega, ampak le vglajen motiv. Zaradi tega je ornament tudi temnejši od ozadja, ki je svetlejša barve, podobno kakor je slučaj pri ostalih črnih in sivih primerih. Ni izključeno, da je fragment današnje rdečo barvo dobil šele kasneje ob priliki kakega požara ali pa na drug način pod vplivom večjega ognja, za kar imamo v Vinči tudi dovolj primerov (Vinča II, sl. 33 a, 69, 78, 79, 81, 87, 136 b, 247, 258 a, 266, 270).

⁹³ Vasić, Vinča II, 51.

mimogrede omenjene hiše⁹⁴ ter druge, od katere imamo tudi tloris.⁹⁵ Prvo so našli ca. 2,89 m globoko in je bil v njej najden tudi bukranon, medtem ko je druga ležala ca. 3,20 do 3,0 m globoko. Ta je imela bolj ali manj pravokotno obliko. Stebri so bili samo na posameznih mestih vkopani v zemljo. Vasić domneva, da je hiša imela tudi vmesni zid, ki jo je delil na dva dela.⁹⁶ V hiši so bile tri peči, od katerih je ena bila starejša in porušena pred gradnjo druge peči, medtem ko je tretja mogla biti istočasna ali pa tudi mlajša od druge. Drugih podatkov o tej stavbi nimamo.

Kulturne ostaline tega horizonta so iste kakor so v horizontu IV. b. Obstajajo le posamezne daljnje razvojne stopnje. Toda že okoli 2,50 m globoko dobimo material, ki je zelo pogosto mešan z materialom iz bronaste dobe; ta je včasih dospel celo do večjih globin. Holste tolmači ta primer z razkopavanjem zemljišča pri novi, v našem primeru bronastodobni naselitvi; to se more dogoditi pri postavljanju novih stanovanjskih objektov.⁹⁷ Tako se tudi posamezni fragmenti neolitske keramike zelo pogosto najdejo tudi še kasneje v veliko mlajših plasteh. Kot karakterističen moment te plasti bi mogli smatrati še vedno slikano keramiko, pri kateri so rdeči in beli ornamenti na črnem ozadju (Vinča II, sl. 284, 285). Plastika, izvzemši razne razvojne posebnosti, ni spremenila svojega videza.

Plast V. Zadnja vinčanska plast, ki jo moremo smatrati nekako od 2,50 m pa do prekinitve življenja na tej predzgodovinski lokaliteti, ni več enotna. Ni mogoče, razen nekako tipološko ugotavljati zadnje faze neolita, ki so tu zastopane, medtem ko je plast nemogoče deliti. Nato pa prihaja bronasta doba, ki je tu ravno tako relativno bogato zastopana; njej sledi tudi še latenska doba. Toda kakor sem že omenil, so plasti pomešane in je stratigrafska ločitev nemogoča ter se lahko opremo le na tipološke posebnosti. Raziskovalci neolita se te plasti navadno niti več ne dotikajo ali jo pa le mimogrede omenjajo.⁹⁸

Po nekaterih podatkih je za sedaj mogoče ugotoviti le en stanovanjski horizont. Ta horizont bi segal nekako od 2,0 oziroma celo 2,50 m pa do 1,0 m. Tu imamo dve stanovanjski hiši.⁹⁹ Obe sta štiroglate oblike, včasih nepravilne, in imata tudi vmesne stene, ki so delile hišo v dva prostora. Vendar pa Vasić sodi, da vmesne stene niso segale od enega zidu do drugega. Ti dve hiši sta stali na raznih globinah, tako ena 2,0 m globoko, druga pa 1,55 m. Kolikor je pa mogoče po danih globinah na risbi ugotoviti, razlika v globini ni bila tolikšna, ker Vasić omenja vedno le najnižjo točko, ne pa srednji horizont. Tako je prva hiša s svojimi robovi stala 1,73 do 1,53 m

⁹⁴ Vasić, Vinča II, 50.

⁹⁵ Vasić, Vinča I, 12, sl. 8.

⁹⁶ l. c. 12.

⁹⁷ WPZ 1939, 5.

⁹⁸ Milošević, Chronologie, 73.

⁹⁹ Vasić, Vinča I, 10, sl. 6, 7.

globoko, kar bi ustrezalo nekako tudi globini druge hiše. V vsaki stavbi so našli tudi nekoliko podkovičastih peči, ki so bile v raznih časih v rabi.

Ker ta plast ne pripada več čisti neolitski periodi, je tu tudi ne bom razčlenjeval. Nesporno pa je, da so tu tudi badenski elementi, a kasneje tudi druge stopnje, kakor bi po Miložiću bila tudi kostolačka kultura iz bakrene dobe.¹⁰⁰

*

	Vasić	Childe v starejših publikacijah	Childe v novejših publikacijah	Menghin v starejših publikacijah	Fewkes	Holste	Miložić	Garašanin	Laviosa - Zambotti	Možna delitev
Stanovanjske jame	I.									
8	II.					A	A		I.	I. a
7	III.	I.	I.	I.	Pomoravsko-donavska kultura	B	B $\frac{1}{2}$	Tordoška faza		II. a b c d
6						C	C			
5	IV.	II.		a			c D	Pločniška faza	II.	III. a b
4			II.			D				a b c
3	V.			b			D			IV. a b c
2						E	E			V.
1	VI.									
0						Bron. doba	Bron. doba			

Delitev vinčanske plasti po raznih strokovnjakih

Ako pregledamo v kratkem vinčanske plasti, bomo videli, da cela neolitska vinčanska kultura nima nikjer nikakšnega preloma, bodisi zaradi prekinitve naselbine ali pa zaradi kakšne tuje invazije nosilcev kake druge skupine. Zato je tukaj študij raznih form od

¹⁰⁰ Miložić, Chronologie, 73.

njihovih začetkov in dalje skozi stoletja toliko lažji. Le malo pa je v Vinči tujih importiranih elementov, da, celo malo je tudi sprejemanja tujih elementov.

Kakor sem že na začetku omenil, je glede na delitev kulturnega gradiva delitev na plasti zaradi neprestanega razvoja izredno težka. Lažja je seveda tam, kjer nam je omogočeno deliti na stanovanjske horizonte, kolikor pač imamo tudi vpogled v točne oblike raznih predmetov takšnega horizonta. Toda čeprav se danes takšna delitev ne more popolnoma zanesljivo narediti, nam vendarle nudi možnost točnejšega ocenjevanja pri relativni kronologiji drugih lokalitet glede na sorodno gradivo vinčanskih plasti. Pri tem nam izredno veliko pomagajo razni razvojni ali pa novi elementi v vinčanskih plasteh in horizontih. Večje odseke imamo vsekakor doslej že točno označene po dosedANJI delitvi kulturne plasti. Vendar se pa z detajlnejšo delitvijo, ki se bo popolnoma točno dala izdelati šele sčasoma, dobe veliko natančnejši podatki, ki so pomembni tako za razvoj celotne vinčanske pa tudi za mnoge druge okolne kulturne skupine.

ZUSAMMENFASSUNG

Einteilung der Kulturschicht von Vinča

Bezüglich der Chronologie Jugoslawiens in der neolithischen Zeit ist jetzt die Kulturschicht von Vinča am wichtigsten. Erstens deshalb, weil Vinča keine unterbrochene Schicht aufweist, zweitens, weil es stratigraphisch erforscht wurde und drittens, weil eine Siedlung hier ausserordentlich lange bestanden hat. Die Forscher interessierten sich nicht nur für das Material, sondern auch für die Reihenfolge der Kulturschichten. Da einerseits das Material nicht genügend erkannt wurde und da andererseits ausserordentlicherweise die Schicht nirgends unterbrochen ist, trug dies zur Verwirrung in der Einteilung ziemlich bei. Obwohl man auch hier behaupten kann, dass beinahe alle Forscher von ihrem Standpunkte aus recht haben. So z. B. sind einige der Meinung, dass die Schicht von Vinča ganz organisch nicht eingeteilt werden kann, andere wieder begnügen sich mit der Einteilung in zwei Phasen, eine ältere und eine jüngere, was in neuester Zeit besonders Garašanin vertritt, der die Schicht von Vinča in eine »Tordoš«- (die ältere bis ca. 6,50 m) und eine »Pločnik«-Phase (die jüngere bis 3 m) einteilt. Ausser Vasić, der die Schicht ganz schematisch in 6 Strata, von denen die tiefsten zwei, jedes zu je 2 m, eingeteilt hat, gibt die beste und auch die meist detaillierte Einteilung Holste, die von Miložčić vervollständigt wurde. Man kann jedoch die Schicht noch besser nach den Wohnhorizonten detaillieren. Leider besitzen wir vorläufig ziemlich spärliche Angaben in Betreff der Häuserfunde in Vinča. Im ganzen bestehen nur einige Zeichnungen und ein Wohnbautenplan, der aber zu den älteren Schichten gehört. Trotzdem kann man doch einige Horizonte unterscheiden, die zuweilen auch einzelne Veränderungen und Entwicklungsbesonderheiten in dem Kulturinventar bestätigen. Das ganze Material kann man jedoch heute unmöglich mit solchen Horizonten verbinden. Auch die

Tiefenfrage ist ziemlich problematisch. Demgemäss bedeuten die Meterangaben allein noch keine fixierten Punkte, sondern nur eine Annäherungsgrenze, die aber sowohl etwas höher als auch tiefer verschoben werden kann.

Mit Rücksicht auf die verfügbaren Angaben habe ich versucht, die Kulturschicht von Vinča in Wohnhorizonte einzuteilen. Die erste Schicht, etwa bis 8 m Tiefe, würde zwei Horizonte aufweisen, die zweite, etwa bis 6 m Tiefe, deren vier, die dritte, etwa bis 4 m (für diese besitzen wir keine Häuserangaben), bis jetzt nur zwei Horizonte. Die vierte Schicht, etwa bis 3,50 m, drei Horizonte, wobei die fünfte Schicht, etwa bis 1,50 m keine homogene Ganzheit darstellt. Dabei versuchte ich auch, das charakteristische Material für die einzelnen Horizonte, insofern dies nach jetzigen Angaben möglich war, anzudeuten.

Schicht I a. Diese Schicht würde nur Wohngruben enthalten und bis 8,50 m reichen, wo die ersten Wohnhäuser begegnen. Jedoch ist diese Grenze nur näherungsweise richtig, weil wir nicht wissen, wo sich damals die Ränder der Wohngruben befanden. Nach den bisherigen Angaben werden sie immer nur im Löss erwähnt. Die Funde in dem Subhumus, der auf dem Löss liegt, sind relativ ziemlich seltener als die Funde im Humus und sind mehr oder weniger um die Wohngruben und über ihnen konzentriert. Die Meinung von Vasić, dass sich schon in der Wohngrubenschicht auch rechteckige Häuser befanden, muss abgelehnt werden, denn das würde bedeuten, dass sowohl die einen wie die anderen gleichzeitig bestanden. In seiner Annahme stützte sich Vasić auf den Objektfund 9,30 m tief über einer Grube, wo Skelette gefunden wurden. Dieses Objekt ist jedoch von einer recht problematischen Natur und zeigt nicht, dass es zu einem überirdischen Wohnhause gehört hätte, aller Wahrscheinlichkeit nach gehört der spärliche Lehmewurf zur Wohngrube selbst, die an dieser Stelle gefunden wurde und deren Ränder erst in der Tiefe von 9,50 m entdeckt wurden.

Die Kulturreste dieser Schicht sind zweifach. Auf der einen Seite haben wir die Vinča-, auf der anderen die Körös-Starčevo-Kultur. Bezüglich der letzteren soll ich nur so viel erwähnen, dass sie in allen Kulturgruben dieser Lokalität zusammen mit der Kultur von Vinča vermischt vertreten ist. Die Kultur von Vinča ist hier mit einzelnen Formen vertreten, die einigermaßen schon von Holste differenziert wurden und die am Anfange ihrer Entwicklung in Vinča stehen. Dies sind verschiedene Schüsseltypen von mehr oder weniger bikonischer Form. Weiter Fusschalen mit einem konischen hohlen als auch mit einem zylindrischen voll ausgearbeiteten Fuss. Der Hals ist gewöhnlich bei allen diesen Formen noch nicht ausgebildet. Von den Amphoren besitzen wir nur solche, zu denen prosopomorphe Deckel gehören. Sie sind bikonisch mit mehr oder weniger ausgebuchtetem Schulterteil. Ebenfalls begegnen hier auch Butten. Prosopomorphe Deckel erscheinen in drei Typen. Ein Typus hat Henkel mit starker plastischer Ausbuchtung (Knie). Solche befinden sich fast ausschliesslich in dieser Schicht. Der zweite Typus ist durch hohe konische Deckel vertreten, der dritte aber durch niedrigere Zylinderdeckel. Eine Besonderheit sind jene Exemplare, die zwei Gesichter haben, eines auf der vorderen und das andere auf der hinteren Seite. Die Ornamentik gehört zu der Technik eingeschnittener Ornamente, die an die Amphoren gebunden sind. Eine andere Technik ist die der kannelierten Ornamente. Diese Technik ist an die Schüsseln gebunden und wird gewöhnlich auf der Schulter angewendet.

Eine dritte Technik ist die Technik geglätteter Ornamente auf den Innen- und auf den Aussenseiten der Schüsseln. Einer vierten Technik muss man die Gefässbemalung zuweisen, die aber grösstenteils nicht in die Vinča-Kultur gehört. Dies sind vor allem glänzend geglättete schwarze Ornamente auf einem roten Hintergrund. Am leichtesten könnte man solche Beispiele in dieser Schicht mit der Körös-Starčevo-Kultur verbinden. Zu der Vinča-Kultur gehören die Gegenstände, wo ein Objekt (Altar, Statuette) mit einer roten Farbe (»crusted«) überzogen ist, wo zuweilen auch eine weisse Grundfarbe festgestellt werden kann, ebenso einzelne Vasen, wo ornamentale Bänder wechselweise rot bemalt oder mit Stichen ausgefüllt wurden. In einzelnen Beispielen ist auch der untere Vasenteil mit der Farbe überzogen, oder aber bei den Fusschüsseln nur der Fuss. Einige Vasenbeispiele weisen auch Spuren eines Firnisses auf. Offen bleibt bisher noch die Frage der schwarzen Flecke, die auf einzelnen rohen Gefässen erscheinen; wahrscheinlich ist dies nur einem Zufall zuzuschreiben.

Wegen einiger Besonderheiten ist auch die Idollplastik interessant. Fast alle Statuetten aus dieser Schicht sind einzeln in Teilen verfertigt und nachher zusammengesetzt worden. Der führende Typus hierin ist der sogenannte kykladische Typus, wie ihn Vasić genannt hat; dieser Typus weist eine dreieckige Gesichtsform auf. Es gibt zwar ziemliche Unterschiede in Bezug auf die Scheitelbildung. Ebenso gibt es noch einzelne andere Typen, die jedoch entweder selten sind, oder nur einen allgemeinen Charakter haben, z. B. flache Statuetten usw.

An Werkzeug sind hier Schuhleistenkeile und kleine flache trapezoide Hacken, Doppelharpunen und widerhackenlose Angeln vorhanden.

Die Frage betreffs der »Silos«, die in dieser Schicht gefunden wurden, ist noch nicht gelöst worden, weder in Bezug auf Schichtenzugehörigkeit noch auf ihre Verwendung.

Schicht I b würde etwa bis 7,90 m in die Tiefe reichen. In diesem Horizont wurden drei Wohnhäuser und allem Anschein nach Reste eines vierten gefunden. Wie aus dem Generalplan von Vasić ersichtlich, war die Bauart dieser Häuser folgend: aufrecht stehende Holzsäulen, zwischen welchen möglich auch andere Pfähle sich befanden und dies alles wurde mit Ästen verflochten und mit Lehm überstrichen. Es gibt jedoch relativ wenige in die Erde hineingegrabene Säulen und deshalb haben wir darüber noch einige Bedenken. So z. B. sind auf dem genannten Plane Häuser angegeben, die in den Ecken keine in die Erde eingegrabenen Holzsäulen aufweisen, so dass in dieser Planwiedergabe diese also als rundeckig erscheinen. Die Frage muss als vorläufig ungeklärt offen bleiben, da wir keine Angaben besitzen, dass solche Ecken in Vinča wirklich existierten. So kann auch das Haus mit der verbogenen Wand bis jetzt noch nicht verlässlich gedeutet werden. Man muss jedoch auch hier damit rechnen, dass es sich in einzelnen Fällen eher um Dachträger als um Zwischenwände handelt.

Es ist nicht möglich, die Kulturreste dieser Schicht genau zu differenzieren. In der Hauptsache gleichen sie jenen in der vorigen Schicht. Unterschiede werden erst durch neue Ausgrabungen näher bestimmt werden können. Charakteristisch ist es nur, dass in diesem Horizonte die Reste der Körös-Starčevo Kultur aufhören.

Schicht II a reicht bis etwa 7,60 m in die Tiefe. In diesem Horizont wurden vier Häuser entdeckt, die vom typologischen Standpunkt aus in

zwei Gruppen geteilt werden können, und sie unterscheiden sich nicht von den Häusern der vorigen Gruppe. So z. B. gibt es Häuser, wo wenig Säulen verwendet wurden, bei einigen Beispielen sind sogar auf drei Seiten keine in die Erde eingegrabenen Säulen gefunden worden. Aller Wahrscheinlichkeit nach wurden die Säulen einfach auf die Erde gesetzt und nicht eingegraben. Weiter gibt es Häuser, die verbogene Wände aufweisen. In einem Bau befinden sich sogar drei parallele Säulenreihen. Dies sind wahrscheinlich nicht Zwischenwände- sondern Dachträgerreste. Höchstens könnte man als Zwischenwand nur die mittlere Säulenreihe betrachten, jedoch auch dies ist nicht sicher.

Die Kulturreste stellen eine weitere Entwicklungsstufe der vorigen Schicht dar. Die ehemaligen bikonischen Schüsseln bekamen hier noch eine Schulterrundung und einen niedrigeren oder höheren Hals. Die Fusschalen haben die gleiche Form wie die übrigen Schüsseln mit dem Unterschied, dass konische Füße nicht mehr erscheinen. Die Amphoren haben ihre eckige Form verloren. Von den prosopomorphen Deckeln sind hauptsächlich nur niedrigere zylindrische im Gebrauch. Jedoch erscheinen auch hier noch Doppelgesichtsdeckel. In dieser Schicht erscheint schon die Vorstufe der späteren minyschen Keramik, so in Bezug auf die Form als auch auf die Ornamentik, jedoch mit dem nicht beträchtlichen Unterschied, dass der Rand hier etwas nach auswärts gebogen ist. Die Ornamentik ist geblieben wie sie war, nur das Färben der einheimischen Keramik mit roter Farbe hat aufgehört. Die Idolplastik hat alle ehemaligen Charakteristiken aufbewahrt, es erscheint jedoch neben dem dreieckigen Gesicht auch schon ein fünfeckiges. Das hauptsächlichste neue Moment in dieser Schicht ist das Vorkommen grosser Amphoren mit einem zylindrischen Hals und einer teilweise geometrischen, teilweise aber antropomorphen Ornamentik. Unbestritten ist dies die erste Erscheinung der Theiss-Kultur in der Vinča-Schicht.

Schicht II b reicht bis etwa 7,0 m in die Tiefe. Erhalten sind drei Häuser von etwas unregelmässiger Form. Überdies gibt es hier auch Häuser mit verbogenen Wänden, wobei zuweilen nur ein Wandteil verbogen oder halbkreisförmig gebaut ist. Die Säulen in einem von diesen Häusern gehören wahrscheinlich nicht einer Zwischenwand, sondern stellen Dachträger dar.

Die Kulturreste dieses Horizontes zeigen nur eine neue Entwicklungsstufe. Als teilweise neue Formen würden hierher kleinere etwa kugelförmige Becher mit einem niedrigen und breiten Hals, sowie einem eingetieften Boden gehören. Was andere Erscheinungen anbelangt, finden wir hier noch ausgeprägtere Formen der minyschen Keramik. Die prosopomorphen Deckel sind niedrig und zylindrisch. In dieser Schicht kommen auch von der Theiss-Kultur beeinflusste Exemplare vor. Einige von ihnen müssen sogar als Importware betrachtet werden. Die Ornamentik zeigt eine verstärkte Tendenz zur Kannelierung und zur geglätteten Ornamentik. Auch in der Plastik entwickelt sich immer mehr der Typus von Statuetten mit fünfeckigem Gesicht.

Schicht II c reicht bis etwa 6,50 m tief. Auch in diesem Horizont wurden drei Wohnhäuser von verschiedener Grösse entdeckt. Typologisch sind sie durchaus mit den Häusern aus dem vorigen Horizont verwandt. Besonders bemerkenswert ist ein Gebäude mit zwei Zwischenwänden, die das Haus

in mehrere Räume geteilt haben. Es ist jedoch nicht ausgeschlossen, dass wir hier mit zwei Gebäuden zu tun haben, die eine gemeinsame Wand hatten.

Das Kulturmaterial, das neue Entwicklungsstufen des Vinča-Materials aufweist, hat einige Besonderheiten. Vor allem gibt es hier eine Gruppe von Vasen, die 7,05 m tief gefunden wurden und unter dem Namen »Hyde Gruppe« bekannt sind, und dies wegen des Rhytons »Hyde-Vase«, die einige interessante Formen aufweist. Einige Formen kommen zwecks Schichtenschätzung nicht in Betracht, weil sie nur sporadisch vorkommen, wo andere schon länger durch mehrere Schichten üblich sind, so z. B. die Butte oder die Fusschüssel. Die Hyde-Vase ist jedoch in Vinča ein einzigartiges Beispiel. Für unseren Horizont bilden die hauptsächlichliche Charakteristik die Amphoren mit einem zylindrischen hohen Hals, der jedoch in einigen Beispielen auch niedriger und breiter ist. Die Formen sind bikonisch oder auch mehr oder weniger kugelförmig mit Buckeln und mit Henkeln auf der grössten Peripherie oder henkellos. Minysche Keramik ist auch in diesem Horizont vertreten. Die Plastik weist noch einige Charakteristiken der ehemaligen Plastik auf, es überwiegt jedoch schon der Statuettentypus des sogenannten Vidovdan-Typus mit einem fünfeckigen Gesicht. Der untere Teil der Statuette ist etwas gedrunken. Es gibt auch eine Reihe anderer Typen.

Schicht II d reicht etwa 6,0 m tief. In diesem Horizont ist nur ein Haus gefunden worden. Man muss jedoch ein zweites, das bereits vor dem ersten Weltkrieg entdeckt wurde, erwähnen. Das eine Gebäude ist durchaus unregelmässig und alle Wände sind verbogen. In dem Inneren befinden sich zwei Säulenreihen, die entweder Zwischenwänden oder Dachträgern gehöhen mochten.

Die Kulturreste zeigen auch hier keine wesentliche Änderung. Gegen das Ende dieses Horizontes erscheinen doch neue Bereicherungen und, fast möchte man sagen, sogar Änderungen, obwohl die Schicht weder unterbrochen ist noch alte Formen verloren sind. Eine besondere Vasengruppe bilden jene Vasen, die bereits vor dem ersten Weltkriege in einem Haus 6 m tief gefunden wurden. Einige von ihnen sind nicht selten, andere zeigen aber eine grosse Verwandtschaft mit einzelnen Formen, die in der Hyde-Vasengruppe vertreten sind. Einzelne Beispiele sind auch mit der minyschen Keramik verwandt. Eine andere Gruppe von Gefässen, die in einem Hause 6,50 m tief gefunden wurden, stellt keine Besonderheit dar. Die Formen sind bereits bekannt entweder von einem anderen Material oder von der Hyde-Vase-Gruppe aus. Eine etwas abweichende Form wird nur durch eine Vase dargestellt, sie könnte jedoch ganz entwicklungsgemäss gedeutet werden. Die Ornamentik weist bereits ziemlich weniger eingeschnittene Ornamente auf, wogegen mehr eingetiefte Ornamente erscheinen. In diesem Horizont hören die Butten auf. Gegen das Ende dieses Horizontes erscheinen neue Formen in den Schüsseln mit einem besonderen Typus von sogenannten Kappendeckeln. Die Ornamentik ist teilweise eingeschnitten, teilweise Rädchenverzierung. Ornamente bestehen aus Spiralen, gerade- und krummlinigen Motiven. Als neues Detail erscheinen hier plastische figurale Henkelköpfe auf verschiedenen Schüsselrändern. Der Vidovdan-Typus mit dem fünfeckigen Gesicht und gedrunkenem Unterteil erreichte hier seinen Höhepunkt und seine reinste Form. Zuweilen sind Statuetten besser proportioniert, man findet unter ihnen einige Beispiele von fast naturalistisch ausgearbeiteten Statuetten.

Schicht III a reicht bis etwa 5 m tief. Diese Schicht kann nicht auf Wohnhorizonte eingeteilt werden, da keine Angaben betreffs der Gebäude vorhanden sind. Deswegen ist auch die Einteilung der IV. Vasić-Schicht — Vasić nimmt diese Schicht von 6 bis 4 m an — anders als nur auf Grund des Kulturmateriels unmöglich, und sogar dies nur ganz summarisch. Die III. Schicht kann man nur bis zu 5 m annehmen, es haben ja bereits andere Forscher bemerkt, dass es grosse Unterschiede zwischen 5 und 4 m gibt. So nimmt Holste die C-Schicht bis zu 5, die D-Schicht bis zu 3,50 m an. Miložić die C-Schicht bis zu 5, die gemischte C-D-Schicht bis 4 m an.

Obwohl wir allen Elementen nach hier mit einer neuen Schicht zu tun haben, weist doch die Vinča-Kultur keinen Bruch auf. Die hauptsächlichste Bezeichnung dieser Schicht besteht in den Kappendeckelschüsseln, die hier ihren Höhepunkt erreichen. Die Fusschüsseln, die sich den fusslosen Formen ganz angepasst haben, verschwinden gegen 5 m vollkommen und erscheinen weiter nur noch einzeln. Prosopomorphe Deckel und ihnen entsprechende Amphoren sind nur noch in geringerem Ausmass üblich und weisen keine Besonderheiten auf. Die Schüsseln, Becher und Terrinen gleichen mit geringfügigen Unterschieden jenen aus der vorigen Schicht. Einige neue Formen erscheinen nur in einem einzelnen Beispiel. Als neu können kornische Schüsseln mit verdickten Rändern und eingetieften Ornamenten betrachtet werden. Gestempelte Rädchenverzierung, die an die Schüsseln und Kappendeckel gebunden ist, sowie die kannelierte Ornamentierung erreichen in dieser Schicht ihren Höhepunkt.

Die Statuetten des Vidovdan-Typus stellen hier nur eine weitere Entwicklungsphase dar. Als Besonderheit dieser Schicht können die naturalistischen Statuetten betrachtet werden, die etwa 6 m tief erscheinen und hier sofort auch verschwinden. Einen besonderen Typus für diese Schicht stellen die Statuetten dar, die einen ganz zylindersäulenartigen verengten Unterteil haben. Gegen Schichtenende erscheinen auch auf dem Boden sitzende Statuetten mit eingezogenen Beinen. Mehr gegen den Anfang der Schicht finden wir auch auf dem Thron sitzende Statuetten. Statuetten, die auf einem Altar sitzen, gehören nur dieser Schicht an, wogegen die Kurotrophien, die hier ebenfalls zuerst erscheinen, aber auch weiter vorkommen.

Auch das Werkzeug, insofern es veröffentlicht ist, weist teilweise Änderungen auf. So haben wir anstatt zweireihiger einreihige Harpunen. Die bisher hackenlosen Angeln erhalten oben einen Widerhacken.

Das keramische Fragment mit schwarzer Ornamentik auf rotem Hintergrunde muss als Import betrachtet werden. Dieses Fragment ist das letzte Beispiel dieser Reihe, die sich durch alle Schichten zieht. Ältere Beispiele könnten mit Körös-Starčevo-Kultur in Verbindung gebracht werden, was bei den neueren nicht durchgeführt werden kann. Diese Beispiele sind aber in der Vinča-Kultur fremd.

Schicht III b reicht etwa bis 4 m tief. Auch in diesem Horizont haben wir keine Angaben über die Wohnhäuser. Einzelne Typen der Keramik erscheinen hier nur noch sporadisch. Man muss für sie die Grenze, bis zu welcher sie vorkommen, mit ca. 2 m ansetzen. Das gilt auch für die Kappendeckel Schüsseln und ihre Ornamentik. In dieser Schicht haben wir nur noch ein Paar Fragmente, die jedoch viel früher gefunden wurden und in eine Schicht von 5 bis 4 m gehören. Auch prosopomorphe Deckel und ihnen entsprechende Amphoren erscheinen hier nur noch sporadisch. Einige Deckel haben teilweise auch ihre Form geändert und sind sogar mit roter Farbe ornamentiert. Dies wurde von den Statuetten übernommen, die auf

gleiche Weise ornamentiert sind und wo einzelne Bänder glänzend geglättet, andere aber rotgefärbt sind. Diese Statuetten erscheinen erstmalig in dieser Schicht und verschwinden auch in ihr. Sporadisch und nur in ausserordentlichen Beispielen erscheinen noch Fusschüsseln. Auch für sie können wir im allgemeinen die 5 m Grenze ansetzen. In dieser Schicht verschwinden auch Beispiele, die von der Theiss-Kulturgruppe beeinflusst oder importiert sind. Ihren Höhepunkt erreichen in dieser Schicht geglättete Ornamente, wogegen kannelierte schon in geringerem Ausmasse, eingeschnittene aber nur noch in seltenen Fällen erscheinen. Ausser der mit roter Farbe ornamentierten Statuetten erscheinen hier auch Statuetten, die eigene Besonderheiten in der Ausarbeitung ihrer Köpfe aufweisen. Dies sind die sogenannten Vogeltypusköpfe in verschiedenen Formen. Jedoch sind der fünfeckige Gesichtstypus und der Vidovdan-Typus noch weiterhin üblich. In dieser Schicht befinden sich auch auf dem Stuhle sitzende Statuetten.

Schicht IV a reicht etwa bis 3,60 m tief. Trotz mangelhafter Angaben kann man diese Schicht mindestens teilweise auch in Wohnhorizonte einteilen. Vasić setzt die neue Schicht zwischen 4 und 2 m, Holste bezeichnet sie als E-Schicht und setzt sie bis 1,5 m an, während Miložić seine D-Schicht bis 2,5 m ansetzt. In der Literatur wird nur ein Wohnhaus aus dieser Schicht erwähnt. Laut Beschreibung von Vasić wurde aber in diesem Hause noch ein Teil einer Mauer erhalten.

In der Kulturhinsicht und bei Übersicht der ganzen Vinča-Kultur ist ein Bruch bemerkbar, nach welchem die Höhe der Vinča-Kultur rasch zu sinken beginnt. Sowohl die Formen als auch die Ornamentik, die beide ihren Höhepunkt bereits erreicht haben, werden immer einfacher. In der Hauptsache nehmen die ehemaligen Formen nur neue Entwicklungszüge an. Als neu können wir in dieser Schicht die Amphoren mit drei Bauchhenkeln und eine Art Gefässe mit Ausgussröhrchen betrachten. Von den Ornamentalkunsttechniken ist nur noch die Technik der kannelierten und geglätteten Ornamente geblieben. Neu ist jedoch hier die bemalte Keramik mit weissen und roten geradlinigen Ornamenten auf schwarzem Hintergrund. In der Plastik sind aber fast ausschliesslich nur Vogelgesichtsstatuetten üblich.

Schicht IV b reicht bis etwa 3,20 m bzw. 3 m tief. In diesem Horizonte werden nur zwei Wohnhäuser erwähnt. Bei einem Hause wird auch ein Ofen erwähnt, vor welchem eine Reihe von Gefässen sich befand. Von dem zweiten Hause haben wir auch den Grundplan. Dieses Haus war in mehrere Räume geteilt und besass drei Öfen neueren Datums und zwei ältere, die unter den neueren gefunden wurden. Die Öfen waren hufeisenförmig. Der Ursprung und der Gebrauch der Öfen können verschiedenartig gedeutet werden, das gilt auch für die einzelnen Räume in dem Hause.

Das Kulturmaterial, das durch Vasić hauptsächlich nur mit einer Vasengruppe, die in einem Hause gefunden wurde, angeführt wird, stellt keine besonderen Neuigkeiten für die Vinča-Kultur dar. Da gibt es Amphoren mit zwei oder drei Bauchhenkeln und verschiedene Schüsseln. Einzelne Formen könnten aber auch ganz neu sein, inwiefern sie Vorstufen schon in früheren Schichten besitzen mochten. Hieher gehören grössere oder kleinere Töpfe mit breiten Saumrändern, ein trichterförmiges Gefäss und eine dreifüssige Schüssel. Die bemalte Keramik mit roten Ornamenten wird auch in dieser Schicht weitergeführt. In der Plastik ist nur noch die Vogelgesichtsstatuette üblich. Dieser Schicht können wir auch die sogenannten

Bukranions, modellierte Ochsenköpfe, zuzählen. Diese Ochsenköpfe wurden als Hausverzierungen angebracht.

Schicht IV c reicht bis etwa 2,50 m Tiefe. Dieser Horizont besitzt zwei nebenbei erwähnte Bauten, von einer ist auch der Grundplan erhalten. Vasić nimmt an, dass sich in diesem Bau auch die Zwischenwand befand, die den Bau in zwei Teile gliederte. In dem Hause wurden drei Öfen gefunden, von denen einer bereits vor dem Baue eines neuen zerstört wurde.

Die Kulturreste sind hier hie und da bereits mit einem Bronzezeitalter-inventar vermischt. Neolithische Kulturreste weisen ausser Entwicklungseinzelheiten keine Besonderheiten auf.

Schicht V. In diesem Horizont stehen uns nur spärliche Angaben betreffs zweier Wohnhäuser zur Verfügung. Zuweilen erscheinen auch Zwischenwände und hufeisenförmige Öfen.

Kulturell gehört diese Schicht nicht mehr zur reinen neolithischen Periode. Die letzten Phasen des Vinča-Neolithikums sind hier mit Baden-kultur und der Bronzezeitkultur von Kostolac vermischt, später erscheinen auch Bronzezeitgegenstände.

BRONASTE NAJDBE IZ PEČINE HRUSTOVAČE

FRANCE STARÉ

Potem ko je leta 1939 Zemaljski muzej v Sarajevu »odkril« arheološki pomen pečine Hrustovače, so na tem najdišču dvakrat izkopavali. Leta 1939 je izkopal približno $\frac{1}{3}$ pečine F. Mandić,¹ leta 1947 pa je najdišče dokončno raziskal A. Benac.² Izkopanine so bile objavljene v Mandićevem predhodnem poročilu³ in v Koroščevi⁴ ter Benčevi študiji.⁵ Hrustovača je novo najdišče slavonske kulture, pomembna predvsem zaradi keramičnih najdb. S Koroščevo in Benčevo študijo se je poglobila problematika slavonske kulture, posebno kar zadeva njeno časovno opredelitev; pomembnost najdišča pa se je dvignila tudi ob vprašanju razmerja med slavonsko in njej sledečo ilirsko-gradiščansko (halštatsko) kulturo, ki je v Hrustovači prav tako zastopana.⁶ Spričo problematike, ki sta jo reševala Korošec in Benac in ki je terjala predvsem analizo keramičnega gradiva, je razumljivo, da so pri proučevanju ostale pičle kovinske najdbe tega najdišča ob strani. Pomena kovinskih najdb ne moremo zanikati, vsaj tipološkega ne, priznati pa moramo, da bi te najdbe bile za najdišče še pomembnejše, če bi jih z drugimi, predvsem keramičnimi najdbami vezali zadovoljivejši stratigrafski podatki.

Ali so pred prvim izkopavanjem v Hrustovači našli kmetje več kovinskih predmetov, ni znano. Mandić omenja le eno železno puščico,⁷ ki je bila najdena v globini 40 cm. Pri prvih izkopavanjih so našli naslednje kovinske predmete:

¹ Mandić, Prethodni izveštaj o započetom izkopavanju u Hrustovačkoj pećini kod Bos. Vrhpolja, Glasnik zemaljskog muzeja, Sarajevo, 1940, str. 65—71 (odslej Mandić, izveštaj).

² Benac, Završna istraživanja u pećini Hrustovači, Glasnik Sarajevo, 1948, str. 2—42 (odslej Benac, Hrustovača).

³ Mandić, izveštaj.

⁴ Korošec, Pećina Hrustovača, novi lokalitet slavonske kulture, Glasnik Sarajevo, 1946, str. 7—38 (odslej Korošec, Hrustovača).

⁵ Benac, Hrustovača.

⁶ Poleg najdb slavonske in ilirsko-gradiščanske kulture so v Hrustovači našli še nekaj predmetov antične in zgodnj srednjeveške provenience; primerjaj Korošec, Hrustovača, str. 7, 8.

⁷ Mandić, izveštaj, str. 66.

v plasti a) (po Mandiću)⁸ tri železne nože, železno puščico in železen ključ,

v plasti c) (po Mandiću)⁹ majhno železno ralo in bronasto iglo T. II, 2,¹⁰

v plasti e) (po Mandiću)¹¹ srebrn prstan T. I, 4.¹²

Pri drugem izkopavanju so našli v prednjem delu jame, pri vhodu ob kupu kamenja v zgornji plasti,¹³ v globini od 20 do 50 cm pod površino sledeče predmete: bronasto zapestnico T. II, 1,¹⁴ v spiralo zvito žico T. I, 6,¹⁵ bronast amulet T. II, 4,¹⁶ fragment bronaste igle z zvito glavico (Rollnadel) T. I, 5,¹⁷ fragment bronastega obroča T. II, 3,¹⁸ fragment bronaste fibule T. I, 1,¹⁹ fragment bronaste igle T. I, 2,²⁰ odlomek bronastega kolača²¹ in železno ost sulice.²²

Najpomembnejši bronasti predmet iz Hrustovače, najden pri zaključnih izkopavanjih, je odlomek fibule (T. I, 1). Fibula pripada »klasičnemu« tipu *peschiera*, manjka pa ji sprednji del z nogo in igla. Sodeč po isti patini in po debelini bi bil lahko odlomek T. I, 2 tej fibuli pripadajoča igla. Fibula *peschiera* iz Hrustovače je danes drugi primer »klasične« fibule tega tipa v Jugoslaviji.²³ Še eno poznamo, namreč iz Talin (Glasinac) T. I, 3, ki je bila najdena v nekem grobu skupno z živalskim zobom.²⁴ Razložek med tema primeroma je v loku in peresovini, ki sta pri fibuli iz Hrustovače kvadratnega preseka. Tudi ornamentacija, čeprav v tehniki in elementih dekoracije ista, kaže razločke. Fibula iz Talin je ornamentirana v izrazito

⁸ Globina te plasti znaša po Mandiću do 40 cm pod površino; glej Mandić, izveštaj, sl. 4.

⁹ To plast, po Mandiću od 0,50 do 1,50 m pod površino, označuje avtor za železnodobno (halštatsko) plast; l. c. str. 68, sl. 4.

¹⁰ Primerjaj Korošec, Hrustovača, str. 36, T. XVII, 9.

¹¹ Po Mandiću pod plastjo keramike se pravi v globini 1,80–2,00 m pod površino; Mandić, izveštaj str. 68, sl. 4.

¹² Primerjaj Korošec, Hrustovača, str. 36, T. XVIII, 8.

¹³ Dr. Bencu se zahvaljujem za podatke o najdenih bronastih predmetih. Primerjaj Benac, Hrustovača, sl. 2.

¹⁴ l. c., str. 12, T. IV, 5.

¹⁵ l. c., str. 12, T. IV, 6.

¹⁶ l. c., str. 12, T. IV, 7.

¹⁷ l. c., str. 12, T. IV, 9.

¹⁸ l. c., T. IV, 10.

¹⁹ l. c., str. 12, T. IV, 11.

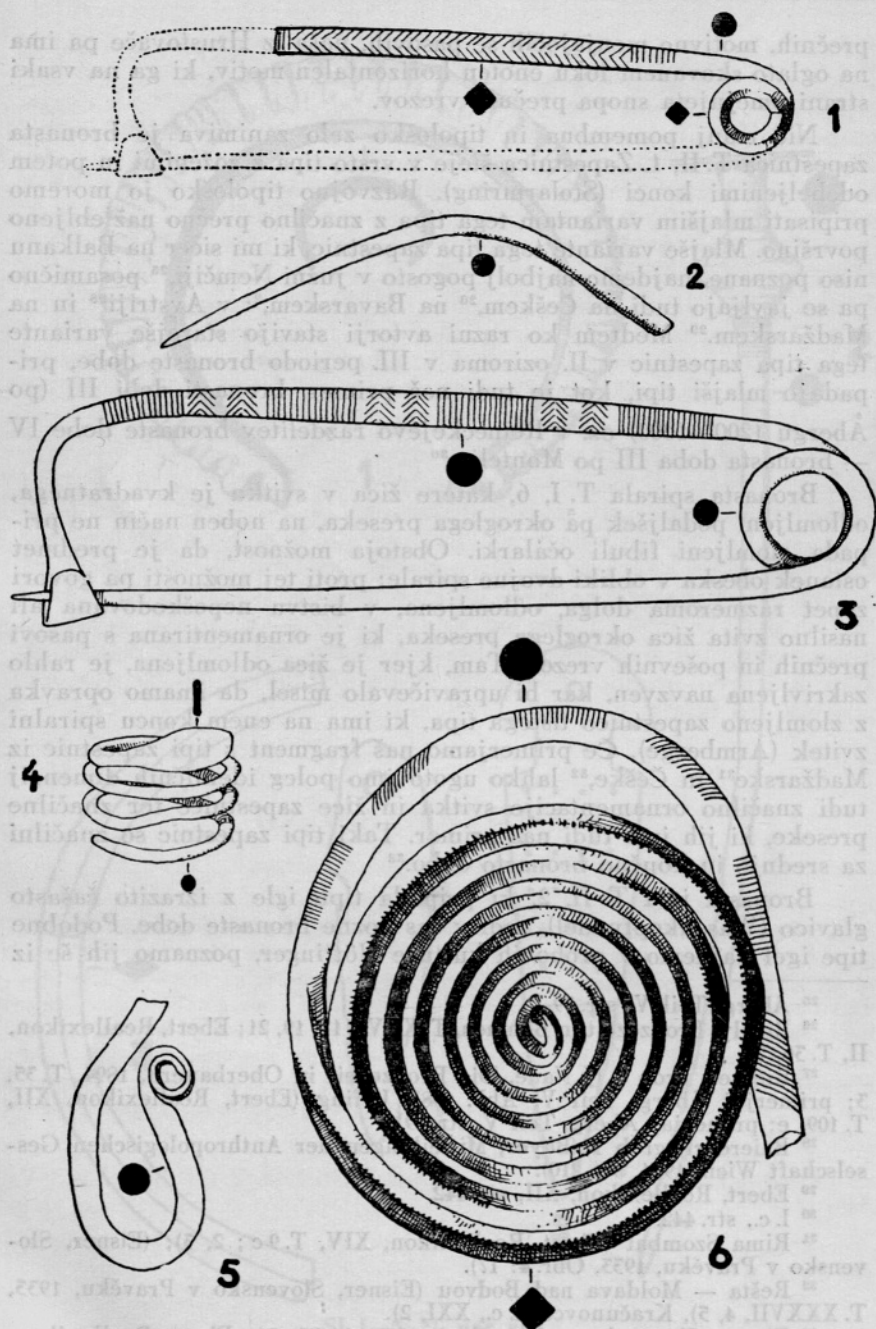
²⁰ l. c., T. IV, 8.

²¹ l. c., str. 12, T. IV, 12.

²² l. c., T. IV, 13.

²³ Aberg, *Bronzezeitliche u. früheisenzeitliche Chronologie*, Teil V, *Mitteurop. Hochbronzezeit*, našteva 5 eksemplarjev tipa fibule *peschiera* s področja današnje Jugoslavije, med drugimi tudi primer iz Talin. Fibule iz Strbcev in Borika niso klasičnega tipa *peschiera*, ampak mlajše variante. Petega primera Aberg posebej ne omenja, misli pa prav gotovo »fibulo« iz Vel. Mošunja, za katero pa je dokazano, da je bila umetno sestavljena (Korošec, Veliki Mošunj, *Novitates*, Muzej Sarajevo, 1946).

²⁴ *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina*, 1895, str. 88.

Sl. 1—6: $\frac{1}{2}$ nar. vel.

prečnih, motivno menjajočih se pasovih, naša iz Hrustovače pa ima na oglatu skovanem loku enoten horizontalen motiv, ki ga na vsaki strani omejujeta snopa prečnih vrezov.

Nič manj pomembna in tipološko zelo zanimiva je bronasta zapestnica T. II, 1. Zapestnica šteje v vrsto tipa z zoženimi in potem odebeljenimi konci (Stolarmring). Razvojno tipološko jo moremo pripisati mlajšim variantam tega tipa z značilno prečno nažlebljeno površino. Mlajše variante tega tipa zapestnic, ki mi sicer na Balkanu niso poznane, najdemo najbolj pogosto v južni Nemčiji,²⁵ posamično pa se javljajo tudi na Češkem,²⁶ na Bavarskem,²⁷ v Avstriji²⁸ in na Madžarskem.²⁹ Medtem ko razni avtorji stavijo starejše variante tega tipa zapestnic v II. oziroma v III. periodo bronaste dobe, pripadajo mlajši tipi, kot je tudi naš primer, bronasti dobi III (po Åbergu 1200—1000) oz. v Reineckejevo razdelitev bronaste dobe IV — bronasta doba III po Monteliu.³⁰

Bronasta spirala T. I, 6, katere žica v svitku je kvadratnega, odlomljeni podaljšek pa okroglega preseka, na noben način ne pripada zlomljeni fibuli očalarki. Obstoja možnost, da je predmet ostanek obeska v obliki dvojne spirale; proti tej možnosti pa govori zopet razmeroma dolga, odlomljena, v bistvu nepoškodovana ali nasilno zvita žica okroglega preseka, ki je ornamentirana s pasovi prečnih in poševnih vrezov. Tam, kjer je žica odlomljena, je rahlo zakrivljena navzven, kar bi upravičevalo misel, da imamo opravka z zlomljeno zapestnico tistega tipa, ki ima na enem koncu spiralni zvitek (Armberge). Če primerjamo naš fragment s tipi zapestnic iz Madžarske³¹ in Češke,³² lahko ugotovimo poleg identičnih dimenzij tudi značilno ornamentacijo svitka in žice zapestnice ter značilne preseke, ki jih ima tudi naš primer. Taki tipi zapestnic so značilni za srednjo in končno bronasto dobo.³³

Bronasta igla T. II, 2, ki pripada tipu igle z izrazito čaasto glavico (Wasenkopfnadel), sodi v čas pozne bronaste dobe. Podobne tipe igel najdemo v grobovih kulture Höttinger, poznamo jih še iz

²⁵ Åberg, Teil V, str. 79.

²⁶ Richlý, Bronzezeit in Böhmen, T. XXVI, 17, 19, 21; Ebert, Reallexikon, II, T. 36, 21.

²⁷ Riegsee, grob 8 (J. Naue, Die Bronzezeit in Oberbayern, 1894, T. 35, 3; primerjaj Åberg, Teil V, Abb. 138), Uffing (Ebert, Reallexikon, XII, T. 109, e; primerjaj Åberg, Teil V, str. 79).

²⁸ Baierdorf, grob 1 (Bayer, Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft Wien, 1931, str. 210).

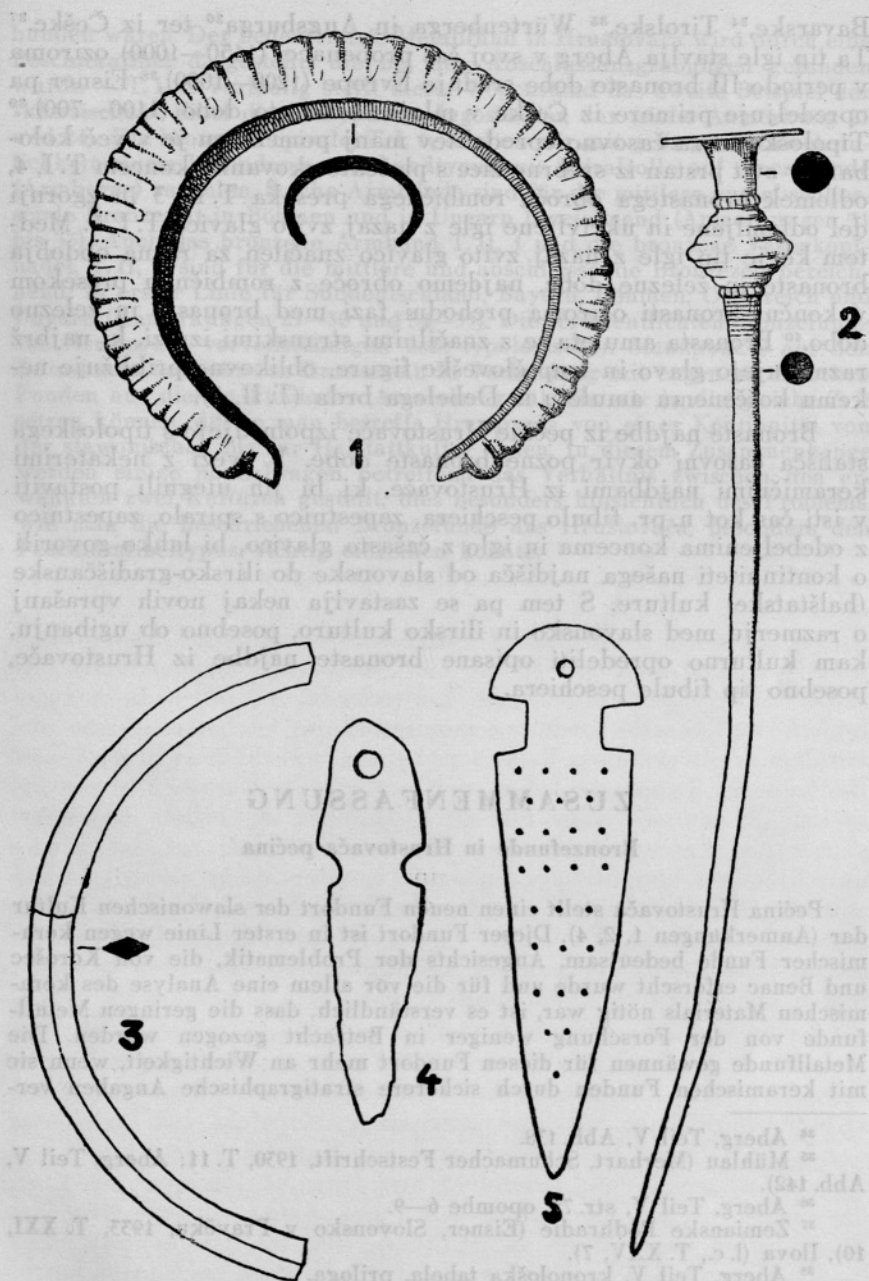
²⁹ Ebert, Reallexikon, XII, str. 442.

³⁰ l. c., str. 442.

³¹ Rima Szombat (Ebert, Reallexikon, XIV, T. 9 c; 2, 3); (Eisner, Slovensko v Pravěku, 1933, Obr. 4: 17).

³² Rešta — Moldava nad Bodvou (Eisner, Slovensko v Pravěku, 1933, T. XXXVII, 4, 5), Kračunovce (l. c., XXI, 2).

³³ Eisner, Slovensko v Pravěku, 1933, str. 73, 84; Ebert, Reallexikon, XIV, str. 17.

Sl. 1—5: $\frac{1}{1}$ nar. vel.

Bavarske,³⁴ Tirolske,³⁵ Würtenberga in Augsburga³⁶ ter iz Češke.³⁷ Ta tip igle stavlja Åberg v svoj čas probenacci (1150—1000) oziroma v periodo III bronaste dobe srednje Evrope (1200—1000),³⁸ Eisner pa opredeljuje primere iz Češke v mlajšo bronasto dobo (1100—700).³⁹ Tipološko in za časovno opredelitev manj pomemben je v več kolo-barjev zviti prstan iz srebrne žice s ploščato skovanim koncem T. I, 4, odlomek bronastega obroča rombičnega preseka T. II, 3 in zgornji del odlomljene in ukrivljene igle z nazaj zvito glavico T. I, 5. Medtem ko je tip igle z nazaj zvito glavico značilen za razna obdobja bronaste in železne dobe, najdemo obročje z rombičnim presekom v končni bronasti oziroma prehodni fazi med bronasto in železno dobo.⁴⁰ Bronasta amuleta se z značilnimi stranskimi izrezi, ki najbrž razmejujejo glavo in trup človeške figure, oblikovno približuje nekemu koščenemu amuletu iz Debelega brda (T. II, 5).

Bronaste najdbe iz pečine Hrustovače izpolnjujejo s tipološkega stališča časovni okvir pozne bronaste dobe. V zvezi z nekaterimi keramičnimi najdbami iz Hrustovače, ki bi jih utegnili postaviti v isti čas kot n. pr. fibulo peschiera, zapestnico s spiralo, zapestnico z odebeljenima koncema in iglo z čašasto glavico, bi lahko govorili o kontinuiteti našega najdišča od slavonske do ilirsko-gradiščanske (halštatske) kulture. S tem pa se zastavlja nekaj novih vprašanj o razmerju med slavonsko in ilirsko kulturo, posebno ob ugibanju, kam kulturno opredeliti opisane bronaste najdbe iz Hrustovače, posebno tip fibule peschiera.

ZUSAMMENFASSUNG

Bronzefunde in Hrustovača pečina

Pečina Hrustovača stellt einen neuen Fundort der slawonischen Kultur dar (Anmerkungen 1, 2, 4). Dieser Fundort ist in erster Linie wegen keramischer Funde bedeutsam. Angesichts der Problematik, die von Korošec und Benac erforscht wurde und für die vor allem eine Analyse des keramischen Materials nötig war, ist es verständlich, dass die geringen Metallfunde von der Forschung weniger in Betracht gezogen wurden. Die Metallfunde gewannen für diesen Fundort mehr an Wichtigkeit, wenn sie mit keramischen Funden durch sicherere stratigraphische Angaben ver-

³⁴ Åberg, Teil V, Abb. 138.

³⁵ Mühlau (Merhart, Schumacher Festschrift, 1930, T. 11; Åberg, Teil V, Abb. 142).

³⁶ Åberg, Teil V, str. 75, opombe 6—9.

³⁷ Zemianske Podhradie (Eisner, Slovensko v Pravěku, 1933, T. XXI, 10), Ilava (l. c., T. XXV, 7).

³⁸ Åberg, Teil V, kronološka tabela, priloga.

³⁹ Eisner, Slovensko v Pravěku, 1933.

⁴⁰ Stare, Ilirsko grobišče pri Dobovi, 1952, T. VII, 2, T. XI, 3.

⁴¹ Korošec, Hrustovača, T. XII, 1, 2, 5 a, b, 6 a, b, T. XV, 9, T. XVII, 10, 11.

bunden wären. Der bedeutendste Metallfund in Hrustovača wird durch eine Peschierafibel dargestellt, die bei den Abschlusausgrabungen gefunden wurde — T. I, 1. Vorläufig stellt dieser Gegenstand das zweite Beispiel der »klassischen« Fibel dieses Typus in Jugoslawien dar (siehe Anmerkung 23 und 24). Die bronzene Spirale, T. I, 6, dürften wir mit grösster Wahrscheinlichkeit einem besonderen Armbandtypus mit Spiralrolle auf einem Ende (Armberge) zuzählen. Solche Armbänder sind für die mittlere und abschliessende Bronzezeit in Böhmen und in Ungarn bezeichnend (Anmerkungen 31 bis 33). Auch das bronzene Armband T. II, 1 und die bronzene Vasenkopfnadel, T. II, 2, sind für die mittlere und abschliessende Bronzezeit bezeichnend; in erster Linie für Süddeutschland, Bayern, Böhmen, Österreich und Ungarn (Anmerkungen 25—30 und 34—39). Die veröffentlichten Bronzefunde aus Hrustovača vervollständigen vom typologischen Standpunkte aus den Zeitrahmen der späteren Bronzezeit. In Verbindung mit engen keramischen Funden aus diesem Fundorte (Anmerkung 41), die wir in die gleiche Zeit setzen können, dürfte man betreffs Hrustovača von einer Kontinuität von der slawonischen bis zur Halstattkultur reden. In diesem Zusammenhange werden einige neue Fragen betreffend das Verhältnis zwischen den erwähnten zwei Kulturen gestellt, dies besonders hinsichtlich des Problems, wie man die beschriebenen Bronzefunde aus Hrustovača, besonders den Peschierafibeltypus, richtig einreihen könnte.

Wenn noch notwendig ist, Sandwall, klassisches Sammelbuch und Navicellabibel mit Knopf am Fussende zusammenfasst und ihnen einheitliche Zeitstellung unterstellt, so führt diese typologisch wenigste Ordnung mindestens im Ostbaltischen und auf dem nordwestlichen Balkan zu keinem brauchbaren Ergebnis. Bei feinerer Typologie heben sich regional und zeitlich enger begrenzte Varianten heraus für die Festlegung der Fibeln dieser Art. Griechische Fabeln zu benennen, wie es Sandwall tut, ist gewiss unrichtig; ein knopflöcheriges Fussende wundert nicht allein — ohne zugehörige Fibelform — von der Äolis nach dem Ostbalkan. Auch für die Vorstellung, das Gebiet an der oberen Donau und Save hätte solche Fibeln, oder doch deren Kenntnis aus Oberitalien bezogen, fehlen glaubwürdige Anhaltspunkte vor allem chronologischer Art. Es ist vielmehr wahrscheinlich, dass im Kreis um die Ostbalkan-Kanaltüben mit und solche ohne Fussknopf massenhaft gleichzeitig beginnen, wenn man einfache Profilierung überhaupt schon als »Knopf« betrachten will. Im nördlichen Urnenfeld von Podol, das der Stufe Hallstatt B entspricht, kann eine Kanaltübe ohne Fussknopf vorkommen, während vom Urnenfeld von Halban (Fabeln) der Typus das ebenso als ist eine solche mit Fussknopf vorkommt (Museum Ljub). Selbst wenn diese beiden Stücke den Schlussabschnitt einer beiden Urnenfelder verkörpern, so wird man doch noch ins 8. Jahrh.

* J. Sandwall, Die älteren italischen Fibeln (1947) S. 1, 210f.
* Ebert, Hallstattzeit, Taf. 46, Abb. 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100.

ZUM BEGINN DER KAHNFIBEL MIT PROFILIERTEM FUSS

HERMANN MÜLLER-KARPE

München

Bei der vergleichenden Chronologie zwischen dem Osthallstattkreis und den italischen Früheisenzeitgruppen spielen die Fibeln eine besondere Rolle. Mit Gewinn aber kann man sie nur verwenden, wenn man die Formbestimmung genügend präzise und eng vornimmt und wenn zweitens die Erscheinungen innerhalb einer Gruppe geordnet und in ihrer Abfolge klargestellt sind. Von dem letzteren ist man einstweilen im ostalpinen Hallstattkreis noch erheblich weit entfernt.

Wenn noch neuerdings J. Sundwall¹ »langfüssige Sanguisuga- und Navicellafibeln mit Knopf am Fussende« zusammenfasst und ihnen einheitliche Zeitstellung unterschiebt, so führt diese typologisch weitgefasste Ordnung mindestens im Osthallstattkreis und auf dem nordwestlichen Balkan zu keinen brauchbaren Ergebnissen. Bei feinerer Typologie heben sich regional und zeitlich enger begrenzte Varianten heraus. Für die Entstehung der Fibeln dieser Art griechische Paten zu bemühen, wie es Sundwall tut, ist gewiss unrichtig; ein knopfartiges Fussende wandert nicht allein — ohne zugehörige Fibelform — von der Ägäis nach den Ostalpen. Auch für die Vorstellung, das Gebiet an der oberen Drau und Save hätte solche Fibeln, oder doch deren Kenntnis, aus Oberitalien bezogen, fehlen glaubwürdige Anhaltspunkte, vor allem chronologischer Art.

Es ist vielmehr wahrscheinlich, dass im Kreis um die Ostalpen Kahnfibeln mit und solche ohne Fussknopf annähernd gleichzeitig beginnen, wenn man einfache Profilierung überhaupt schon als »Knopf« bezeichnen will. Im mährischen Urnenfeld von Podol, das der Stufe Hallstatt B angehört, kam eine Kahnfibel ohne Fussknopf zutage,² während vom Urnenfeld von Hajdina (Haidin) bei Ptuj, das ebenso alt ist, eine solche mit Fussknöpfen vorliegt (Museum Ptuj). Selbst wenn diese beiden Stücke den Schlussabschnitt jener beiden Urnenfelder verkörpern, so wird man doch noch ins 8. Jahrh.

¹ J. Sundwall, Die älteren italischen Fibeln (1945) 57 f, 210 ff.

² Ebert, Reallexikon 10, Taf. 46.

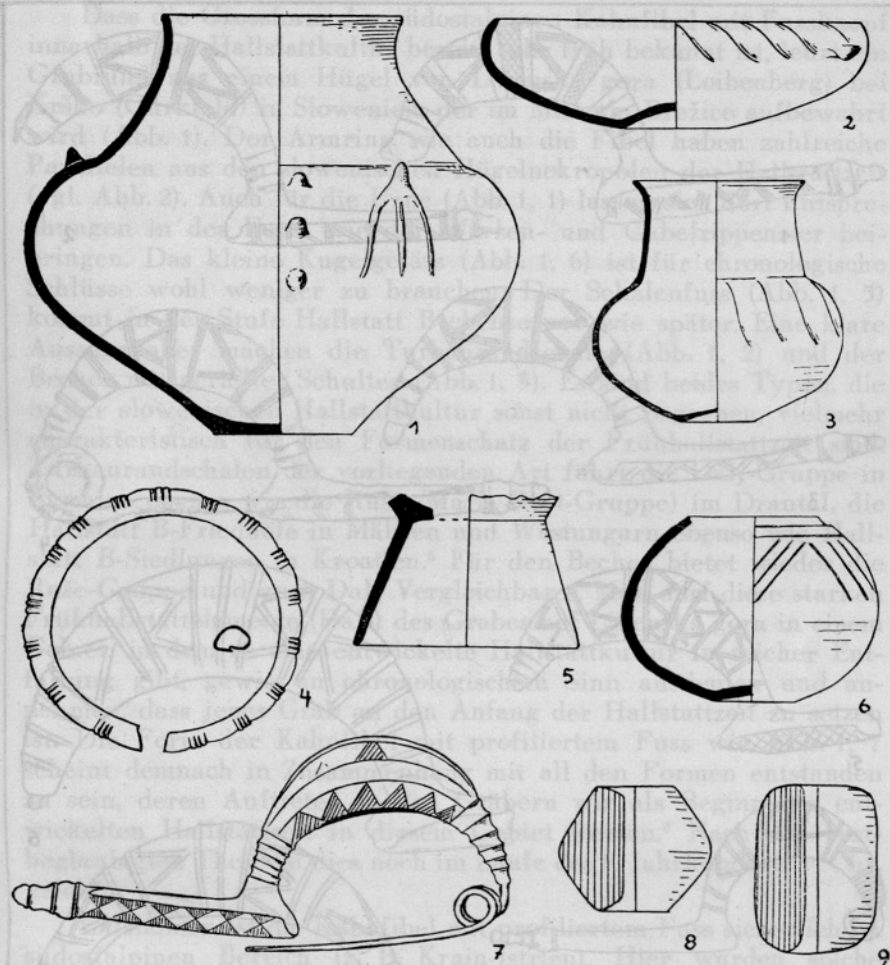
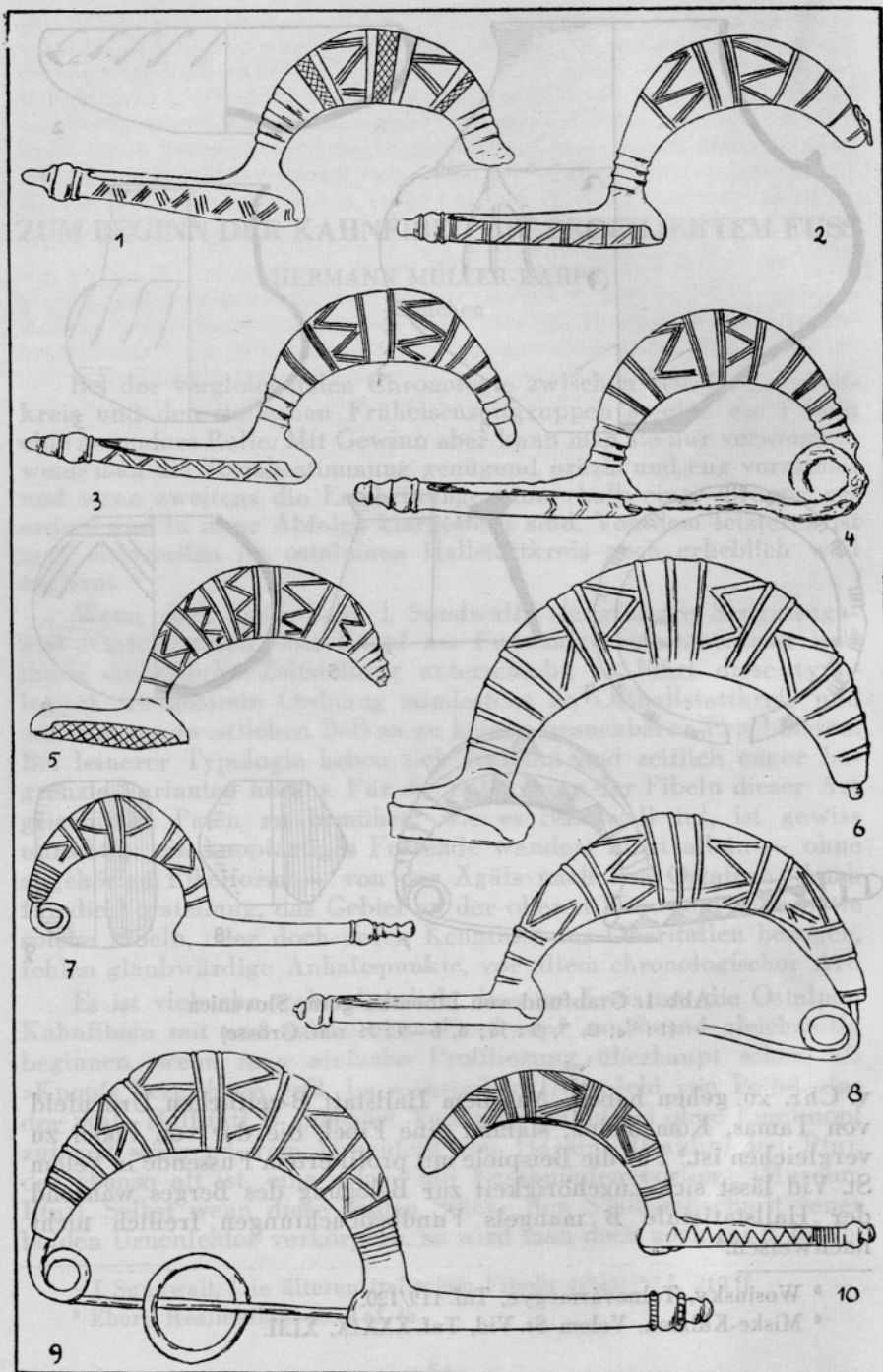

Abb. 1. Grabfund von Libenska gora, Slovenien
(1 : $\frac{1}{6}$; 2, 3, 5 : $\frac{1}{4}$; 4, 6—9 : $\frac{1}{2}$ nat. Grösse)

v. Chr. zu gehen haben. Aus dem Hallstatt B-zeitlichen Urnenfeld von Tamas, Kom. Tolna, stammt eine Fibel, die der von Podol zu vergleichen ist.³ Für die Beispiele mit profiliertem Fussende in Velem St. Vid lässt sich Zugehörigkeit zur Belegung des Berges während der Hallstattstufe B mangels Fundbeobachtungen freilich nicht nachweisen.⁴

³ Wosinsky, Tolnavármegye, Taf. 119/120.

⁴ Miske-Kalman, Velem St. Vid, Taf. XXXIX, XLII.

Dass die Grossform der südostalpinen Kahnfibel mit Fussknopf innerhalb der Hallstattkultur bereits sehr früh bekannt ist, lehrt ein Grabfund aus einem Hügel von Libenska gora (Loibenberg) bei Krško (Gurkfeld) in Slowenien, der im Museum Brežice aufbewahrt wird (Abb. 1). Der Armring wie auch die Fibel haben zahlreiche Parallelen aus den slowenischen Hügelnekropolen der Hallstattzeit (vgl. Abb. 2). Auch für die Urne (Abb. 1, 1) lassen sich dort Entsprechungen in der Form wie der Warzen- und Gabelrippenzier beibringen. Das kleine Kugelgefäss (Abb. 1, 6) ist für chronologische Schlüsse wohl weniger zu brauchen. Der Schalenfuss (Abb. 1, 5) kommt in der Stufe Hallstatt B ebenso vor wie später. Eine klare Aussage aber machen die Turbanrandschale (Abb. 1, 2) und der Becher mit geriefter Schulter (Abb. 1, 3). Es sind beides Typen, die in der slowenischen Hallstattkultur sonst nicht begegnen, vielmehr charakteristisch für den Formenschatz der Frühhallstattzeit sind. Turbanrandschalen der vorliegenden Art führt die Dalj-Gruppe in Syrmien ebenso wie die Ruše (Maria Rast-Gruppe) im Drautal, die Hallstatt B-Friedhöfe in Mähren und Westungarn ebenso wie Hallstatt B-Siedlungen in Kroatien.⁵ Für den Becher bietet wieder die Ruše-Gruppe und auch Dalj Vergleichbares. Man darf diese starken Frühhallstattelemente (HaB) des Grabes auf Libenska gora in einem Gebiet, in dem es eine entwickelte Hallstattkultur in reicher Entfaltung gibt, gewiss in chronologischem Sinn ausdeuten und annehmen, dass jenes Grab an den Anfang der Hallstattzeit zu setzen ist. Die Form der Kahnfibel mit profiliertem Fuss wie Abb. 1, 7 scheint demnach in Zusammenhang mit all den Formen entstanden zu sein, deren Auftreten in den Gräbern wir als Beginn der entwickelten Hallstattzeit in diesem Gebiet werten.⁶ Nach der bestbeglaubigten These ist dies noch im Laufe des 8. Jahrhunderts v. Chr. erfolgt.

Entstanden ist die Kahnfibel mit profiliertem Fuss sicherlich im südostalpinen Bereich (z. B. Krain-Istrien). Hier wurden solche

⁵ Novi grad a. d. Save, Agramer Vjesnik IV, 1899—1900, 43 ff, Taf. I, 4. — Zagreb-Horvati, Serta Hoffilleriana 44, Abb. 7.

⁶ Vgl. N. Aberg, Chronologie 42, Abb. 74—76.

Abb. 2. Slovenische Kahnfibeln (1 : 2 nat. Grösse). Nr. 2: Mus. Brežice, sonst Narodni muzej v Ljubljani. 1. Šmarjeta (Inv. Nr. 4801); 2. Libenska gora; 3. Šmarjeta (Inv. Nr. 885, ähnliche Stücke von dort Nr. 869 und 890); 4. Kostanjevica (Inv. Nr. 5076); 5. Podzemelj (Inv. Nr. 2276); 6. Kostanjevica (Inv. Nr. 3204); 7. Mokronog (Inv. Nr. 1605); 8. Šmarjeta (Inv. Nr. 887, ähnl. Stücke von dort Nr. 884); 9. Mokronog (Inv. Nr. 1623); 10. Mokronog (Inv. Nr. 1628)

Fibeln während der Hallstattzeit wahrscheinlich in nur wenigen Werkstätten hergestellt (vgl. Abb. 2), die eine gewisse Variationsbreite hervorbrachten und offensichtlich kontinuierlich bis in die Certosazeit arbeiteten, in der kleinere Fibeln mit grossem Fussknopf typisch sind. Der Kreis, in dem die älteren, grossen Kahnfibeln der Art wie Abb. 1, 7 und Abb. 2 zum geläufigen Formenschatz der Frauentracht gehörten, ist nicht gross. Bosnien gehört ebenso wenig dazu wie Niederösterreich — Mähren, und selbst in Oberitalien sind sie nur als Ausnahmen zu betrachten.

bringen Das kleine K. Schlässe wohl weniger zu brauchen. Der Schalenfuss (Abb. 1, 7) kommt in der Stufe Hallstatt B ebenso vor wie später. Eine klare Aussage aber machen die Turfanfusschalen (Abb. 1, 2) und der Becher mit gerichter Schale (Abb. 1, 3). Es sind beides Typen, die in der slowenischen Hallstattkultur sonst nicht begegnen, vielmehr charakteristisch für den Formenschatz der Frühhallstattzeit sind. Turfanfusschalen der vorliegenden Art führt die Dalj-Gruppe in Syrien ebenso wie die Ruze (Marja Ruze-Gruppe) im Draval, die Hallstatt B-Friedhöfe in Mähren und Westungarn ebenso wie Hallstatt B-Siedlungen in Kroatien. Für den Becher bietet wieder die Ruze-Gruppe und auch Dalj Vergleichbares. Man darf diese starken Frühhallstattmerkmale (HAB) des Grabes mit Lipensko kot in einem Gebiet, in dem es eine entwickelte Hallstattkultur in reicher Entfaltung gibt, gewiss in chronologischen Sinn ausdeuten und annehmen, dass jenes Grab am Anfang der Hallstattzeit zu setzen ist. Die Form der Kahnfibel mit profiliertem Fuss wie Abb. 1, 7 scheint demnach in Zusammenhang mit all den Formen entstanden zu sein, deren Auftreten in den Gräbern wir als Beginn der entwickelten Hallstattzeit in diesem Gebiet werten. Nach der bestbeglaubigten These ist dies noch im Laufe des 8. Jahrhunderts v. Chr. erfolgt.

Entstanden ist die Kahnfibel mit profiliertem Fuss sicherlich im südbalkanischen Bereich (s. B. Krain-latin). Hier wurden solche

* Novi grad a. d. Save, Agrarier Vjesnik IV, 1909–1900, 45 ff. Taf. I, 4.
 — Nachsch. Horvati, Serb. Hoffnungen 44, Abb. 7.
 * Vgl. N. Aberg, Chronologie 42, Abb. 74–75.

Abb. 2. Slowenische Kahnfibeln (1: 2 nat. Grösse). Nr. 2: Mus. Brežice, sonst. (Narodni muzej) v. Lipensko kot. 2: Lipensko kot. 3: Smarjet (Inv. Nr. 4801); 4: Smarjet (Inv. Nr. 385). Ähnliche Stücke von dort Nr. 809 und 820; 4: K. st. Smarjet (Inv. Nr. 2376); 5: Podzemel (Inv. Nr. 2076); 6: K. st. Smarjet (Inv. Nr. 5204); 7: Mokronog (Inv. Nr. 1603); 8: Smarjet (Inv. Nr. 887). Ähnliche Stücke von dort Nr. 884; 9: Mokronog (Inv. Nr. 1623); 10: Mokronog (Inv. Nr. 1628).

RIMSKA KLJUČAVNICA Z MASKO IZ POETOVIIJA

ANTON SMODIČ

Vzhodno in severovzhodno položno pobočje Panoram v Ptujju je bilo že v zgodnji rimski dobi gosto naseljeno, kar nam izpričujejo že dosedanje najdbe.¹

Jeseni 1940 so našli delavci pri rigolanju v drevesnici na vznožju Panoram (parc. 466/1) znova mnogo rimskih drobnih najdb, večinoma keramike, fragmente tako imenovane *terrae sigillatae*, fibule, izredno lepo rdečo kamejo, ki je izpadla iz nekega prstana, in tudi majhno bronasto ključavnico z masko in verižico. Vse te najdbe so prišle v bivšo Herbersteinovo arheološko zbirko na Ptujskem gradu, po osvobojenju pa v zbirko mestnega muzeja v Ptujju. V naših muzejih mi tak primer miniaturne ključavnice, ki je neke vrste obežanka, ni znan. V British Museumu v Londonu,² kakor je razvidno iz kataloga grško-rimske arheološke zbirke, in v Römisch-germanisches Zentralmuseumu v Mainzu³ sta podobni ključavnici. Po vseh posameznih oblikah se ujemata z našo ptujsko ključavnico. Verjetno so vse istega izvora.

Znane so nam sicer podobne ključavnice z verižicami, posebno iz kastela Zugmantel z germansko-retijskega Limesa.⁴ Tipološko se znatno razlikujejo od ptujске, londonske in majnske že po svoji cilindradi obliki, po velikosti in mehanizmu. Tudi nimajo pokrovčka z masko, a oblika verižice in povezava posameznih členov je drugačna. Pogosto najdemo samo posamezne dele raznih ključavnic, posebno pokrovčke z maskami, vendar ni nujno, da spadajo h ključavnicam, morda prej k drobnim balzamarijem ali posodicam za šminko. Uместno je, da si vse tri ključavnice pobliže ogledamo.

Naša ptujсka bronasta miniaturna ključavnica je pokrita s plemenito, sivkastozeleno patino ter je razmeroma izvrstno ohranjena.

¹ J. Klemenc-B. Saria: *Archaeologische Karte von Jugoslawien*, Blatt Ptuj — Beograd-Zagreb 1936, str. 36—37.

² *A Guide to the exhibition illustrating Greek and Roman life*. Second edition. London 1920. Pag. 152—153, fig. 188, Roman Padlocks.

³ Usten podatek dr. M. Abramića.

⁴ *Der Obergermanisch-Raetische Limes*, B. II, No. 8. *Kastell Zugmantel*. — *Germania romana* — *Ein Bilder-Atlas*. V. *Kunstgewerbe und Handwerk*. Friedrich Drexel-Maria Bersu. 1950, str. 13, Tab. XV—3. — *Darenberg-Saglio: Dictionnaire des antiquités gréques et romaines*. Paris 1873—1906, Tom. IV, str. 1247.

Lahko ugotovimo skoraj v vseh podrobnostih celotni ustroj. Zaprtja meri po dolžini 34 mm, v širini 30 mm in v debelini 15 mm. Ključavnica ima v glavnem štiri značilne dele, in sicer pokrovček z masko, škatlico ali dozo z notranjim mehanizmom, verižico in ključ. V te dele jo še danes lahko razstavljamo (sl. 1).

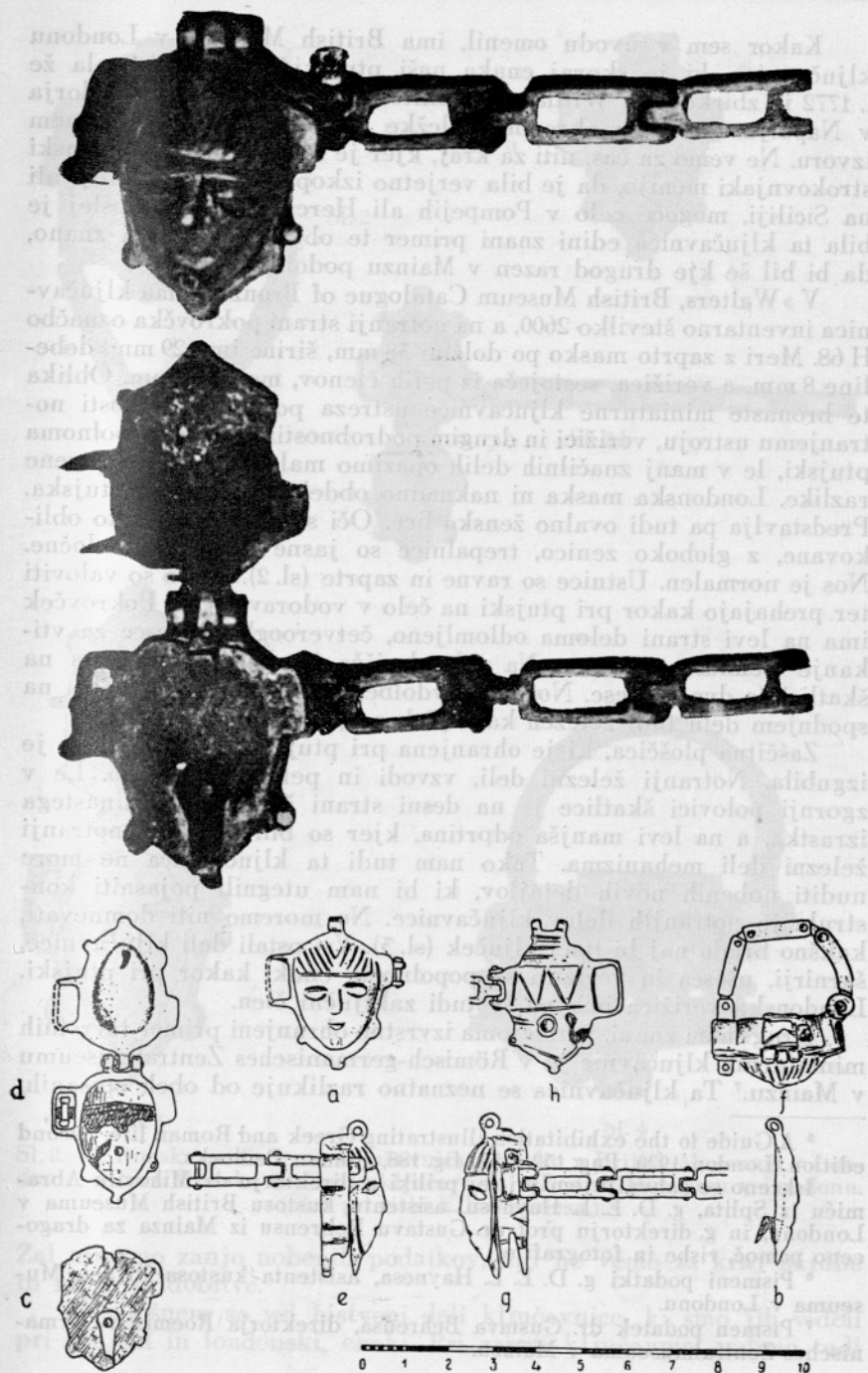
Pokrovček z vlitro masko predstavlja žensko lice ovalno jajčaste oblike. Oči so izrazito označene, zaprte. Obrvi so risane s tanko zarezo. Nos je pravilen, toda naknadno obdelan in delno deformiran. Ustnice so v lahkem polkrogu obrnjene navzgor kakor v nasmešek. Lasje so označeni z vglobljenimi vzporednimi zarezi in segajo globoko v čelo (sl. 1). Reliefna maska se natančno in v vseh podrobnostih ujema z obliko škatlice ali doze ter ima na levi strani štirioglasto ušesce za vtikanje verižice. Njegov zunanji rob je odkrhnjen. Na vrhu glave ali lasišča je troje ušesc, skozi katera je vtaknjen droben klinček, tako da se pokrovček z masko okoli svoje osi lahko odpira ali zapira. Notranja stran pokrovčka je nekoliko izdolbena in ima na spodnjem koncu železen kaveljček, s katerim se dá pero pričvrstiti na škatlico. Z lahkim pritiskom na ključavnico se kaveljček sproži in pokrovček se dvigne (sl. 1 a, b).

Pod pokrovčkom je komaj pol milimetra debela železna ploščica, ki se natančno sklada z zunanjim robom škatlice (sl. 1 c). Pritrjena je bila z žeblički. Na njej je odprtina za vtikanje ključka.

Škatlica ima (sl. 1 d) jajčasto vdolbino. V zgornjem delu so še zarjaveli železni ostanki vsaj dveh vzvodov z dvema, morda tudi z več izrastki, v katerih se je gibala razčlenjena brada ključka. Nekako v spodnji tretjini je železen klinček za vodilo votlega ključka. Konci vzvodov so šli natančno skozi četrveroglate členke bronaste verižice. Tako se je mogla verižica poljubno podaljšati ali skrajšati. Na desni strani škatlice je bil stabilni del verižice pokončno pritrjen in to s klinčkom v obliki šarnira. Klinček je na vrhu prikovan s tanko in okroglo bronasto ploščico, da ne bi spodrnil iz ležaja (sl. 1 f, g).

Na hrbtni strani škatlice sta že prej omenjeni ušesci šarnirja, pod katerima so tri vodoravne in vzporedne okrasne črtice. Desno, na sredini škatlice, kjer je ušesce za vtikanje verižice, a na drugi strani tečaja s pritrjeno verižico je nekoliko vzvišen pas, odebelitev, ki je okrašena s cikcakasto črto. Tik pod pasom je še tanka bronasta ploščica, s katero je na odebeljeno dno škatlice prikovan železni klinček, vodilo prevrzanega ključa. Na zunanjem robu sta še dva majhna izrastka, v katerih sta tičala oba klinčka za pritrjevanje prej omenjene železne zaščitne ploščice, ki je varovala občutljivejše dele mehanizma (sl. 1 h).

Verižica je sestavljena iz 20–22 mm dolgih, gibljivih in četrveroglatih členov, ki so med seboj povezani z drobnimi zakovicami. Danes so pri ptujski ključavnici ohranjeni le štirje členi, a k tem je spadal verjetno nekoč še peti, zaključni člen, kakor ga ima tudi londonska verižica. Celotna ohranjena verižica meri 46 mm.

Sl. 1. Rimska miniaturna ključavnica iz Ptuj

Kakor sem v uvodu omenil, ima British Museum v Londonu ključavnico, ki je skoraj enaka naši ptujski.⁵ Tja je dospela že l. 1772 iz zbirke Sira Williama Hamiltona, britanskega ambasadorja v Napolju. Žal nam skromne beležke le malo povedo o njenem izvoru. Ne vemo za čas, niti za kraj, kjer je bila najdena. Londonski strokovnjaki menijo, da je bila verjetno izkopana v Južni Italiji ali na Siciliji, mogoče celo v Pompejih ali Herculaneumu.⁶ Doslej je bila ta ključavnica edini znani primer te oblike in tudi ni znano, da bi bil še kje drugod razen v Mainzu podoben izdelek.

V »Walters, British Museum Catalogue of Bronzes« ima ključavnica inventarno številko 2600, a na notranji strani pokrovčka označbo H 68. Meri iz zaprto masko po dolžini 38 mm, širine ima 29 mm, debeline 8 mm, a verižica, sestoječa iz petih členov, meri 115 mm. Oblika te bronaste miniaturne ključavnice ustreza po svoji velikosti notranjemu ustroju, verižici in drugim podrobnostim skoraj popolnoma ptujski, le v manj značilnih delih opazimo malenkostne, nebistvene razlike. Londonska maska ni naknadno obdelana kakor je ptujska. Predstavlja pa tudi ovalno žensko lice. Oči so odprte, izrazito oblikovane, z globoko zenico, trepalnice so jasne in obrvi so ločne. Nos je normalen. Ustnice so ravne in zaprte (sl. 2). Lasje so valoviti ter prehajajo kakor pri ptujski na čelo v vodoravni črti. Pokrovček ima na levi strani deloma odlomljeno, četverooglasto ušesce za vtičkanje členkaste verižice. Na vrhu lasišča je drobno ušesce, a na škatlici še dvoje ušesc. Notranja, vdolbena stran pokrovčka ima na spodnjem delu tudi železen kaveljček za pritrditev na škatlico.

Zaščitna ploščica, ki je ohranjena pri ptujski ključavnici, se je izgubila. Notranji železni deli, vzvodi in peresa manjkajo. Le v zgornji polovici škatlice je na desni strani še ostanek klinastega izrastka, a na levi manjša odprtina, kjer so bili pritrjeni notranji železni deli mehanizma. Tako nam tudi ta ključavnica ne more nuditi nobenih novih detajlov, ki bi nam utegnili pojasniti konstrukcijo notranjih delov ključavnice. Ne moremo niti domnevati, kakšno brado naj bi imel ključek (sl. 3). Vsi ostali deli ključavnice, šarnirji, ušesca in verižica so popolnoma enaki kakor pri ptujski. Londonska verižica ima pa še tudi zaključni člen.

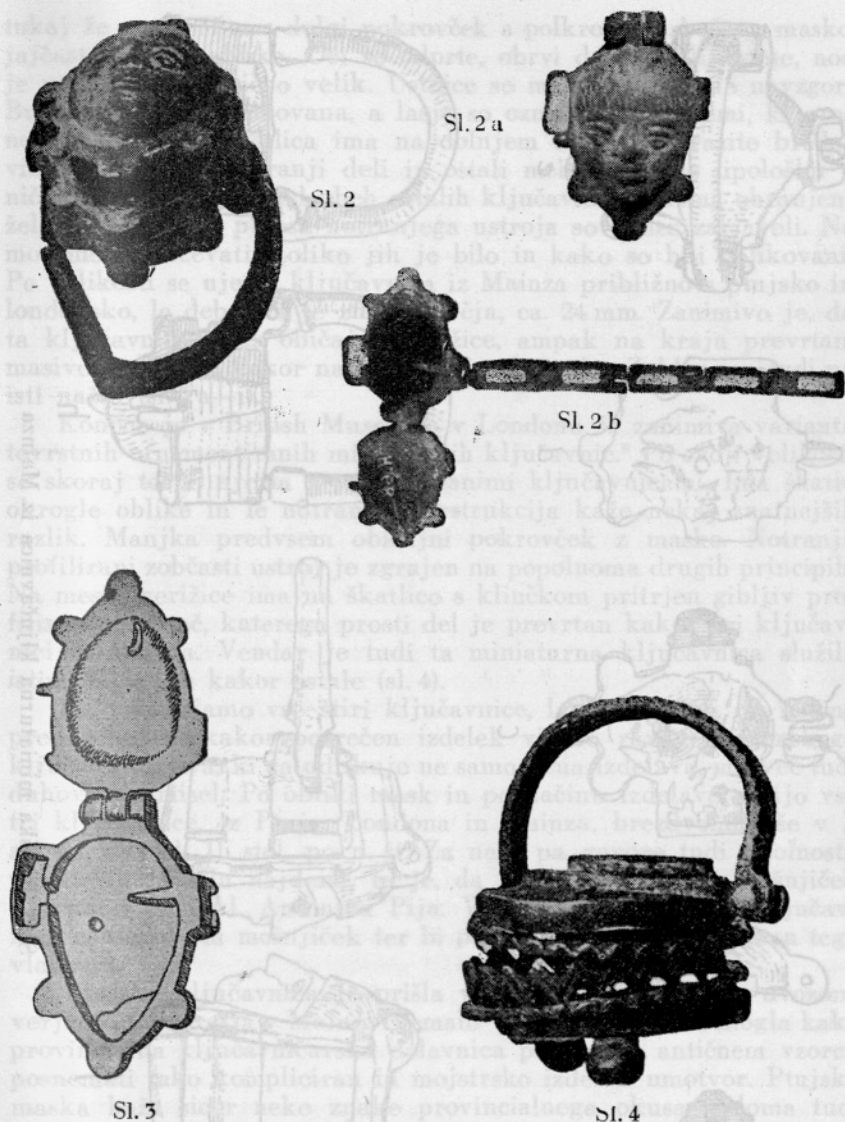
Drugi nam znani, razmeroma izvrstno ohranjeni primer tovrstnih miniaturnih ključavnic je v Römisch-germanisches Zentralmuseumu v Mainzu.⁷ Ta ključavnica se neznatno razlikuje od obeh opisanih.

⁵ A Guide to the exhibition illustrating Greek and Roman life. Second edition. London 1920. Pag. 152—153, fig. 188, Roman Padlocks.

Iskreno se zahvaljujem pri tej priliki g. direktorju dr. Mihovilu Abramčiču iz Splita, g. D. E. L. Haynesu, asistentu kustosu British Museuma v Londonu, in g. direktorju prof. dr. Gustavu Behrensu iz Mainza za dragoceno pomoč, risbe in fotografije.

⁶ Pismeni podatki g. D. E. L. Haynesa, asistenta kustosa British Museuma v Londonu.

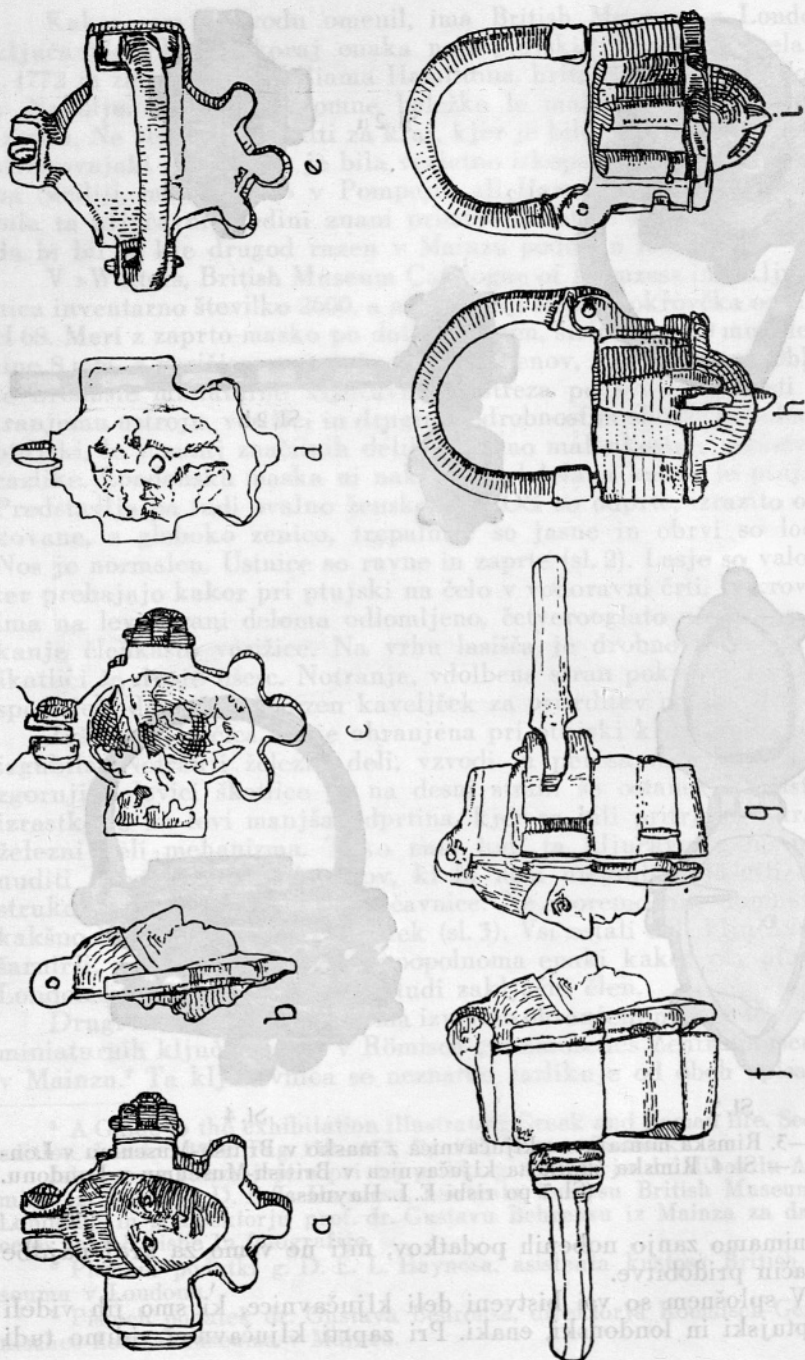
⁷ Pismen podatek dr. Gustava Behrensa, direktorja Roemisch-Germanisches Zentralmuseuma v Mainzu.

Sl. 2.—3. Rimska miniaturna ključavnica z masko v British-Museumu v Londonu. — Sl. 4. Rimska škatlasta ključavnica v British-Museumu v Londonu. (Sl. 3 po risbi E. L. Haynesa.)

Žal nimamo zanjo nobenih podatkov, niti ne vemo za kraj najdbe in način pridobitve.

V splošnem so vsi bistveni deli ključavnice, ki smo jih videli pri ptujski in londonski, enaki. Pri zaprti ključavnici vidimo tudi

Sl. 5. Rimska miniatura ključavnica iz Mainza

tukaj že znani 35 mm dolgi pokrovček s polkrožno izbočeno masko jajčasto ovalne oblike. Oči so odprte, obrvi dobro oblikovane, nos je pravilen in prilično velik. Ustnice so malo zaokrožene navzgor. Brada je dobro oblikovana, a lasje so označeni s črticami, ki prenehajo na čelu. Škatlica ima na dolnjem delu tri izrazite bradavičaste izrastke. Notranji deli in ostali mehanizem se tipološko v ničemer ne razlikuje od obeh ostalih ključavnic. Deloma ohranjeni železni vzvodi in peresa notranjega ustroja so danes zarjaveli. Ne moremo razločevati, koliko jih je bilo in kako so bili oblikovani. Po velikosti se ujema ključavnica iz Mainza približno s ptujsko in londonsko, le debelina je znatno večja, ca. 24 mm. Zanimivo je, da ta ključavnica nima običajne verižice, ampak na kraju prevrtan, masiven polobroč kakor naše današnje obešanke. Zaklepa se tudi na isti način (sl. 5 a—i).

Končno je v British Museumu v Londonu še zanimiva varianta tovrstnih ornamentiranih miniaturnih ključavnic.⁸ Po svoji velikosti se skoraj točno ujema s prej opisanimi ključavnicami. Ima škatlo okrogle oblike in le notranja konstrukcija kaže nekaj znatnejših razlik. Manjka predvsem običajni pokrovček z masko. Notranji, profilirani zobčasti ustroj je zgrajen na popolnoma drugih principih. Na mestu verižice ima na škatlico s klinčkom pritrjen gibljiv profiliran polbroč, katerega prosti del je prevrtan kakor pri ključavnici iz Mainza. Vendar je tudi ta miniaturna ključavnica služila istim namenom kakor ostale (sl. 4).

Če primerjamo vse štiri ključavnice, lahko rečemo, da imamo pred seboj vsekakor posrečen izdelek visoko razvitega rimskega ključavničarstva, ki ga odlikuje ne samo lična izdelava, marveč tudi duhovita zamisel. Po obliki mask in po načinu izdelave sodijo vse tri ključavnice, iz Ptuja, Londona in Mainza, brezdvomno še v I. ali na začetek II. stol. po n. št. Za našo pa govore tudi okoliščnosti, v katerih je bila najdena, to je, da so v bližini našli mošnjiček z denarji do inkl. Antonina Pija. Verjetno je celo naša ključavnica zaklepala ta mošnjiček ter bi potemtakem pripadala času tega vladarja.

Ptujska ključavnica je prišla v Poetovio vsekakor z uvozom, verjetno tudi tretja v Mainz. Le malo verjetno je, da bi mogla kaka provincialna ključavničarska delavnica po kakem antičnem vzorcu posnemati tako kompliciran in mojstrsko izdelan umotvor. Ptujska maska kaže sicer neke znake provincialnega okusa, deloma tudi ključavnica iz Mainza, menim pa, da se je prvotni vlietek med delom pokvaril in da je moral biti naknadno s cizeliranjem popravljen.

⁸ A Guide to the exhibition illustrating Greek and Roman life. Pag. 152—153, fig. 188, Roman Padlocks.

LUPINE KAVRIJEV V GROBOVIH STARIH SLOVANOV NA PTUJSKEM GRADU

J. HADŽI

(Pripombe zoologa)

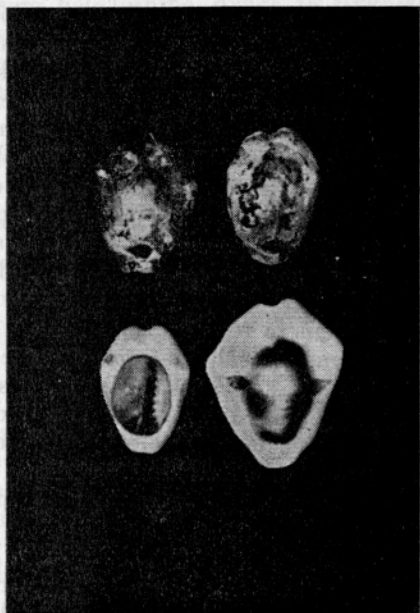
Ker je po J. Korošču prvič, da so se v starih grobovih na teritoriju LR Slovenije našle lupine kavrijev, torej polžev, in ker gre za zoološki objekt, menim, da je prav, če se oglasi s tem v zvezi tudi zoolog. Morda bodo njegove ugotovitve in iz teh izhajajoči zaključki koristni tudi za naše arheologe. Srečni najditelj se je sicer obrnil na mesto, ki ga je imel za kompetentno v tem pogledu, t. j. na vodstvo Inštituta za oceanografijo in ribištvo FLRJ v Splitu (prim. pripombo pod črto na str. 85 dela: Josip Korošec, Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu, Ljubljana 1950, SAZU), vendar se mi odgovor tega vodstva ne zdi neoporečen in se nanaša le na verjetno provenienco naših kavrijev. Učeni avtor lepe monografije se je dal vplivati po dobljenem mnenju o možnem izvoru naših kavrijev. Toliko bolj je potrebna rektifikacija teh podatkov.

Oglejmo si najprej sama dejstva. Po Korošču gre za staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu. Starost grobov je ugotovljena: druga polovica X. in prva polovica XI. stoletja n. št. Ostanke pripadajo belobrdskemu kulturnemu krogu. Med t. i. pridevki v grobovih žensk so dobili kavrije. Računajo, da je moglo biti vsega okrog 500 grobov, obdelanih pa je vsega 377. Le v treh grobovih z okostji žensk so med ostalim nakitom našli kavrije. Ob skeletu št. 81 so bile 4 lupine (dolžine 1,5—2,1 cm), ob skeletu št. 97 11 lupin in ob skeletu št. 125 8 lupin (dolžine 1,4—1,7 cm), torej je bilo najdeno vsega 23 lupin. Dve lupini sem dobil v raziskavo in primerjavo s recentnimi lupinami. Ugotovil sem, da pripadajo recentni vrsti kavrijev *Monetaria* (*Monetaria*) *moneta* (L.), da so lupine razmeroma dobro ohranjene; izgubile so le porcelanasti sijaj, razen deloma na širšem (sprednjem) koncu dorzalne strani. Le-ta ugotovitev dokazuje, da je bila uporabljena recentna in ne morda fosilna lupina. Vsaka lupina je le po enkrat navrtana, in sicer je luknjica blizu ožjega, torej zadnjega konca, kar dokazuje, da so se lupine uporabljale kot »viseči biseri« in ne nanizani na vrvice. Premer izvrtane luknjice meri okrog $2 \times 2,5$ mm, kar je pomembno za ugotovitev debeline same vrvice. Luknjice niso okrogle, temveč v prečni smeri nekoliko širše. Iz okoliščine, da je ob

vsakem skeletu le pičlo število visečih kavrijev, se more sklepati, da je šlo za ovratnice, t. j. vrvice z nanizanimi različnimi predmeti (steklenimi biseri), med katerimi so kot bolj redki elementi bile lupine kavrijev. Prav gotovo niso ti kavriji rabili za menjalno sredstvo ali drobn denar, temveč le kot nakit.

Zaradi primerjave bi omenil, da se dobi na lupinah kavrijev, ki so se uporabljali ali se še uporabljajo za nakit, zlasti pri primitivnih ljudstvih (primerjaj sl. 3 in 4) bolj pogosto po en par luknjic, bodisi

Sl. 1. Zgoraj dve lupini kavrija (*Monetaria* [*Monetaria*] *moneta* [L.] iz grobišča na Ptujskem gradu; spodaj levo lupina iste vrste iz sedanje dobe, z odbrušenim hrbtnim delom, da lahko rabi kot gumb; desno lupina sivega kavrija (*Monetaria* [*Ornamentaria*] *annulus* [L.]), prevrtna v prečni smeri; obe spodnji lupini sta iz zbirke Prirodoslovnega muzeja v Ljubljani. Velikost je naravna. (Foto tov. Rajko Rakovec.)

prečno ali vzdolž orientiranih. Skozi luknjici se nanizajo lupine na vrvcu kot biseri tako, da ne bingljajo, kakor so bingljale lupine z eno samo luknjico na ovratnicah starih Slovanov iz Ptuja. Da se lupine kavrijev lahko uporabijo za gumbe (na telovniku, na manšetah), vlijejo v ustje (na spodnji ali ventralni strani) tekočo sadro in pritrdijo kose kovine, da se lahko pritrdijo ali prišijejo, ne da bi bile preluknjane. Le nepreluknjane in brezhibne lupine rabijo tudi kot menjalno sredstvo (drobiž); to pa ne velja za evropska ljudstva, zlasti ne za dobo, iz katere izvirajo ostanki v grobovih na Ptujskem gradu.

Torej se zdi pravilno mnenje J. Korošca, da so stare Slovanke uporabljale lupine kavrijev kot bolj redke priveske med številnejšimi na vrvič nanizanimi »biseri« iz steklene mase. Zdi se, da so v treh najdenih primerih ovratnic z lupinami kavrijev kot vmesni priveski med biseri bile edino te lupine. V drugih ovratnicah so bili priveski iz drugega materiala (stekleni, koščeni, kovinski, in sicer bronasti).

Po navedbah J. Korošca so arheologi dobili tudi na drugih mestih belobrdске kulture kavrije, in sicer ne le kot priveske, temveč tudi kot bisere (torej gotovo dvakrat navrtane!). J. Korošec (l. c. str. 84) razlikuje dve vrsti priveskov, takšne, ki so bili sestavni del ovratnic, in priveske, ki so jih uporabljali na kakšnem drugem mestu, morda tudi okrog vratu, vendar same zase, ne pa pomešane z biseri. Dasi v strogem pomenu besede školjk kavri ne smemo šteti med priveske, so vendar tvorile sestavni del ovratnic...«.

Glede izvora lupin navaja J. Korošec (str. 84—85), sklicujoč se na Niederla, da so na splošno orientalskega izvora »in da so prišle k nam kot import od Indijskega in Rdečega morja«. Izraža pa tudi svoje mnenje, »da teh školjk ni bilo treba uvažati z daljnega vzhoda, temveč so nekatere fosilnega izvora, druge pa morda uvožene z vzhodnega dela Sredozemskega morja, vsaj kolikor jih je ohranjenih na Panonski ravnini«; pri tem se sklicuje na že prej omenjeno mnenje vodstva Inštituta za oceanografijo in ribištvo v Splitu.

Omenil bi še, da je J. Korošec vse najdene kavrije fotografiral in njih posnetke v zmanjšanem merilu dal reproducirati, mi pa smo oba primerka, ki smo ju dobili, za primerjavo tudi dva recentna, dali posneti in kliširati (foto tov. Rajko Rakovec, kateremu se zahvaljujem za tovariško pomoč).

Mimogrede bodi rečeno, da je s stališča zoologa napačno imenovati lupine kavrijev školjke, saj so — tako učimo že učence v I. razredu gimnazij in v 5. razredu ljudskih šol — kavriji polži. Našemu, sicer odličnemu arheologu ne smemo očitati te napačne rabe, ki je pri arheologih splošno razširjena, pač pa ni pravilno pisati kauriškolk (menda nastalo pod vplivom nemškega »Kaurie-Muschel« ali angleškega »Covrie shells«).

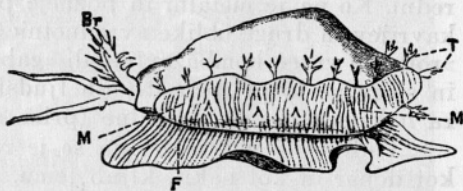
Izvor imena kavri. Po E. v. Martensu (predavanje iz l. 1871 v berlinskem antropološkem društvu, cit. po John E. Hertzu, predavanje v hamburškem Geogr. društvu, 1. IV. 1880, objavljenem v Mitteil. d. geogr. Gesell., Hamburg, 1880—1881, str. 26) izvira ime kavri iz sanskrita in je imelo prvotno obliko kapāda in kapādika. Kot tako se ime omenja v stajndijskem delu Pančātāntra. Po Webbru je v dialektu plemena Mahratta to ime spremenjeno v kavāri, iz tega je nastalo hindustansko kowree. S to označbo so lupine prišle iz Indije k nam v Evropo (angleško cowry, holandsko kouwens itd.). V različnih krajih Azije in Afrike so v rabi še druga imena.

Nekaj iz prirotopisa kavrijev. Kavriji so polži iz reda PredškrGARJEV (Prosobranchia) in pripadajo zelo mnogovrstni družini porcelanovk (Cypridae); njih lupine zaradi lepih oblik, barv in risb ter porcelanastega sija na gladkem površju zbiralci prirodnin radi zbirajo. Izza časov Linneja so vse vrste porcelanovk dajali v en sam rod *Cypraea*. Sčasoma se je pokazalo, da je vrst porcelanovk zelo veliko in da so med seboj tako različne, da je potrebno razdeliti jih ne le v večje število rodov in podrodov, temveč tudi v nekaj poddružin. Kavrije štejemo v poddružino *Cypraea*.

orbininae in tribusu Naricae (W. Wenz, Gastropoda I., Handb. d. Paläozoologie, Berlin, 1941). Za kavrije v ožjem pomenu, ki jih danes poznamo več vrst, je že leta 1836 Troschel ustanovil poseben rod *Monetaria*, vendar še danes zoologi nespecialisti uporabljajo za osnovno vrsto kavrijev povečini staro ime *Cypraea moneta*. Rod *Monetaria* je razdeljen v dva podroda: *Monetaria* in *Ornamentaria*; k prvemu štejemo tipično vrsto *Monetaria (Monetaria) moneta* (L.), k drugemu drugo, ki so jo poleg prve najbolj uporabljali, t. j. vrsto *Monetaria (Ornamentaria) annulus* (L.). To sta dve drobni vrsti (dolžine 1,5–3 cm). Prva ima povsem bele lupine, druga je sivkasto modra in večja, na splošno manj vredna.

Na sl. 2 je upodobljen živi kavrij. Značilno za celo družino je, kar je razvidno tudi s slike, da sicer pri polžih plitva plaščeva guba

Sl. 2. Beli kavri, *Monetaria (Monetaria) moneta* (L.). Slika živega in popolnoma iztegnjenega kavrija od leve strani (nekoliko povečano). Rob lupine pokriva plašč (M) z izrastki podobnimi lovkam (T); spredaj pod sifonom (cevko za dovajanje vode) (Br) par tipalnic z očmi; F, noga (podplatasto stopalo). Po Cooku

obrašča tukaj večji del lupine in ji naknadno dodaja bleščečo se plast apnenca, ki dá lupini porcelanast značaj. Ustje je zoženo in podolgovato ter ima nazobljeni ustni (število zobčkov je značilno). Starejši in zato manjši zavoji lupine od zunaj niso vidni (involutni tip lupine).

Kavriji živijo v večjih množinah le na določenih krajih toplih morij vzhoda, in sicer predvsem v Indiku in jugozahodnem delu Pacifika. Največ jih zbirajo v plitki vodi ob bregovih okrog otočja Maleidivi in Filipini, in to le v določeni seziji. Živih kavrijev ne dobimo v Sredozemskem morju, niti v vzhodnem delu ne, še manj seveda v Jadranu. Večkrat je bilo javljeno, da so našli posamezne lupine (pa vedno prazne!) kavrijev v Sredozemskem morju. Zgodilo bi se lahko, da jih dobimo tudi v Jadranu. Vendar je že Carus v izvrstnem, četudi nekoliko zastarelem delu: *Prodromus faunae mediterraneae* (Stuttgart, 1889–1893, II. del, str. 371) ugotovil, da so priložnostno dobili ne manj kakor 10 vrst malih porcelanovk, med njimi tudi pristne kavrije ob bregovih Sredozemskega morja. Vedno pa je šlo za posamične in prazne lupine, ki so verjetno po naključju prišle tja v zvezi s prometom, torej po prizadevanju človeka.

Take vrste najdb nas ne upravičujejo, da bi šteli najdene vrste polžev k dejanski recentni favni Mediterana. Z ladijskim prometom dospevajo k nam neredko tuje, zlasti tropske vrste v živem stanju. Redoma ostajajo pri tako importiranih vrstah le posamezniki, ki se naprej ne plodijo in jih seveda ne smemo šteti k pripadnikom domače favne. Bolj redki so primeri, kot n. pr. v najnovejšem času kitajska

volnena rakovica, da se po naključju importirana tuja vrsta ukorenini in zadobi pravice člana domače favne.

Kavriji kot predmet trgovine. Nikakor ni golo naključje, da so kavriji dobili v kulturni zgodovini človeškega rodu tako imenitno vlogo, in sicer kot nekaka vrednota. Kavriji so imeli vse za to potrebne pogoje. Lupine kavrijev so po obliki in videzu površja lepe, so trpežne, niso ne prevelike in ne premajhne, ne prelahke in ne pretežke, dobijo se sicer na precej lahek način, vendar le lokalno v večjih množinah. V drugih kulturnih območjih, t. j. izven kompleksa Azije-Afrike-Evrope (starega sveta) so imele in deloma še imajo lupine drugih mehkužcev podobne vloge (n. pr. v Ameriki: *Haliotis* in *Dentalium*).

Komaj bo mogoče z gotovostjo ugotoviti, ali je prvotna funkcija kavrijev menjalno sredstvo ali nakit, morda sta obe funkciji vzporedni. Ko pa je metalni in pozneje papirnati denar izpodrinil lupine kavrijev in druge oblike »vrednotnic« (n. pr. sol, zlati prah, baker ali »rolt« in vrvce bombaževine ali »gabaga« v Afriki), vidimo, da se je, in sicer ne le pri primitivnih ljudstvih, ohranila uporaba kavrijev za nakit do današnjega dne (prim. slike 3 in 4).

Tudi ni le naključje, da se je ravno vrsta *M. moneta* uveljavila kot denar in kot nakit, kljub temu, da je še veliko drugih vrst porcelanovk ne le v toplih tropskih morjih, a tudi ob vseh bregovih Evrope. V samem Mediteranu živi vsaj 7 vrst porcelanovk, med njimi kot najmanjša le 8 mm dolga *Trivia candidula* in kot največja *Lurida lurida* (do 60 mm dolga). Odločilnega pomena za »zmago« kavrija vrste *Monetaria moneta* je bila gotovo okoliščina, da je prišla v veljavo že zdavnaj pri velikem indijskem ljudstvu (menda že prej pri Kitajcih in Japoncih) in se je z razvojem trgovine ob selitvah njeno področje vedno bolj širilo.

V tem pogledu je zanimiva primerjava med belim in sivkastim kavrijem (*Monetaria [Ornamentaria] annulus*): slednji je zlasti v trgovini z Afriko začel močno konkurirati belemu kavriju, ker je poglavitno najdišče za sivo vrsto vzhodna obala same Afrike (prim. predavanje J. E. Hertza), in sicer med ekvatorjem in Mozambikom, zlasti v plitvih zalivih otoka Monfija. Lupine *M. annulus*-a so nekaj večje in težje, kažejo na hrbtni strani rumen rob, dočim je sredina sivkastomodra. V trgovini so znani pod imenom zanzibarski kavriji. V enem starem centu (50 kg) belih ali maledivskih kavrijev je 45.000 do 48.000 kosov lupin, v centu sivih pa 18.000 do 20.000 kosov. Domači »izdelek« le ni mogel izpodriniti tujega! Naselja vrste *Monetaria annulus* segajo v Rdeče morje, kljub temu, da je to morje bližje nam, niso uporabljali za nakit te vrste, ampak indopacifično *M. moneta* (so še vrste *Monetaria ethnographica*, *icterina* in *obvelata* po F. A. Schillerju, Die Variabilität der Schalenlänge der Cypraeidae (Moll., Gastr., Zool. Anz., 79, 1928).

Poti, po katerih so verjetno dospevali kavriji k nam. Ko smo ugotovili, da vsi kavriji izvirajo iz Indopacifika, je jasno, da niso

Sl. 5. Zamorci iz francoskega Sudana pri plesu, opravljeni z na vrvcih nanizanimi lupinami belih kavrijev. Iz Geographic Magazine

mogli dospevati k nam po kratki in neposredni poti. Za starejše obdobje, t. j. od neolitika pa do časov, ko se je razvila plovba po morju na veliko razdaljo, je verjetnejša kopenska pot; za novejše čase pa pride v poštev bolj morska pot.

Po virih, s katerimi razpolagamo, ni moči ugotoviti, kdaj je človeštvo začelo uporabljati kavrije bodisi v zabavo in nakit, bodisi v bolj praktične namene. Po Wiegiersu (*Diluviale Vorgeschichte des Menschen*; I. Bd., Stuttgart, 1928, str. 129) neandertalski človek še ni imel interesa za lišp in nakit kakor tudi ne za umetnost, torej lepoto. Pač pa je človek iz orinjaka (mlajši paleolitik) imel že potrebe, ki presegajo zgolj animalno področje. Poleg risb in skulptur je pustil ta primitivni človek sledove svojega zanimanja za nakit. Zbiral je fosilne lupine morskih polžev, jih navrtal, da jih je lahko

nanizal na vrvce; ta običaj se je ohranil do današnjega dne. Poleg fosilnih vrst iz krede in terciara so dobili prehistoriki in antropologi tudi recentne lupine. V tej praštari dobi izvirajo prav vse vrste polžev iz evropskih morij (Atlantika in Mediterana). Med njimi najdemo tudi porcelanovke (*Cypraea pyrum* in *Cypraea lurida*), nikoli pa *Monetaria moneta* ali sorodne tropske vrste. Večino tega materiala so dobili v Franciji. V množinah so tedaj uporabljali zlasti prevrtane polžke vrste *Nassa nerita* iz Mediterana, ki jo še danes radi nizajo na vrvce za nakit. Na Moravskem so dobili preluknjane lupine vrste *Cypraea fabagina* Lam. iz terciara.

Po Wiegiersu pričajo najdbe recentnih morskih polžev daleč proč od obal, da so že tedaj ljudje popotovali. Mestoma so dobili cele zbirke lupin. Nekateri avtorji so mnenja, da so bile te lupine predmet trgovanj oziroma zamenjavanja. Zdi se, da izvira najstarejša najdba lupine (nepreluknjane!) prav vrste *M. moneta* iz Frankfurta ob Majni. Malakolog dr. W. Wenz (*Cypraea moneta* L. aus einer praehistorischen Ansiedlung bei Frankfurt a. M., *Nachrichtsblatt d. deutschen malakol. Ges.*, Jahrg. 43, 1911, p. 104) jo je izkopal v neposredni bližini predzgodovinskega selišča človeka (mlajši paleolitik in laten). Wenz sklepa iz te svoje najdbe na obstoj trgovanja na velike razdalje že v tistih časih.

Po Hertzu (l. c. str. 28) je Layard v ruševinah Nimruda (Ninive) našel lupino vrste *M. annulus*, ki je rabila za nakit. Pri izkopavanju na mestu predzgodovinskega mesta Birka na Švedskem so leta 1873 skupaj s staroarabskimi novčiči iz let 893—963 dobili nekaj kavrijev (po navedbah v delu: Andree, *Ethnographische Parallelen*). Hertzu se zdi verjetno, da so kavriji dospeli tja po posredovanju arabskih trgovcev, morda posredno po nordijskih, ki so hodili na jug po blago. Tudi v predzgodovinskih grobiščih v Angliji in na Litovskem ter na Pomorjanskem so dobili lupine kavrijev.

Za kopensko pot bodisi prek Kitajske, Tibeta in Sibirijske, bodisi prek Indije in bližnjega Vzhoda pričajo nekatera dejstva. Tako n. pr. so še v osemdesetih letih preteklega stoletja po Hertzu nosile žene Mordvinov in Čuvašev (zahodnoazijska ljudstva Rusije) kavrije na vrvcah okrog čela (prim. sliko 4). V Tibetu (po C. Reitterju) pa imajo ženske pasove, okrašene s kavriji, podobno v Abesiniji in Sudanu.

Znani beneški popotnik Marco Polo (13. stoletje) poroča, da imajo v Jinanu na Kitajskem kavrije za denar (imenuje jih »porcellanas«). Za deloma morsko pot preko bližnjega Vzhoda priča navedba Aloisiusa da Cadamosto (iz leta 1455, po Andreeu iz Hertza), da so portugalski mornarji videli ob zahodni obali Afrike majhne bele »školjke«, uporabljane kot denar, »kakršne pridejo iz Levanta v Benetke«. Pred otvoritvijo Sueškega prekopa je moralo blago priti z vzhoda po kopnem do bregov Sredozemskega morja in naprej v Evropo z ladjami. Pri pretovarjanju so lupine lahko dospele v morje, saj je šlo za velike tovore lupin. Iz Benetk in drugih velikih

pristanišč na Apeninskem polotoku (morda tudi Dobrovnika!) so kavriji lahko dospeli tudi v naše kraje.

V novejših časih je trgovina s kavriji bila v rokah zlasti Holandcev (dokler so imeli Ceylon) in je Rotterdam bil središče, od koder so prodajali kavrije v Gvinejo. Nekaj časa se je vsa trgovina z afri-

Sl. 4. Libijska plesalka (Mayoni). Okrog čela in pasu ima vrvce z nanizanimi belimi lupinami kavrija. Iz Geographical Magazine

škimi sužnji vršila s kavriji (po Beckmannu, Warenkunde, Göttingen, 1794) in za 120 centov kavrijev so mogli kupiti po 500 sužnjev. Pozneje so prevzeli vodstvo trgovine s kavriji Angleži. Imeli so zbirališča v Kalkuti in na Ceylonu, središča za trgovino pa v Londonu in Liverpoolu. Vse to blago se je končno prevažalo na zahodno obalo Afrike, kjer je v notranjosti kavri kot denar najdlje obdržal veljavo. Kot okras pa rabi kavrij še danes, in sicer ne le pri manj civiliziranih

ljudstvih. Zaradi velikega importa je kmalu padla vrednost kavrijev, tako da jih je bilo treba veliko količino in so postali nepraktično plačilno sredstvo.

Spričo navedenih dejstev je jasno, da so žene naših prednikov iz 10. in 11. stoletja dobivale kavrije za lišp po mednarodni trgovini z daljnega Vzhoda, da torej ne gre ne za fosilne lupine, izkopane doma, ne za recentne lupine iz Sredozemskega morja ali celo Jadrana.

ZUSAMMENFASSUNG

1. Nach J. Korošec (»The Old Slav burial place on the Castle-hill of Ptuj, Slovene Academy of Sc. and Arts, Ljubljana, 1950) wurden in Ptuj in den altslawischen Gräbern s. g. Kauri-Muscheln als Bestandteile der Schmuckgegenstände gefunden. Zwei von im ganzen 23 Exemplaren der Schneckenschalen wurden vom Standpunkte eines Zoologen aus einer eingehenderen Untersuchung unterzogen.

2. Es handelt sich um Schalen der rezenten Art *Monetaria* (*Monetaria*) *moneta* (L.). Sie weisen nur ein Bohrungsloch (2 zu 2,5 mm), nahe dem schmäleren Hinterende auf. Daraus kann man mit Gewissheit schliessen, wie dies auch Korošec tat, dass die Schalen als Anhängsel zwischen zahlreicheren durchbohrten Glassperlen am Halsband eingefädelt waren. Nur drei solche Halsbänder (mit je 4,8 bzw. 11 Kaurie-Schalen) wurden aufgefunden.

3. Durch die seitens der Führung des Instituts für Ozeanographie und Fischerei in Split mitgeteilte Information irreführt, äusserte der Autor der Monographie, dass man mit Möglichkeit rechnen sollte, dass die Kauris aus dem östlichen Teil des Mittelmeeres stammen oder aber in fossilem Zustande gebraucht wurden.

4. Nachdem das notwendigste aus der Naturgeschichte der »Kaurimuscheln« mitgeteilt wurde, wird nachgewiesen, dass die Monetarien ausschliesslich aus dem Indopazifik kommen. Nur zufällig verschleppte leere Gehäuse wurden im Mittelmeere einzeln aufgefunden, offenbar gerieten diese hierher infolge des Handels.

5. Es wurde hervorgehoben, dass die »Kaurimuscheln« nicht zufällig zu bedeutendem Tausch-, bzw. Geld- und auch Schmuckmittel geworden sind. Die Eigenschaften der Schalen (Form, Grösse, Gewicht, glatte Oberfläche, Härte und Dauerhaftigkeit) sowie die nur lokale Massigkeit des Vorkommens samt verhältnismässig leichten Sammelbedingungen führten dazu, dass der Mensch so früh (bereits seit der jüngeren Steinzeit) die Schalen praktisch verwendete. Die Verwendung zu Schmuckzwecken blieb bis zur Jetztzeit wenigstens teilweise erhalten.

6. Nachdem an einigen Beispielen die Verbreitung der »Kaurimuscheln« in Europa, Asien und Afrika dargestellt wurde, werden die beiden Transportwege: der transkontinentale und der überseeische besprochen. Alle beide kommen in Betracht; in neueren Zeiten jedenfalls mehr der Seeweg. Im Wege des internationalen Handels kamen die Kauris jedenfalls auch zu uns. Fossile Schneckenschalen durchbohrte und verwendete als Schmuck nur der Urmensch; das heimische Gestade der Adria konnte gewiss kein Kauri-Material liefern.

POROČILA

PREISTORISKI NALAZI IZ CRNOBUKI KOD BITOLJA

Milutin Garašanin

Crnobuki spada u malobrojna poznata nalazišta starijeg preistoriskog doba u N. R. Makedoniji. Otkrio ga je prilikom svog rekognosciranja u ovom kraju V. J. Fewkes, koji je ovde preduzeo i manja iskopavanja.¹ Nedavno se na ovo nalazište kratko osvrnuo i V. Milojčić u jednom kratkom prikazu ranijih preistoriskih nalaza ovih krajeva.² Nalaze iz Crnobukia pripisao je on kasnom neolitu i ranom bronzanom dobu. Kako pokazuje arheološki materijal ova je ocena potpuno pravilna.³

U pogledu karaktera nalazišta upućeni smo isključivo na sumarne podatke Fewkes-a. Iz njih vidimo da se radi o jednom naselju na humci — tumbi, kakve su u istom obliku, no pod raznim nazivima — magoula, magoura, Selišna mogila, tell, hüyük, dobro poznate na velikom delu Balkanskog Poluostrva, Donjeg Podunavlja i Prednje Azije. Tumba je bila manjih dimenzija i oštećena kopanjem rovova u Prvom svetskom ratu, tako da pri iskopavanjima nije mogla biti ustanovljena nikakva stratigrafija.⁴ S toga smo za ocenjivanje ovog nalazišta upućeni isključivo na tipologiju. Iako ova često nije dovoljno pouzdana, u konkretnom slučaju nam pruža toliko pouzdanih elemenata, da je datiranje nalazišta, ako i ne u svim detaljima, potpuno moguće. Vidimo naime da se materijal iz Crnobukia može pripisati neolitskom i ranom bronzanom dobu. Ova datacija proizlazi prvenstveno iz studije keramike i plastike sa našeg nalazišta, na kojoj ćemo se s toga naročito zadržati.

¹ V. J. Fewkes, Archaeological reconnaissance in Yugoslavia, Bulletin of American School of Prehistoric Research 10, 1934, 51—52.

² Milojčić, Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuro-pas (1949), 65.

³ Zanimljivo je da su W. A. Heurtley-u ostali nepoznati rezultati Fewkes-ovog rada. Tako, po njemu u dolini Crne postoji još pored Armenochori svega jedno nalazište — Karaman — na kome ima neolitskih nalaza. Up. Prehistoric Macedonia (1939), 151, n. 1.

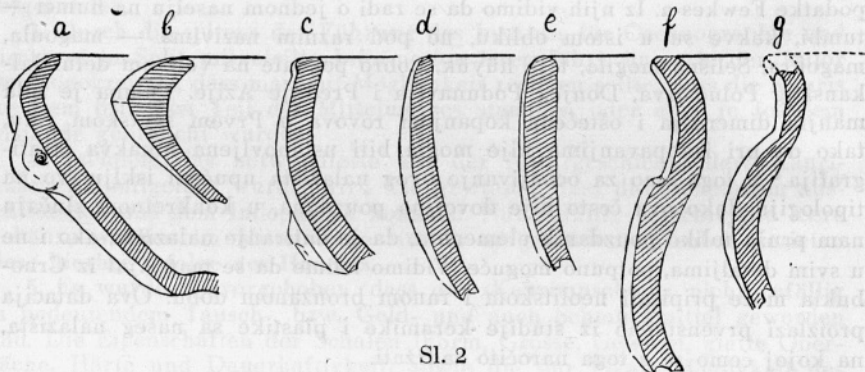
⁴ Iskopavanja su uostalom bila za to sasvim nedovoljna. Kako mi saopštava Dj. Mano-Zisi koji je iskopavanjima prisustvovao, radilo se tu samo o jednom bunaru, iskopanom do dubine oko 1,50 m, u vremenu od nekoliko sati.

Neolitsko doba

a) **Stariji neolit (?)**. Možda se ovom periodu može pripisati jedan fragmenat niske, pune cilindrične noge suda, od neprečišćene zemlje, svetlo-mrke boje, bez prevlake, koji se daje dovesti u vezu sa tipičnim formama starčevačke kulture (sl. 1). Ipak, ovaj usamljeni nalaz nedovoljan je za izvođenje makakvih zaključaka.

Sl. 1

Sl. 2

b) **Mladji neolit**. Iz ovoga perioda raspolažemo većom količinom keramičkih fragmenata. Ukoliko se oni daju pouzdano opredeliti pripadaju bez izuzetka keramici finije frakture. Sudovi su od dobro prečišćene zemlje, relativno dobro, ma da ne svi podjednako pečeni, u vezi sa čim boja preloma varira od sivkaste do beličaste. Površina sudova prevučena je vrlo tankom prevlakom, koja se nekad u prelomu i ne daje izdvojiti od jezgra suda, nikada se ne ljuspa, a boje je crne, sive ili kestenjasto-crvenkaste. Prevlaka je mehanički glačana tako da se na površini nekih fragmenata vide i tragovi horizontalnog glačanja, a može biti bez sjaja ili imati mat sjaj. Po pravilu se prevlaka nalazi na obe strane sudova, i iste je boje na

njima. Dešava se međjutim, naročito kod sudova sa slikanjem belom bojom, da prevlaka na unutrašnjoj strani ima naročitu crvenu boju, koja je nastala dodavanjem bojenih materija. Oblici posudja koji su ovde zastupljeni bili bi sledeći:

1. Zdele, koje se pojavljuju u više varijanata i to: a) sa uvučenim obodom, zaobljenog ili oštrog profila (sl. 2 a, b, d); b) sa oštrijim profilom, gde se izdvaja vrat, rame i trbuh (sl. 2 f, g); c) sa naglašenim obodom i zaobljenim ramenom (sl. 2 c); d) konične, ukoliko se ovde ne radi o šupljjoj nozi (sl. 3). Oblici b—d znatno su redji od oblika a.

2. Plitki tanjiri sa zadebljanim obodom. I ovaj je oblik veoma redak (slika 6).

Svojim tehničkim odlikama i oblicima ulazi ovaj materijal u okvir dobro poznate crne uglučane keramike jugoistočne Evrope. To je t. zv. black polished ware Makedonije,⁵ G1a grupa Tesalije — »podunavska« keramika iz Larise,⁶ a slična se keramika nalazi i dalje prema jugu na primer u Orchomenosu,⁷ zatim na neolitskom Kritu i u subneolitskom Tiganiu na Samosu.⁸ Istom keramičkom kompleksu pripada i vinčanski neolit, a preko Thermi na Lesbosu,⁹ vezuje se ova grupa i za pojave ranog bronzanog doba u drugim nalazištima Male Azije, na čiju je vezu sa neolitom Balkana već ukazivano u arheološkoj literaturi.¹⁰

Keramika ove vrste u Crnobuki, primenjuje razne ornamentalne tehnike i to: 1. slikanje belom bojom na tamnom pozadju; 2. slikanje u tehnici crusted ware; 3. kanelovani ornamenti; 4. udubljeni ornamenti; 5. urezani ornamenti. Retki su primerci bez ikakvih ornamenata.

1. Slikanje belom bojom na tamnom pozadju nalazi se na zdelama oblika a, b, d (sl. 3—5). Ornamenti su izvedeni mat belom bojom bez sjaja koja u sebi ne sadrži grafita. Primenjeni motivi su snopovi paralelnih vertikalnih i kosih linija, koji po pravilu polaze od oboda. Kod oblika b, ponavljaju se ovakvi sistemi na vratu i ramenu. Sem toga se nalaze i motivi šrafiranih trouglova i krivolinejni ornamenti (sl. 4—5). Slikanje se vrši na crnoj, sivoj, ili kestenjasto crvenoj prevlaci. Jedna grupa intenzivno skroz crveno pečenih fragmenata sa ovakvom dekoracijom nastala je svakako nenamerno, pod dejstvom visoke temperature požara.¹¹

Ova keramička vrsta takodje je dobro poznata u celom području u kome i crna keramika. To je white on black keramika čitavog niza kasno

⁵ Heurtley, op. cit. 67 i dalje.

⁶ Wace-Thompson, Prehistoric Thessaly (1912), 17; K. Grundmann, Athenische Mitteilungen 57, 1932, 109 i dalje.

⁷ E. Kunze, Orchomenos II (1931), 19 i dalje.

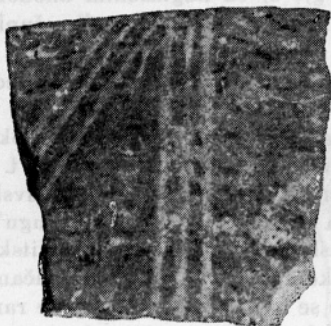
⁸ R. Heidenreich, Athenische Mitteilungen 60—61, 1935—36, 126 i dalje.

⁹ W. Lamb, Excavations at Thermi in Lesbos (1936), 73 i dalje.

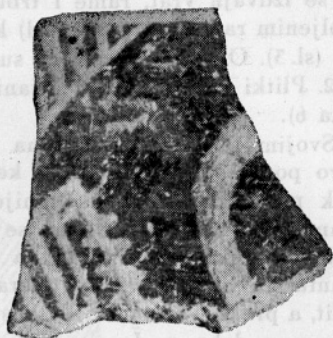
¹⁰ K. Bittel, Prähistorische Forschung in Kleinasien (1934), 85—86; Isti, Grundzüge der Vor- und Frühgeschichte Kleinasien (1945), 10; Milojević, Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas (1949), 76.

¹¹ Na ovu ukazuju sledeće činjenice: A. oblici ove keramike potpuno odgovaraju onima kod slikane keramike sa belim motivima na tamnom pozadju; B. isti je slučaj i sa ornamentalnim motivima; C. pod dejstvom visoke temperature bela boja se sasvim izgubila, te se od nje sačuvao samo trag, što svakako nije mogla biti prvobitna namera grnčara.

neolitskih lokaliteta Makedonije, od koje se, kako ističe i Heurtley, ne može izdvojiti i keramika drugih boja sa istom vrstom ornamentike,¹² G1a1 grupa Tesalije, u kojoj se pored crne, takodje javljaju i druge boje prevlake, kao u Tsangli.¹³ Keramika sličnog karaktera poznata je i dalje na grčkom kopnu, medju neolitskim nalazima Orchomenosa i Korinta,¹⁴ u subneolitskom Tiganiju,¹⁵ Thermi, gde se javlja osobito u fazi B (naselje III

Sl. 3

Sl. 4

i IV A).¹⁶ U vezi sa Thermi ukazivano je i na analogije dublje u Maloj Aziji i u samoj Troji,¹⁷ pa čak i do Mersina XII.¹⁸ Ovde ne možemo uzeti u obzir light on dark keramiku kasne faze ranoheladskog perioda. Iako se mora računati sa mogućnošću izvesne veze sa njom, njeni složeniji motivi i oblici ne dopuštaju direktno vezivanje.¹⁹ Nasuprot tome moramo istaći da je naša keramička grupa u stvari identična sa slikanom keramikom ove vrste u fazi I hubanjsko-humske grupe, a u vezi sa tim i sa odgovarajućim

¹² Heurtley, op. cit. cat. 37—41, fig. 17 e (Servia); cat. 110—111, 113, 114, 116, fig. 18 (Vardina); cat. 133, fig. 27 (Kritsana); fig. 25 g, h (Hagios Mamas). Slične nalaze pominje Heurtley i iz Kaputzedes, op. cit. 71, i Aivate, fig. 21 a. Za keramiku istoga karaktera no druge boje osnove uporedi ibidem, cat. 86 (Servia), 128—129 (Gioumenitza), 143—144 (Kritsana). Za odnos prema white on black, ibidem, 72—73.

¹³ Wace-Thompson, op. cit. 101, fig. 55 a—l, 58 e (Tsangli); ibidem, 132 (Rhini). Up. Tsountas, Dimini-Sesklo (1908), 242, fig. 142; Wace-Thompson, op. cit. 199 (Chaeroneia); 204 (Drachmani). Uporedi i H. Hansen, Early Civilization in Thessaly (1935), 60; Grundmann, op. cit. T. XXVI, 6, 7, 9, 10.

¹⁴ Kunze, op. cit. 13, Abb. 9, T. V, 3 i T. VIII a; S. Weinberg, Remains of Prehistoric Corinth, Hesperia VI (1937), 512, fig. 29 f, h. Pisac ove pojave smatra importom.

¹⁵ Heidenreich, op. cit. 128. Up. naročito T. XXXIX, 2, 5; XL, 4. Noge pehara slične onim u Tesaliji, kao ibidem T. XXXIX, 3 ukazuju da je možda i naš oblik zdele D ustvari pehar na nozi. Up. Kunze op. cit. 14.

¹⁶ Lamb, op. cit. 78 (Town I—II); Ibidem 82, T. XXX (uglavnom Klass B = Town III—IV a).

¹⁷ Up. na pr. C. Schuchhardt, Wer hat Troia I gegründet?, Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Kl. 40 (1940), 7, Abb. 5.

¹⁸ Lamb, op. cit. 88 (Troia, Jortan, Emet); Milojević, op. cit. 26.

¹⁹ Up. na pr. H. Goldman, Eutresis (1933), 117, fig. 155—156, Pl. VIII.

pojavama u drugim delovima unutrašnjosti Balkanskog Poluostrva.²⁰ Ovi nalazi međjutim pripadaju ranom bronzanom dobu, a i apsolutno hronološki pripadaju kasnijem periodu, te predstavljaju kasniji prodor pomenutih kulturnih elemenata na trup Balkanskog Poluostrva.

2. Slikanje u tehnici crusted ware nalazimo u stvari na svega jednom pouzdanom primerku oblika 2 (sl. 6): na obodu suda naneta je u debelom sloju bela boja kojom su izvedeni motivi paralelnih poprečnih crta, dok se u unutrašnjosti recipienta nalaze krivolinejni motivi izvedeni crvenom bojom, u istoj tehnici.

Ova je tehnika znatno manje rasprostranjena od prethodne. U samoj Makedoniji je retka, a još su redje direktne analogije našem primerku u obliku, tehnici in motivima. Kao takav treba pomenuti nalaz iz Kaputzedes.²¹ U Tesaliji grupe G1g i G1d ne mogu se tretirati kao identične,²² iako među materijalom G1g iz Diminija postoje i bliske direktne analogije. Ove se nalaze i u kompleksu kasnije kulture na severu, bubanjsko-humske grupe I.²³

3. Kanelovani ornamenti znatno su redji u Crnobuki. Primenjuju se na fragmentima oblika 1 a (sl. 2 a, b), kao i na primercima čiji se oblik ne daje bliže utvrditi. Ornamenti mogu biti izvedeni kao vrlo fine kanelure slične onima u vinčanskoj kulturi, ili pak kao šira i jače naglašena rebra. Po pravilu nalaze se one na spoljnoj strani oboda sudova, rasporedjene u vertikalne ili kose snopove.

Svojim karakterom kanelure na materijalu iz Crnobuki odgovaraju, koliko se po slikama daje zaključiti obema vrstama keramike ovog tipa, rippled i ribbed, koje pominje Heurtley.²⁴ Prilično retka dalje prema jugu, ova keramička grupa dobro je poznata u pravcu istoka,²⁵ te i nju nalazimo

²⁰ A. Oršić-Slavetić, Bujanj, eine vorgeschichtliche Ansiedlung bei Niš, Mitteilungen der prähistorischen Kommission der Akademie der Wissenschaften IV, 1—2 (1940), 31, T. IV; M. Garašanin-D. Garašanin, Arheološka nalazišta u Srbiji, Beograd 1951, 17—18, 236; M. Garašanin, Sveti Kirilovo-Bujanj, Starinar N. S. II (1951), 13 i dalje. Up. D. Garašanin, Iz preistorije Zemuna, Muzeji III—IV (1949), 79 i dalje, sl. 5. Bittel, Kleinasiatische Studien (1942), 149—150, ukazuje na vezu belo slikane keramike kao u Thermi, sa Balkanom.

²¹ Heurtley, op. cit. 74, fig. 22 a; L. Rey, Observations sur les premiers habitats de la Macédoine (1922), 234, fig. 35.

²² Wace-Thompson, op. cit. 17—18; 32—33, T. IV, V (Rakhmani); 61 (Sesklo), 55 (Messiane Magula), 77 (Dimini), 111 (Tsangli), 152 (Rhini), 143 (Tsani), 166 (Phthiotic-Thebes), 169 (Magula Aithiniotiki); Hansen, op. cit. 87—89; Grundmann, op. cit. 128 — pojedinačni nalazi. Up. naročito Tsountas, op. cit. fig. 204, koji je najbliži primerku iz Crnobuki.

²³ Oršić-Slavetić, op. cit. 34 i d. T. V i d.; za crusted ware u vinčanskoj grupi — M. Garašanin, Hronologija vinčanske grupe (1951), 56—57, smatramo da je mogla nastati prenošenjem uticaja sa juga u sintaksu vinčanskih oblika i ornamenata.

²⁴ Heurtley, op. cit. 69, fig. 11, cat. 19—29, 34, 36, fig. 21 b, 25 l, n, 27 b, l, cat. 104—105. — Nalazišta Servia, Kaputzedes, Vardina, Aivate, Hagios Mamas, Kritsana, Armenochori.

²⁵ Sa ovim se ne može direktno paralelisati materijal iz Orchomenosa, Kunze, op. cit. 16—17, T. VI—VII; up. Lamb, op. cit. 78, 82, 85, T. XIV.

na teritoriji Male Azije. Inače je kanelura najspecifičniji dekorativni element vinčanske grupe.²⁶

4. Udubljeni ornamenti zaslužuju zasebnu pažnju (sl. 7 a). Ovde su ornamenti udubljeni u meku zemlju pomoću nekog orudja, tako da u udubljenim linijama izbija na površinu svetlija boja zemlje suda, nasuprot tamnijoj prevlaci. Ornamentalni motivi odgovaraju onima kod grupa 1 i 3.

Sl. 5

Tako se nameće utisak da ova keramička grupa u stvari odgovara istim umetničkim tendencijama kao i slikana belom bojom, i da su isti efekti postizani samo uz primenu drugih tehničkih sredstava.

Ova ornamentalna tehnika, bar u karakteru identična so pojavama na našim primercima iz Crnobuki, gde je srazmerno česta, nalazi se prilično retko u Makedoniji.²⁷ Njene bliske analogije nalazimo u Maloaziskom kompleksu; i to ne samo u njegovom zapadnom delu, već i dalje prema istoku.²⁸ I iz Vinče, vinčansko-tordoške faze, poznata je jedna zdel a sa ovakvom dekoracijom.²⁹

T. XVII p. Ornamentika se javlja kroz sve tri faze. Za dalje analogije u Maloj Aziji, up. ibidem, 87. Kanelovani ornamenti nalaze se i na keramici iz Isparta, mada je ova sasvim drugog oblika. Up. Bittel, op. cit. 177, Abb. 52 i dalje.

²⁶ M. Garašanin, op. cit. 33—34, 56.

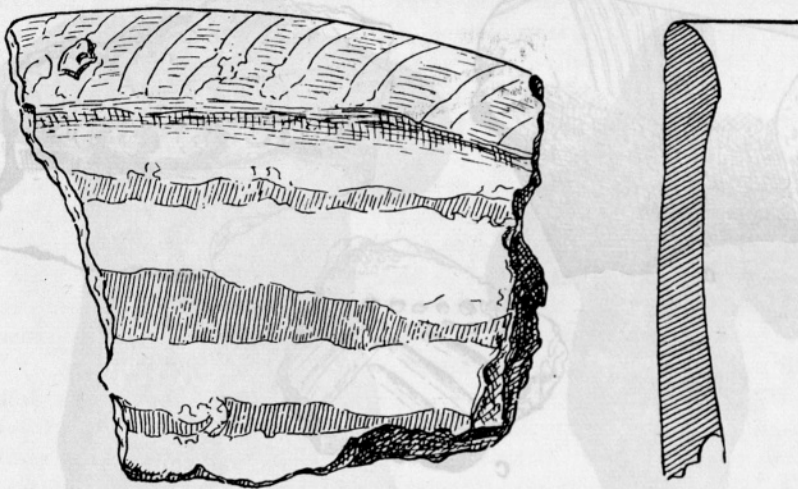
²⁷ Slična je ornamentika iz Armenohori koju Heurtley, op. cit. naziva „scratched“. Up. Rey, op. cit. 224—225 (style 3), T. XXII, 2—3, XXIII, 4. Poslednji primerak pisac izdvaja u zasebnu grupu. Materijal kod Rey-a je iz Kapuzedes (Kapoudjilar).

²⁸ Up. na pr. H. Schmidt, Schliemanns Sammlung trojanischer Altertümer (1902), 4, nr. 115—123. Bittel, Prähistorische Forschung in Kleinasien, 63, T. IV, 2 (Alishar). K. Bittel-H. Otto, Demirci Hüyük (1939), T. 6, 7. R. Oguz-Arik, Les fouilles d'Alaca Hüyük (1937), CCXVI, Al. 838 (sa navedenim analogijama). Niveau III — up. Cl. F. A. Schaffer, Stratigraphie comparée et chronologie de l'Asie occidentale (1948), Pl. XXXIX. Verovatno da na istu težnju ukazuju i belo inkrustovani ornamenti na posudju tamne boje, koji su dobro poznati u Maloj Aziji i nalaze se već u vrlo ranom periodu, na pr. u Sakçagözlü, Bittel, op. cit. 11.

²⁹ M. M. Vasić, Preistoriska Vinča IV (1936), sl. 31 a.

5. Urezani ornamenti nalaze se na svega jednom fragmentu keramike čiji se oblik ne da bliže odrediti. Površina je prevučena debelom prevlakom, koja je svuda tamo gde nema urezanih ornamenata uglačana do sjaja. Ornamenti se sastoje od duboko urezanih linija i tačaka (sl. 7 c).

Svim svojim odlikama ovaj fragmenat potpuno odgovara t. zv. later icised keramici kasnog neolita Makedonije.³⁰ Tu se imaju svakako uvrstiti i izvesni fragmenti koje je Heurtley publikovao medju materijalom bronzanog doba, iako dopušta mogućnost njihovog neolitskog porekla.³¹

Sl. 6

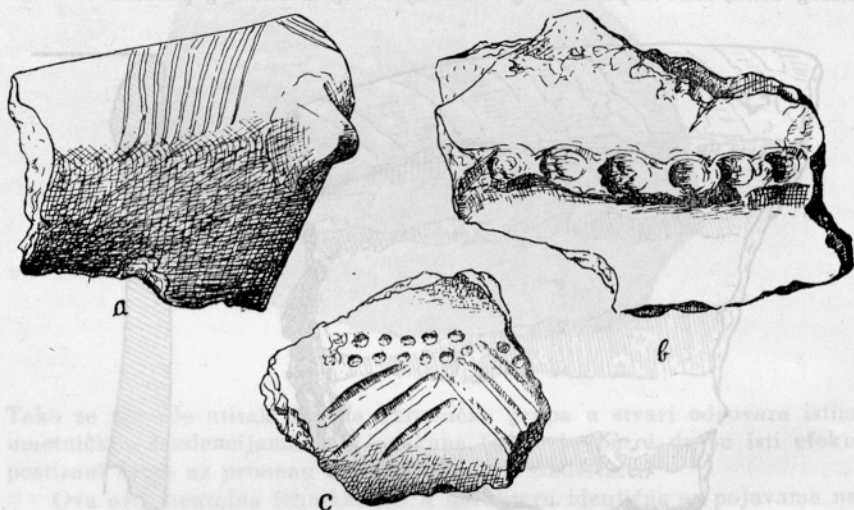
Drške su na neolitskom materijalu veoma retke. One se pojavljuju u vidu bradavičastih ispupčenja i to isključivo na zdelama oblika a—c. Bradavice su nekad vrlo uske i duge, kao na primer u keramici bodrogkeresturskog tipa, ili zdepastije i glomaznije kao na materijalu vinčanskog neolita. Retke su horizontalno skroz bušene bradavice. U jednom slučaju, na sudu oblika c javlja se izduženo bradavičasto ispupčenje. Bradavičaste drške po pravilu se nalaze na prelomu zdela sa uvučenim obodom ili neposredno ispod preloma (sl. 2 a, c).

Ne manje značajnu vrstu neolitskih nalaza iz Crnobuki predstavlja plastika (sl. 8—13). Ukoliko su sačuvani primerci statueta čiji se oblik daje bliže fiksirati, vidimo da se uglavnom radi o dva osnovna tipa ljudskih figura: A. stojećem i B. sedećem. Medju sedećim figurama možemo izdvojiti one koje prikazuju figuru na zemlji i one koje su izgleda zamišljene kao pretstava figura na stolicama. Kod tipa A (sl. 12) i prve grupe tipa B obrada

³⁰ Heurtley, op. cit. 74, fig. 13 I, d, cat. 62 (?).

³¹ Ibidem, fig. 61 d, e, 191 (Servia). Up. odličnu analogiju R. Ogüz Arik, op. cit. CXXII—CXXIII, Al. 820.

statueta je veoma primitivna, površina je gruba bez ikakve prevlake, rapava, prljavo mrke do kestenjaste boje. Kod pomenute vrste tipa B, noge nisu naznačene kao izdvojene, i predstavljene su verovatno kao ispružene unapred (sl. 8). Još jedna karakteristika kod ove vrste figura bila bi u tome da ove statuete nemaju glave već se na njihovom gornjem delu nalazi tipična rupa u koju je glava utvrđivana. Kod druge grupe statueta tipa B (sl. 9), kome po opštem karakteru moramo pripisati i jako stilizovani

Sl. 7

primerak sl. 10 i fragmenat sl. 11, površina je glatka, modelacija bolja, ruke su prikazane kao savijene na dole. Statuete imaju glavu iako je ova jako stilizovana.

Statuete iz Crnobuki predstavljaju za Makedoniju gotovo izuzetnu pojavu, pošto je kasni neolit ove oblasti veoma siromašan takvim materijalom. Pa i inače je statueta iz Crnobuki dosta teško naći analogije. Svakako su u tom pogledu najzanimljivije tesalske terakote sa otvorom za glavu koje se uglavnom mogu pripisati Rakhmani fazi.³² Što se tiče sedećih statueta druge grupe, možda će im najbliža biti sedeća muška figura iz Zerelije, koja takodje pripada kasnoj fazi tesalske kulture.³³

³² Wace-Thompson, op. cit. 41, fig. 25 b, c, d (Rakhmani); 69, up. Tsountas, op. cit. T. 34, 1, 35, 1 (Sesklo); 83, Tsountas, ibidem, T. 36, 1, 3, 5 (Dimini). Sudeći po glavi od kamena nadjenoj u Tsangli, Wace-Thompson, op. cit. 125, bilo je ovakvih figura i na tome nalazištu. Za nalaz ovakve figure u Gumelnica grupi, up. V. Dumitrescu, Dacia VII—VIII, 1937—1940, 97 i dalje. Sličan primerak statuete poznat je i iz Vinče (slučajan nalaz).

³³ Wace-Thompson, op. cit. 162, fig. 109 k. Donekle su slični i dva primerka iz Tsanglija, od kojih je jedan reprodukovano, ibidem, 122 i d, fig. 75 e, no su oni stariji, pošto su nadjeni u sloju III koji pripada Sesklo fazi. Da

Rano bronzano doba

Medju keramičkim materijalom ovoga perioda nailazimo kako na sudove grube, tako i na one finije frakture. Ovi poslednji međjutim znatno su redji. Fraktura skoro u potpunosti odgovara onoj kod pozno neolitske keramike, pa je i boja fragmenata uglavnom siva i crna. Medjutim usled neujednačenog intenziteta pečenja česte su različite nianse boja na jednom istom sudu, što je tipično i inače za makedonski materijal ovoga doba.³⁴

Sl. 8

Sl. 9

Fragmenti dopuštaju rekonstrukciju svega jednog osnovnog keramičkog oblika koji se, međjutim, pojavljuje u dve varijante: suda sa cilindričnim vratom, višim ili nižim, i jednom (ili dve?) drškom koja spaja obod sa ramenom, ne prelazeći preko oboda (sl. 14 b, c; 15). Na jednoj fragmentovanoj dršci ove vrste nalaze se na gornjem delu horizontalni žljebljeni ornamenti. Jedan primerak drške, sa trbuha nekog suda, ima po sredini uzdužan, dubok žljeb (sl. 16 a). Interesantno je pomenuti da se od ornamentalnih tehnika ranijeg perioda na jednom fragmentu suda sa visokim cilindričnim vratom javljaju i kose crte slikane belom bojom.

se ovde ne radi o slučajnom poremećaju sloja dokazuje činjenica da je jedan od pomenutih primeraka ukrašen slikanim ornamentima u tehnici A 3 B (red on white).

³⁴ Heurtley, op. cit. 79 i d.

Možda bi se keramika ove vrste smela pripisati još i poznom neolitu u kome takodje postoje sudovi sa jednom drškom.³⁵ Ipak protiv ovoga govore bi sledeće činjenice: 1. u neolitskom periodu drške su pretežno trakaste a u rano bronzano doba okruglog preseka, kao što je to slučaj i kod naših primeraka;³⁶ 2. primerci iz Crnobuki nalaze svoje analogije medju materijalom ranog bronzanog doba sa drugih nalazišta Makedonije.³⁷ Ovome ne smetaju beli ornamenti na jednom od naših fragmenata, jer se ta tehnika, ma da retko, održava i u rano bronzano doba.³⁸ I pomenuta drška sa uzdužnim žljebom nalazi svoje direktne analogije u tom periodu.³⁹

Gruba keramika preteže u ovom periodu. Sudovi su od slabo prečišćene zemlje koja sadrži mnogo kamačića i zrnaca peska, loše su pečeni te im je prelom crne do sive boje. Površina žuto-mrke do prljavo sive boje, često sa mrljama od neujednačenog pečenja, nema naročite glačane prevlake. Zidovi su često jako debeli.

Kao oblici sudova daju se pouzdano ustanoviti: a) veći sud koničnog oblika sa bradavičastom drškom (sl. 14 f); b) poklopac koničnog oblika sa bušenom drškom na najvišem delu (sl. 17 b); c) minijturni sudić sa jednom drškom (sl. 17 a); d) veći sudovi sa raznim formama drški, čiji se oblik iz fragmenata ne da bliže rekonstruisati. Oblici b i c pripisani su ovom periodu na osnovu analogija sa drugih nalazišta, iako na ovima nismo našli poklopaca identičnih sa našim.⁴⁰

Najkarakterističnija pojava na keramici ove vrste svakako su drške. One se nalaze u sledećim oblicima: a) tunelaste, duguljaste drške na trbuhu grubih sudova (sl. 18); b) obične trakaste drške; c) t. zv. drške u obliku jadca (sl. 14 a); d) drška u obliku jezička (sl. 14 e, f); e) slična drška no sa dva ispupčenja, u sredini izdubljena (sl. 14 d).

Za sve ove pojave mogu se navesti mnoge analogije. Tunelaste drške istoga oblika dobro su poznate iz Makedonije.⁴¹ Kako pokazuje stratigrafija Kritsane drške identične sa onim iz Crnobuki pripadaju srazmerno kasnom periodu.⁴² Varijante istog tipa drške dobro su poznate i u ranoheladskom kompleksu, a prema istoku nalaze se i u Thermi, Troji i maloaziskom

³⁵ Ibidem, cat. 114 (Vardina), 127 (Toptsin), 155—157 (Olint), fig. 21 c (Aivate).

³⁶ Ibidem, 72.

³⁷ Ibidem, cat. 185—187, 196, 201 (Hagios Mammas), 254 (Saratse).

³⁸ Ibidem, 83.

³⁹ Ibidem, fig. 56 f (Saratse).

⁴⁰ Ibidem, cat. 188 (Hagios Mammas); E. Kunze, *Orhomenos III* (1934), 71, Abb. 31, iako oblik ima oštriju profilaciju no onaj iz Crnobuki. Nalaz pripada ranoheladskom periodu.

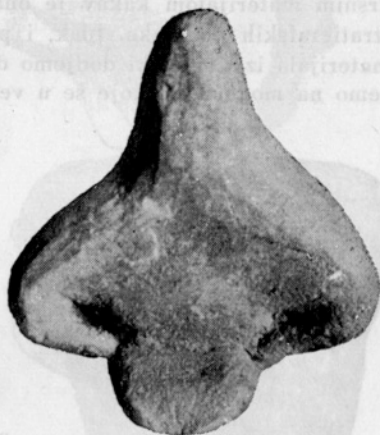
⁴¹ Heurtley, op. cit. fig. 37 a—d (Kritsana), 45 j (Hagios Mammas), cat. 216 (Vardarophtsa), 242 (Kilindir), 252, fig. 56 d (Saratse). Up. naročito fig. 57 a—d (Saratse), fig. 62 f (Servia), 354—357 (Armenohori). Sem na ovom poslednjem nalazištu, slične drške na grubom sudu nalazimo i ibidem, cat. 204, 208 (Hagios Mammas), 265 (Saratse).

kompleksu.⁴³ Približno u istom kompleksu raširene su i ostale drške koje smo ovde pomenuli.⁴⁴

Kao još jednu karakterističnu pojavu na keramici iz Crnobuki treba pomenuti i plastična rebra na sudovima (sl. 7 b). Pored plastičnih rebra ukrašenih udubljenim ornamentima, nalazi se ovde i tipični polumesečasti ornamenat, u stvari prvobitno verovatno jedna vrsta drške (Handhabe), koji je tipičan za ranobronzanodopski kompleks koji nas ovde zanima (sl. 16 b).⁴⁵

Sl. 10

Sl. 11

Kod većeg broja keramičkih fragmenata nije bilo moguće izvršiti bliže vremensko opredeljenje, pošto oni za to nisu dovoljno tipični. Isti je slučaj i sa jednim fragmentom suda sa površinom bušenom rupicama, koji bez bližih stratigrafskih podataka takodje ne smemo bliže hronološki fiksirati.⁴⁶

⁴² Ibidem, 110.

⁴³ Lamb, op. cit. Pl. XXXI, 2, 3; Schmidt, op. cit. 2, nr. 33—34; Bittel, *Prä-historische Forschung in Kleinasien*, T. XI, 3. Za analogije up. i Lamb op. cit. 88 i d. H. Goldman, *Eutresis*, 91 i d. fig. 114, 1, 116, 3; Kunze, op. cit. 23, Abb. 3, T. VI, 1; K. Müller, *Tyrins IV* (1938), 47, T. XXI, 1, 3, 6, 10.

⁴⁴ Drška u obliku jadca: Heurtley, op. cit. fig. 38 c (Kritsana). Rey, op. cit. T. I, 1—3 (Gona, Lembet). Bittel-Otto, op. cit. T. 6, 7. Potpuno identičnih drški ne nalazimo u rano heladskom kompleksu. Drške u obliku jezika: Heurtley, op. cit. fig. 45 d, cat. 206 (Hagios Mammas), 240 (Vardarophitsa), 263 (Saratse), 363, 365—6 (Armenochori); Rey, op. cit. T. II, 1, 2 (Gona, Amatovo). Drške oblika e: Heurtley, op. cit. fig. 37 f (Kritsana), cat. 315 (? — Armenochori); Rey, op. cit. T. II, 3, 5, T. III, 2 (Salamanlı, Durmuhlu); up. na pr. i Bittel-Otto, op. cit. 19—20, T. III, 3.

⁴⁵ Goldman, op. cit. 92, fig. 116, 1—4 (EH1); Kunze, op. cit. 85, Abb. 41; Müller, op. cit. 52, T. XXII, 10—11; Lamb, op. cit. 84, T. XXXIV, 9; 82, fig. 29 a (Town IV—V); Schmidt, op. cit. 20, nr. 417, 35, nr. 638 (Troja II—V); Bittel-Otto, op. cit. 23—24.

⁴⁶ Oblik čest u vinčanskom neolitu, up. Garašanin, op. cit. 24—25 (nazvano cedila), up. i 53. Za sličnu pojavu u Eutresisu, up. Goldman, op. cit. 106.

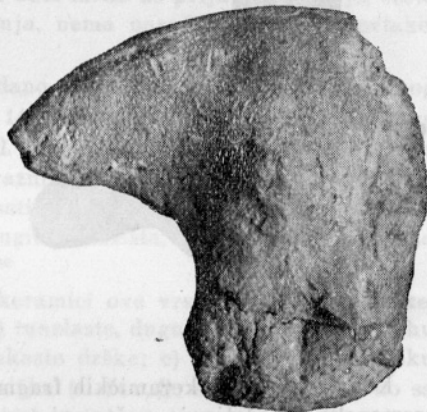
Od ostalih predmeta nadjenih u Crnobuki, valja pomenuti piramidalne tegove i jednu karakterističnu formu pršljena za vreteno (sl. 17 c). I jedan i drugi oblik tipični su za rano bronzano doba u Makedoniji.⁴⁷

Završna razmatranja i hronologija

Veoma je teško vršiti precizno datiranje nekog nalazišta sa raznovrsnim materijalom kakav je onaj iz Crnobuki, ako za to nema bližih stratigrafskih podataka. Ipak, i pored svih teškoća, pokušaćemo da kod materijala iz Crnobuki dodjemo do preciznijeg datiranja, ili bar da ukažemo na mogućnosti koje se u vezi sa tim postavljaju.

Sl. 12

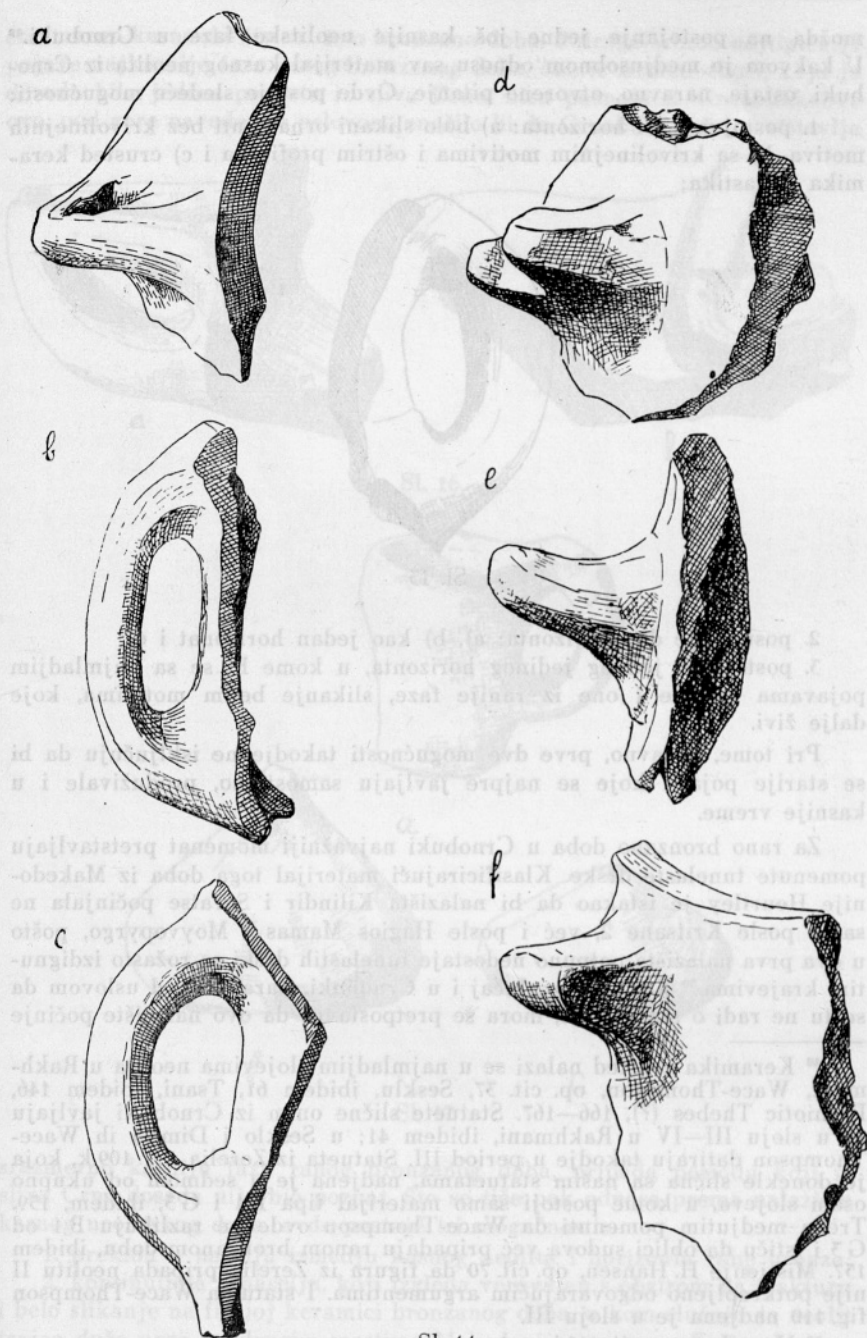

Sl. 13

Pitanje jedne starije neolitske faze na ovom lokalitetu mora zasada ostati otvoreno. Sigurno je međutim da je naselje bilo nastanjeno u mladjoj neolitskoj fazi. Pored ostalog, pojavljuju se ovde i krivolinejni ornamenti i oštrij profili, koji su, po Heurtley-u, tipični za kasniju fazu mladjeg neolita.⁴⁸ No sem toga, postoje u Crnobuki i izvesne pojave koje su inače prilično izuzetne u Makedoniji. To je crusted ornamenat na tanjiru sa zadebljanim obodom i, uopšte, plastika. Karakteristično je da se oblik tanjira sa zadebljanim obodom javlja samo u ovom jednom slučaju. U Kaputsedes primenjena je crusted tehnika na isti oblik suda, a fragmenti su nadjeni zajedno sa materijalom ranog bronzanog doba, te se postavlja pitanje da li je ovde jedna kasna neolitska faza izdvojena ili se kasnoneolitski materijal već meša sa pojavama ranog bronzanog doba. Ova činjenica, kao i fakat da odgovarajuće plastike nema u Makedoniji ukazuje

⁴⁷ Heurtley, op. cit. fig. 67 w-aa (Armenohori).

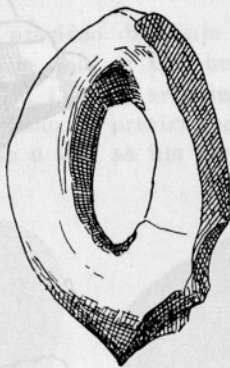
⁴⁸ Ibidem, 77.

Sl. 14

možda na postojanje jedne još kasnije neolitske faze u Crnobuki.⁴⁹ U kakvom je međusobnom odnosu sav materijal kasnog neolita iz Crnobuki, ostaje, naravno, otvoreno pitanje. Ovde postoje sledeće mogućnosti:

1. postojanje tri horizonta: a) belo slikani ornamenti bez krivolinijskih motiva, b) sa krivolinijskim motivima i oštrim profilima i c) crusted keramika i plastika;

Sl. 15

2. postojanje dva horizonta: a), b) kao jedan horizonat i c);

3. postojanje jednog jedinog horizonta, u kome bi se sa najmladjim pojavama spajale i one iz ranije faze, slikanje belim motivima, koje dalje živi.

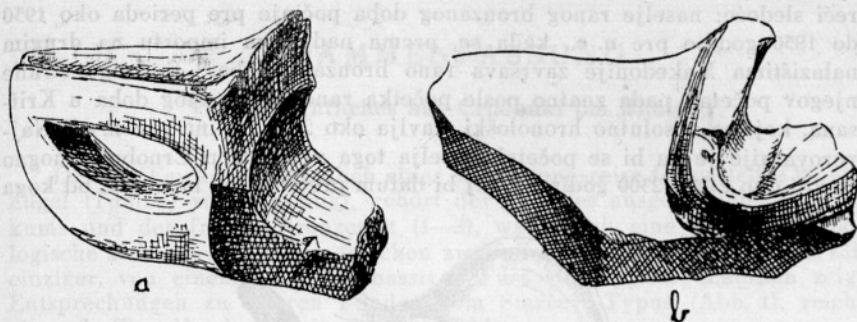
Pri tome, naravno, prve dve mogućnosti takodje ne isključuju da bi se starije pojave koje se najpre javljaju samostalno, produživale i u kasnije vreme.

Za rano bronzano doba u Crnobuki najvažniji momenat predstavljaju pomenute tunelaste drške. Klasificirajući materijal toga doba iz Makedonije Heurtley je istakao da bi nalazišta Kilindir i Saratse počinjala ne samo posle Kritsane 2, već i posle Hagios Mamas i Moyvopyrgo, pošto u dva prva nalazišta potpuno nedostaje tunelastih drški sa rožasto izdignutim krajevima.⁵⁰ Kako je to slučaj i u Crnobuki, naravno pod uslovom da se tu ne radi o slučajnosti, mora se pretpostaviti da ovo nalazište počinje

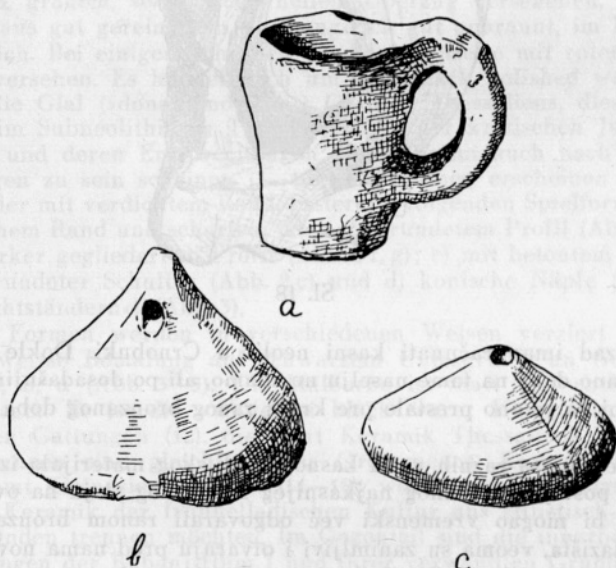
⁴⁹ Keramika crusted nalazi se u najmladjim slojevima neolita u Rakhmani, Wace-Thompson, op. cit. 37, Sesklo, ibidem 61, Tsani, ibidem 146, Phthiotic Thebes (?), 166—167. Statuete slične onim iz Crnobuki javljaju se u sloju III—IV u Rakhmani, ibidem 41; u Sesklo i Dimini ih Wace-Thompson datiraju takodje u period III. Statueta iz Zerelia, fig. 109 k, koja je donekle slična sa našim statuetama, nadjena je u sedmom od ukupno osam slojeva, u kome postoji samo materijal tipa B 1 i G 3, ibidem, 159. Treba medjutim pomenuti da Wace-Thompson ovde ne razlikuju B 1 od G 3 i ističu da oblici sudova već pripadaju ranom bronzanom dobu, ibidem 157. Mišljenje H. Hansen, op. cit. 70 da figura iz Zerelia pripada neolitu II nije potkrepljeno odgovarajućim argumentima. I statueta Wace-Thompson fig. 110 nadjena je u sloju III.

⁵⁰ Heurtley, op. cit. 110 i, n. 4.

srazmerno kasno da živi u rano bronzano doba. S druge strane najtipičnije pojave najkasnije faze ranog bronzanog doba, one iz Armenochori, koja je dosada bila jedina poznata iz sliva Crne, nisu poznate iz Crnobuki. Sve ovo, pod gore navedenim uslovom, značilo bi da Crnobuki, iako predstavlja

Sl. 16

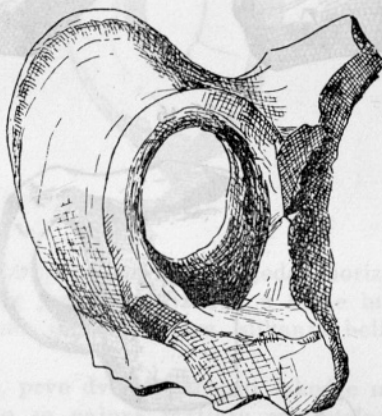
Sl. 17

srazmerno kasniju fazu ranog bronzanog doba, pripada periodu koji iz sliva Crne dosada nije bio poznat. Što se tiče pak odnosa prema nalazištu kasnog neolitskog doba, ovde postoje tri mogućnosti:

1. prekida u naselju izmedju kasnog neolita i horizonta rane bronzne;
2. kontinuiteta u naselju, koji izgleda verovatan s obzirom na frakturu i belo slikanje na finijoj keramici bronzanog doba, u kom slučaju je neclit trajao duže nego na drugim mestima Makedonije, na pr. u Kritsani;

3. postojanje jednog posrednog sloja ranog bronzanog doba — Kritsana 1 do posle kraja Kritsana 2, iz koga nemamo materijala, što je međutim najmanje verovatno.

U pogledu apsolutnog datiranja nalaza iz Crnobuki moguće je samo reći sledeće: naselje ranog bronzanog doba počinje pre perioda oko 1950 do 1850 godine pre n. e., kada se, prema nadjenom importu na drugim nalazištima Makedonije završava rano bronzano doba.⁵¹ S druge strane njegov početak pada znatno posle početka ranog bronzanog doba u Kritsana, koji se apsolutno hronološki stavlja oko 2600 godina pre n. e.⁵² Najverovatnije je da bi se početak naselja toga vremena u Crnobuki mogao staviti oko 2400—2300 godina.⁵³ Taj bi datum predstavljao momenat od koga

Sl. 18

bi se unazad imao računati kasni neolit u Crnobuki. Dokle je trajalo ranobronzano doba na tome naselju ne znamo, ali po dosadašnjim nalazima izgledalo bi da je ono prestalo pre kraja ranog bronzanog doba na drugim naseljima.

Pitanje odnosa raznih vrsta kasnog neolitskog materijala iz Crnobuki, i problem postojanja jednog najkasnijeg neolitskog sloja na ovom lokalitetu, koji bi mogao vremenski već odgovarati ranom bronzanom dobu drugih nalazišta, veoma su zanimljivi i otvaraju pred nama nove perspektive. S druge strane, u Crnobuki je ustanovljena faza ranog bronzanog doba po svemu sudeći starija od one u Armenochori.⁵⁴ Tako ovo nalazište

⁵¹ Milojević, op. cit. 47—48.

⁵² Ibidem.

⁵³ t. j. oko sredine ranog bronzanog doba u Makedoniji.

⁵⁴ Neosporno je da su u Crnobuki ustanovljeni i elementi karakteristični i za Armenochori. Međutim, ono što odlikuje keramiku ovog poslednjeg nalazišta »the everted rims of the bowls, the numerous high-swung ribbon handles and a tentative use of painted ornament« i što po Heurtley u op. cit. 110, nap. 6 označava da je već predjena granica ranog bronzanog

pruža nove podatke i indicije za proučavanje prvobitne istoriji u N. R. Makedoniji. Da bi se ove pretvorile u fakta, trebalo bi preduzeti sistematska, moderna iskopavanja.

ZUSAMMENFASSUNG

Vorgeschichtliches aus Crnobuki bei Bitolj

Der von Fewkes gelegentlich einer Aufklärungsreise festgestellte Wohnhügel (Tumbe) von Crnobuki, gehört der Zeit des ausgehenden Neolithikums und der frühen Bronzezeit (1—2), was durch eine genauere typologische Durchsicht der Funde schon zweifellos erkannt werden kann. Ein einziger, von einem plumpen massiven Fuss stammender Scherben zeigt Entsprechungen zu älteren Funden vom Starčevo-Typus (Abb. 1), reicht aber als Einzelfund zu weitgehenden Schlüssen nicht aus.

Dem jüngeren Neolithikum gehören hauptsächlich Scherben einer mit schwarzem, grauem, selten auch hellem Überzug versehenen, geglätteten Keramik, aus gut gereinigtem Ton, ungleich gut gebrannt, im Bruch grau bis weisslich. Bei einigen Scherben ist die Innenseite mit rotem farbigem Überzug versehen. Es handelt sich um die »black polished ware« Makedoniens, die Glal (»donauländische«) Gattung Thessaliens, dieselbe Ware die auch im Subneolithikum Tigani's und in der kretischen Jungsteinzeit erscheint, und deren Entsprechungen über Thermi auch nach Kleinasien zu verfolgen zu sein scheinen (5—10). Als Formen erscheinen Näpfe und flache Teller mit verdicktem Rand, erstere in folgenden Spielformen: a) mit eingezogenem Rand und scharfem oder abgerundetem Profil (Abb. 2 a, b, d); b) mit stärker gegliedertem Profil (Abb. 2 f, g); c) mit betontem Mundsaum und abgerundeter Schulter (Abb. 2 c) und d) konische Näpfe (oder Füße von »Fruchtständern«) (Abb. 3).

Diese Formen werden in verschiedenen Weisen verziert und zwar: 1. durch weisse Bemalung auf schwarzem Untergrund, an Gefässen der Formen a, b, d (Abb. 3—5). Die Malfarbe ist matt und enthält keinen Graphitzusatz. Es ist die »white on black ware« Heurtley's, mit ihren verwandten Gattungen (12), die Glal Keramik Thessaliens (13). Weitere Entsprechungen sind gleichfalls aus Orchomenos, Korinth, Tigani und Thermi samt Kleinasien bekannt (14—18), wovon wir allerdings die »light on dark« Keramik der frühhelladischen Kultur aus stilistisch-chronologischen Gründen trennen möchten. Im Gegenteil sind die innerbalkanischen Erscheinungen der Bubanj-Hum I und ihrer verwandten Gruppen, obwohl chronologisch jünger von dieser Gruppe nicht zu trennen (20); 2. durch crusted-Bemalung, mit weisser und roter pastoser Malfarbe (Abb. 6), deren beste Entsprechungen in der »crusted ware« Thessaliens, in Kaputsedes und der zwar jüngeren Unterstufe II von Bubanj (Bubanj-Hum I Kultur) vorhanden sind (21—23); 3. durch Rillen und Rippen, wie dies auch sonst aus makedonischen Fundstellen, wenn auch verhältnismässig selten bekannt ist (24). Diese Gattung hat mehr Entsprechungen weiter im Osten und im Rahmen der Vinča-Kultur (25—26); 4. durch eingetiefte Verzierung

doba, nije poznato iz Crnobuki. Jasno je da ipak treba voditi računa o mogućnosti slučaja, makar ova bila i slabo verovatna.

(Abb. 7 a), deren Motive jenen der Gattung 1. und 3. völlig entsprechen, wobei scheinbar durch Eintiefung bis zum weisslichen Kern der Gefässwand, derselbe Verzierungskontrast von hell und dunkel wie bei jener angestrebt wurde. Viel mehr als in Makedonien scheint diese Ware im Osten verbreitet zu sein (27—29); 5. durch Ritzung und Punktierung (Abb. 7 c) wie sonst auch auf anderen Fundstellen in Makedonien (30, 31). Es ist hervorzuheben, dass die Verzierungsart 2 bisweilen nur von einem Teller mit verdicktem Rand bekannt ist. Als Henkel wurden ausschliesslich Ösen, zum Teil durchbohrt, angewandt.

Die Idolplastik (Abb. 8—13) erscheint in zwei Grundtypen: A. stehende und B. sitzende Idole. Letztere Gruppe zerfällt wieder in einen groben und einen etwas feineren Typ, bei dem anscheinend die Darstellung einer auf einem Sessel sitzenden Figur angestrebt wurde. Bei den Idolen vom Typ A und der primitiven Gruppe von B (Abb. 8, 12) ist auch das zum Ansetzen eines abgesonderten Kopfes bestimmte Loch besonders kennzeichnend. Bei der besseren Gattung erscheinen nach unten gebogene Arme und ein stilisierter Kopf (Abb. 9—1). Beide Gattungen finden ihre nächsten Entsprechungen im ausgehenden Neolithikum Thessaliens (32, 33).

In der frühen Bronzezeit entspricht die bessere Keramik in ihrer Machart noch immer der jungsteinzeitlichen, wobei ein Bruchstück sogar Spuren der weiss auf schwarz Bemalung trägt. Allerdings ist durch weniger sorgfältigen Brand eine Farbenverschiedenheit entstanden, die oft auf ein und demselben Gefässe vorhanden ist, was übrigens auch von anderen Fundstellen Makedoniens bekannt ist (34). Das Scherbenmaterial weist einhenkelige (vielleicht zweihenkelige) Gefässe auf, wie diese auch im Neolithikum gelegentlich erscheinen (Abb. 14 b, c, 15) (33), jedoch stammen die besten Entsprechungen aus der Bronzezeit (36—39). Die grobe Hauskeramik ist viel reicher vertreten. Leider ist der Formenschatz dieser Gruppe aus dem Scherbenmaterial nicht einwandfrei zu ermitteln. Allerdings sind konische Näpfe mit Griffklappen (Abb. 14 f), eine konische Deckelform (Abb. 17 b), Miniaturgefässe (Abb. 17 a) und grössere mit verschiedenen Henkelarten versehene Gefässe vorhanden. Gewisse Erscheinungen (Deckel und Miniaturgefässe) haben mehr oder weniger nahe Entsprechungen in anderen Fundstellen und Fundgebieten (40). Als Henkel- und Griff-Formen seien angeführt: a) breite Bandhenkel, »tubular lugs«, deren Form die Weiterentwicklung der ersten Erscheinungen dieser Art aus Kritsana 1—2 darstellen (Abb. 18) und auch im frühhelladischen und kleinasiatischen Kreis erscheint (42—43); b) gewöhnliche Bandhenkel; c) eine Art wish-bone Henkel (Abb. 14 a); d) Griffklappen, deren folgende Variante e) mit seitlichen Hornansätzen versehen ist (Abb. 14, d—f). Auch diese Formen sind mit Entsprechungen in den öfters erwogenen Gebieten in Beziehung zu bringen (44). Dies gilt auch von den plastischen Handhaben (Abb. 16 b) (45) und der Form (Abb. 16 a), während Netzbeschwerer und Spinnwirtel die für die makedonische frühe Bronzezeit typische Formen annehmen (Abb. 17 c) (47).

Der in Crnobuki bestehende Mangel an stratigraphischen Beobachtungen gestattet keine völlig sichere feinere chronologische Einteilung. Wir müssen uns also mit Vermutungen und Angabe verschiedener diesbezüglichen Möglichkeiten zufrieden erklären. Ausser der Möglichkeit einer Ausscheidung einer älteren neolithischen Phase, die vorläufig nur angedeutet werden kann, ist die Wahrscheinlichkeit des Bestehens einer jüngstneolithischen, in Makedonien bisweilen fast unbekannten Phase, die durch crusted-Bemalung und die Idolplastik vertreten ist, besonders hervor-

zuheben (49). Dabei sind folgende drei Möglichkeiten zu erwähnen: 1. das Vorhandensein von drei (white on black-gradlinig, white on black kurvo-linear, crusted mit Idolplastik), zwei (Gleichsetzung der beiden white on black Gattungen, crusted mit Idolplastik) oder einer Phase (Gleichsetzung aller angeführten Gruppen), wobei natürlich bei den zwei ersterwähnten Möglichkeiten auch ein Weiterleben der ursprünglich älteren, unabhängig erscheinenden Gattungen in späterer Zeit in Betracht kommen muss. Für die frühe Bronzezeit in Crnobuki würde auf Grund der Bandhenkelformen die Zeit des Beginns von Kritsana und Saratse (Early Bronze) als terminus ante quem non in Betracht kommen. Die Spätstufe von Armenochori scheint uns Crnobuki nicht erreicht zu haben (54), dies natürlich unter Voraussetzung, dass die bisweilen vorhandenen Funde zur chronologischen Auswertung ausreichen. Auf Grund der Schätzungen Milošević's würden wir ein Datum um 2400—2300 für den Beginn der frühen Bronzezeit in Crnobuki vorschlagen (51—53). Dadurch wäre auch nun im Crnagebiet eine Armenochori vorangehende frühbronzezeitliche Phase erwiesen. Es ist jedoch selbstverständlich, dass eine sichere Lösung der hier gestreiften Probleme nur durch systematische Grabungen endgültig erreicht werden kann.

POMEMBEN ZAKLAD Z VRHNIKE (NAUPORTUS)

France Staré

Veliki vojnogodovinski zbirki višjega preparatorja Janka Vertina iz Ljubljane daje razen mnogih srednjeveških in novoveških redkosti posebno veliko vrednost nekaj arheoloških predmetov.¹ To so antični gladius, dva železna meča, železna kosa, železen trizob in železen dvozob, ki jih je Vertin pridobil pred okoli 25 leti od nekega upokojenega žandarmerijskega stražmojstra z Vrhnike. Kdaj in ob kaki priliki so bili ti predmeti najdeni, ni znano. Iz skromnega Vertinovega zapiska razberemo, da so vseh šest predmetov našli na istem mestu, in sicer v neposredni okolici Vrhnike ob bregu Ljubljanice okoli 1 m globoko v zemlji. Za resničnost podatka, da so bili predmeti najdeni na enem mestu in da so ležali vsaj nekaj časa v dokaj močvirni zemlji, govoré najdbe same. Predmeti niso močno patinirani, železo je relativno dobro ohranjeno, površina predmetov pa je na nekaterih mestih pokrita s tanko plastjo apnenca; ta je najbrž ostanek nekih alg, ki so predmete prerastle. Značilno je, da so n. pr. vsi trije meči in kosa pokriti s plastjo apnenca le na eni od širših ploskev, pač na tisti, ki je bila obrnjena navzgor, značilno pa je tudi, da se je pred očiščenjem gladiusa še dobro opazilo, da sta preko njegovega rezila ležala drug meč in kosa. Prav te okolnosti opravičujejo domnevo o zakladu.

Najbolj dragocen predmet te vrhniške najdbe je nedvomno rimski gladius T. I, 1, 2. Meč ni popolnoma ohranjen. Rezilo je v spodnji tretini odlomljeno; prelom je prav tako zarjavel kot površina rezila in nima ostrih robov, kar govori, da je bilo rezilo še v uporabi nasilno prelomljeno. Od nožnice je ohranejn le zgornji del, držaju pa manjka zgornja polovica jajčastega zaključka (ščitnik). Rezilo in nastavek za držaj sta skovana iz istega kosa. Rezilo, ki je imelo zelo vestno zglajeno površino, je po sredi rebrasto odebeljeno, tako da ima rombičen presek (debelina rebra 0,45 cm). Ob ročaju je rezilo precej široko (6,9 cm), proti sredi pa se polagoma zožuje in meri ob prelomu 4,9 cm. Ohranjena dolžina rezila znaša 41,6 cm. Nastavek za ročaj je zelo dolg (16,0 cm) in ploščato skovan (širina do 2,1 cm, debelina do 0,6 cm). Obloga ročaja je bila verjetno lesena, ročaj pa je imel na koncu in na prehodu v rezilo jajčasti oziroma poljajčasti zaključek (ščitnika). Ta

¹ Pred kratkim je Janko Vertin svojo zbirko podaril muzeju Narodne osvoboditve v Ljubljani, nekaj dragocenejših predmetov si je pridržal, med njimi tudi v tem poročilu obravnavani zaklad z Vrhnike. Gospodu Vertinu se na tem mestu iskreno zahvaljujem, da mi je dovolil predmete objaviti.

zaključka sta bila lesena; zaradi kovinskega oksida sta se ohranila dva ovalno oblikovana kosa, preoblečena pa sta bila s tenko 0,2 mm debelo, srebrno pločevino. Od spodnje srebrne obloge poljajčastega zaključka sta ohranjena oba dela (T. II, 3, 4, 1, 2). Spodnji del, ki je skoraj valjaste oblike (T. II, 4) je 1,2 cm visok. Osnovna ploskev tega dela, ki je ovalna (premer 8,3 in 4,5 cm), ima na sredi pravokoten izrez ($3,0 \times 0,8$ cm) za železen nastavek ročaja, rob osnovne ploskve, ki je 0,3 cm visok, pa je za 0,2 cm dvignjen nad osnovno ploskev. Zgornji rob tega dela je razširjen (premer 8,7 in 5,0 cm) in nekoliko polkrožno uvit navzdol. S tem polkrožnim ovojem se je opisani del pripenjal na zgornji 1,6 cm visok poljajčasti del tega zaključka, ki je prav tako izdelan iz tanke srebrne pločevine (debelina 0,2 mm). Spodnji del te pločevinaste lupine meri v premeru 8,6 in 5,0 cm in je zgoraj horizontalno, ovalno sploščen (premer sploščitve 5,0 in 3,0 cm). Ta sploščitev je najbrž ustrezala debelini lesene obloge držaja; na sredi ima nepravilen pravokoten izrez ($3,2 \times 2,0$ cm), skozi katerega je bil vtaknjen nastavek za ročaj. Od zgornjega jajčastega zaključka (ščitnika) je ohranjena le spodnja poljajčasta obloga (višina 2,6 cm) iz tanke (0,2 mm) srebrne pločevine, ki po obliki sliči prejšnji. Na spodnji strani je horizontalno, ovalno sploščena. Ta sploščitev (premer 3,0 in 2,5 cm) je najbrže ustrezala premeru zgornjega dela lesene obloge držaja. Sredi sploščitve je ovalna predrtina (premer 2,0 in 2,2 cm) za železen nastavek ročaja. Zgornji rob tega poljajčastega dela, ki meri v premeru 8,5 in 4,9 cm, je zaupogojen polkrožno navznoter. S pomočjo tega polkrožnega ovoja se je opisani kos pripenjal na zgornjega, ki ni ohranjen. Manjkajoča polovica ročajevega ščitnika je bila gotovo prav tako iz srebrne pločevine in poljajčaste oblike, morda je imela na vrhu tudi zaključek v obliki profiliranega čepka.

Od nožnice tega meča je, kot rečeno, ohranjen le zgornji del, in sicer nožnično ustje s stranskima obojema (T. I, 3, ris. 2), s figuralno ploščico med tema obojema (T. I, 3, T. II, 1) in s prečko z dvema zankama in enim obročkom. Vsi ti deli so srebrni. Ustje nožnice s stranskima obojema je ulito iz enega kosa. Zgornji del, ki je 1,4 cm visok, je stopničasto profiliran. Iz istega kosa sta ulita žlebasta

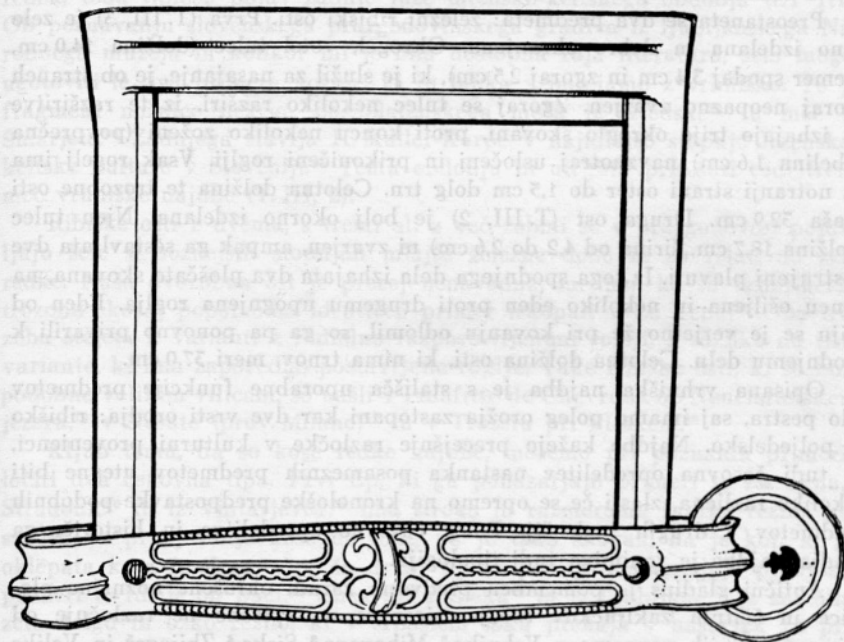

Risba 1

stranska oboja, ki sta vezala verjetno usnjeni sprednji in zadnji del nožnice. Ta stranska oboja sta bila verjetno nekdaž daljša (ohranjena dolžina 7,8 cm), danes sta odlomljena pod prvo spojno prečko. Spojna prečka je ulita, nekoliko navzven izbokla in bogato okrašena (dolžina 9,7 cm, širina do 1,4 cm). Prečka ima na vsakem koncu bogato profilirano zanko, v katerih sta tičala dva obročka. Danes je ohranjen le en obroček s profiliranim presekom (premer 2,2 cm, debelina 0,35 cm). Spojna prečka je pritrjena na žlebasta oboja z dvema srebrnima žebličkoma, od katerih je ohranjen le eden. V okviru, ki ga oklepata stranska žlebasta oboja, nožnično ustje in spojna prečka, je vstavljena skoraj pravokotna ($7,2 \times 6,0$ cm) ploščica iz tanke (0,35 mm) srebrne pločevine (T. I, 3, T. II, 1). Ploščica je okrašena z nekoliko stiliziranim akantusom in z dvema ptičema (vrabcema?), ki sedita na listih. Motiv je po vertikalni osi strogo simetričen, obdaja pa ga okvir iztolčenih pik. Relief je iztisnjen (ne iztolčen!) s kalupom. Pri tem je tanka pločevina ob spodnjih robovih večjih izboklin (zgornja linija peruti desnega ptiča in zgornja linija levega srednjega lista) zaradi nenadnega pritiska počila. Ozadje motiva je drobno puncirano z nizi vtolčenih pik. Površina reliefne upodobitve je tu pa tam nekoliko poškodovana, stlačena.

Druga najdba, ki ni od opisanega gladiusa nič manj pomembna, tipno pa zelo redka, je meč z nožnico (T. III, 1). Tudi ta meč ni v celoti ohranjen, na koncu je z nožnico vred odlomljen. Na sprednji strani je meč pokrit s plastjo apnenca, ki je na nekaterih mestih tudi do 2 mm debela. Meč je železen in tiči delno v železni, delno pa bronasti nožnici. Ohranjena dolžina mečevega rezila, ki je po sredi nekoliko ovalno odebeljeno, znaša 59,6 cm, širina rezila pa do 4,2 cm. Meč ima dolg (18,9 cm), ozek in ploščato skovan trnast nastavek za ročaj (debeline do 0,5 cm, širina do 1,6 cm), ki se končuje z bronasto, profilirano glavico (višina glavice 1,2 cm, premer 1,1 cm). Nožnica ima strehasto ustje in je sestavljena iz več delov. Sprednji del nožnice sestoji iz 4,5 cm širokega traka bronaste pločevine, zadnji del pa iz prav tako širokega pasu železne pločevine. Oba dela veže oziroma spaja ob robovih droben žlebast stranski oboj, ki je na zunanji strani okrogel. Oboja sta med seboj povezana s spojnimi prečkami. Te se na sprednji strani nožnice vrste v pasovih po štiri in štiri (ohranjeni so trije pasovi), na zadnji strani nožnice pa je ohranjeno 20 takih prečk. Spojne prečke in stranska oboja so železni, uliti(!) v enem kosu, tako da moremo govoriti o nekakem mrežastem spoju nožnice. Ta mrežasti spoj se ne razteza vzdolž cele nožnice, ampak se začne šele na koncu prve tretjine (računano od ustja). Do tu spaja sprednjo bronasto in zadnjo železno krilno ploščo tretja bronasta plošča (dolžina 17,0 cm), ki pokriva sprednji del nožnice, njeni robovi pa so upognjeni in oklepajo nožnico od zadaj. Ta plošča je ornamentirana. Ornament je izvršen na dva načina, in sicer v predrti tehniki in s tolčenjem. Glavna ornamentalna ploskev ponazarja v iztolčeni tehniki celični motiv (v obliki satja), in sicer s tremi daljšimi in z dvema ožjima vzdolžnima pasovima šesterokotnih polj. Pod tem ornamentom je prečni pas z motivom starih pokončnih, vozlasto oblikovanih prečk, vmesni prostori pa so izbiti. Ustje nožnice sestavlja bronasta strešica. Na zgornji hrbtni strani nožnice je z zakovico pritrjena zanka za pripenjanje meča na pas. Zanka je železna

v obliki kvadrata in ima dva oporna izrastka v obliki vzdolžno presekanega stožca. Zgornji izrastek je krajši (dolžina 6,1 cm), spodnji pa je zelo dolg (dolžina 16,2 cm), na koncu nekoliko sploščen in z zakovico pritrjen na nožnico. Pri čiščenju apnenčeve plasti na sprednji strani nožnice se je na bronasti pločevini pokazala črna prevleka. Ta je posebno dobro ohranjena v zgornji tretjini nožnice. Verjetno gre tu za neko črno oljno barvo, s katero je bila najbrž poslikana vsa nožnica, saj so še dobro vidni sledovi čopiča.

Risba 2

Od tretjega meča vrhniške najdbe je ohranjeno le železno rezilo z delom trnastega nastavka za ročaj (T.III, 2). Rezilo meča je od rje nekoliko poškodovano, posebno v zgornjem delu, vendar je tudi ta predmet na eni strani pokrit s tanko apnenčevo plastjo. Meč je imel ploščato skovan nastavek za ročaj, a je ta odlomljen, ohranjen je le v spodnjem delu, kjer polkrožno prehaja v rezilo. Dvorezno rezilo (dolžina 65,5 cm), ki je po sredi odebeljeno in ima nekoliko ovalen presek, je ob držaju precej razširjeno (širina 4,7 cm). Proti sredi se rezilo polagoma zožuje, tako da na sredi celotne dolžine meri 3,6 cm. Na začetku spodnje tretjine pa se rezilo zopet razširi (širina 4,2 cm) in se nato hitro zoži v precej dolgo in ozko konico. Meč je tičal v nožnici; od nje so se ohranili le neznatni, k rezilu prijavljali leseni koščki.

Pomemben kos vrhniške najdbe je železna kosa (T. IV, 1). Njeno rezilo je razmeroma ozko (širina do 3,1 cm) in dolgo (dolžina 68,2 cm) in ima srpasto krivino v prehodu k nastavku za pritrjevanje (višina krivine meri 25,0 cm). Hrbtišče rezila je precej odebeljeno (do 0,55 cm). Trnast nastavek za nasajanje, ki je skovan iz istega kosa, je 13,7 cm dolg in do 2,9 cm širok. Proti koncu se rahlo zožuje, na koncu pa je prikoničen in v dolžini 3,5 cm zavrt navzgor. Na tem nastavku za nasajanje sta ohranjena dva železna, ploščata (širina 1,6 cm), polkrožno skovana obroča (premer 3,7 in 3,6 cm), ki sta služila kot sponi.

Preostaneta še dva predmeta: železni ribiški osti. Prva (T. III, 3) je zelo lično izdelana in dobro ohranjena. Okrogel, votel tulec (dolžina 14,0 cm, premer spodaj 3,4 cm in zgoraj 2,5 cm), ki je služil za nasajanje, je ob straneh skoraj neopazno zvarjen. Zgoraj se tulec nekoliko razširi, iz te razširitve pa izhajajo trije okroglo skovani, proti koncu nekoliko zoženi (povprečna debelina 1,6 cm) navznotraj usločeni in prikoničeni rogļi. Vsak rogļlj ima na notranji strani oster do 1,5 cm dolg trn. Celotna dolžina te trozobne osti znaša 32,9 cm. Druga ost (T. III, 2) je bolj okorno izdelana. Njen tulec (dolžina 18,7 cm, širina od 4,2 do 2,6 cm) ni zvarjen, ampak ga sestavljata dve nestrnjeni plavuti. Iz tega spodnjega dela izhajata dva ploščato skovana, na koncu ošiljena in nekoliko eden proti drugemu upognjena rogļja. Eden od njiju se je verjetno že pri kovanju odlomil, so ga pa ponovno privarili k spodnjemu delu. Celotna dolžina osti, ki nima trnov, meri 37,0 cm.

Opisana vrhniška najdba je s stališča uporabne funkcije predmetov zelo pestra, saj imamo poleg orožja zastopani kar dve vrsti orodja: ribiško in poljedelsko. Najdbe kažejo precejšnje razločke v kulturni provenienci, pa tudi časovna opredelitev nastanka posameznih predmetov utegne biti nekoliko različna, zlasti če se opremo na kronološke predpostavke podobnih predmetov z drugih področij. Poleg časovne opredelitve in historičnega ozadja najdbe je zanimiva tudi tipologija.

Antični gladius je pomemben predvsem zaradi okrašene nožnične ploščice in ščitnih zaključkov ročaja, sicer se na splošno ne razločuje od primerov, ki jih poznamo z Vrhniko,² Mihovega,³ Siska,⁴ Zbijega⁵ in Velike Gradiške,⁶ po obliki se približuje tudi meču iz Zollfelda,⁷ znanemu Tiberijevemu meču iz Mainza in primerom z muzeja v Speierju.⁸ Pomembna paralela vrhniškemu je meč iz Rheingauheima,⁹ ki ima prav taka srebrna ščitna gumba na ročaju. Reliefna upodobitev na ploščici nožnice razodeva stil I. stoletja z značilno stilizacijo akantusa. Temu stilnemu izražanju podobne motive srečujemo na okrašenih predmetih slavne Hildesheimske srebrne

² Müllner, *Typische Formen*, 1900, T. LVI, 6; Argo, 1899, VII, Nr. 5, str. 86, 87, sl. 1, 3.

³ Müllner, *Typische Formen*, 1900, T. LVI, 5; Argo, l. c., sl. 2.

⁴ *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva*, Zagreb 1909, str. 104.

⁵ l. c., str. 104.

⁶ l. c., str. 104.

⁷ Sacken, *Jahrbuch d. Kunsthist. Sammlungen d. Allerh. Kaiserhauses I*, 1883, str. 54.

⁸ *Germania Romana*, Tafbd. V, T. XXXVII.

⁹ *Germania Romana*, Tekstbd. V, str. 24, Tafbd. V, T. XXXVII, 2.

najdbe, posebno na neki kupi,¹⁰ ki sliči megarijskim izdelkom helenistične dobe, sodijo pa v avgustejski čas in so paralela drugi stilni stopnji rimskega stenskega slikanja.¹¹

Vrhniški dvorezni meč, ki tiči v nožnici (T. III, 1), ima vse poteze poznolatenodobnih keltskih mečev: izrazito strehast prehod razmeroma ozkega rezila v trnast nastavek za ročaj z drobnim gumbom na koncu in zelo dolgo rezilo. Nožnica je zaradi številnih prečk železnega mrežastega oboja in zaradi medeninaste okrasne plošče s celičnim in predrtim ornamentom zelo redek, toda tipičen pojav zadnje faze latensko-keltskega obdobja (LT III). Ob poznavanju slovenskega prazgodovinskega gradiva iz ljubljanskega Narodnega muzeja in kolikor mi je bila dostopna tuja literatura, sem mogel ugotoviti le dva primera nožnic, ki ju lahko vzporejamo z vrhniško. To je fragment nožnice nekega poznolatenškega meča iz Švedske¹² in meč iz Šmarjete.¹³ Zadnjega stavlja H. Müller-Karpe v najmlajšo stopnjo latensko-keltske kulture v Sloveniji.¹⁴ Temu obdobju bi utegnili pripisati tudi tretji meč vrhniske najdbe (T. III, 2).

Ribiške osti z dvema, s tremi ali z več zobmi se v prazgodovini pojavljajo šele v poznejših stopnjah mlajše železne dobe in so relativno zelo redke. Naša dvozobna ost je precej nenavadna, medtem ko so vrhnškemu trozobu skoraj popolnoma identičen primer izkopali v La Tenu.¹⁵ Oba trozoba štejeta k varianti z radialno razpostavljenimi roglji, z razliko do tiste variante, ki ima zaporedno postavljene roglje. Take ribiške osti, ki so bolj podobne velikim vilicam, so našli v Palafitte de Chevroux ob Neuchatelskem jezeru,¹⁶ v Nosate (prov. Milano)¹⁷ in v Trezetu pri Pleškem.¹⁸

Kljub temu, da so kose redke najdbe, moremo pri poznanih primerih ločiti dva osnovna tipa. Prvi tip, ki ga ponazarjajo primeri iz La Tène,¹⁹ Stradonic²⁰ in iz Vintarjevca,²¹ ima široko in razmeroma kratko rezilo, nastavek za pritrdjevanje kose na drog pa je tako skovan, da je kot, ki ga oklepata kosa in drog, tōp. Za drugi tip kos, ki ga ponazarjajo predvsem primeri iz Idrije ob Bači,²² Unca pri Rakeku²³ in iz Ljubljane,²⁴ je značilno zelo dolgo in ozko rezilo, ki v srpastem loku prehaja v nastavek za pri-

¹⁰ Germania Romana, Tafbd. V, T. XLIII, 1.

¹¹ Germania Romana, Tekstbd. V, str. 26, 27.

¹² Dechelette, Manuel d'archéologie, IV, fig. 391; 2.

¹³ H. Müller-Karpe, »Carinthia I« Mitteilungen des Geschichtsvereines für Kärnten, 141. Jahrgang, Heft 1—3, 1951, Abb. 18; 1.

¹⁴ l. c., str. 677.

¹⁵ Vouga, La Tène, T. XVIII, 1; Dechelette, l. c., Fig. 615; 1.

¹⁶ Troyon, Habitations lacustres des temps anciens et modernes, pl. XV, 4.

¹⁷ Dechelette, l. c., fig. 116.

¹⁸ Ljubič, Popis, str. 181, T. XXXVI, 326.

¹⁹ Dechelette, l. c., fig. 613; 4, 6.

²⁰ l. c., fig. 613; 5, 7.

²¹ Pri izkopavanju naselbine na Gradišču pri Vintarjevcu (Litija) l. 1951 smo v neki stavbi našli tudi koso s kratkim in širokim rezilom. Najdišče še ni objavljeno.

²² Dechelette, l. c., 613; 1, 2.

²³ Müllner, Typische Formen, 1900, T. LVI, 21.

²⁴ l. c., T. LVI, 20.

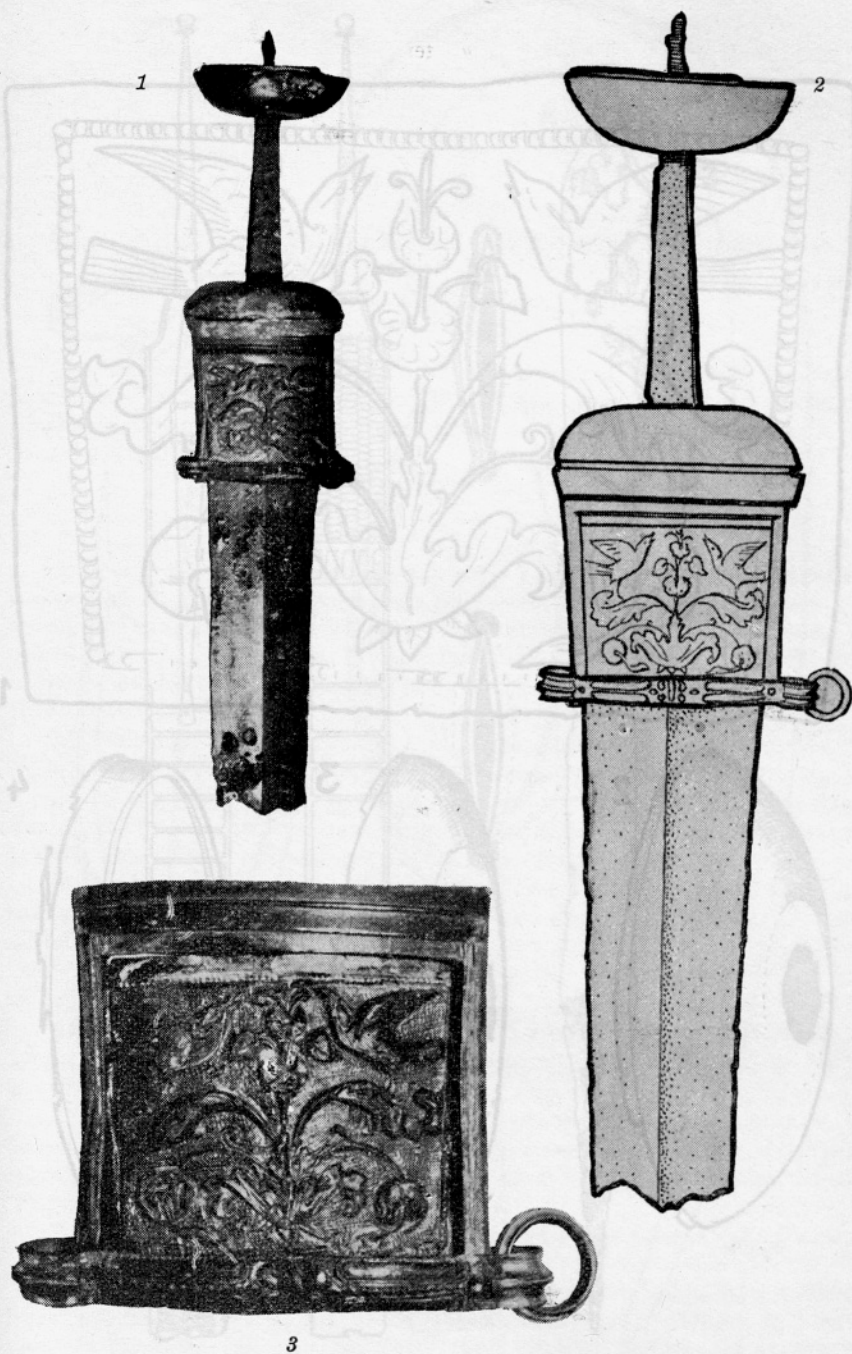
trjanje na lesen drog. Nastavek je pri tem tipu kose skovan tako, da je kot, ki ga oklepata rezilo in drog, oster. Naša kosa z Vrhniko pripada drugemu, rečemo lahko idrijskemu tipu. Oblikovno in s stališča praktične uporabe se približuje primerom iz Idrije ob Bači. Glede časovne opredelitve lahko rečemo, da je tip idrijskih kos razvojno mlajši od tipa kos iz La Tène, Stradonic in Vintarjevca in da sodi v končne faze latena, če že ne v obdobje rimske okupacije naših krajev.

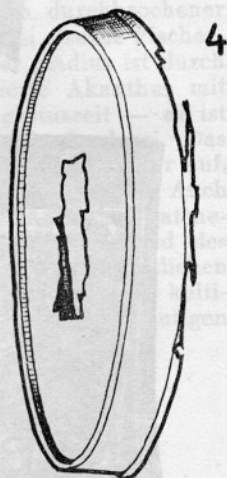
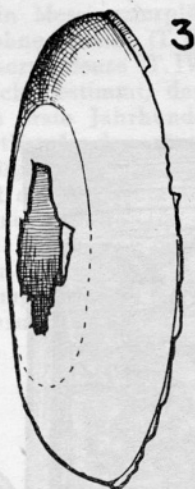
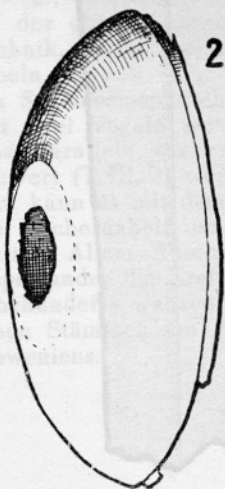
Časovna opredelitev zaklada z Vrhniko bi se lahko glasila končni latén (LT III) oz. začetek rimske okupacije naših krajev, kulturna opredelitev, izvzemši rimski gladius, pa zadnja stopnja keltsko-latenske kulture. Zelo verjetno je, da tiči historično ozadje vrhniškega zaklada v dogodkih druge polovice zadnjega stol. pr. n. š., v bojih Rimljanov s keltskimi in ilirskimi plemeni za osvojitve zahodnega dela današnje Slovenije.

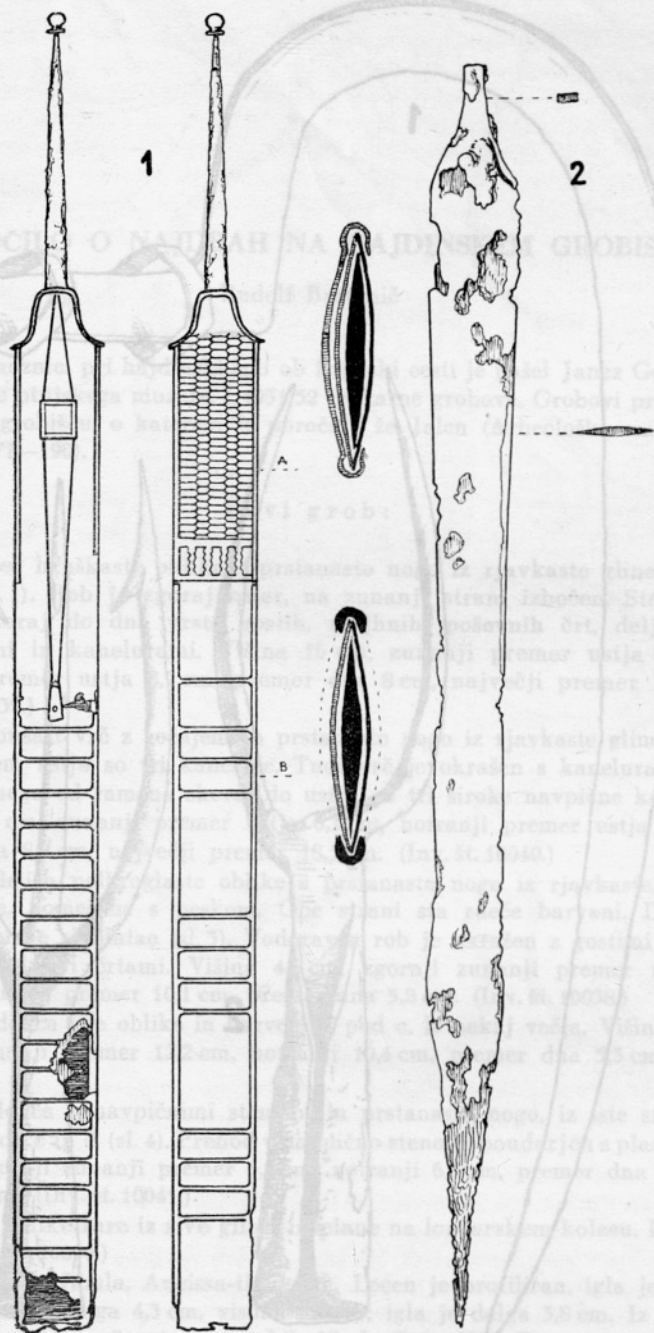
ZUSAMMENFASSUNG

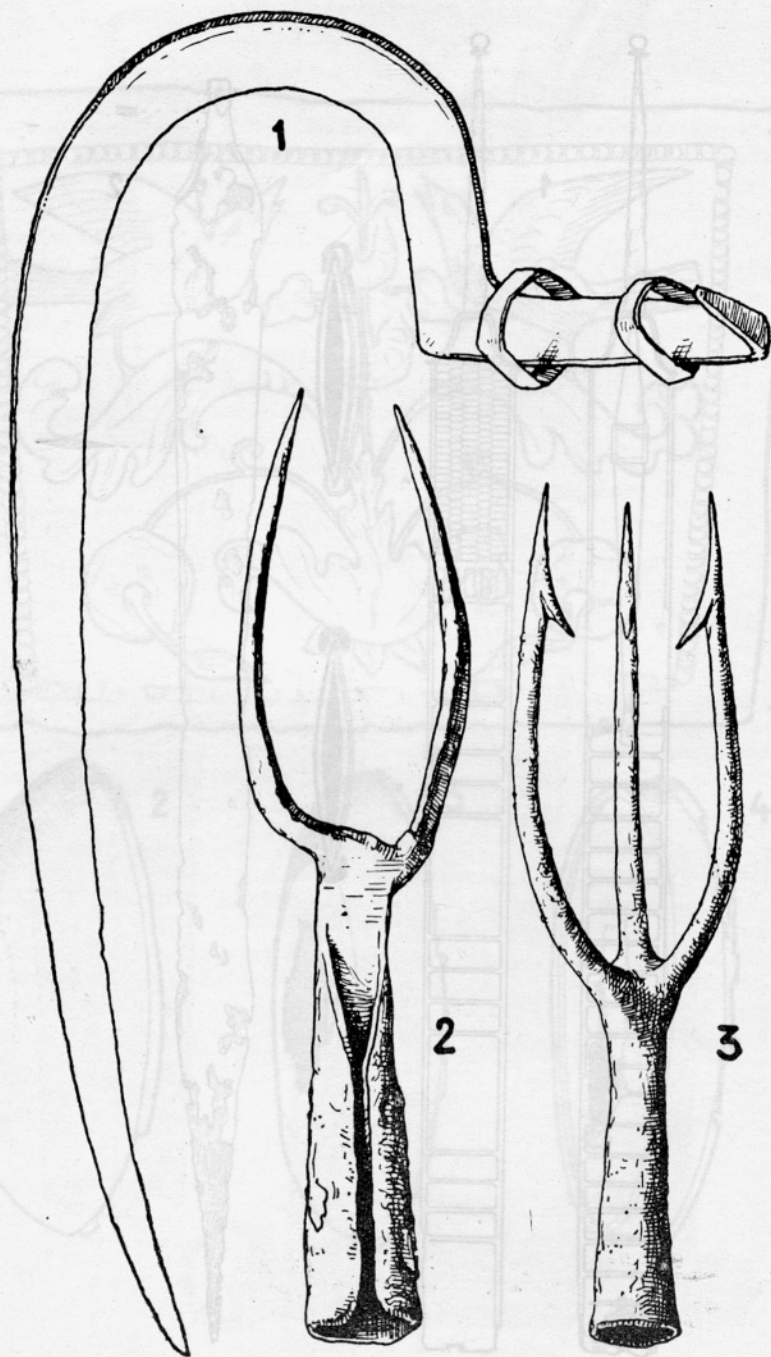
Ein bedeutender Depottfund aus Vrhnika — Nauportus

In der kriegshistorischen Sammlung von Janko Vertin in Ljubljana befindet sich auch ein Depottfund, der vor 25 Jahren von einem Gendarmeriewachtmeister ausgegraben wurde. Dieser Depottfund vom Ljubljana-ufer soll etwa 1 m tief gelegen haben. Sein Inhalt: 1 römischer gladius (T. I, II, Zeichn. 1, 2) mit Degenschutzgriff und Degenscheidebeschlag (alles silbern), ein eisernes Schwert in der Scheide (T. III, 1), die Scheide hat auf der oberen Aussenseite ein Messingzierplättchen in durchbrochener Technik, ein eisernes Schwert ohne Scheide (T. III, 2), zwei eiserne Fischergabeln (T. IV, 2, 3) und eine eiserne Sense (T. IV, 1). Der gladius ist durch das Scheidezierplättchen zeitlich bestimmt, der stilisierte Akanthus mit den zwei Vögeln weist in das erste Jahrhundert Augustuszeit — es ist eine Parallele zur zweiten Stilstufe der römischen Wandmalerei. Das Schwert (T. III, 1) weist alle Züge der keltischen Spätlatèneschwerter auf, man kann es mit dem Schwert aus Smarjeta (Anm. 13) vergleichen. Auch die Fischergabeln und die Sense gehören in die Endphase der Latène-Kultur. Allem Anschein nach bilden den historischen Hintergrund des Depottfundes die Ereignisse der zweiten Hälfte des letzten vorchristlichen Jahrhunderts während der Kämpfe der Römer mit illyrischen und keltischen Stämmen um die Eroberung des westlichen Gebiets des heutigen Sloweniens.

POROČILO O NAJDBAH NA HAJDINSKEM GROBIŠČU

Rudolf Bratanič

V gramoznici pri hajdinski šoli ob framski cesti je našel Janez Gojkovič, nameščeneц ptujskega muzeja, l. 1951/52 tri žarne grobove. Grobovi pripadajo rimskemu grobišču, o katerem je poročala že Jalen (Arheološki vestnik, I., 1—2, str. 177—190).

Prvi grob:

a) Lonec hruškaste oblike s prstanasto nogo iz rjavkaste gline, rdeče barvan (sl. 1). Rob je zgoraj oster, na zunanji strani izbočen. Steno pokrivajo skoraj do dna vrste gostih, majhnih, poševnih črt, deljenih z vzboklinami in kanelurami. Višina 16 cm, zunanji premer ustja 9,5 cm, notranji premer ustja 8,9 cm, premer dna 8 cm, največji premer 16,8 cm. (Inv. št. 10039.)

b) Trebušast vrč z ročajem in prstanasto nogo iz rjavkaste gline (sl. 2). Na okroglem ustju so tri kanelure. Tudi vrč je okrašen s kanelurami. Na ročaju, ki sega od ramena skoraj do ustja, so tri široke navpične kanelure. Višina 22,9 cm, zunanji premer ustja 6,1 cm, notranji premer ustja 5,3 cm, premer dna 8,9 cm, največji premer 18,5 cm. (Inv. št. 10040.)

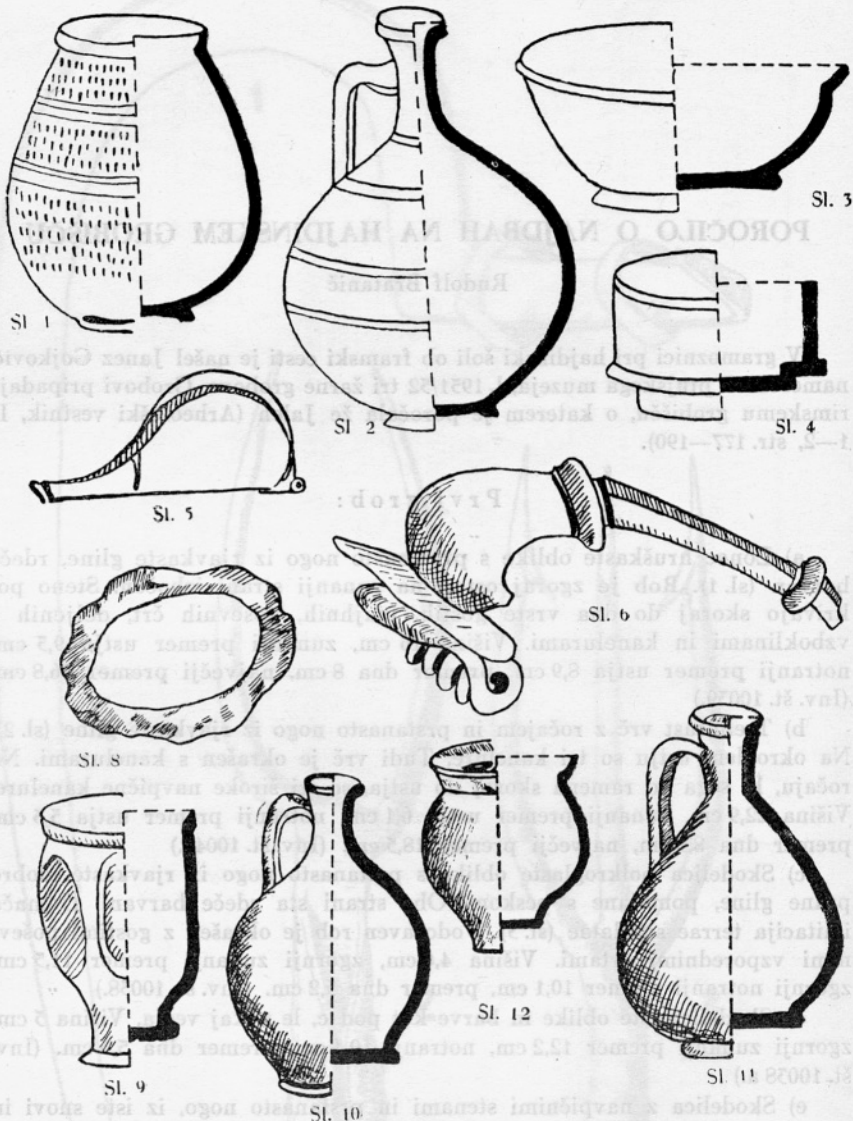
c) Skodelica polkroglaste oblike s prstanasto nogo iz rjavkaste, dobro prane gline, pomešane s peskom. Obe strani sta rdeče barvani. Domača imitacija terrae sigillatae (sl. 3). Vodoraven rob je okrašen z gostimi poševnimi vzporednimi črtami. Višina 4,6 cm, zgornji zunanji premer 11,5 cm, zgornji notranji premer 10,1 cm, premer dna 5,2 cm. (Inv. št. 10038.)

d) Skodelica iste oblike in barve kot pod c, le nekaj večja. Višina 5 cm, zgornji zunanji premer 12,2 cm, notranji 10,4 cm, premer dna 5,3 cm. (Inv. št. 10038 a.)

e) Skodelica z navpičnimi stenami in prstanasto nogo, iz iste snovi in barve kot pod c in d (sl. 4). Prehod v navpično steno je poudarjen s plastičnim rebrom. Zgornji zunanji premer 6,9 cm, notranji 6,5 cm, premer dna 3,5 cm, višina 3,8 cm. (Inv. št. 10041.)

f) Dno velike žare iz sive gline, izdelane na lončarskem kolesu. Premer 17 cm. (Inv. št. 10090.)

g) Bronasta fibula, Aucissa-tip (sl. 5). Locen je profiliran, igla je zlomljena. Fibula je dolga 4,3 cm, visoka 1,5 cm; igla je dolga 3,8 cm. Iz Poetovione je že znano več primerov takih fibul. (Prim. Diss. Pannonicae, ser. II,

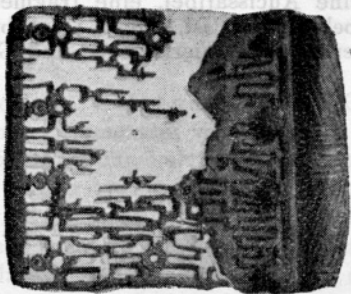

No. 4; Ilona Kovrig, *Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien*, str. 115, sl.; M. Abramić, *OJH*, XVII, 120; J. Klemenc, *Ptujski grad v kasni antiki*, Ljubljana 1950, SAZU, str. 49.) (Inv. št. 10036.)

h) Bronasta fibula (sl. 6). Na loku sta dve odebeljenji. Del peresa konec loka, noga in igla manjkajo. Fibula je dolga 7,3 cm, visoka 2,9 cm, največja širina loka je 3,1 cm. Fibula je iz prvega ali drugega stoletja n. št. (Prim. I. Kovrig, o. c., str. 116, sl.). (Inv. št. 10035.)

i) Bronast okov za pas (sl. 7). Sestoji iz spone, ploščice in okrasa. Spona je ornamentirana na obeh straneh s poševnimi, v sredi pa z osmimi vzporednimi kanelurami, ki stoje vertikalno na osi spone. Zgornji del je pritrjen na spodnjem s štirimi bronastimi zakovicami. Na fragmentirani ploščici je pritrjen z zakovicami, od katerih je ohranjena le ena, okras kvadratne oblike izdelan v predrti tehniki. Dolžina 6,1 cm, širina 5 cm. (Inv. št. 10037.)

j) Železen obroč (sl. 8). Zunanji premer 3,9 cm, notranji premer 2,8 cm, debelina 0,5 do 0,7 cm. (Inv. št. 10084.)

Sl. 7

Drugi grob:

a) Čaša gubanka (sl. 9) iz sive gline, mešane s peskom; ima ravno nogo s poudarjenim spodnjim robom. Visoka stena čaše je nagubana s šestimi podolgovatimi vdolbinami jajčaste oblike. Višina 12,9 cm, zunanji premer ustja 6,9 cm, notranji premer ustja 5,9 cm, premer noge 4,1 cm. (Inv. št. 10079.)

b) Vrč hruškaste oblike s prstanasto nogo iz rumenkaste gline, mešane s peskom (sl. 10). Trakast ročaj veže rame z vratom. Višina 16,3 cm, zunanji premer ustja 3,2 cm, notranji premer ustja 1,6 cm, premer dna 5,1 cm, največji premer 11,7 cm. (Inv. št. 10078.)

Tretji grob:

14. I. 1952 se je zaradi krušenja zemlje pojavil tretji grob. Od dodatkov smo našli le:

a) Vrč hruškaste oblike s prstanasto, polno delano nogo iz rjavkaste gline (sl. 11). Trakast ročaj sega od ramena skoraj do ustja in ima tri plitve kanelure. Višina 23,6 cm, zunanji premer ustja 4,8 cm, notranji premer ustja 2,8 cm, premer dna 6 cm, največji premer 14,6 cm. (Inv. št. 10091.)

b) Lonček zvončaste oblike (sl. 12) iz rumenkaste gline, mešane s peskom. Višina 10,2 cm, zunanji premer ustja 8,2 cm, notranji premer ustja 6,6 cm, premer dna 2,9 cm, največji premer 8,2 cm. (Inv. št. 10092.)

Ob grobu smo našli tudi črepinje oljenke in drugih posod. Zaradi tega lahko domnevamo, da je bil ta grob že prekopan ali zaradi naknadnega pokopavanja ali iz kakega drugega vzroka.

ZUSAMMENFASSUNG

Bericht über die Funde in der römischen Nekropole in Hajdina

Auf dem römischen Gräberfeld bei Hajdina, an der Strasse nach Fram, wurden 1951/52 weitere drei Brandgräber aufgedeckt. An Beigaben wurden gefunden: drei einhenkelige Krüge, ein Topf mit reifenartig gestrichelter Wandung und Firnisüberzug, ein Töpfchen aus gelbem Ton, ein Faltenbecher aus grauem Ton, drei Schalen, letztere eine einheimische Nachahmung von terra sigillata, eine Aucissafibel, eine fragmentierte Fibel, die den kräftig profilierten Fibeln ähnlich ist, eine in Durchbruchtechnik gearbeitete Gürtelschnalle, ein eiserner Ring, Tierknochen und Gefässscherben.

RIMSKE IN SREDNJEVEŠKE NAJDBE

Alojzij Bolta

V aprilu 1951 so delavci v Prešernovi ulici v Celju naleteli na kose mozaika, slikanega stenskega ometa in večje kamnite plošče.¹

Pri kopanju smo že drugi dan naleteli na ostanke srednjeveškega zidu (sl. 1). Ker je podjetje »Slikarstvo« rabilo samo levi del jame od novo odkritega srednjeveškega zidu, smo to polovico odkrili do tlaka mlajše rimske periode, dočim smo desno polovico odkopali do sterilne plasti. Odkopavanje leve strani smo opustili, ker so največji del uničili delavci že pred našim prihodom.

Obseg izkopanega dela levo od srednjeveškega zidu je 7×4 m, dočim je desna jama merila $4 \times 4,20$ m. Globina v desni polovici je dosegla 4,30 m od nivoja dvorišča. V tej globini se prične sterilni prod. Posebno pozornost smo posvetili, kot sem že omenil, desni polovici, ki je na sliki dobro vidna. V levi polovici so delavci odstranili tudi več hipokavstnih stebrov in plošč tlaka. Uspelo nam je, odkriti več kosov mozaika, na katerih nastopa predvsem črnobel mozaik s črnim zunanjim diagonalnim robom, medtem ko smo odkrili na desni strani zidu, t. j. v drugi sobi, mozaik z belim diagonalnim robom in črnim motivom. Za stenski omet smo našli samo primere rdeče slikanega ometa z belim tapetnim vzorcem in modrozelenimi rozetami (sl. 23). Tik ob zidu smo našli tudi edini kos keramike v tej plasti, fragment amfore (inv. št. 30). Pri odkrivanju desne polovice kopanega terena se nam je v zgornji polovici nudila podobna slika, samo s to razliko, da je bila ta jama od vseh štirih strani omejena s srednjeveškim zidom. Lego plasti smo določili na južni in vzhodni strani, kot sledi iz razlage profilov.

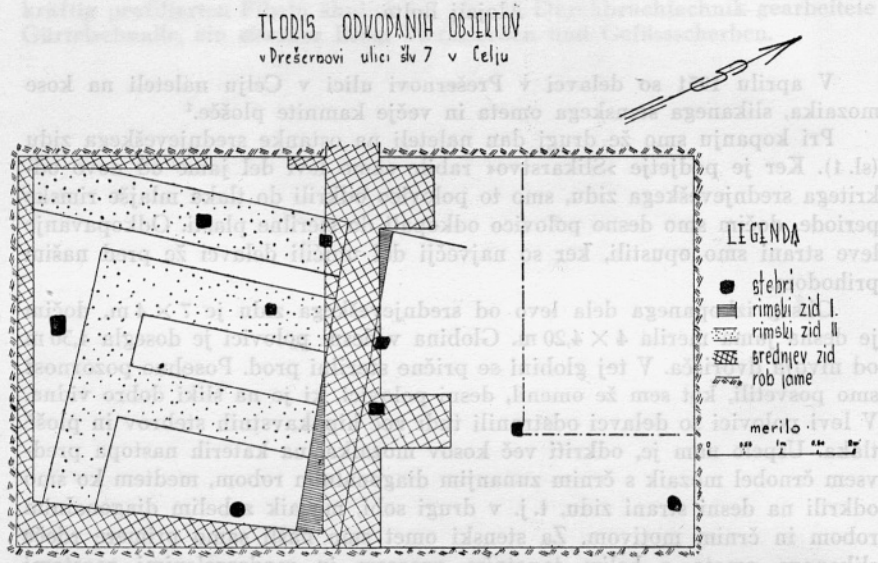
Vzhodna stena (Profil I., sl. 4)

Vrhnji plasti humusa, ki variira od 60 cm do 1 m, sledi plast subhumusa ali srednjeveška plast. Ta je v profilu označen z zidom, ker smo pri sondi, kot sem že omenil, povsod naleteli na ostanke zidu. Zid je grajen iz rečnih

¹ Vodstvo Mestnega muzeja je nadaljnje delo takoj ustavilo. Izkopavanja, ki so bila predvsem zaščitnega značaja, so se pričela v začetku junija, ker smo bili zaradi pomanjkanja delovne sile navezani na delo dijakov. Sodelovali so razen dveh samo študenti I. gimnazije v Celju. Vsega skupaj je delalo šest do osem dijakov. Pri dviganju mozaika je sodeloval tudi podobar M. Hohnjec, fotografska dela je izvršil foto Pelikan, risbe pa Lj. Ščuka. Vsem naštetim in vsem ostalim, ki so pri izkopavanju kakor koli pomagali, se na tem mestu najtopleje zahvaljujem.

oblec in opeke; vezan je z malto. Že na prvi pogled se loči od spodnjega rimskega zidu, ki je v severni steni služil tudi kot temelj za srednjeveškega. V okviru tega srednjeveškega zidu smo našli v gornjem delu fragmente keramike in porcelana ter nekaj avstrijskih novcev (krajcarjev).

Na levi strani našega profila je med srednjeveškim zidom in rimskim sipom I. viden del rimskega zidu I. iz severne stene. Srednjeveškemu zidu sledi rimski sip I. (sip I. pomeni mlajšo rimsko gradbeno periodo, dočim pomeni sip II. starejšo rimsko gradbeno periodo). Debel je od 6 do 20 cm.

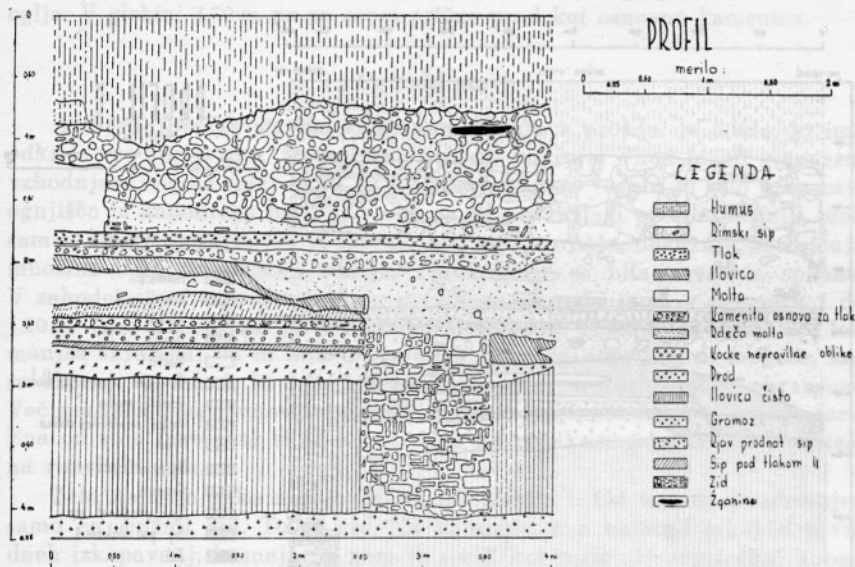
V sipu I. so ohranjeni ostanki stenskega slikanega ometa (podobno kot v levi strani jame). Poleg ometa smo našli tudi kose mozaika. Kosi mozaika so močno razbiti zaradi porušenega tlaka.

Pod sipom I. je 6 cm debel tlak. Tik nad tlakom je 3 mm debela plast peščenca, ki se je nabrala od razpadajočih plošč in stebrov, ki so nosili tla stavbe. Tlak sam je debel 9 cm; sestavljen je iz proda in vezan s fino malto. V tlaku ni ostankov opeke.

Pod tlakom je 17 cm debela plast drobnega lomljenca, ki je nasut deloma na ruševine starejše rimske stavbe deloma na sloje ilovice. Nivo tlaka neznatno pada od severa proti jugu; dočim je rimski tlak I. viden v vsej dolžini profila, je tlak II. pri 2,50 m od severnega roba prekinjen z zidom, ki je vmesni zid dveh prostorov rimske stavbe II.

Lomljencu, ki spada k rimskemu tlaku I., sledi plast ilovice, ki pa začne pri 1,50 m od severnega roba močno padati in se konča pri 2,50 m, kjer se konča tudi rimski tlak II. Ilovica se je tvorila, ko je bila stavba II. porušena in opuščena ter je zid še stal. V ilovici ni bilo, razen koščkov oglja, nobenih ostankov.

Pri 1,50 m sledi ilovici gramoz, pomešan s kosi opeke in slikanega ometa. Ta plast doseže pri 2,50 m vrhnji rob temelja rimskega zidu stavbe II., ki je v globini 2,60 m. Plasti ilovice sledi bel prodnat sip, v katerem so kosi opeke, slikanega stenskega ometa in sem ter tja kocke mozaika (bele in črne). Pri razdalji 1,60 m od severnega roba se ta plast konča. V spodnji plasti sipa so večji kosi malte in stolčene opeke, mešane s peskom. Na tej malti je 2 mm tenka plast mavca, v katerega so vlagali mozaik. Konča se pri 2,50 m.

V globini 2,43 m se začne rimski tlak II., ki položno pada od severa proti jugu. Tlak, debel 9 cm, je sestavljen iz rečnih oblic, vezanih z malto. Tlak ima dvojno osnovo: najprej 7 cm debelo plast gramoz, nato 6–7 cm debelo plast kock nepravilne oblike. Pod to plastjo je nekaj cm debela plast finega sipa, ki prehaja v 25 cm debelo plast proda.

Produ sledi ilovica, ki je sem in tja še vedno pomešana s koščki oglja. V ilovico vkopan temelj rimske stavbe II. sega do globine 4,30 m. Pri tej globini se začne terciarni prod, ki je osnovna kamenina Savinjske doline, dočim je ilovica nad njim naplavina Savinje. Pri 2,50 m se prične v globini 2,60 m temelj rimskega zidu stavbe II.

Južna stena (profil II.)

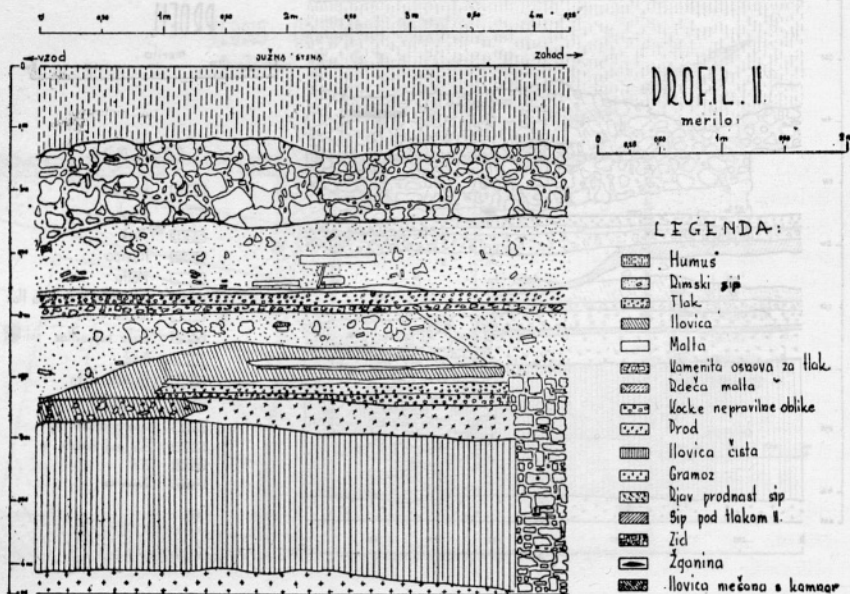
Humusa je 65–75 cm; pada od vzhoda proti zahodu. Dva metra od vzhodnega roba je v zidu 10 cm globoka in približno 1 m široka poglobitev.

Humusu sledi okrog 65 cm debela srednjeveška plast; v našem profilu jo zastopa zid, kjer smo poleg fragmentov srednjeveške keramike, ki smo jo

na drugem mestu dobili še večje količine, odkrili nekaj avstrijskih novcev in fragmente loščene slikane keramike, ki je gotovo mlajšega izvora.

V spodnji plasti zidu smo odkrili v globini 1,15 m marmorno ploščo, veliko $42 \times 36 \times 8,5$ cm. Pri vzhodnem robu južne stene smo našli v globini kamnit valj v premeru 40 cm in debeline 21 cm. V bližini smo odkrili več fragmentov oglja in slikano recentno keramiko.

Zidu iz srednjega veka sledi plast rimskega sipa I. V njem so ostanki stenskega ometa, kosi mozaika, večji kosi strešne in zidne opeke. Samo na

vzhodnem robu tega profila smo odkrili v globini 1,35—1,45 m majhno sled žganine. To je edini primer žganine v rimskem sipu na tem prostoru. Tik pod žganino je kos mozaika. Plošče, ki so nosile tlak, smo odkrili v različnih višinah. Tiste, ki so pri porušenju ostale brez opore, leže tik nad spodnjim tlakom, dočim so druge tudi do 20 cm nad tlakom. Tlak rimske stavbe I. se pričinja v globini 1,85 m in proti zahodu položno pada. Tik nad tlakom se je ob razpadanju plošč nabrala tanka 2 mm debela plast drobne mivke. Ta plast se namreč 3 m od vzhodnega roba konča; tudi plošč od tu dalje ne najdemo več. Tlak ima isto strukturo kot v vzhodnem profilu.

Tlaku sledi v globini 2,05 m rimski sip II., ki je na začetku 65 cm močan. Pod tega se na ostankе rimske stavbe II. vriva več plasti ilovice, ki stisnejo tlak pri 1,5 m vzhodnega roba na 25 cm. Ilovica, ki je ponekod prekinjena s tanko vodoravno plastjo tankega sipa, se pri 3,30 m, 50 cm pod koncem rimskega tlaka II. izgubi. Nadomesti jo zopet bolj rjav rimski sip. Ta plast je nastala pri planiranju zemljišča za rimsko stavbo I., zato je sipu pri-

mešanega precej gramoza in prsti, kar mu daje bolj rjavo barvo. Ilovici sledi tlak, ki se začne pri 1 m od vzhodnega roba in gre do 3,80 m. Tu ga prekine zid, ki poteka od severa proti jugu. Struktura tlaka je sorodna gornjemu tlaku, s to razliko, da je tu pod tlakom plast nepravilnih kock. Rimskemu sipu II. sledi do 1 m od vzhodnega roba s kamenjem pomešana ilovica, ki se je tvorila v času, ko je starejša rimska stavba še stala. Tlaku, ali bolje kockam pod tlakom, sledi zopet tanka plast sipke malte.

Pod malto je 25–30 cm debela plast proda, ki je služil kot izolacijska osnova za tlak. Produ sledi spet ilovica, ki je sem in tja pomešana s koščki oglja. V glohlini 4,30 m pa se zopet prične prod kot osnovna kamenina.

Ostanki stavb

A) Srednjeveška stavba, ki se je pokazala v profilu, je edina, ki ima odkrite vse štiri stene. To je bila verjetno kuhinja. Vhod je bil v severo-vzhodnem vogalu (glej sliko 4). V jugovzhodnem vogalu je bilo preprosto ognjišče iz kamnitega bloka, ki sem ga že pri razlagi profila omenil; blok sam je lahko starejši. Da je moralo biti tam ognjišče, dokazuje precejšnja množina oglja in ožgana zemlja. Tla kuhinje so bila navadna, sphana. V zahodni steni tega prostora je prezidana okrogla jama v premeru 1 do 1,20 m (sl. 4 a). Segala je v globino do 2,50 m. Služila je verjetno kot manjša shramba; da bi bila to navadna jama za odpadke, ni mogoče, ker so skoraj vsi lonci, ki smo jih našli na tem prostoru, dobro ohranjeni. Več manjših fragmentov smo našli zlasti v jugozahodnem delu prostora. Ena od sten (severna) sloni neposredno na rimskem zidu, dočim so ostale na rimskem sipu.

Zelo nejasno sliko nam nudi rimska stavba I. Od te nam je ohranjen samo en (južni) zid. To je zid, na katerega smo naleteli takoj v prvih dneh izkopavanja, kasneje pa nam je služil kot razmejitvena točka; kopali smo predvsem južno od tega zidu, zato ga bom imenoval srednji ali severni zid. Grajen je iz oblic, le sem in tja je vdolan tudi kos opeke. Vezan je z malto. Na prvi pogled se loči od kasnejšega srednjeveškega zidu, ki po izdelavi za njim močno zaostaja (sl. 2).

B) Materialni ostanki mlajše rimske gradbene periode so: ostanki mozaika, stenskega ometa, nekaj železnih žebeljev (sl. 28), verjetno iz vrat, in en večji fragment rimske amfore. Stenski omet je izključno rdeč, z zelenimi bordurami. Ornament je izveden v stilu tapetnega vzorca (sl. 23), v beli barvi, z modrozelenimi rozetami.

Mozaik je večbarven. Vendar so se sledovi rumenih, zelenih, rdečih, modrih in rjavih kock pojavili ravno na robu vzhodne stene, ki je pa nismo mogli nadaljevati zaradi pomanjkanja prostora. Kolikor je mozaika ohranjenega, je v večini samo bel in črn (sl. 5–9). Nastopata pa dve varianti, ki se ujemata z dvema prostoroma, ki jih zid deli. V enem je ob robu širok bel pas črnih kock (štiri vrste), nato zopet pas belih (štiri vrste) itd. Temu robnemu delu sledi meanderski motiv. Vmes so v belih kvadratih črni kvadrati v obliki zvezde, v teh pa zopet beli kvadrati. Osrednji motiv tega mozaika je rastlinski. Žal se nam je od tega ohranilo

le nekaj fragmentov (sl. 9). V drugem prostoru je ob robu pas črnih diagonalnih kock, temu sledi zopet pas črnih horizontalnih kock (tri vrste), nato pas belih (štiri vrste), za tem pa zopet pas črnih kock (štiri vrste) itd. Notranji motiv je, podobno kot v prvem prostoru, tudi meanderski s kvadrati. V črnem kvadratu v obliki zvezde s štirimi kraki je bel kvadrat in v tem zopet en črn kvadrat. Za kakšen motiv so služile zelene, modre, rdeče in rjave kocke, ni mogoče ugotoviti.

Od gornjega tlaka se nam je ohranilo tudi par stebrov hipokavsta in del plošč. Stebri so bili kvadratne oblike (24×25 cm), visoki do 1 m. Posamezni stebri so bili oddaljeni drug od drugega 70–75 cm. Plošče, na katerih je bil omet z mozaikom, so bile pravokotne oblike (sl. 2).

C) Od starejše rimske stavbe se nam je ohranilo več zidov, ki nam pa sliko stavbe kljub temu pustijo nerazjasnjeno. (Primerjaj tloris odkopanih objektov!) V tem delu so odkrite 3 stene; v celoti je odkrita samo ena, ostali dve pa se nadaljujeta pod rimskim zidom, tako da četrte stene nismo mogli odkriti; obseg prostora je $3,10 \times 3,20 \times 2,13$. To pomeni, da je moral biti ta prostor širok 2,13 m, dolžina nam pa ni znana.

Širina zidu je 0,70 m. Ometan je na obeh straneh. Na notranji strani je bil omet popolnoma bel, na zunanji pa rjav in naškropljen z belimi in črnimi pikami. Zid je grajen iz večjih blokov lomljenca, vezanega z malto. Na vogalu zidu sta ohranjeni še dve stopnici (sl. 4 b). Spodnja stopnica meri 68×34 cm. Vzporedno z zidom pa poteka drug zid, ki se nadaljuje pod rimskim zidom I. in na drugem koncu v južni profil. Oddaljen je 30 cm od zidu a in je ravno tako grajen iz lomljenca (sl. 4 a). Na mestu, kjer je v zidu a stopnica, je v tem zidu usek, ki se ujema s stopnico kot vhod (74×14). Širina zidu je 66 cm, grajen je iz lomljenca in opek. Na eni strani je ohranjen še omet ob steni. Debelina ometa je 2 cm, pri tem je 2 mm finejše plasti.

Zid b je v vogalu, kjer se veže z zidom c, močno raztrgan, tako da ni mogoče ugotoviti ali je podaljšek, ki se nadaljuje v vzhodnem profilu, njegov podaljšek ali ne, ker smer ni popolnoma vodoravna. Širok je 70 cm, grajen iz lomljenca in na obeh straneh ometan s slikanim ometom. Notranja stran je bila ometana z belim, zunanja pa z rjavim ometom, naškropljenim z belimi in črnimi pikami. Omet je na obeh straneh danes še popolnoma ohranjen.

Od zidu c je ohranjen skoraj samo temelj, a le na enem mestu do 15 cm stene z ometom. V zidu so sledovi nekakih predalčkov v velikosti 60×28 cm. To so odtisi opek, ki pa se niso več ohranile. Med posameznimi predalčki je 14 cm prostora. Nadaljevanje zidu je še dobro vidno tudi pod rimskim zidom I (sl. 3). Na sliki je videti omet, ki je bil na steni, in plošča, ki je bila vdolana v zid. Poleg zidu na tlaku je ležala opeka z zavihanim robom.

Večje kose opeke smo odkrili tudi tam, kjer pride zid a pod rimski zid I. Zid c je širok 90–100 cm.

V okviru tega prostora smo odkrili kose stenskega ometa, in sicer: na beli podlagi stiliziran rastlinski in geometrični ornament v zelo živih barvah (sl. 23 a). V isti globini, toda izven okvira sobe abc, pa motive: na

črni osnovi rastlinski ornament (trepetlika) (glej slike 24–27), dalje na rumeni osnovi stiliziran bel ornament z vdelanimi modrimi in rdečimi ovalnimi, okroglimi in rombastimi pikami, podobnimi solzam ali biserom. Dalje smo našli v tej plasti tudi nekaj žeblicev, kock mozaika in en fragment črno žgane keramike.

Malta, ki je služila za tlak, je v tej plasti skoraj popolnoma rdeča; primešana je precejšnja količina tolčene opeke. Tanka 2 mm debela plast je iz čistega mavca. Po vsej verjetnosti je tudi ta malta služila kot osnova za mozaik, čeprav smo dobili le sem in tja posamezno kocko mozaika. Od tlaka gre temelj zidu še 1,70 m v globino.

Opis najdb:

Keramika

a) srednjeveška

Ohranjenih je 19 loncev, 1 vrček, 4 sklede, 3 svetilke in dve pečnici.

1. Velik jajčast lonec s poudarjeno zgornjo tretjino trupa, svetlorjave barve, s precej stisnjenim vratom in navzven zavihanim zgornjim robom. Zunanji rob ustja je odrezan poševno navzdol in sicer tako, da je spodnji in zgornji rob ustja nekoliko bolj izražen. Na ramenu sta dve horizontalni kaneluri, ki ločita rame od vratu. Dno je upognjeno nekoliko navznoter. Mere: višina 28,4 cm; premer ustja 20 cm, trebuha 28 cm, dna 12,2 cm.

2. Velik črnosivo žgan jajčast lonec s poudarjeno zgornjo tretjino trupa. Zgornji rob ustja je ravno, stranski pa poševno odrezan. Na stranskem robu je nekaj žlebičev, ki so nastali ob vrtenju posode pri izdelavi. Vrat se od ustja ostro loči. Od ramena ga deli večja kanelura. Dno je upognjeno nekoliko navznoter. Mere: višina 24,5 cm, premer ustja 17,7 cm, trebuha 21,5 cm, dna 10 cm (sl. 17).

3. Delno rekonstruiran jajčast lonec s poudarjeno zgornjo tretjino trupa, iz sive gline, mešane s kremenom. Pri udarcu močno zveni. Gornji rob je z ostrim, stisnjenim vratom ostro ločen od ramena. Gornji rob ustja je raven, stranski pa poševno odrezan s poševno kaneluro na spodnji polovici. Na ramenu sta v presledku 1 cm dve horizontalni kaneluri, široki po 0,5 cm. Med njima je 3 mm široka vgrebena valovnica. Dno je rahlo vzbočeno. Mere: višina 20,05 cm, premer ustja 15 cm, trebuha 20 cm in dna 8 cm.

4. Jajčast lonček iz črnosivo žgane gline s širokim vratom in profiliranim, skoraj navpičnim ustjem, ki ima tudi na notranji strani globok žleb (za pokrov). Na zunanjem, nekoliko poševno navznoter odrezanem zgornjem robu sta dva globoka žlebova. Širok cilindričen vrat prehaja v rame, na katerem je niz manjših horizontalnih kanelur. Kanelure so ob največji perifერიји. Preko vseh kanelur gre na nekem mestu navzdol globoka navpična zarez, ki je verjetno nastala lončarju po nesreči. Dno ni ohranjeno v celoti. Mere: višina 14,4 cm, premer ustja 12,5 cm, trebuha 13,5 cm, dna 7 cm (sl. 11).

5. Jajčast lonec sive barve, s širokim in močno navzven obrnjenim zgornjim robom. Zgornji rob je polkrožno zavihan navzven. Vrat prehaja

v rame z majhno plastično kaneluro, spodnji del pa se oblikuje v skoraj cilindrično nogo z ravnim dnom. Mere: višina 13,3 cm, premer ustja 14 cm, trebuha 14 cm, dna 7,5 cm.

6. Nekoliko fragmentiran jajčast lonec sivkastočrne barve. Notranje stene lonca in dna so rdečkastorjave barve. Oblika posode je le grobo izdelana. Največja periferija je skoraj navpična in nezaobljena. Prehod trebuha v rame na eni in v spodnji del posode na drugi strani je precej oster. Zgornji rob je navpično odrezan. Dokaj širok vrat prehaja v rame z dvema kanelurama. Sledovi oblikovala v obliki kanelur ali širših žlebičev so vidni tudi na največji periferiji. Dno je precej vzbočeno, tako da se je izoblikovala kar majhna noga, ki je nastala od postavka lončarskega vretena. Mere: višina 14,4 cm, premer ustja 12 cm, trebuha 14 cm in dna 7 cm (sl. 15).

7. Jajčast lonec s poudarjeno zgornjo tretjino trupa sivočrne barve, z dokaj širokim vratom in navzven zavihanim zgornjim robom. Rob ustja je polkrožno zavihan navzven, vrat prehaja v rame z dvema horizontalnima kanelurama. Spodnji del je močno zožen in prehaja v majhno cilindrasto nogo. Dno je nekoliko navznoter upognjeno. Mere: višina 19 cm, premer ustja 18,2 cm, trebuha 18,8 cm, dna 9,2 cm.

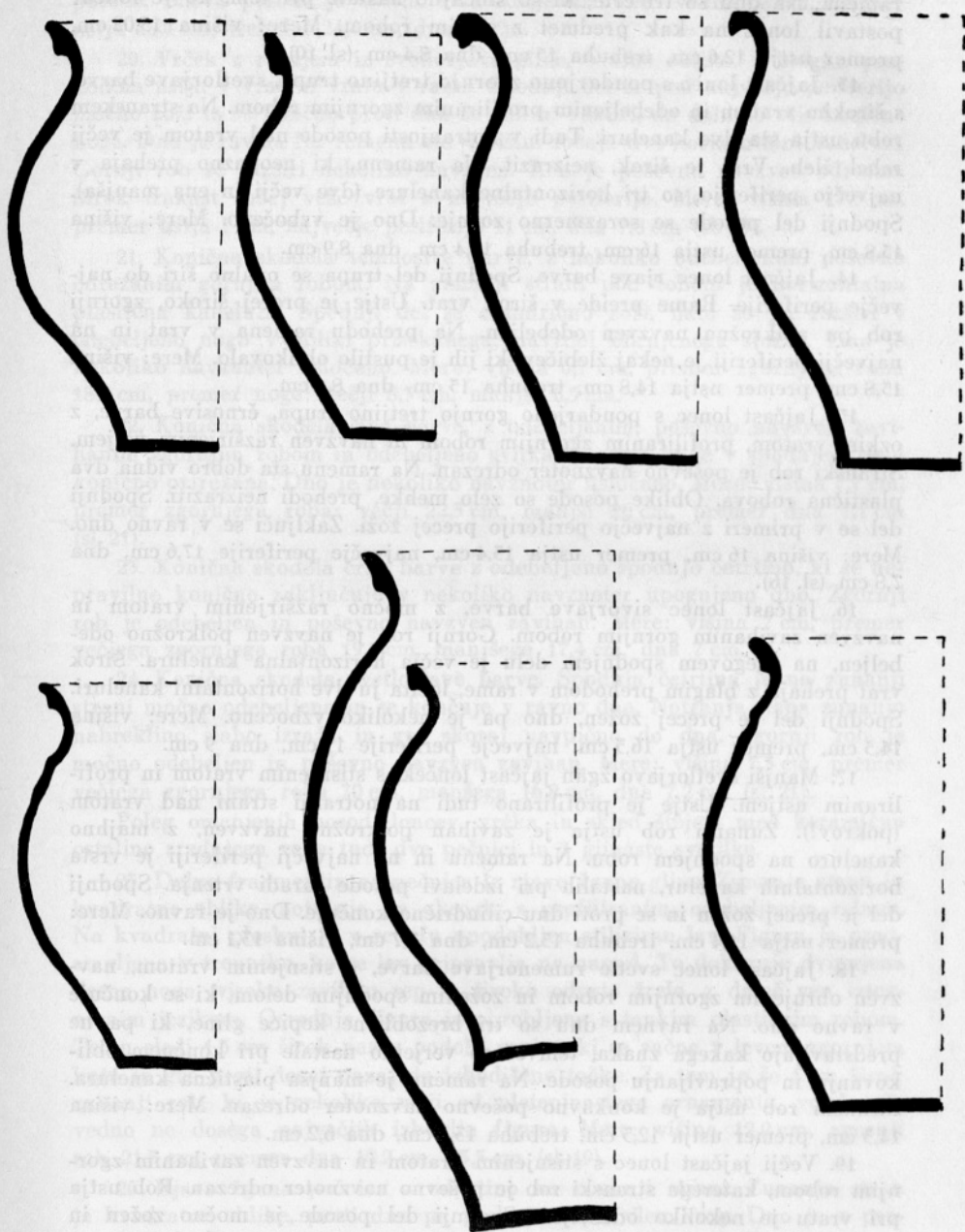
8. Delno fragmentiran, danes rekonstruiran jajčast lonec sivočrne barve. Zgornji rob je izredno širok. Rob ustja je ovalno zaokrožen, na robu je horizontalen niz zarez. Slabo naznačen vrat prehaja brez ostrega prehoda v rame. Na ramenu in na največji periferiji je več horizontalnih žlebičev. Dno je le malo izbočeno. Zgornji rob ima tudi na notranji strani naznačen prehod v vrat. Mere: višina 16 cm, premer ustja 17 cm, trebuha 17 cm, dna 8 cm (sl. 13).

9. Jajčast lonec črnsive barve. Trup se na največji periferiji le malo razširi. Tudi prehod ramena v vrat je le rahel, nakazan tako rekoč le z močno horizontalno kaneluro. Ustje je močno razširjeno in zgornji rob zavihan navzven. Zgornji rob je navzven polkrožno odebeljen. Na spodnjem delu ima izrazito kaneluro. Dno je popolnoma ravno. Mere: višina 15,5 cm, premer ustja 17 cm, trebuha 16 cm, dna 10,02 cm (sl. 12).

10. Jajčast lonec sivkastočrne barve s poudarjeno zgornjo tretjino trupa, s precej stisnjenim vratom, zoženim spodnjim delom in močno navzven obrnjenim, profiliranim zgornjim robom. Stranski rob ustja je navzdol poševno odrezan navznoter. Na ramenu je majhna horizontalna kanelura; spodnji del napravi vtis visoke cilindrične noge. Dno je ravno, brez znaka. Mere: višina 16,3 cm, premer ustja 14,7 cm, trebuha 15 cm, dna 9,5 cm.

11. Manjši jajčast lonec sivočrne barve, s širokim vratom in močno navzven zavihanim zgornjim robom. Stranski rob zgornjega roba je konkavno poševno navzdol odrezan. Široki vrat delita od ramena dve močni plastični rebri. Dno danes ni več ohranjeno. Mere: višina 14 cm, premer ustja 12,7 cm, trebuha 13,3 cm, dna 6,7 cm (sl. 14).

12. Delno fragmentiran, danes dopolnjen kroglast lonec. Ravno dno je, kot je videti, posebej dodelano. Ustje je zavihano močno navzven, stranski rob poševno konkavno odrezan navzdol. Vrat ostro loči ustje od

Profili srednjeveških posod

ramena. Na dnu so tri črte, ki so slučajno nastale pri tem, ko je lončar postavil lonec na kak predmet z ostrim robom. Mere: višina 13,02 cm, premer ustja 12,6 cm, trebuha 15 cm, dna 8,4 cm (sl. 10).

13. Jajčast lonec s poudarjeno zgornjo tretjino trupa, svetlorjave barve, s širokim vratom in odebeljenim profiliranim zgornjim robom. Na stranskem robu ustja sta dve kaneluri. Tudi v notranjosti posode nad vratom je večji rahel žleb. Vrat je širok, neizrazit. Na ramenu, ki neopazno prehaja v največjo periferijo, so tri horizontalne kanelure (dve večji in ena manjša). Spodnji del posode se sorazmerno zožuje. Dno je vzbočeno. Mere: višina 15,8 cm, premer ustja 16 cm, trebuha 16,4 cm, dna 8,9 cm.

14. Jajčast lonec rjave barve. Spodnji del trupa se ovalno širi do največje periferije. Rame preide v širok vrat. Ustje je precej široko, zgornji rob pa polkrožno navzven odebeljen. Na prehodu ramena v vrat in na največji periferiji je nekaj žlebičev, ki jih je pustilo oblikovalo. Mere: višina 15,8 cm, premer ustja 14,8 cm, trebuha 15 cm, dna 8,4 cm.

15. Jajčast lonec s poudarjeno gornjo tretjino trupa, črnosive barve, z ozkim vratom, profiliranim zgornjim robom in navzven razširjenim ustjem. Stranski rob je poševno navznoter odrezan. Na ramenu sta dobro vidna dva plastična robova. Oblike posode so zelo mehke, prehodi neizraziti. Spodnji del se v primeri z največjo periferijo precej zoži. Zaključí se v ravno dno. Mere: višina 16 cm, premer ustja 13,4 cm, največje periferije 17,6 cm, dna 7,8 cm (sl. 16).

16. Jajčast lonec sivorjave barve, z močno razširjenim vratom in navzven zavihanim gornjim robom. Gornji rob je navzven polkrožno odebeljen, na njegovem spodnjem delu je večja horizontalna kanelura. Širok vrat prehaja z blagim prehodom v rame, ločita ju dve horizontalni kaneluri. Spodnji del je precej zožen, dno pa je nekoliko vzbočeno. Mere: višina 14,5 cm, premer ustja 16,5 cm, največje periferije 15 cm, dna 9 cm.

17. Manjši svetlorjavo žgan jajčast lonček, s stisnjenim vratom in profiliranim ustjem. Ustje je profilirano tudi na notranji strani nad vratom (pokrov!). Zunanji rob ustja je zavihan polkrožno navzven, z majhno kaneluro na spodnjem robu. Na ramenu in na največji periferiji je vrsta horizontalnih kanelur, nastalih pri izdelavi posode zaradi vrtenja. Spodnji del je precej zožen in se proti dnu cilindrično končuje. Dno je ravno. Mere: premer ustja 11,4 cm, trebuha 13,2 cm, dna 7,7 cm, višina 13,1 cm.

18. Jajčast lonec svetle rumenorjave barve, s stisnjenim vratom, navzven obrnjenim zgornjim robom in zoženim spodnjim delom, ki se končuje v ravno dno. Na ravnem dnu so tri brezoblične kepice gline, ki pa ne predstavljajo kakega znaka, temveč so verjetno nastale pri končnem oblikovanju in popravljanju posode. Na ramenu je manjša plastična kanelura. Stranski rob ustja je konkavno poševno navznoter odrezan. Mere: višina 14,3 cm, premer ustja 12,5 cm, trebuha 13,7 cm, dna 6,2 cm.

19. Večji jajčast lonec s stisnjenim vratom in navzven zavihanim zgornjim robom, katerega stranski rob je poševno navznoter odrezan. Rob ustja pri vratu je nekoliko odebeljen. Spodnji del posode je močno zožen in prehaja v ravno, rahlo upognjeno dno. Na ramenu in na prehodu ramena v vrat je par izrazitejših žlebičev, nastalih zaradi vrtenja pri obdelavi

posode. Barva posode je svetla, sivkastorjava. Mere: višina 28 cm, premer ustja 18,4 cm, trebuha 24,4 cm, dna 10 cm.

20. Vrček z ročajem iz svetlorjave gline, ovalne oblike, z blagim prehodom ustja v vrat in vratu v rame. Spodnji del se pod največjo periferijo močno zoži in se končno proti dnu še enkrat razširi, da dobimo vtis konične noge. Dno je ravno. Na ramenu sta v višini ročaja dve horizontalni kaneluri. Gornji rob se razširi nekoliko navzven. Rob je poševno navzven odrezan. Širok trakast ročaj veže vrat z največjo periferijo. Mere: višina 17,5 cm, premer ustja 7 cm, največje periferije 11 cm, dna 7,8 cm (sl. 20).

21. Konična skodela temnosive barve, z nekoliko odebeljenim, poševno odrezanim gornjim robom. Na zunanji strani pod robom je horizontalna plastična kanelura. Spodnji del se cilindrično zoži, nato se pa razširi v odebeljeno nogo v obliki prisekanega, navzdol obrnjenega stožca. Dno je nekoliko navznoter usločeno. Mere: višina 6,7 cm, premer zgornjega roba 18,7 cm, premer noge: večji 8,5 cm, manjši 6,5 cm.

22. Konična skodela sive barve, z odebeljenim, poševno navzven zavahanim zgornjim robom in odebeljeno svitkasto nogo, ki je v spodnjem delu konično prirezana. Dno je nekoliko navznoter usločeno. Mere: višina 7,7 cm, premer zgornjega roba: večji 22,5 cm, manjši 20 cm, premer dna 7,1 cm (sl. 21).

23. Konična skodela črne barve z odebeljeno spodnjo četrtino, ki se nepravilno konično zaključuje v nekoliko navznoter upognjeno dno. Zgornji rob je odebeljen in poševno navzven zavihan. Mere: višina 7 cm, premer večjega zgornjega roba 19,7 cm, manjšega 17,4 cm, dna 7 cm.

24. Konična skodela svetlorjave barve. Spodnja četrtina je na zunanji strani močno odebeljena in se končuje v ravno dno. Notranja stena zunanjo nabrekline slabo izraža in gre skoraj navpično do dna. Zgornji rob je močno odebeljen in poševno navzven zavihan. Mere: višina 7,3 cm, premer večjega zgornjega roba 70 cm, manjšega 16,8 cm, dna 7,2 cm (sl. 21).

Poleg omenjenih posod, loncev, vrčka in skled štejem med keramično ostalino srednjega veka tudi dve pečnici in 3 glinaste svetilke.

25. Delno fragmentirana pečnica iz rjavo žgane gline. Zunanja stena je kvadratne oblike, notranja pa okrogla s profiliranim, odebeljenim robom. Na kvadratni ploskvi je v reliefu upodobljen stiliziran lev. Figura je predstavljena v trenutku, ko se lev pripravlja na napad. To dokazuje dvignjena desna noga, visoko zavihan rep in široko odprto žrelo, z daleč ven iztegnjenim jezikom. Osrednja figura je obrobljena s tankim plastičnim robom. Temu sledi 1,5 cm širok pas v podobi vrvice, ki se začne v levem zgornjem kotu in gre proti desni nazaj do izhodiščne točke. Za tem je še 1 cm širok zunanji rob, ki je nekoliko višji od pleteninastega ornamenta, vendar še vedno ne dosega največjih izboklin figure. Mere: višina 12,2 cm, zgornji rob 21,5 cm, premer dna 18,2 cm, 15,5 cm (sl. 19).

26. Rjavo žgana pečnica z odprtino na zunanji strani. Zunanja stran je kvadratne oblike, proti dnu pa prehaja v pravilen krog. Dno je v premeru 3 cm od zunanjega roba ravno, tu se pa upogne nekoliko navznoter. Za značaj te posode je značilno dejstvo, da je spodnji del posode ožgan,

proti vrhu pa ne. Mere: višina 11,4 cm, dolžina zgornje stranice 21,5 cm, premer dna 18,5 cm in 12,5 cm (sl. 18).

27. Konična rjavo žgana plitka svetilka v obliki majhne skledice z dulcem. Gornji rob je navznoter odebeljen in poševno navzven odrezan. Rob je na enem mestu upognjen v obliki dulca. Rob dulca je ožgan. Dulcu nasproti ima svetilka majhen plastičen držaj z vertikalno prevrtano luknjico. Ravno dno predstavlja krog s križem v sredini. Križ je zelo nedoločno oblikovan. Mere: višina 3,5 cm, premer večjega zgornjega roba 19 cm, manjšega 12 cm, premer dna 9,8 cm. Obseg kroga na dnu posode meri 3,5 cm (sl. 22).

28. Nizka konična, rjavo žgana oljenka v obliki skledice z dulcem. Zgornji rob je nekoliko navznoter odebeljen in poševno navzven odrezan. Na enem mestu je podaljšan v dulec. Rob je ožgan, posebno na notranji strani. Da je imela tudi ta oljenka držaj, ni mogoče trditi, ker je ravno na tem mestu fragmentirana. Ravno dno je brez znaka. Mere: višina 3 cm, premer zgornjega roba 12,5 cm in 11 cm, premer dna 10 cm (sl. 22).

29. Nizka konična oljenka iz sivorjave gline. Zgornji rob je nekoliko navznoter odebeljen in poševno odrezan. Tudi ta je pri dulcu ožgana. Mere: višina 2,9 cm, premer zgornjega roba 12,5 cm in 10,9 cm, premer dna 10 cm.

Vse našete kose srednjeveške keramike smo našli v zapadni steni srednjeveškega zidu, kjer je bila nekaka shramba ali jama za odpadke. Jama je merila v premeru 1,15 m in segala v globino do 2,50 m. Razen keramike smo našli tudi več kosov stekla.

b) Rimska keramika

Našli smo le dva fragmenta rimske keramike in sicer iz mlajše gradbene periode.

30. Fragment amfore iz svetlorjave gline. Odkrili smo ga v levi strani jame, 30 cm od zidu mlajše rimske periode v globini 1 m. Prištevati ga moremo torej k mlajši rimski gradbeni periodi.

31. Manjši fragment ustja črno žganega lonca. Zgornji rob je profiliran in močno navzven zavihan. Našli smo ga v desni jami v globini 1,30 m. Tudi tega moremo prištevati k mlajši rimski gradbeni periodi.

Ostanki stenske slikarije in mozaika

a) Mlajša rimska zgradba (sl. 23)

32. Na rdeči podlagi naslikana nazobčana rozeta z zelenkasto modrim osrednjim delom. Prepletajo jo stilizirani listi. Del lista je usmerjen tudi ločeno od rozete (inv. št. 1).

33. Manjši fragment, soroden zgornjemu. Ohranjen je velik del rozete, z zelenkasto modrim osrednjim delom. Rozeta je svetlomodre barve. Viden je še del zunanjega lista (?), ki je ohranjen samo v polkrožnem loku (inv. št. 2).

34. Manjši fragment rdeče slikanega ometa z delno ohranjeno svetlorjavo rozeto, z zelenomodrim osrednjim delom in lokom okrog rozete (inv. št. 3).

35. Večji fragment rdeče slikanega ometa z delno vidnim stiliziranim listom svetlorjave barve (inv. št. 4).

36. Manjši fragment rdeče poslikanega stenskega ometa z delno vidnim sivim pasom na spodnjem delu. Na robu prehaja v polje stilizirana rastlina svetlorjave barve. Videti je še samo en list. Rdeče polje veže s spodnjim sivim robom tanka bela črta (inv. št. 5).

37. Manjši fragment stenskega ometa, podoben fragmentu inv. št. 5. Spodnji del sestoji iz širšega belega in širšega sivega pasu. Od rdečega polja ju loči tanka bela črta. V rdečem polju je tudi delno vidna stilizirana rastlina v svetlorjavi barvi (inv. št. 6).

38—39. Dva fragmenta rdeče poslikanega ometa s stilizirano cvetno čašo. Cvetno steblo se končuje v majhni bunčici. Od cveta, ki je svetlorjave barve, drži še en list na desno (inv. št. 7—8).

39.—44. Manjši fragmenti rdeče slikanega ometa s svetlorjavimi stiliziranimi ornamentami, izpolnjenimi ponekod z modrozeleno barvo (inv. št. 9—13).

45. Manjši fragment rdeče slikanega stenskega ometa z delno vidnim belim stiliziranim ornamentom (inv. št. 14).

46.—50. Manjši fragmenti rdeče slikanega stenskega ometa s sledovi »tapetnega ornamenta«. Ornament je izveden v kombinaciji svetlorjave in modrozeleni barve. Tudi pri teh nastopa stiliziran rastlinski motiv (inv. št. 15—19).

51. Fragment rdeče slikanega stenskega ometa z ostanki belega ornamentalnega motiva (inv. št. 20).

52. Nekoliko večji fragment rdeče poslikanega stenskega ometa s svetlorjavim in modrozelenim stiliziranim rastlinskim motivom. Rdeča barva je tu že močno odpadla (inv. št. 21).

53. Manjši fragment rdeče slikanega stenskega ometa. Na rdeči osnovi je viden spodnji del rastline z zelenimi listi in svetlorjavimi stebli. Ob spodnjem robu je videti horizontalen siv pas (inv. št. 22).

54. Fragment rdeče slikanega stenskega ometa z delom lista sive barve (inv. št. 23).

55. Fragment rdeče slikanega stenskega ometa z ornamentom svetlosive barve (inv. št. 24).

56. Manjši fragment rdeče slikanega stenskega ometa s stiliziranim cvetom in listom bele barve (inv. št. 25).

57. Manjši fragment rdeče slikanega stenskega ometa z ornamentom svetlorjave barve (inv. št. 26).

58. Večji fragment rdeče slikanega stenskega ometa. Večji rdeči ploskvi slede na levi strani: okrog 1,5 cm širok temnordeč nazobčan pas, za njim je 2 cm širok siv nazobčan pas, temu sledi 3,5—4 cm široka zelena bordura, ki jo loči od vijoličaste na levi strani 0,5 cm široka svetla rdečkastorjava črta. Siva in zelena barva je močno odpadla (inv. št. 27).

59. Fragment rdeče slikanega stenskega ometa z ornamentom bele barve. Beli črti se v pravem kotu sekata. V stičišču je stiliziran cvet s tremi listi, od katerih je srednji podaljšan z dvema pikama (inv. št. 28).

60. Večji kos rdeče slikanega stenskega ometa z ornamentom, podobnim ornamentu na fragmentu 59 (inv. št. 28). Na eni strani je viden rumen rob. Ometa se drži še opeka (tubul) (inv. št. 29).

61. Fragment rdeče slikanega stenskega ometa. Ohranjen del rumenega roba, ki ga od rdečega polja loči 0,5 cm široka bela črta. Druga, tej vzporedna, je 9,5 cm oddaljena od črte ob rumenem pasu (inv. št. 30).

62. Fragment rdeče slikanega ometa s svetlorjavimi črtami. V stiščišču pravokotnih črt se vidi še del lista in odebeljen zunanji kot. Debelina črt 0,5 cm (inv. št. 31).

63. Fragment rdeče slikanega stenskega ometa z zelenim pasom od strani. Rdeče polje loči od zelenega roba 6 mm debela bela črta, ki pa teče nekaj mm od zelenega pasu. Druga bela črta poteka po rdečem polju pravokotno na to (inv. št. 32).

64.—68. Pet fragmentov rdeče slikanega stenskega ometa z zelenim pasom na eni strani. Rdeče polje loči od zelenega pasu 6 mm debela vmesna bela črta (inv. št. 33—37).

b) Starejša rimska zgradba (sl. 23 a—27)

69. Fragment črno slikanega stenskega ometa. Na njem je viden del živo barvane rastline z zelenim stebлом in listi ter belordečimi cveti. Črno ploskev loči od sosednje rumena, 6 mm debela bela črta (inv. št. 38).

70. Fragment črno slikanega stenskega ometa z rjavkastozelenim listom in belorumenim cvetom. Poleg tega večjega lista in cveta so še tri drobne zelene vejice z manjšimi listi (inv. št. 39).

71. Fragment črno slikanega stenskega ometa z ostanki rastlinskega ornamenta (inv. št. 40).

72.—78. Šest fragmentov belo slikanega stenskega ometa z zelenim ornamentom v podobi venca. Med svetlejše in temnejše liste so vpletene rdeče in rumene jagode (inv. št. 41—47).

79.—81. Trije fragmenti belo slikanega stenskega ometa z ostanki zelenih girlandnih vencev. Ti se ponekod razširjajo v majhne šopke (inv. št. 48—50).

82.—83. Dva fragmenta belo slikanega stenskega ometa s stiliziranim rastlinskim ornamentom. Steblo in listi so upodobljeni v obliki zavojev. Na mestu, kjer se list stika s stebлом, je steblo svitkasto nabreklo in se končuje v lep rdeč, napol razcveten cvet. Ob robu so vidni še ostanki robnega pasu živomodre in rjave barve, ki predstavlja najbrž kak arhitektonski motiv. Steblo in listi so svetlorjave barve (inv. št. 51—52).

84.—85. Dva fragmenta belo slikanega stenskega ometa z rastlinskim ornamentom, podobno kot pri št. 51—52, toda brez robnega motiva (inv. št. 53—54).

86.—87. Dva fragmenta belo slikanega stenskega ometa s širokimi rjavozelenimi listi (del večjega rastlinskega ornamenta) (inv. št. 55—56).

88. Trije fragmenti rumeno slikanega stenskega ometa z belim stiliziranim ornamentom, v katerem so vdolane rdeče in modre, biserom podobne

elipsaste jagode. Obrobljene so z belim ornamentom sl. 23 (inv. št. 57). (Na sliki en fragment manjka.)

89. Dva fragmenta rumeno slikanega stenskega ometa z belim ornamentom, v katerem so v presledkih vdolane modre kroglaste jagode, prosto vezane z belim ornamentom, in rdeči rombi, ki so obrobljeni z belim ornamentom. Razdalja med posameznimi jagodami in rombi je 5 cm. Beli ornament obstaja v vseh teh primerih iz stiliziranih listov (inv. št. 58), (sl. 25). Na sliki je viden samo en fragment.

90. Fragment rdeče slikanega stenskega ometa z belim ornamentom, kombiniran z zelenimi jagodami (inv. št. 59).

91.—92. Dva fragmenta rumeno slikanega ometa s stiliziranim rastlinskim ornamentom bele barve in deloma vaze (inv. št. 60—61).

93. Fragment rumeno slikanega stenskega ometa s stiliziranim rastlinskim ornamentom bele barve, z vloženo modro jagodo, ki jo obkroža bel krog in pike (inv. št. 62).

94. Večji fragment rumeno slikanega stenskega ometa z ostankom rdečega roba, ki ga od rumene ploskve loči 4 mm široka bela črta. Stiliziran rastlinski ornament je od rdečega roba oddaljen 11,5 cm. Ornament je širok 5,8 cm in omejen z dvema vzporednima linijama. Tudi v tem ornamentu so v presledkih modre jagode (inv. št. 63).

95. Večji fragment živo slikanega stenskega ometa. Desno polovico izpolnjuje zelen rastlinski ornament na temni podlagi. Leva stran je izdelana v zeleni, modri in sivi barvi. Naslikana je zastora podobna slika, pripeta na belorumen navpični rob (inv. št. 64), sl. 26.

96. Fragment črno slikanega stenskega ometa s sivkastorjavim ornamentom v obliki vaze in rastline (inv. št. 65), sl. 24, desno spodaj.

97.—98. Dva, fragmentu inv. št. 65 sorodna, fragmenta s slikanim stenskim ometom z delno vidnim rdečim robom na kraju. Na robu med rdečo in črno ploskvijo poteka bela črta, ki se danes slabo vidi. Druga, vzporedna črta je 1 cm oddaljena od prve (inv. št. 66—67).

99. Fragment belega stenskega ometa s 4,5 cm širokim modrim robom (inv. št. 68).

100. Manjši fragment slikanega stenskega ometa. Delno vidno rdečo ploskev loči od živega, rjavorumenomodrega ornamenta 4 mm debela bela črta (inv. št. 69).

101. Fragment belo slikanega stenskega ometa z rjavim ornamentom. Vidni sta dve vzporedni črti. Morda predstavljata kako črko (inv. št. 70).

102. Fragment rdečerrjavo slikanega stenskega ometa s 4,5 cm širokim rumenkastorjavim pasom in belosivim stiliziranim rastlinskim (?) ornamentom (inv. št. 70).

103.—104. Dva fragmenta belo slikanega stenskega ometa. Med belima poljema je 4 cm širok zelen pas, ki pa močno odpada, in 4 cm širok rumenorjavobelo kombiniran pas (inv. št. 72—73).

105. Fragment belo slikanega stenskega ometa z rumenorjavobelim pasom. Spodnji rob, ki poteka na ta pas, je na desni strani vijoličast, na levi pa zelen (inv. št. 74).

106. Manjši fragment slikanega ometa. Vidi se vijoličast spodnji rob in rjav pas, ki ga poživilja rumen in bel motiv (inv. št. 75).

107. Kos belo slikanega ometa z modrim horizontalnim robom. Ob strani poteka vertikalni pas rumenorjavobelega ornamenta (inv. št. 76).

108.—109. Dva fragmenta belo slikanega ometa s 4 cm širokim modrim pasom s sivim meanderskim motivom in rozetami (inv. št. 77, 78).

110. Fragment rumenočrno slikanega ometa. Rumeno polovico loči od črne 7 mm široka bela črta (inv. št. 79).

111. Večji fragment slikanega ometa. Desna stran vijoličaste barve z rumenorjavim pasom (primerjaj št. 74 in 75). Leva stran je črna, z ornamentom rumenorjave barve. Med črnim in vijoličastim poljem je 4,9 cm širok rdeč pas, ki je od vijoličastega polja ločen z belo, od črnega pa z belorjavo, 4—5 mm debelo črto (inv. št. 80).

112. Fragment slikanega ometa rumene in črne barve. Med rumenim in črnim poljem je 4,5 cm širok pas, ki ga od rumenega polja loči bela, od črnega pa svetlorjava 4 mm široka črta (inv. št. 81).

113. Fragment črnomodro slikanega stenskega ometa. Med črnim in modrim poljem je 6 mm široka bela črta. Modra barva odpada (inv. št. 82).

114. Fragment modrozeleno slikanega ometa. Med zelenim in modrim poljem poteka 5 mm debela bela črta, vendar ne popolnoma po robu, temveč po črnem polju (inv. št. 83).

115. Iz manjših kosov sestavljen večji kos slikanega stenskega ometa. Na 33 cm široki črni ploskvi je naslikana večja rastlina z močnim stebлом in navzdol poševnimi listi. Trepetlika je slikana z odenki zelene, rjave in bele barve. Črno polje obdaja na vsaki strani rdeče polje, ki je od črnega ločeno s 5—7 mm široko belo črto. Spodnji okvir je rumene barve. Med črnim in rumenim spodnjim poljem je bela črta, ki je pa danes povečini odpadla. Ohranjena dolžina 68 cm, širina do 45 cm (inv. št. 84).

116. Fragment slikanega ometa. Levi zgornji kot je rdeč, desna polovica črna. Spodnjo polovico zavzema 6 cm širok rumen pas, ki prehaja polagoma v temnorjavo barvo. Ta je naškropljena s svetlimi (belimi) in temnimi pikami. Rdeče polje loči od črnega in rdeče in črno polje od spodnjega rumenega pasu 6 mm debela bela črta (inv. št. 85).

117. Fragment slikanega ometa. Zgornji del je rdeč, spodnji temnorjav. Med njima je 5 cm širok rumen pas. Rdečo površino deli od rumene običajna bela črta. Bela črta poteka tudi po rjavem polju pravokotno na rumeni pas (inv. št. 86).

118. Fragment stenskega ometa. Rjavo polje je naškropljeno z belimi pikami. Med zgornjim rumenim pasom in spodnjim rjavim poljem je 2 cm širok temnorjav, naškropljen pas. Pod vrhno plastjo ometa je druga do 5 mm debela plast, poslikana s svetlordečo barvo z ornamentom. Vrhna plast se proti robu rdečega polja počasi tanjša in končno izgine (inv. št. 87).

119. Fragment slikanega stenskega ometa. Spodnja polovica je rjava, naškropljena z belimi pikami, zgornja je rdeča, vmes pa poteka 4,5 cm širok rumen pas, ki ga od rdečega polja loči rdeča črta, od rjavega pa do 1,5 cm širok temnejši pas (inv. št. 88).

120. Fragment belo slikanega ometa z rjavim in zelenim ornamentom, ki je prepleten s svetlorjavimi vijugami (inv. št. 89).

121. Fragment slikanega stenskega ometa, podoben kosu inv. št. 89. Na eni strani so vidni ostanki vijoličastega roba (inv. št. 90).

122. Manjši fragment slikanega ometa. Na levi strani je viden manjši del horizontalnega rumenega in temnorjavega pasu, ki ju 6 mm debela navpična črta loči od vertikalnega modrega pasu (inv. št. 91).

123. Manjši fragment belo slikanega stenskega ometa z delom vaze rjavomodre barve (inv. št. 92).

124. Fragment rdeče slikanega stenskega ometa z 2,3 cm široko borduro, sestavljeno iz bele, rumene in temnordeče barve (inv. št. 93).

Ostanki arhitekture

125. Štirikrat profiliran arhitekturni člen notranje stene. Vidni del stene je modro pobarvan (inv. št. 94).

126. Profiliran arhitekturni člen notranje stene. Vidni del stene je modro pobarvan (inv. št. 95).

127. Profiliran arhitekturni člen notranje stene (inv. št. 96).

128.—130. Trije fragmenti profiliranih arhitekturnih členov stavbne notranje stene. Ohranjeni del stene je zeleno poslikan. Pod zeleno barvo, ki se lušči, je vidna rdeča barva (inv. št. 97—99).

131. Profiliran venčni zidec z jajčasto palico in zobnim rezom (inv. št. 100).

132. Profiliran venčni zidec s stiliziranim rastlinskim motivom (inv. št. 101).

133. Manjši fragment venčnega zidca z ostankom ornamenta v obliki jajčaste palice (inv. št. 102).

Mozaik

134. Večji kos mozaičnega tlaka. Na levi strani so vidne štiri poševne vrste belih kock. Tem sledijo v horizontali tri vrste belih, štiri vrste črnih, štiri vrste belih, štiri vrste črnih kock. Za temi je širok pas poševnih črnih vrst. Odkrit je v levi jami ob zidu mlajše rimske periode (inv. št. 103).

135. Kos črno-belega mozaika. V belem polju, ki ima v vogalih črne trikotnike, je v sredini črn kvadrat s kraki, podaljšanimi v obliki zvezde. Vanj je vdelan bel kvadrat, ki veže razpolovišče stranic črnega kvadrata. Beli kvadrat je sestavljen iz dveh vrst kock. Središče tvorijo štiri črne kocke (sl. 6) (inv. št. 104). Odkrili smo ga v skrajnem jugovzhodnem kotu leve jame.

136. Manjši kos mozaika. Vidnih je nekaj belih, zelenih in rumenih kock. Odkrili smo ga pri vzhodnem robu leve jame (inv. št. 105).

137. Manjši kos mozaika. Trem horizontalnim vrstam belih kock sledita dve vrsti črnih, nato zopet ena vrsta belih. Za temi je kombiniran motiv (črne, bele, svetlo in temnozelenke kocke) (inv. št. 106). Odkrit je ob vzhodnem robu leve jame (sl. 5).

138. Manjši kos mozaika, sestavljen iz črnih kock. Odkrit ob rimskem zidu I. v levem delu jame (inv. št. 107).

139. Manjši kos mozaičnega tlaka z ornamentom iz črnobelih kock (inv. št. 108).

140. Manjši kos mozaičnega tlaka, sestavljen iz črnih in belih kock (inv. št. 109).

141. Manjši kos mozaičnega tlaka, sestavljen iz črnih in belih kock. V belem polju je ena horizontalna in ena poševna vrsta črnih kock (inv. št. 110).

142. Manjši kos mozaičnega tlaka, sestavljenega iz črnih in belih kock (inv. št. 111).

143. Manjši kos mozaika s kombinacijo belih, črnih in rdečih kock. Ta kos smo odkrili v vzhodnem profilu desnega dela jame, tik pod srednjeveškim zidom. Zid je na tem mestu ostanke mozaika močno uničil (inv. št. 112).

144. Kos mozaičnega tlaka iz belih in črnih kock. V belem polju je upodobljen rastlinski motiv iz črnih kock. Viden je del stebela in stranske vejice iz ene vrste črnih kock ter dva gornja dela listov iz dveh vrst kock. Listi so navzven priostreni (inv. št. 113).

145. Kos mozaičnega tlaka z belih in črnih kock. Tudi tu je v belem polju s črnimi kockami predstavljen rastlinski motiv (inv. št. 114).

146. Večji kos mozaičnega tlaka iz belih in črnih kock. Na belem polju je s črnimi kockami upodobljen bršljanov list, ki je srčaste oblike z bodico. Pecelj je zvezan s stebлом, ki se obrne v nasprotno smer. Glavno steblo z listi je sestavljeno iz treh vrst črnih kock. Samostojni listi so upodobljeni samo z dvema vrstama, ki se koničasto zaključita navzven. Še dalje segajoči vejici stebela sta z ene vrste črnih kock. Med glavnim stebлом in stranskimi pasovi je ena vrsta belih kock, tej sledita dve vrsti črnih, tem tri vrste belih, tri črnih, tri belih, dve črnih, tri belih in le delno vidni dve vrsti črnih kock. Na mozaiku je ležal železen žebelj, katerega sledovi se vidijo še danes (inv. št. 115), sl. 9.

147. Manjši kos mozaičnega tlaka iz belih in črnih kock. Na belem polju je videti del rastlinskega ornamenta iz črnih kock (inv. št. 116).

148. Manjši kos večjega kompleksa mozaika (sl. 8), ki pa je zaradi sedanja pretrgan v tri manjše kose. V meanderskem okviru je ornament iz črnih kock v obliki kvadrata s podaljšanimi kraki. Razpolovišča stranic so zvezana v notranjem kvadratu iz belih kock. Zgoraj sta vidni dve horizontalni vrsti črnih kock (inv. št. 117).

149. Drugi kos večjega kompleksa mozaika s črnobelimi kockami. Ornament spominja na meanderski motiv, ki pogosto nastopa (inv. št. 118).

150. Tretji in največji kos tega kompleksa. Tudi pri tem črno-belem ornamentu lahko sklepamo na meanderski motiv. Belim kockam sledita dve vrsti črnih, tema tri vrste belih, nato zopet dve vrsti črnih kock, ki se pravokotno obrnejo na desno, dalje tri vrste belih, dve vrsti črnih in spet dve vrsti belih kock. V skrajnem desnem spodnjem kotu se vidi listu podoben ornament iz črnih kock (inv. št. 119).

151. Večji kos mozaika iz belo-črnih kock. Široki ploskvi diagonalno položenih belih kock sledijo tri vrste horizontalnih belih kock. Ta kos je

skupno s kosom inv. št. 121 ležal v jugozapadnem delu desne jame ob hipokavstnem stebriu (inv. št. 120). sl. 7 a.

152. Večji kos popolnoma belega mozaika. Kocke so položene v diagonalni. Odkrili smo ga v bližini mozaika inv. št. 120 (sl. 7), (inv. št. 121).

153. Manjši kos mozaičnega tlaka z belo-črnih kock. Tudi pri tem kosu gre po vsej verjetnosti za meanderski ornament. Med vrstami belih sta dvakrat po dve vrsti pravokotno zavrtih črnih kock (inv. št. 122).

154. Manjši kos mozaičnega tlaka iz belih in črnih kock (inv. št. 123).

155. Manjši kos mozaičnega tlaka iz belih, črnih, zelenih in rjavih kock. Belim kockam sledita dve vrsti črnih, tem zopet dve vrsti belih kock, belim pa na eni polovici rjave, na drugi polovici pa zelene kocke (inv. št. 125).

156.—157. Dva fragmenta mozaičnega tlaka. Na prvem je vrsta belih, nato vrsta črnih in dve vrsti temnozelenih kock. Kocke so po vrsti, kot sem naštel, zavite v loku. Za vrsto zelenih kock je ohranjena v sredini še ena bela kocka. Na drugem fragmentu je vrsta črnih, svetlozelenih, temnozelenih in belih kock, tudi v loku (inv. št. 125, 126).

Poleg teh ostankov stavbe se nam je ohranilo več kosov plošč hipokavsta in dva popolnoma ohranjena stebra. Stebri so kvadratne oblike (25 × 25 cm). Ohranjene dolžine do 90 cm, debelina plošč 9,5 cm do 10 cm. Kolikšen je bil obseg plošč, je skoraj nemogoče dognati. Lahko pa računamo, da so merile ca 75 cm v dolžino, kar bi ustrezalo razdalji strebrov hipokavsta.

Drobne srednjeveške in rimske najdbe

K srednjeveškim najdbam spadajo ostanki stekla, štirje kozarci, čaša in še nekaj fragmentov; k rimskim pa nekaj železnih žebeljev in novce, ki pa je zelo slabo ohranjen in danes nečitljiv.

158. Kozarec iz modrozelenega stekla s kanelurami. Dno je stožčasto vboklo. Delno fragmentiran. Mere: 6,5 cm, premer zgornjega roba 5,5 cm, dna 3,5 cm (sl. 28, inv. št. 1).

159. Delno fragmentiran kozarec zelenomodre barve z vzporednimi vertikalnimi kanelurami. Dno je stožčasto vboklo. Kozarec se proti ustju rahlo širi. Mere: višina 7 cm, premer zgornjega roba 5,9 cm, premer dna 3,7 cm (inv. št. 2), (sl. 28).

160. Delno fragmentiran kozarec modrozelenne barve. Proti dnu se rahlo zožuje. Na steni ima vzporedne vertikalne kanelure. Dno je stožčasto vboklo. Mere: višina 6 cm, premer zgornjega roba 5,3 cm, dna 3,4 cm (inv. št. 3), (sl. 28).

161. Delno fragmentiran kozarec modrozelenne barve. Stene kozarca, ki se proti dnu rahlo zožuje, so poševno kanelirane, dno je stožčasto vboklo. Mere: višina 6 cm, premer zgornjega roba 5,5 cm, premer dna 3,4 cm (inv. št. 4), (sl. 28).

162. Večja delno ohranjena čaša valjaste oblike iz prozornega stekla. Rob dna tvori noga, sestavljena iz venca plastičnih izboklinic, dno je pa stožčasto vboklo. Tudi na steni posode so štiri vrste plastičnih izboklinic. Zgornji del posode je od vratu do zgornjega roba nekoliko izbočen. Mere: višina 7,5 cm, premer dna 7 cm (inv. št. 5).

163. Delno ohranjen kozarec (čša) iz prozornega stekla. Na nogi in na steni plastične izboklinice, podobno kot pri kozarcu št. 5 (inv. št. 6).

164. Fragment spodnjega dela steklene posode iz prozornega stekla. Dno je stožčasto vboklo, z odebeljeno votlo nogo (inv. št. 7), (sl. 30).

165. Fragmentirano dno posode iz zelenkasto prozornega stekla. Dno je stožčasto vboklo, noga pa koničasto odebeljena (inv. št. 8), (sl. 30).

166.—167. Dva vratova večjih, stekelenicam podobnih posod. Na naj-ožjem mestu je močno plastično rebro. Spodnji del vratu in rame, ki danes ni več ohranjeno, se močno razširi. Posodi sta ornamentirani z gostimi poševnimi kanelurami. Steklo nekoliko irizira (inv. št. 9 in 10), (sl. 29).

Žebliji

168.—175. Osem železnih žbljev; odkrili smo jih v prvi in drugi rimski plasti. Vsi so izredno slabo ohranjeni. So kvadratnega prereza s ploščato glavico. Nasprotni del se koničasto končuje. Mere: najdaljša dolžina 14 cm, debelina 0,7 cm, premer glavnice 2,5 cm (inv. št. 127—134), (sl. 27).

SKLEP

Izkopavanje v Prešernovi ulici 7 nam zaradi omejenega terena (odkopani prostor meri 7 × 8 m) daje le nepopolne rezultate in zaključke. Izkopavanje nam ni razjasnilo obsega vsaj enega odkopanih prostorov, razen zgornjega — srednjeveškega, ki bi bil lahko kuhinja z neke vrste shrambo za nerabne predmete, kot sem že zgoraj omenil. Več podatkov imamo za datiranje naših objektov. Pri vprašanju datacije se moramo nasloniti predvsem na stilne oblike, zlasti na stilne oblike izkopanih predmetov, ker drugih podatkov tu nimamo.

Prvi ostanki naselitve ali starejša rimska gradbena perioda nam je pri izkopavanju nudila veliko množino stenskega ometa. V slikariji, ki nastopa, je zastopan predvsem bogat rastlinski ornament z dvema variantama. V notranjosti sten druge gradbene periode smo našli predvsem bel stenski omet z zelenim rastlinskim ornamentom, poleg tega pa razne rumeno-rjave in modre bordure, ki so tudi na beli podlagi. Že v stenah profila desne jame (desne glede na sliko št. 1; na tlorisu je to leva jama) in tudi na zunanji steni spodnje rimske gradbene periode smo odkrili kose rumeno slikanega ometa. Del ometa smo dobili še prav na steni, tako na notranji kot na zunanji. Na notranji steni je bil omet v vsej ohranjeni višini, do 40 cm, popolnoma bel. Na zunanji steni pa je bil spodnji rob rjav, naškropljen z belimi pikami. Ta spodnji del spada k srednjemu delu stene, ornamentirane z večjimi rdečimi ploskvami, med katerimi so presledki z rastlinskim ornamentom na črni podlagi; prim. sl. 27. Ta način slikanja spada med najkvalitetnejše, kar se jih je ohranilo pri nas, pa tudi izven meja naše domovine. H. Kenner datira podoben primer iz Virunuma v 1. stoletje n. e.² Podoben primer večje rdeče ploskve s črnimi presledki, na katerih so

² H. Kenner: Antike Römische Wandmalerei in Kärnten, Carinthia I., 140, 1950, Heft 1—2, str. 161, sl. 11.

razni rastlinski motivi, poznamo tudi iz Windischa.³ Drack ga datira v tretjo četrtino 1. stol. n. e. V drugo polovico prvega stoletja prištevamo tudi vse kose rumeno slikanega ometa z belim ornamentom in rdečim sosednjim poljem. Tudi za ta primer imamo sorodne najdbe v Windischu.⁴ Na podlagi stilne analize torej lahko datiramo ostanke stenskega slikanega ometa starejše rimske stavbe v drugo polovico prvega stoletja n. e.

Poleg tega načina slikanja nastopa pri tej gradbeni periodi še drug motiv. Pri tem je podlaga bela; na tej so naslikani rastlinski motivi girlandnega venca v zeleni barvi z rumenimi in rdečimi cvetovi ter stilizirani rastlinski motivi v rjavozeleni in modri barvi. Na enem od fragmentov (inv. št. 92) je ohranjen še del vaze. Stilizirano rastlinsko dekoracijo datira Drack v drugo polovico 2. stol.⁵ Morda je naš primer nekoliko kasnejši. To domnevo nam narekuje primerjava z ostalimi fragmenti, ki sodijo brez dvoma še v drugo polovico 1. stol., morda v začetek 2. stol. n. e.

Slikarija mlajše rimske gradbene periode je stilno popolnoma drugačna. Tu imamo predvsem velika rdeča polja s svetlorjavim, ponekod skoraj popolnoma belim tapetnim ornamentom. Pri tem se ornament osredotoči na rozete, ki so modrozelenne barve, dočim je ves ostali ornament izveden v svetlorjavi ali beli barvi. Ta takozvani »tapetni« vzorec datira H. Kenner v drugo polovico 3. stoletja, event. še v 4. stol. n. e.⁶ Podobno (v drugo polovico 3. stol.) ga datira tudi Drack.⁷ H. Kenner pravi, da je to ornament, ki je v krajih s provincionalno kulturo (rimsko namreč!) močno razširjen. Za primer navaja ostanke tega ornamenta iz rimske vile v Goričah pri Mohličah⁸ in iz ene izmed sob kopališčnega predela v Virunumu, ki je znana pod imenom »Mosaiksaal«. Tla so namreč tlakovana z mozaičnimi kockami.⁹

Tudi v našem primeru smo naleteli na ostanke mozaika, kot sem že v tekstu navedel. Na tem mestu bi še enkrat opozoril na razliko v ornamentu. V enem prostoru je robni pas sestavljen iz diagonalno položenih črnih kock, v drugem pa iz belih. Osrednji motiv, ki sledi, je soroden meanderski motiv z vdelenimi kvadrati v obliki zvezd. Osrednji motiv je sestavljen iz rastlinskega ornamenta; na enem mestu je še dobro ohranjen bršljanov list. Večbarvni mozaik, na katerega smo naleteli na vzhodnem robu jame, je precej nejasen, ker smo mogli odkriti le majhne kose. Podoben meanderski motiv z diagonalnim okvirnim robom je odkril tudi Novotny v Virunumu.¹⁰

³ Walter Drack: Die Römische Wandmalerei der Schweiz, Verlag Birkhäuser, Basel, 1950, Taf. VIII.

⁴ n. n. m., Taf. VII.

⁵ n. n. m., Taf. XXXVII.

⁶ H. Kenner, Carinthia, I. 1950, Heft 1—2., str. 167, sl.

⁷ Drack: Römische Wandmalerei der Schweiz, Beilage 5.

⁸ H. Kenner: Carinthia I. 1950, Heft 1—2., str. 168, sl.

⁹ n. n. m., str. 168, sl.

¹⁰ Praschniker-Kenner: Der Bäderbezirk von Virunum, Wien, 1947, str. 50. Abb. 39. »Perspektivni meander« je helenistični ali zgodnjerski motiv. »Palmetenmuster« je ornament, ki se stalno pojavlja. Ozek črnobel trak zaključuje širok pas z belim diagonalnim motivom v enotni beli ali črni barvi, temu sledi bordura z neprekinjenim meandrom, v kvadratna polja so vdeleni kvadrati s štirikrako zvezdo in v konice končujoči se kvadrati.

Starejši gradbeni periodi sorodne ostanke stenske slikarije so v Celju in okolici našli tudi pri urejanju zasilne bolnišnice na Muzejskem trgu v Celju,¹¹ na »Rožnem griču« (Sevcih) pri Celju¹² in v Šmarju pri Jelšah.¹³

Poleg rimskih najdb smo pri tem odkopavanju odkrili bogato zbirko srednjeveške keramike.

Po obliki so vsi lonci, razen enega, jajčasti. Po zgornji tretjini trupa jih ločimo v dve skupini. Lonci prve skupine so jajčasti, z rahlo poudarjeno zgornjo tretjino (jajčasto-ovalni). Lonci druge skupine pa imajo zgornjo tretjino močno poudarjeno; Ložar rabi zanje izraz »ovalno-jajčasti«.¹⁴

Tipološko najstarejši je kroglasti lonec. Ta edini bi bil lahko soroden keramiki, odkriti na dvorišču SAZU v Ljubljani.¹⁵ V našem primeru je kroglasti lonec zastopan samo z enim kosom (sl. 10). Keramiko z dvorišča SAZU datira P. Korošec v XI. stol. Najdbe iz Prešernove ulice ne moremo datirati tako zgodaj; več razlogov govori za to. Kroglast lonec z manj razvitim profilom, kot je v našem primeru, datira Strauss v začetek 12. stol.¹⁶ Pri tem loncu je rob ustja navzven zavihan in poševno odrezan.

V slovenskem materialu imamo sorodne lonce še iz Bevk,¹⁷ Ljubljane¹⁸ in Ptuja.¹⁹ Ložar jih datira v 13. in 14. stoletje. Najmočnejše je zastopan jajčasto-ovalni lonec, ki tipološko sledi kroglastemu loncu. Od tega tipa imamo ohranjenih vsega 11 kosov. Po Ložarju²⁰ se iz tega tipa razvije lonec s poudarjeno zgornjo tretjino trupa — ovalno-jajčasti lonec. Datiranje teh ne bo presegalo okvira od sredre 14. do 1. polovice 16. stoletja.

Okras in znaki na dnu posod ne prinašajo v inventar srednjeveške keramike nobenih novih motivov.

Znak na dnu posode imamo pri naši najdbi samo na eni svetilki, in sicer križ v krogu (št. 27).

Okrasov imamo v našem primeru več vrst. Najobičajnejša je ena ali več horizontalnih kanelur, ki so na ramenu, včasih tudi na robu ustja. Te male kanelure so nastale več ali manj slučajno pri oblikovanju posode.

Širše horizontalne kanelure, ki so gotovo čisto ornamentalnega značaja, imamo na loncih št. 1, 7, 13, 15, 16, 19.

Plastično rebro imamo tudi samo na enem primeru (št. 11). Pod rebrom je močan vdolben žlebič.

¹¹ B. Perc: Rimske najdbe od 1941 do 1951. Arheološki vestnik II/2, 1951, str. 233, sl. 7.

¹² Lorgier: Rimska vila na Rožnem griču (Sevcih) pri Celju. ČZN, 1935, str. 71, sl. 7.

¹³ Fr. Lorgier: Začasno poročilo o odkritju rimske vile v Grobelcah pri Šmarju pri Jelšah. ČZN, 1934, str. 149.

¹⁴ Primerjaj razpravo: R. Ložar: Staroslovansko in srednjeveško lončarstvo v Sloveniji. GMDs, XX, 1939, str. 181—225.

¹⁵ Paola Korošec: Slovanske ostaline na dvorišču SAZU v Ljubljani; Arheološki vestnik II/2, 1951, str. 170 sled., sl. 9—21.

¹⁶ K. Strauss: Studien zur mittelalterlichen Keramik, Leipzig, 1923, str. 10, sl. 9.

¹⁷ Ložar: GMDs, XX, str. 204.

¹⁸ n. n. m., str. 204.

¹⁹ n. n. m., str. 204.

²⁰ n. n. m., str. 214, sled.

Valovnica, ki je tipična za slovansko keramiko starejše dobe, je pri nas zastopana tudi v enem samem primeru (št. 3). Valovnica je napravljena s precej pokončnimi vijugami med dvema horizontalnima linijama.

V enem primeru imamo ornamentiran tudi stranski rob ustja s horizontalnim nizom zarez, napravljenih s »šprikljo«, kot jo lončarji imenujejo danes.

Poleg loncev nam gornjo datacijo narekujejo tudi pečnice. Dve smo odkrili pri tem odkopavanju, ena je v muzeju že od prej, ²¹ nekaj sorodnih fragmentov pa je v muzeju v Gradcu. ²² Omenja jih K. Strauss v svoji razpravi »Kacheln und Ofen der Steiermark«. Enega datira v 15. stoletje, za drugega pa pravi, da je »morda še 15. stol.« ²³ V Slovenjem Gradcu so leta 1938 pri podiranju poslopja Okrajne hranilnice odkrili pečnico z letnico 1557. ²⁴ Ostale pečnice in njih fragmenti, katerih najdišče se navaja kratko »Celje«, so po večini iz celjskega gradu, zato tudi ne morejo biti mlajše od srede 15. stoletja. ²⁵

Sklede, ki smo jih našli v Prešernovi ulici, se ujemajo s skledo, najdeno v Celju na Bontempellijevem vrtu. ²⁶ Ta latvici podobna posoda ima predhodnike že v keramiki predсловanskih dob. ²⁷ Vendar nam v pogledu datacije ne pomaga dosti. Važna je zaradi tega, ker je morda tu ključ za razvozlanje vprašanja poseljenosti od konca rimske okupacije in do visokega srednjega veka, ki je danes še več ali manj nejasno.

Vrček nima v dosedaj odkritem materialu v Sloveniji nobenih analogij. Svetilke, odkrite v Prešernovi ulici, imajo predhodnice že v svetilki iz Stritarjeve ulice v Ljubljani.

Steklo je odkrito med keramiko. Zato ga nujno moramo prišteti med srednjeveški inventar, čeravno nekateri kosi močno spominjajo na rimsko steklo. Morda bomo tudi v tej smeri lahko nekoč iskali elemente, ki so vplivali na razvoj srednjeveškega steklarstva in ostalih obrti pri nas.

²¹ nepublicirano. Po ustnem izročilu tov. M. Perca je ta pečnica iz Gornjega Celja.

²² K. Strauss: Kacheln und Ofen der Steiermark, Graz, 1940, str. 68, Tafel IV.

²³ n. n. m., št. 7., 8., str. 68.

²⁴ Jakob Soklič: Umetnost v Slovenjem Gradcu. Slovenj Gradec ob 700 letnici. Slovenj Gradec, 16. IX. 1951, str. 41.

²⁵ K. Strauss: Kacheln und Ofen der Steiermark, str. 68. Ložar: Staro-slovensko in srednjeveško lončarstvo v Sloveniji, GMDS, XX, 1939, str. 224.

²⁶ GMDS XX, str. 187, str. 206, sl. 11 d.

²⁷ GMDS XX, 1939, str. 220. Tu je navedena tudi ostala literatura.

RESUME

Découvertes romaines et du moyen âge à Celje

Lors du creusement de défense à Celje, rue Prešeren, exécuté par le Musée de la ville de Celje on a trouvé des habitations appartenant au moyen âge et à la période romaine. On n'a pas pu déterrer toutes les constructions parce que le terrain de creusement fut strictement limité.

On a découvert une pièce d'un bâtiment du moyen âge, qui fut probablement utilisée comme cuisine. A la paroi à l'ouest nous avons déterré une cave ronde qui avait été ajoutée au mur moyenâgeux et plus profondément encore à un mur romain, nous y avons déterré des pots du moyen âge, deux carreaux et de la verrerie. Par l'analyse du style on peut dater ces pots des XVe et XVIe siècles, le plus vieux pourrait dater même du XIIIe siècle. On peut dater ainsi le pot en forme de boule. Les carreaux pourraient appartenir au XVe siècle. Strauss date les autres carreaux du moyen âge de Celje du XVe siècle, un fragment lui semble appartenir au XIVe siècle. Le mur du bâtiment est construit de gros cailloux ronds fixés avec du mortier. Une part des fondements s'appuie directement contre le mur romain.

Les restes d'une construction romaine postérieures: partiellement un mur, restes d'un hypocauste, d'un plancher en mosaïques et d'une muraille peinte. Quant à la qualité, le mur est très différent du travail moyenâgeux. Il est construit de cailloux ronds et fixé avec mortier aussi mais l'épaisseur de la paroi est plus uniforme. A cause d'une liaison solide les cailloux n'ont pas tombé comme du mur moyenâgeux.

Les colonnes de l'hypocauste ne sont pas construites de dessous d'argile ronds et polygonaux comme d'habitude mais de grès. La mosaïque est polychrome, mais n'en sont pas conservés que des éclats — l'ornement en blanc et noir excepté — parce que nous n'avons pas pu creuser dans la direction où la mosaïque polychrome commençait.

Quant à la peinture de paroi dans cette couche il n'y a que des surfaces rouges avec bordures vertes et ainsi dit »model de tapisserie«. La mosaïque et cette manière de peinture datent du IIIe et de la première moitié du IVe siècles.

De même les restes de la construction romaine plus ancienne ne sont pas complets, en sont conservées trois parois d'une chambre et un mur parallèle. Ces parois sont bâties partiellement de cailloux ronds et dans la majeure partie, de pierres non fagonnées. Les parois montraient encore le crépi. Dans les débris au dessus du mur une couche épaisse de briques est encore conservée. Nous n'avons pu constater que partiellement les traces d'un plancher en mosaïque. Nous avons découvert une grande quantité de crépi. Il y a deux variantes. La première: un ornement de plantes stylisé sur un fond blanc; la seconde: des surfaces rouges et jaunes des parois avec des guirlandes plus ou moins grandes de couronnes blanches avec des intérieurs bleus et rouges, et entre les surfaces rouges et jaunes il y a des interstices noirs avec des motifs multicolores de plantes. Cette peinture appartient à la fin du Ier siècle.

Deux fragments de céramique à part, nous n'avons pas trouvé ni monnaie ni de menus objets dans les débris.

Sl. 1. Prekopani del zemljišča

Sl. 2. Desna stran odkopanega zemljišča

Sl. 3. Del zidu z ometom starejše periode pod mlajšim zidom

Sl. 4. Srednjeveški zid, pod katerim so rimski objekti

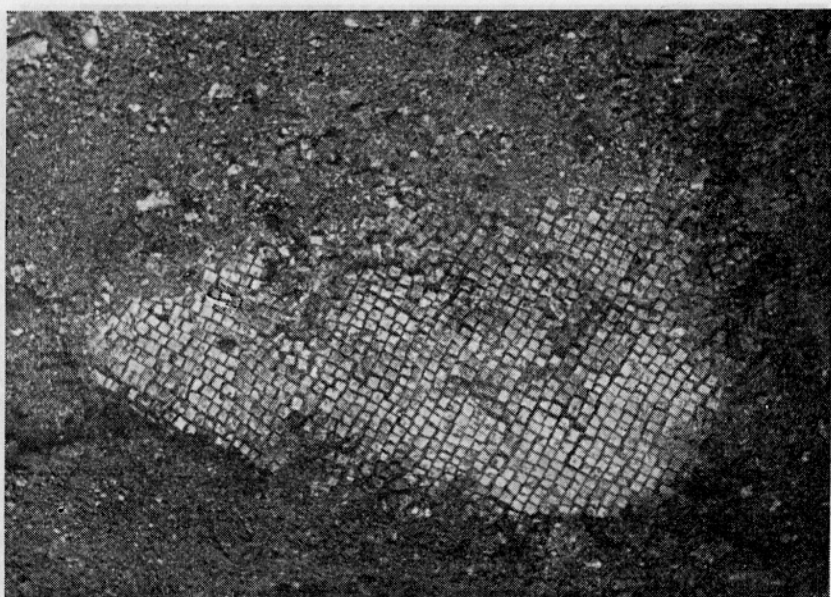
Sl. 4 a. Ostanki stavbe starejše gradbene periode

Sl. 5. Ostanki mozaika

Sl. 6. Ostanke mozaika

Sl. 7. Ostanke mozaika

Sl. 8. Ostanke mozaika

Sl. 9. Ostanke mozaika

Sl. 10

Sl. 11

Sl. 12

Sl. 13

Sl. 14

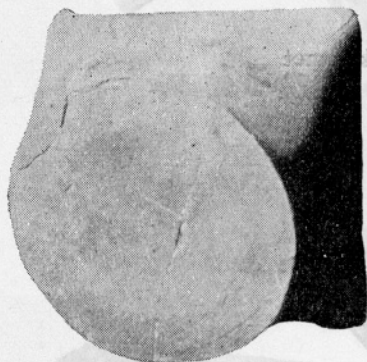
Sl. 15

Sl. 16

Sl. 17

Sl. 18

Sl. 19

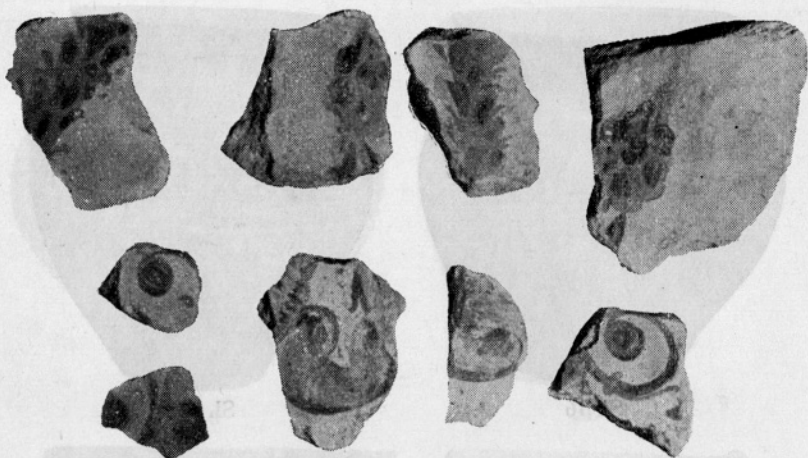
Sl. 20

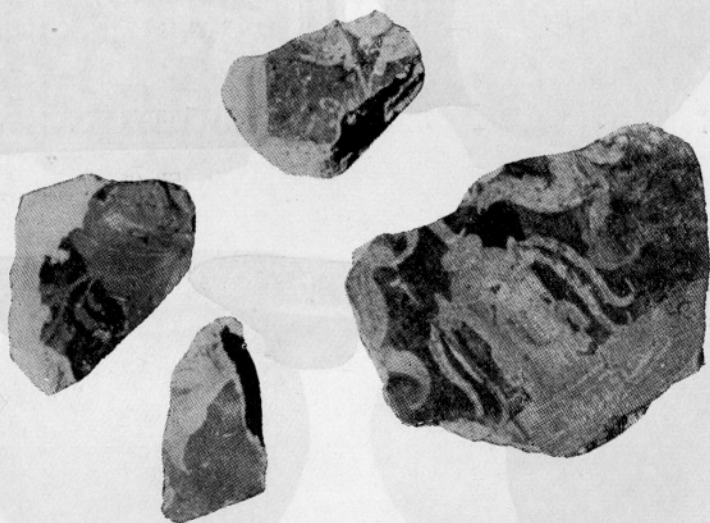
Sl. 21

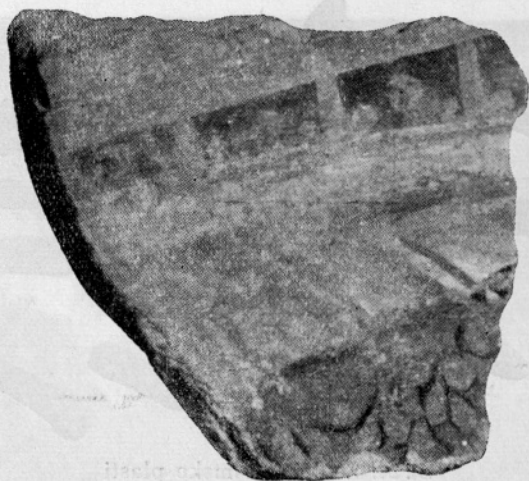
Sl. 22

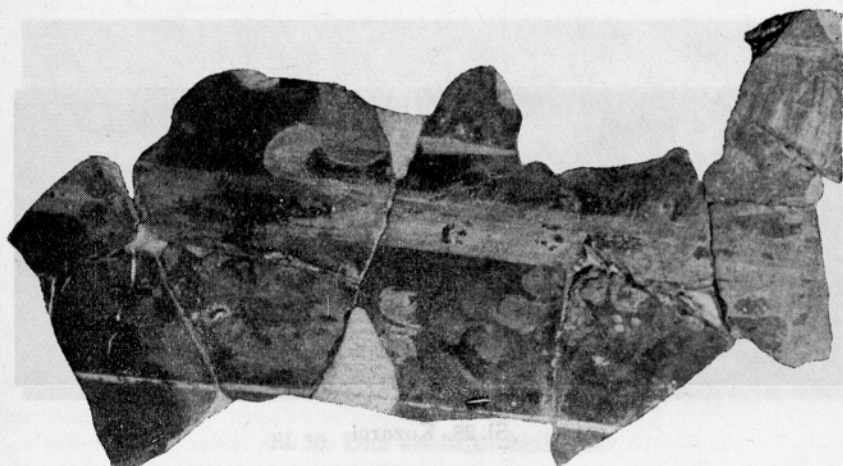
Sl. 23. Stenski omet

Sl. 24. Stenski omet II. gradbene periode

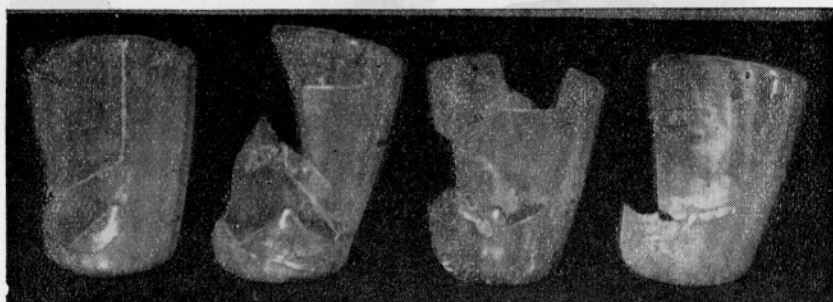
Sl. 25. Stenski omet II. gradbene periode

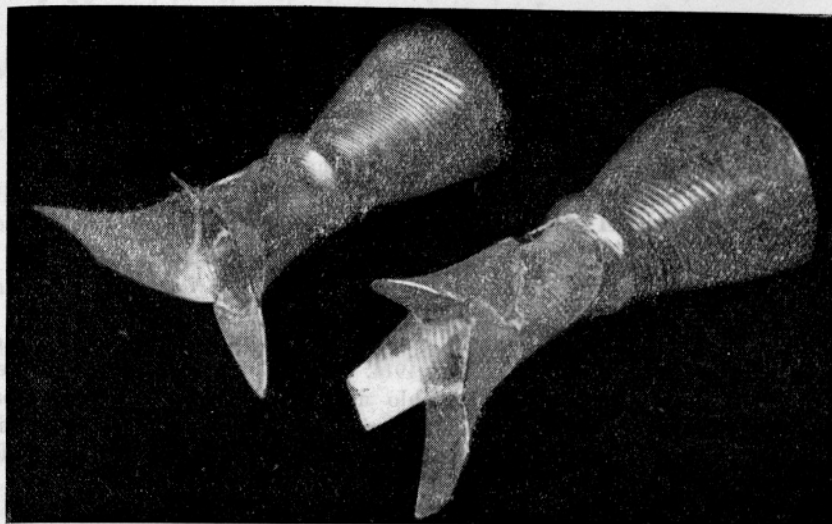
Sl. 26. Stenski omet II. gradbene periode

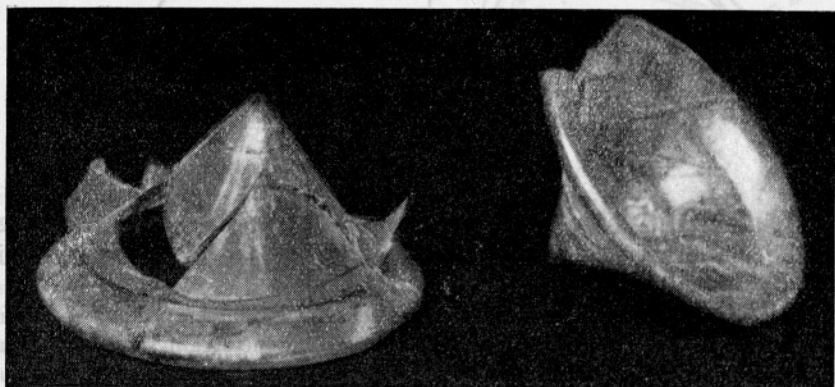
Sl. 27. Žablji iz rimske plasti

Sl. 28. Kozarci

Sl. 29. Vratova srednjeveških čaš

Sl. 30. Dna srednjeveških čaš

RIMSKI GROB, NAJDEN PRI SKARUČNI

F. Grafenauer

Od ceste Šmartno pod Šmarno goro—Vodice—Kranj se odcepi severno od Skaručne (po avstrijski specialki 1914, kota 327) poljska pot za Polje. Svet je od ceste k poti za Polje rahlo nagnjen, jugozahodno od nje pa neopazno valovit. 25—30 cm debeli humusni plasti, v doljnjih delih pomešani z ilovico, sledi debela plast lepe, čiste in temne ilovice neznane debeline

Sl. 1. Situacija vasi »Polje« pri Skaručni

(sl. 1). Pred vasjo Polje je bil na njivi Ingliča iz Skaručne, hišna št. 20 (sl. 2), pri poljskih delih odkrit rimski grob (28 m zahodno od poti za Polje in 7 m od meje Kovarjeve njive).

Grob je bil pokrit z okroglim, 10 cm debelim kamnitim pokrovom, 35 cm v premeru, ki je bil na sredi notranje, rahlo izdolbene strani v premeru 1 cm predrt. Ta pokrov je danes vzidan v temeljih nekdanje Ingličeve hiše. Pod pokrovom je bila velika fragmentirana temnorumenkasta posoda, napolnjena s pepelom. Visoka je 64 cm, največja širina 39 cm. Oblike je jajčasto-ovalne, s stožčastim masivnim podstavkom (verjetno del vinske amfore).

V posodi so bili sledeči predmeti:

1. Rumenkastozelena kroglasta steklena posoda, baje polna pepela (sl. 4). Višina 15 cm, premer ustja 20 cm, premer dna 25 cm. Danes zgubljena.
2. Bela steklenica stožčaste oblike. Višina 20 cm, premer ustja 2 cm in dna 6 cm.

3. 7,5 cm dolga človeška kost, proksimalni fragment tibiae.

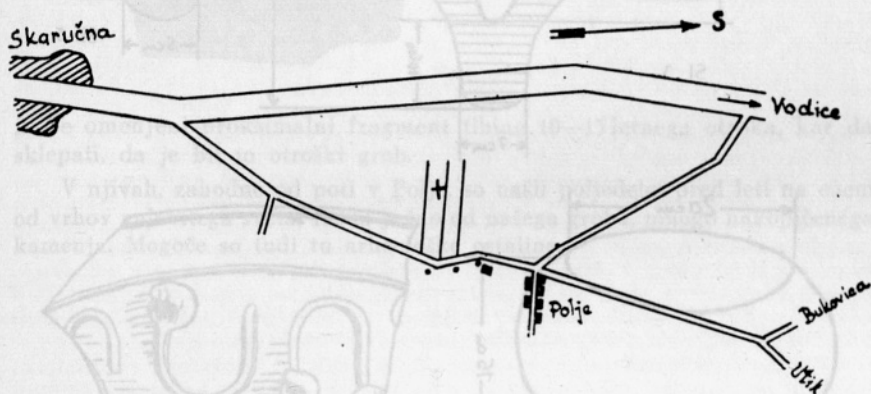
4. Oljenka iz rdečkaste žgane ilovice, okrašena s plastično girlando. Višina 2,5 cm, premer zgornjega dela 8,2 cm.

5. 9,5 cm dolg kos močno zarjavelega železa, del pasne spona pravokotnega preseka z zavitim obročkom na eni strani. Premer 1,5 cm.

6. Fragmenti posodice, imitacija terrae-sigillatae, prevlečene tudi z grafitom, izdelane iz fine gline ter ornamentirane s plastičnim ornamentom v obliki vitic (sl. 6). Velikost $2,4 \times 3,4$ cm in $2 \times 1,4$ cm.

7. Fragment druge podobne posodice (sl. 7); velikost $4,5 \times 5$ cm, ornamentirana z vbodi.

Poškodovano žaro z ostanki njene vsebine hranijo od novembra 1950. leta v zgodovinski zbirki XII. gimnazije v Št. Vidu nad Ljubljano (sl. 3).

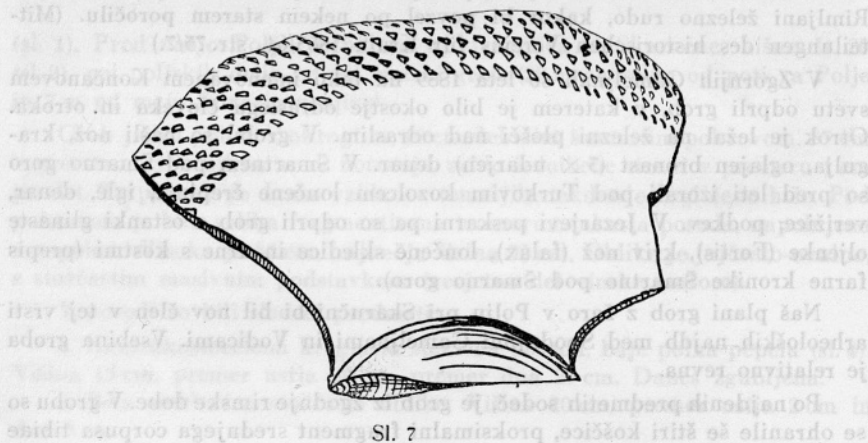
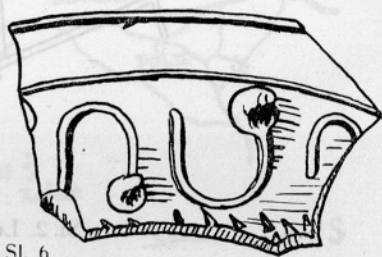
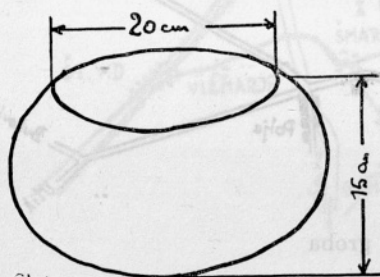
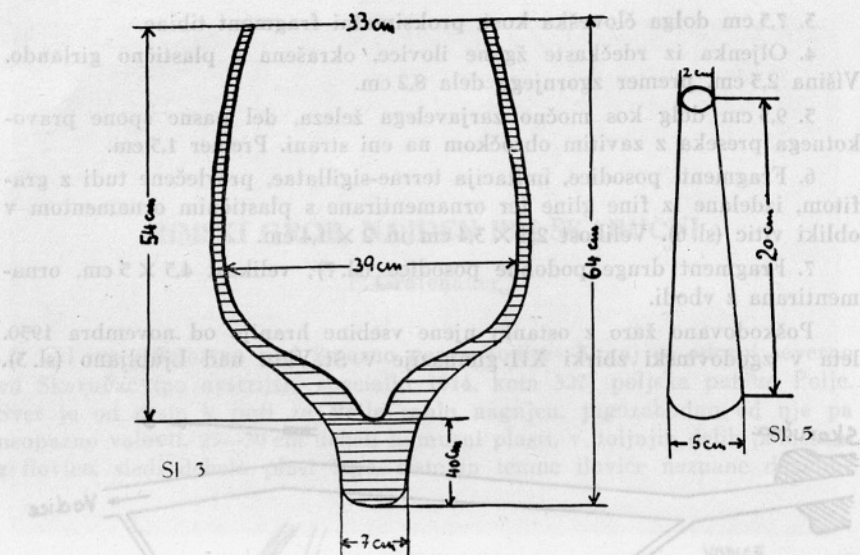
Sl. 2. Lega groba

V bližini naše lokalitete v Spodnjih Gameljnah so kopali in topili Rimljani železno rudo, kakor bi povzel po nekem starem poročilu. (Mitteilungen des historischen Vereins für Krain 1863/64, str. 75/7.)

V Zgornjih Gameljnah so leta 1889 na tako imenovanem Končanovem svetu odprli grob, v katerem je bilo okostje odraslega človeka in otroka. Otrok je ležal na železni plošči nad odraslim. V grobu so našli nož, kragulja, oglajen bronast ($3 \times$ udarjen) denar. V Šmartnem pod Šmarno goro so pred leti izorali pod Turkovim kozolcem lončene črepinje, igle, denar, verižice, podkev. V Jezarjevi peskarni pa so odprli grob z ostanki glinaste oljenke (Fortis), kriv nož (falax), lončene skledice in urne s kostmi (prepis farne kronike Šmartno pod Šmarno goro).

Naš plani grob z žaro v Polju pri Skaručni bi bil nov člen v tej vrsti arheoloških najdb med Spodnjimi Gameljnam in Vodici. Vsebina groba je relativno revna.

Po najdenih predmetih sodeč, je grob iz zgodnje rimske dobe. V grobu so se ohranile še štiri koščice, proksimalni fragment srednjega corpora tibiae

in že omenjeni proksimalni fragment tibiae 10–15 letnega otroka, kar da sklepati, da je bil to otroški grob.

V njivah, zahodno od poti v Polje, so našli poljedelci pred leti na enem od vrhov valovitega sveta, 150 m južno od našega groba, mnogo nakopičenega kamenja. Mogoče so tudi tu arheološke ostaline.

KNJIŽNA IN DRUGA POROČILA

L. F. Zotz, *Altsteinzeitkunde Mitteleuropas*. Stuttgart, 1951. Strani I—VI in 290 z 29 celostranskimi podobami.

Čeprav je od začetka 19. stoletja izšlo že nekaj del, ki so iz različnih, že zastarelih vidikov bolj ali manj obširno zajela tudi vprašanja srednjeevropskega paleolitika, je vendar ogromen material, ki bi omogočil celoten pregled, ostal raztresen po nešteti, včasih tudi malo znanih strokovnih glasilih raznih narodov in je le težko ali sploh nedostopen. Nadalje je že davno jasno, da ima srednjeevropski paleolitik tako svojske značilnosti, da ga ni mogoče enostavno istovetiti z zahodnoevropskim, temveč ga je treba vrednotiti kot samostojno celoto, ki pa v svojih dogajanjih seveda ni brez vsakršne zveze tako z zahodom kakor tudi z vzhodom. Potrebo celotnega kritičnega pregleda je občutil tudi avtor, ki je zbral in pretresel vse dosedanje izsledke in nanje se nanašajočo literaturo ter vse to gradivo obogatil še s svojimi izkušnjami in pogledi, ki si jih je pridobil z dolgoletnimi izkopavanji in opazovanji v skoro vseh predelih Srednje Evrope. Omejil se ni samo na vse v kateremkoli oziru važne paleolitske postaje nemškega ozemlja, temveč je segel na Poljskem precej daleč na vzhod, obširno osvetlil češkoslovaški paleolitik, zajel Avstrijo in vse ozemlje Alp, vključujoč tudi paleolitska najdišča severozahodne Jugoslavije in Švice.

Razumljivo je, da se je avtor pri svojih pogledih in sodbah v marsičem naslonil na svojega nekdanjega učitelja H. Obermaierja, kateremu je tudi knjigo posvetil. Po drugi strani pa je, glede na obilico različnih nazorov pri presoji srednjeevropskih paleolitskih postaj v geološkem in kulturnem pogledu, zavzel popolnoma samostojno stališče, ki ga vsepovsod dosledno uveljavlja. Geokronološko mu je izhodišče W. Soerglova popolna razčlenitev pleistocena. Le maloštevilne postaje datira pred risswürmski interglacial, a tudi ta je razmeroma le redko in večkrat le s pridržkom zaseden. Že zadnjeinterglacialne plasti, da ne govorimo o starejših iz predzadnje riške poledenitve, ima avtor v srednjeevropskih jamah za izjemno redke. Vsekakor je to uganka, ki še čaka razrešitve. Šele s pričetkom würma I, ki mu je priključen wartski stadij, se pojavijo v jamskih plasteh in tudi na planem, tu zlasti v puhlici, mnogovrstne paleolitske kulture. Še večja pestrost kulturnega izživljanja se pokaže v interstadialu würm I/II, katerega avtor še prav posebno podčrtava in mu marsikaj dodeli, kar so doslej pripisovali zadnji medleden dobi. Težja je točna uvrstitev kultur v sledeče würmske faze, ker interstadial würm I/II tako v jamskih plasteh kakor tudi v puhlici kot poilovljeni pas dostikrat ne pride prav do izraza. Pleistocenski favni, in to predvsem silno mešani, mlajšega pleistocena, avtor ne pripisuje tolikšnega pomena kot klimatičnemu in s tem časovnemu indikatorju, kakor je bilo doslej v navadi. Poudarja pa možnost podrobnejše časovne opredelitve jamskih in drugih sedimentov na osnovi petrografske analize po metodi R. Laisa, ki jo je uporabil z velikim uspehom pri svojih raziskovanjih. Tvorba jamskih in tudi izvenjamskih plasti je podvržena splošnim naravnim zakonom, tako da je petrografska sestava sedimentov le izraz menjajočih se klimatičnih faz kvartarja. Ako poleg omenjenih vodilnih

nazorov omenimo še avtorjevo stališče, da paleolitske kulture po svoji vsebini niso tako strogo ločene in si niso sledile odrezano druga za drugo, kot so mislili nekoč, temveč da so večkrat delno istočasne, da so medsebojno vplivale druga na drugo in razpadale zlasti v mlajšem delu starega paleolitika v razne regionalne facies, so nam razumljivi zaključki, do katerih pride avtor v pogledu razporeditve srednjeevropskih paleolitskih kultur in pri njihovem podrobnem obravnavanju.

Staropaleolitsko industrijo odbitkov, clactonien, ki je na zahodu ugotovljena že v predriških periodah, ponekod v zvezi z abbevillienom, najdemo v Srednji Nemčiji, v sledovih tudi na Češkem in v Sleziji, predvsem šele v začetku predzadnje poledenitve, in sicer v zvezi z levalloisienom. Vendar bi utegnili biti clactonienska kultura starejša, kot je sediment, in pripadati še predzadnji medledeni dobi.

Kultura pestnjakov starejšega in mlajšega acheuléna, o kateri so trdili, da ni segla na vzhod preko Rena, je ugotovljena severno od Alp na mnogih najdiščih tja do Slezije. Večkrat naletimo nanjo v kontaktu z levalloisienom večinoma v sedimentih na planem, a tudi v nekaj jamah. Avtor jo ugotavlja celo v Predmostu, v ostrem nasprotju z Absolonom, ki starejšega paleolitika na ozemlju Češkoslovaške sploh ne priznava. Geološko datiranje je zelo težavno; v več primerih gre tudi za površinske najdbe, vendar je podoba, da pripadajo posamezna najdišča dobam predzadnje poledenitve še do vključno začetka würma I.

Levalloisien, kultura prepariranih odbitkov, teče v istem časovnem razdobju vzporedno z acheulénom in se delno prepleta z njim. Pogosto je že v družbi z moustérienom in se celo starejšemu aurignacienu pozna vpliv. Najdišča na planem moremo zasledovati od izvirov Rena na zahodu preko Saške do Moravske Ostrave.

Najdišča micoquiens, ki ga je treba imeti za facies mlajšega acheuléna, so precej številna v poznih zadnjeinterglacialnih in začetku würma I pripadajočih, predvsem južnonemških sedimentih, toda tudi v nekaterih zahodno- in srednjenemških ter poljskih jamah. V Nižji Avstriji bi prišle v poštev tudi spodnje plasti iz Gudenushöhle. Najdišča na planem so redka. Avtor omenja zopet v nasprotju z Absolonom dva micoquienska pestnjaka iz Moravske.

Mnogo bolj je po vsej Srednji Evropi razširjen moustérien, katerega nosilec je neandertalec. Deloma je morda temu vzrok, da so prištevali doslej vse kulturno primitivnejše najdbe tej kulturi. Prezreti pa tudi ne smemo tendence moustériena, da se razcepi v regionalna razvojna središča. O »primitivnem« moustérienu je navadno govor tedaj, kadar je industrija le nepopolna, maloštevilna in netipična. Ponekod so z moustérienom združeni pojavi, ki spominjajo na acheulsko tradicijo, drugod pa nastopa tako imenovani mali moustérien, katerega izvor še ni jasen. V Srednji Evropi bi za enkrat ločili samo starejši moustérien od mlajšega. Razčlenitev je še toliko težja, ker ves čisti moustérien zavzema že poledenitev würm I in se v začetku interstadiala würm I/II začne že mešati z mlajšim paleolitikom. Dejstvo je, da so skoro vse moustérienske postaje, ne samo v Nemčiji in Švici, temveč tudi na Poljskem, kjer je ta kultura precej čista, in na Češkoslovaškem po ogromni večini v podzemskih jamah. Toda avtor domneva, da je tudi v močno razčlenjenih publicah Achenheima v Alzaciji. Po kritičnem pregledu že prej izkopanega silno obsežnega materiala ga avtor dokazuje s tipološkega stališča, podkrepljeno z nekaterimi terenskimi opazovanji, tudi v Predmostu in v Dolnjih Vestonicah. Absolonu očita, da je prezrl ali celo zamolčal moustériensko kulturo, ki leži v publici pod tamkajšnjo glavno kulturno plastjo, vsekakor že pod würmskim, interstadialu I/II pripadajočim poilovljenim pasom. Namesto te pa je skonstruiral iz starejših tipov tako v jamah kakor tudi v publicah bazalno ležeči tako imenovani primitivni kvarcitni praaurignacien.

Naslednje poglavje obravnava »postaje nedoločene kulturne pripadnosti«. Na osnovi tolmačenja ehringsdorfskega profila izraža avtor možnost, da pripada v travertinih Taubacha, Weimarja in Ehringsdorfa odkrita kulturna ostalina kulturam mlajšega acheuléna, levalloisiena, tayaciena, moustériena in starejšega aurignaciena. Tako imenovana weimarska toplo-dobna kultura, ki so jo večkrat primerjali z našo Krapino, bi potemtakem obsegala zadnji interglacial, würm I in tudi še interstadial würm I/II. Nedoločeno kulturno pripadnost pripisuje nadalje alpskemu paleolitiku, ki ga označuje tako imenovana protolitska kostna kultura. Značilnost te, ne samo v švicarskih Alpah, temveč tudi severno in južno od Alp, tudi v Sloveniji in celo v Šleziji, na hribovitem ali gorskem terenu pojavljajoče se kulture predstavljajo številne razbite in delno oglajene kosti jamskega medveda, pičila in le malo tipična kamena industrija, prav posebno pa iz kulturnih ozirov izpostavljeni kostni deli jamskega medveda. Medtem ko priznava avtor švicarskim visokoalpskim postajam pripadnost starejšemu paleolitiku in jih uvršča v risswürmski interglacial, sodi, da bi mogli druge postaje prišteti tudi k različnim drugim kulturam, ki so se izživilje v würmu I, würmskem interstadialu I/II in celo v začetku würma II. Pri nas n. pr. naletimo v Potočki zijalki in delno tudi v Špehovki na vse značilnosti protolitske kostne kulture obenem z izrazitim aurignacienom.

Gotovo najbolj preseneča poglavje o praesolutréenu in solutréenu, ki ga obdela avtor še pred aurignacienom. V paleolitski kronološki sistem je s praesolutréenom uveden nov pojem. Vodilni tip za obe kulturi je listasta konica najrazličnejših oblik. Iz novih bogatih najdb v Nemčiji (Ranis in Mauern) in iz analize številnih profilov ter materiala acheulsko-moustérienskih postaj zlasti v Južni in Srednji Nemčiji, na Poljskem v območju Krakova, na Moravskem in v zahodnem delu Slovaške sledi, da korenini praesolutréen že v starem paleolitiku, da je zrasel deloma iz poznega acheuléna deloma iz moustériena in se razvijal skupno s temi kulturami. Prototip listaste konice je znan tudi iz Krapine. Praesolutréen se pojavi že v začetku würma I, izpolnjuje še ves würmski interstadial I/II in se porazgubi v würmu II. Njegova genetična zveza z zahodnoevropskim solutréenom ni dokazana. Prenekatero dosedanje solutréenske kulturne plasti so dejansko le staropaleolitski praesolutréen, katerega nosilec bi utegnil biti Proto-Homo sapiens. S podrobno obdelavo ga izlušči avtor iz Absolonovega praaurignaciena v puhlicah in jamah na Moravskem in Slovaškem. Mlajšepaleolitski solutréen, ki ga je za Moravsko vedno zagovarjal Skutil, je dokazan v Predmostu in tudi na Slovaškem.

Glede najvažnejše mlajšepaleolitske kulture aurignaciena je avtor mnenja, da v Srednji Evropi ni mogoče slediti novejši zahodnoevropski razčlenitvi, temveč je za sedaj mogoče ločiti le starejšo stopnjo (francoski stopnji 3 in 4) od mlajše. Starejši aurignacien, ki ga je treba uvrstiti v würmski interstadial I/II, je razen v več nemških jamah precej razširjen zlasti v jamah na vzhodnoalpskem ozemlju, seže pa v smeri jug-sever preko Moravske do Krakova. Šilasta kostna konica je kot vodilni kulturni tip pač najbogateje zastopana v Potočki zijalki na Olševi. Pozni aurignacien, v katerem se stopnjuje do viška paleolitska umetnost, je bogat v puhlicah Avstrije in zlasti Moravske ter Slovaške. Zlasti na Moravskem in na Slovaškem se tako v tipih kakor tudi v umetnostnem ustvarjanju uveljavljajo ponekod močni vplivi poznega vzhodnega aurignaciena.

Magdalénien, s katerim se je pričelo paleolitsko raziskovanje v Srednji Evropi, deli avtor v spodnjo stopnjo (francoske stopnje I—III) in zgornjo stopnjo (IV—VI). Kot pozni magdalénien označuje večinoma površinska najdišča, ki vodijo že k mezolitiku. Geološko obsega v glavnem würm III (bühlski sunek) in dalje vse razdobje do allerödskega presledka. Najdišča, ki segajo s posebno stopnjo prav do Hamburga, so predvsem v jamah, toda tudi na planem, in sicer v zgornji puhlici, čemur se je protivil zlasti Bayer, in ob močvirjih.

Iz kratkega vsebinskega orisa je razvidno, da gleda pisatelj na ves razvoj srednjeevropskega paleolitika močno dinamično in v precejšnji meri v popolnoma novi luči, ki je nismo bili vajeni. Razumljivo je, da je moral v podajanju svojih nazorov obračunati z dosedanjimi naziranj in njihovimi avtorji. Kakor je treba priznati, da so njegova izvajanja vseh skoz ložična in direktno ali indirektno utemeljena, ga je po drugi strani temperament zavedel do včasih izredno ostre kritike, ki so je deležni za proučevanje paleolitika zelo zaslužni strokovnjaki, kot n. pr. Absolon, Wieggers, Bohmers, Andree i. dr., ker so doslej zastopali drugačna mnenja. Sploh je knjiga pisana izredno živo, skoro bi rekli sugestivno, in tudi najtežji problemi ne postanejo nikdar dolgočasni. Vsakdo, ki se zanima za srednjeevropski paleolitik, jo bo bral z užitkom do konca. Vse količkej važne postaje so obravnavane, razdeljeno po kulturah, ki so tipološko karakterizirane, posamezne postaje pa so obdelane glede stratigrafije in njihove najvažnejše tipološke vsebine. Tudi najpotrebnejši historični podatki ne manjkajo. Vsa važnejša literatura je navedena. Kot pregled vsega srednjeevropskega paleolitika je knjiga dober učbenik za študente, ki že obvladajo osnovne pojme. Vsekakor pa bi bilo želeli še več slik in v tekstu več podrobnejše tipološke obdelave.

Predalec bi nas vodilo, če bi hoteli poročati tudi o stališču avtorja do nekaterih osnovnih vprašanj paleolitskega raziskovanja, glede zaščite jamskih paleolitskih postaj, metodoloških prijemov in pod. Navedemo naj le še avtorjevo mnenje o vprašanju, ali je označiti nauk o paleolitiku, ki so ga gojili doslej skoro le geologi in iz prirodnoslovnih krogov izhajajoči strokovnjaki, kot geološko ali družbenokulturno vedo. Ne gre niti zgolj za zemeljsko zgodovino niti samo za kulturno zgodovino. Spremembe naravnih biotopov so tesno zvezane z razvojem kulturnega dogajanja. Gre torej za disciplino, v kateri sta zemeljska in človeška zgodovina tesno združeni. Zato so potrebni posebni inštituti, kakor jih imajo na zahodu, ki se bavijo izključno s proučevanjem najzgodnejše človeške zgodovine in njenega naravnega okolja.

S. Brodar

Richard Pittioni: Vom geistigen Menschenbild der Urzeit, Wien 1952, str. 1—134.

V založbi Franza Deuticke na Dunaju je izšla nova knjiga danes vo-dečega predzgodovinarja v Avstriji prof. dr. Pittionija, ki je znan po dolgi vrsti razprav in znanstvenih del. V tem svojem najnovejšem delu je avtor skušal bolj na filozofski bazi podati sliko duševnega in materialnega razvoja ter življenja in dojemanja predzgodovinskega človeka. Pri tem je uporabil celotno gradivo, ne pa samo posamezne izdelke nekaterih obdobj. Poleg tega je še kritično revidiral danes splošno veljavno periodizacijo.

Celotna knjiga obsega tri glavne oddelke: I. Grundsätzliche Vorbemerkungen, II. Der sachliche Inhalt der einzelnen Kategorien in III. Zusammenfassung. Posebno pomembni pa je drugi oddelek, ki ga avtor razčlenjuje na nekoliko poglavij: 1. veda o orodju, 2. oblika gospodarstva, 3. veda o naselbinah, 4. oblika družbe, 5. vsebina predstav, 6. nastanek jezika in 7. likovne predstave in odnos do posmrtnega življenja.

V prvem oddelku avtor podaja oris naloge, ki jo po njem ima predzgodovina kot neprisani del zgodovine. Naslanjati se pa mora le na svoje materialne vire in ne sme biti vplivana po drugih sorodnih vedah pa tudi ne po etnologiji. Ta po svojih metodah ne more raziskovati tistih oddaljenih obdobj človeške kulture, kakor to lahko stori predzgodovina. Poleg tega so pa etnološki rezultati tudi čisto drugačnega značaja kakor sklepi predzgodovinarja. Da bi pa predzgodovina mogla zadostiti svojim nalogam, smatra avtor, da mora biti usmerjena pa enotni metodi. Ta metoda pa ne sme uporabljati objekta za izhodno točko, da bi na tem temelju skušala pojasniti le objekt kot takšen, temveč mora za izhodno točko vzeti kulturno zvezo, v kateri ustrezeni objekt predstavlja le en člen. Na ta način pred-

stavljajo predzgodovinske kulture celoto, v kateri zopet vsak del predstavlja neko pozicijo k celoti. Popolnoma pravilno smatra avtor dalje, da predzgodovinska arheologija ne more zajeti in objasniti vseh problemov. Zanj je ime posameznega človeka nejasno, kakor je nejasna tudi sfera metafizike. Seveda je pa tudi tu možno priti do nekaterih rezultatov.

V zvezi z dosedanjem kronološko delitvijo predzgodovine, ki je plod dela 19. stoletja, postavlja avtor novo delitev. Dosedanja je veljala v glavnem za Evropo (paleolit, neolit, bronasta in železna doba), ne moremo jo pa uporabiti pri drugih kontinentih in tudi v sami Evropi je vezana za različke v posameznih deželah. Nova delitev naj bi obsegala le tri periode: litikum ali doba lovcev, keramikum ali doba poljedelcev brez poznanja metala in metalikum, t. j. doba ljudstva, ki je zraslo iz poljedelske strukture s poznavanjem metala. Seveda tudi te periode niso povsod istočasne. Celotno kulturo pa deli avtor na 8 kategorij, v katerih zajema ne le materialno ostalino in posamezne, iz materiala izvirajoče oblike življenja, kakor so veda o orodju itd., temveč tudi takšne oblike življenja, ki jih z materialnimi ostalinami ni mogoče direktno zajeti, kakor so n. pr. vsebina predstav in pa jezik.

V drugem oddelku prehaja avtor na obravnavo stvarne vsebine posameznih kategorij. Začenja z vedo o orodju, ki mu sledi skozi štiri stopnje litikuma, štiri stopnje keramikuma ter tri stopnje metalikuma (zgodnja, bronasta doba, srednja; starejša železna doba in kasna; mlajša železna doba). Le v splošnih obrisih podaja avtor glavne oblike orodja. Glavno težišče mu pa leži v podajanju gradiva, iz katerega se je orodje izdelovalo, ter podajanju razvoja in tehnike dela. Sklep, ki ga avtor izvaja glede orodja po vsebinskem zaporedju, bi bil, da se je orodje v času litikuma izkoriščevalo (ausnützend), v času keramikuma oblikovalo (formend), v času metalikuma uporabljalo (verwertend).

Obliko gospodarstva skuša avtor ravno tako sistematično podati skozi litikum, keramikum in metalikum na temelju direktnih najdb kakor indirektnih izvorov, ki predstavljajo orodje. Avtor stoji na stališču, da je n. pr. že s samim orodjem paleolitskega človeka podana meja možnosti njegovega dela, ker s takšnim orodjem more vršiti le nekatere posle: rezanje, strganje, vbadanje, dolbenje, udarjanje in pritiskovanje. Iz vsega izvaja, da se je človek litikuma bavil z naravnim gospodarstvom, t. j. z zbiranjem plodov in z lovom. V keramikumu se ekonomika širi. V tem času se širi tudi uporaba surovin, nastajajo nove oblike, udomačevati se začenjajo živali, izkoriščati se začenja poljedelstvo. V metalikumu se začenjajo izkoriščati tudi rude. S tem v zvezi nastaja vrsta novih del, a z novimi predmeti nastajajo vedno nove možnosti izkoriščanja. Poljedelstvo in živinoreja se izkoriščata v polni meri. Rudarstvo, obdelava kovine pa privede do čisto industrijskega delovanja. Kot sklep izvaja avtor, da je bila oblika gospodarstva v litikumu prisvajanje (aneignend), v keramikumu izdelovanje (produzierend), v metalikumu pa izdelovanje že po specialnih področjih (produzierend — spezialisierend).

Pri vedi o naselbinah se avtor zadržuje na štirih osnovnih problemih, katere zasleduje skozi vse dobe. To so lega naselbine, namen naselbine, oblika naselbine in medsebojni odnos posameznih naselbin. Možnosti pa, ki so služile človeku pri izdelavi stanovanj, so bile odvisne od dveh faktorjev: od orodja in od gospodarstva. Zato imamo v litikumu naravne zaklone, v keramikumu pa že stavbarstvo, ker je bilo to pogojeno z novim načinom življenja. Daljnji razvoj kot posledico načina življenja in gospodarstva pa vidimo v metalikumu. Pod iste pogoje spada tudi medsebojni odnos naselbin kakor tudi mesto, kjer so bile zgrajene. Kot sklep izvaja avtor, da se naselbina v litikumu uporablja (verwendend), v keramikumu že ustreza namenu (zweckentsprechend), v metalikumu se pa tudi že ustrezno specializira in oddaljuje (zweckentsprechend — spezialisierend — distanzierend).

Avtor priznava, da družbene oblike ni mogoče ugotavljati na sigurnih materialnih podatkih, kakor je slučaj s prejšnjimi temami. Vendar pa obstajajo tudi tukaj posamezne indicije, ki se na njih temelju lahko napravijo posamezni sklepi. Avtor domneva, da moramo že v litikumu imeti za osnovno edinico družino oziroma skupnost otrok s starši. Kot dokaz mu je prenos znanja iz generacije v generacijo oziroma od osebe na osebo. Da bi vskladil družbeni razvoj z materialnimi ostalinami je razdelil prvega na nekoliko edinic ali pojmov. Tako mu najvišjo edinico predstavlja svet (Welt), potem kultura (Kultur), skupina (Gruppe) in tip (Typus). Vsaka edinica višje stopnje pa mora imeti nekoliko edinic (najmanj dve) nižje stopnje. »Svet« bi mu bil najvišja stopnja oziroma edinica, ki ima svoj izrazit življenjski prostor (n. pr. slovanski svet). »Kultura« je časovno in geografsko bolj omejena od sveta. »Skupina« predstavlja del kulture, je pa še bolj časovno in geografsko omejena od kulture. Pod »tipom« pa avtor razumeva specialne kulturne forme, ki so pa seveda še bolj omejene. Preneseno na obdobja, bi v litikumu imeli največjo družbeno obliko skupino rodov, ki bi naj ustrezala kulturni skupini. V keramikumu bi največja družbena edinica bila pleme, ki bi naj ustrezala kulturi, medtem ko je v metalikumu narod, ki naj ustreza svetu. Avtor kaže v tem odstavku poleg osnovnih momentov družbenega razvoja tudi na delitev dela, v kasnejših časih pa tudi na ločitev proizvajalca od potrošnika. Dalje negira avtor vodilno vlogo žene že v keramikumu, ker so že na začetku tega obdobja s poljedelstvom in udomačitvijo živali nastala dela, ki so jih žene sicer lahko vršile, vendar pa niso več predstavljale vodilne osebnosti. Tudi pri vprašanju izdelave keramike zanika avtor, da je žena imela tisto vlogo, ki se ji danes v splošnem pripisuje; ta vloga se ji je pripisovala na temelju etnoloških izsledkov. Že v tej dobi pa avtor predvideva tudi upravo ali vsaj vodstvo posameznika pri zvezi rodov; ta se pa za sedaj še ne more popolnoma dokazati. — Končni sklep avtorja je, da se je družbena oblika v litikumu ustanovila (grundlegend), v keramikumu oblikovala (gestaltend), v metalikumu pa dograjevala (ausbauend).

V vsebini predstav (Vorstellungsinhalt) predzgodovinskega človeka je avtor zajel razvoj mišljenja, ki je človeku litikuma, keramikuma in metalikuma omogočilo vsa duševna dela, katerih produkt so bili materialna kultura raznih stopenj in razni civilizacijski izsledki. Tako kaže avtor na postopni duševni razvoj ter postopni razvoj predstav od spoznanja, da se dá uporabljati ogenj in enostavnejše objekte ter dalje do vse bolj kompliciranih. Že v litikumu imamo material, ki jasno kaže razvoj duševnega dojemanja in mišljenja in ki je pripeljal do raznih tehnik izdelave in tudi do izdelave raznih objektov, ki so najbolj ustrezali posameznim potrebam.

V okvir takšnega razvoja pa ne spadajo le praktično uporabni predmeti, temveč tudi razne likovne predstave, predvsem plastične, ki kažejo na čisto individualna dela. V keramikumu se je duševna moč in moč predstav že toliko razvila, da se, kakor avtor misli, ta čas lahko že smatra za začetek znanstvenega dojemanja. Močno se to znanstveno dojemanje izkorišča že v metalikumu, medtem ko se istočasno tudi dalje razvija. Končni sklep avtorjev glede razvoja predstav je, da se je v litikumu predstava z izkušnjo dojemala (erfahrend), v keramikumu utemeljevala (begründend), v metalikumu pa logično dograjevala (ausbauend).

Ceprav je dokaj smelo govoriti o nastanku jezika v predzgodovini, ker nimamo nikakršnih jezikovnih spomenikov, misli avtor, da so možni vsaj splošni sklepi. Zato tudi avtor skuša podati nekaj splošen razvoj jezika, ki je vezan z razvojem pojmov in predstav, ki se izražajo z raznimi besedami. Tako smatra avtor, da že v litikumu ustreza vsakemu objektu primeren pojem. Ravno tako so morali obstajati posebni pojmi za ogenj, imena raznih živali in rastlin. Seveda pa o sami obliki jezika na temelju materialnih ostalin ni mogoče nič sklepati. V litikumu, misli avtor, da so se formirala jezikovna debla, medtem ko so se v kasnem litikumu formirali

lahko tudi že posamezni jeziki. V keramikumu se je razvoj jezika nadaljeval in na temelju arheoloških ostalin lahko sklepamo, da je bilo tedaj že veliko število jezikovnih debel, ki so razpadala v posamezne jezike. Ta proces se je v metalikumu nadaljeval, a posamezni jeziki so se dalje razvijali v dialekte. — Končni sklep avtorja glede nastanka jezika je, da je jezik v litikumu nastajal (erwerbend), v keramikumu postajal logično prodirljiv (durchdringend), v metalikumu pa se je logično izgrajeval (logisch formend).

V likovnih predstavah in odnosu do posmrtnega življenja skuša avtor podati sliko razvoja verovanja in kultov v predzgodovini. Pomanjkanje likovnih predstav avtorju ne pomeni še tudi pomanjkanja metafizičnih misli in verovanj. V času starejšega in srednjega litikuma nimamo nikakih materialnih ostalin, da bi na njih temelju mogli takšne posamezne momente tolmačiti. Tozadevne dokaze pa imamo že v času kasnejšega litikuma tako v likovnih predstavah kakor tudi v načinu pokopavanja. Avtor se naslanja na mišljenje, da so paleolitske likovne predstave imele značaj, ki je bil v zvezi s čarovništvom, oziroma da so stale v zvezi tudi s kulturnimi opravili. V keramikumu se dokazno gradivo vse bolj povečava. Toda tudi tam, kjer nimamo ustreznih materialnih ostalin, moramo v tem času že računati na obstoj kultov. Avtor misli tudi, da so v litikumu že bile za vršitev kulta posebne osebe, medtem ko je v keramikumu to opravilo lahko vršila vsaka oseba, že glede na ekonomsko strukturo poljedelca, ki je odvisna od letnega časa. V metalikumu pa naj bi za to bila zopet odrejena posebna oseba. Po mnenju avtorja je v keramikumu obstajal dvojni kult, in sicer kult ženskega in kult moškega božanstva. Avtor se dotika tudi običaja sežiganja mrličev, ki je po njem prišel v navado pri lužički kulturi, a se je kasneje razširil tudi drugod. Vendar pa smatra, da se sama vsebina predstave ni spremenila, ker se mrliču kljub sežiganju dajejo pridevki v grob. Končni sklep avtorja glede likovnih predstav je, da so se v litikumu tvorile (bewirkend), v keramikumu tvorile in simbolizirale (symbolisierend — symbolisierend), v metalikumu pa simbolizirale in abstrahirale (symbolisierend — abstrahierend). Glede odnosa do posmrtnega življenja pa sklepa, da se je ta odnos v litikumu iskal (suchend), v keramikumu logiziral (logisierend), v metalikumu pa logiziral in antropomorfiziral (logisierend — anthropomorphisierend).

V sklepu avtor ponavlja glavne svoje sklepe, do katerih je prišel z raziskavo gradiva v posameznih kategorijah, in podaja ustrezno tabelo.

Delo, ki ga je avtor napisal, predstavlja tako za predzgodovino kakor tudi za vse pomožne vede, ravno tako pa tudi za filozofijo veliko novost. Način podajanja doslej v predzgodovinski literaturi ni bil v navadi. Drugim vedam je pa tak način podajanja zopet onemogočen zaradi slabega poznavanja gradiva in ustrezne problematike. Avtor, ki odlično pozna predzgodovinsko gradivo, je zato tem laže na temelju drobnih del in raziskav podajal neko sintetično sliko, ki se dotika posameznih splošnih momentov, ki morajo zanimati tudi predzgodovinarja. Na drugi strani pa avtor skuša tolmačiti tudi za predzgodovinarja bolj abstraktne momente, ki jih predzgodovinski material lahko le posredno tolmači in ki jih je mogoče zaradi tega tolmačiti le s filozofskega gledišča, čeprav tudi tu služijo za bazo materialne ostaline. Glede na to, da je to prvi podoben poskus takšnega dela, bo verjetno tudi dosti prigovorov z ene ali z druge strani. Seveda tega dela še ne moremo smatrati za dokončno mnenje. Marsikake pojme bo treba še bolj razbistriti, marsikatero sklepe še izpopolniti, nekatere verjetno tudi v osnovi popraviti ali spremeniti. Tudi marsikatero stališče je tu zajeto le z ene točke in ne upošteva drugih vidikov. Vendar pa čeprav upoštevam takšne momente, leži vrednost Pittionijevega dela tudi v nakazovanju nove problematike, katere so se doslej bolj ali manj skoraj vsi izogibali, ali so jo pa nakazovali samo popolnoma fragmentarično.

J. Korošec

Milutin V. Garašanin: Ka problemu Dimini migracije. Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Nova serija, sveska VII, Sarajevo 1952, str. 27—40, francoski povzetek.

V zgodovinski problematiki predzgodovinske dobe jugovzhodne Evrope so načeloma bile postavljene in se še vedno postavljajo nove in nove hipoteze, ki temeljijo na večji ali manjši verjetnosti že glede na to, kako so podkrepjene in znanstveno z materialom dokumentirane. Enega izmed izredno zanimivih in tudi izredno pomembnih problemov predstavlja tako imenovana migracija Dimini, ki naj bi se izvršila v neolitu na področju Balkana. Pri tej migraciji naj bi se preselilo tedanje neolitsko prebivalstvo iz Donavske doline v Tesalijo. Tega problema so se dotaknili mnogi arheologi predzgodovinarji bolj ali manj posrečeno z različnih vidikov, zasledujoč včasih tudi razne cilje. Potrditev tako velike selitve že v neolitski dobi v smeri Donavske dolina—Tesalija, t. j. v času, ko se smatra, da so bili le manjši premiki in manjše selitve, tako v teritorialnem pogledu kakor tudi glede na množino prebivalstva, ki se je takšne migracije udeležilo, je dokaj dvomljivo, posebno še pri poljedelskih ljudstvih. Seveda pa to še ne pomeni, da večjih migracij v resnici ne bi moglo biti, in potrditev takšne migracije bi bila izrednega pomena. S tega gledišča so o tem problemu razpravljali že mnogi znanstveniki, ki so se bavili z vprašanjem neolita in njegovih kultur v Egeji, na grški kopnini, v Tesaliji, v Donavski dolini in delno tudi v srednji Evropi. Od naših znanstvenikov se je pa tega problema lotil v novejšem času tudi avtor zgornje razprave.

Avtor, ki je znan po celi vrsti razprav ravno s področja neolita, je v pričujoči razpravi skušal rešiti problem migracije Dimini zelo izčrpno, kar je doslej storilo le malo avtorjev. Poleg tega je pa postavil tudi nov način reševanja tega zanimivega problema. Dobra stran njegove razprave leži tudi v tem, da ne skuša reševati problema s hipotetičnimi možnostmi, temveč postavlja vse vprašanje na povsem realno osnovo, katero tudi materialno podkrepljuje.

Na začetku razprave podaja avtor sumarno sliko dosedanjih gledišč o vprašanju migracije Dimini, ne spuščajoč se v detajle. Za centre, od koder naj bi se začela migracija Dimini, so se jemale v poštev razne kulturne skupine, kakor Čucuteni in Erösd v Moldaviji in Erdelju, ravno tako pa tudi tiška kulturna skupina na Ogrskem. Znanstveniki so samo migracijo tudi na razne načine tolmačili. Tako nekateri mislijo, da je migracija šla direktno iz teh prostorov proti jugu. Drugi zopet tolmačijo to z istim etničnim elementom, ki se je s severa preselil proti jugu in tu razvil sorodno kulturo. Tretji vidijo celo, da se je del nosilcev novo nastale kulture na jugu, kjer so se združili podonavski in prednjeazijski ornamentalni sistemi, vrnil zopet na sever in tu ustvaril novo kulturno skupino itd. Še danes stoji del znanstvenikov na gledišču, da se je migracija Dimini res tudi izvršila. Le malo število je pa znanstvenikov, ki so sodili in ki sodijo nasprotno in ki ne verjamejo v to migracijo.

Avtor smatra, da so sklepi raznih znanstvenikov, čeprav interesantni, vendar v tem problemu napačni že z metodološkega gledišča. On si namreč zastavlja vprašanje, ali je dovoljeno, da se na temelju posameznih sorodnih pojavov v dveh raznih kulturnih pokrajinah govori o kaki migraciji. Avtor stoji namreč na gledišču, da je takšno pojmovanje povsem napačno. Dokazi, ki jih v nadaljevanju razprave prinaša, so pa za njegovo gledišče povsem točni. Zato avtor postavlja nekoliko strogih zahtev na temelju kulturnega materiala, po katerih bi bilo šele mogoče govoriti o migracijah. Prva zahteva je identičnost materialne kulture dveh različnih kulturnih pokrajin v času celotnega trajanja teh kultur ali pa, da so začetki materialne kulture ene pokrajine identični z neko fazo kulture v drugi pokrajini; šele nato lahko nastane posebna evolucija. Pri tem se mora ugotoviti tudi prioriteta ene pokrajine in na ta način smer migracije.

Druga zahteva, ki jo postavlja avtor, je, da morajo obstajati tudi geografski pogoji za dokazovanje migracije, t. j. da se po najdiščih ugotovi in lahko sledi smer migracije in dotik dveh pokrajin.

Tretja zahteva pa je, da se dve pokrajini morata v materialu ujemati tudi kronološko ali pa, da se ugotovi materialni dotik dveh pokrajin, za kateri se misli, da sta vezani z migracijo. Dalje pa avtor stoji tudi na gledišču, da za ugotovitev migracije ni dovolj, da je izpolnjena samo ena njegova zahteva, temveč morajo biti izpolnjene vse. Če sta izpolnjeni samo druga in tretja zahteva, lahko govorimo le o dotiku in vplivu, ako pa je izpolnjena samo ena od teh zahtev, potem lahko govorimo le o konvergenca.

S temi zahtevami oziroma točkami je avtor skušal usmeriti znanstveno raziskovanje pri vprašanju raznih migracij, raziskovanje, ki je doslej bilo pogosto zgolj slučajno ali pa je zasledovalo le cilje posameznikov. Vsekakor bo potrebno te točke še razširiti, ako želimo priti do točnih rezultatov. Vendar pa tudi te točke zadostujejo vsaj sumarno; na temelju kake včasih komaj navidezne sorodnosti ne moremo delati daljnosežnih sklepov, kakor se je to pogosto dogajalo doslej.

Na temelju svojih točk za ugotavljanje migracij je avtor vzel v analizo tudi migracijo Dimini. Pri tem je pa prišel do sledečih ugotovitev. Ker je Wace dokazal, da ne obstaja zveza med Cucuteni in Dimini, je avtor ugotovil neke sorodnosti med Erösdom in Dimini, na katero so se tudi že doslej opirali zagovorniki migracije Dimini. Vendar je pa med tema dvema kulturama le precejšnja razlika, posebno v kombinaciji ornamentalnih motivov pa tudi v oblikah posod, medtem ko so nekateri drugi slučajni sorodnosti že sami po sebi preveč problematični. Tudi v plastičnih izdelkih ne obstaja nikakršna direktna povezava. Mnogo več sorodnosti bi v tem pogledu bilo celo v vinčanski kulturni skupini, kar pa seveda zopet ni dovolj, da bi mogli sklepati o nekakšni migraciji.

Nekaj več podobnosti imamo med skupino Dimini in pa skupino erdeljske slikane keramike. Vendar so pa to, kakor ugotavlja avtor, le posamezni primeri v materialni kulturi in posamezni momenti v ornamentiki, čeprav obstajajo celo tudi tu razlike.

Najslabša zveza obstaja za sedaj s tiško kulturno skupino. Gallus je na temelju dveh fragmentov keramike, ki so ju našli v Diminiju, sklepal na direktno zvezo med Diminijem in Potisjem. Avtor te razprave prinaša še nekaj drugih momentov, vendar pa zavrača domnevo, da bi se na temelju tako skromnih dokazov mogla dokazati identičnost teh dveh kulturnih skupin oziroma da bi se mogla dokazati zveza s pomočjo migracije.

Vse analize, ki jih je naredil avtor na materialu, so mu glede vprašanja migracije Dimini pokazale, da imamo včasih res sorodnosti pri posameznih pojavih, posebno kar se tiče erdeljske slikane keramike, vendar pa ta sorodnost ni nikjer takšna, da bi nam dovoljevala sklepati na migracijo. Tako seveda prva točka zahtev, ki jih je postavil avtor, odpade že sama po sebi. Vendar pa avtor jemlje v pretres tudi druge točke oziroma išče elemente v podonavskih kulturah, da bi ugotovil vsaj možnost kakšnih drugih rešitev. Tako meni, da bi se, ako bi hoteli dokazati migracijo Dimini, moral nahajati med pokrajino, kjer se razprostira kulturna skupina Dimini in pa tistih pokrajin, od koder se predpostavlja, da je izšla migracija Dimini, niz vmesnih členov, t. j. lokalitet z isto kulturo, ki bi kazale na migracijsko pot. Vendar pa takšnih vmesnih členov, kakor avtor nazorno prikazuje, ni, kar je pa tudi arheologom, ki se bavijo z neolitom jugovzhodne Evrope, dobro znano. Tako sodi avtor, da bi za moravsko-vargarsko dolino, po kateri bi se lahko vršila migracija, prišla v poštev le starčevačka kulturna skupina s svojo slikano keramiko. Pa tudi njo zamuje kot vmesni člen, ker starčevačka kultura poleg nekih splošnih sorodnosti nima res nikakršnih ustreznih elementov, ki bi mogli priti v poštev. V poštev pa ne prihajajo niti kronološki momenti, ker bi se starčevačka kulturna skupina kronološko lahko vezala s Sesklom ali pa s tesalsko fazo B, čeprav

tudi za takšno povezavo manjka ustreznih elementov. Pri drugem vzhodnem potu, čez Bolgarsko, po katerem bi ravno tako lahko eventualno šla migracija, kakor avtor v nadaljevanju prepričljivo dokazuje, prav tako nimamo nikakršnih dokazov. Tu sta sicer Bojan »A« in Gumelnița kulturni skupini, ki pa ne prihajata v poštev. Ravno tako pa ne moremo vzeti v poštev zahodnobolgarske skupine slikane keramike, ki ima zopet v detajlih nekakšne sorodnosti, vendar se pa kot celota zelo razlikuje, pa naj so to ornamenti ali tudi oblike posod. Na ta način tudi druga točka avtorjevih zahtev ni izpolnjena, čeprav sta obe kulturni skupini zahodnobalkanske slikane keramike dokaj sorodni. Toda niti obe skupaj niti vsaka za sebe ne prihajata v poštev kot posredni člen za migracijo.

Glede na avtorjevo tretjo točko, kronologijo, po analizi materiala tudi nimamo dokaza za migracijo. Tako bi n. pr. bilo potrebno dokazati, da je kulturna skupina Dimini mlajša kakor so pa tiste kulturne skupine na severu, s katerimi se ona povezuje. Medtem pa, kakor ugotavlja avtor, je to izključeno. V kulturni skupini Cucuteni-Erösd se nahajajo stične točke s starejšimi vinčanskimi plastmi in bi se zato ta kulturna skupina lahko tudi časovno paralelizirala s starejšo vinčansko fazo. Na temelju najdb zgodnje heladske keramike v Troji I in na temelju postavljenega razmerja zgodnje heladske keramike s Diminijem, katero nekateri stavljajo pred kulturno skupino Dimini, medtem ko drugi mislijo, da je v enem delu paralelna z njo, sklepa avtor, da je nemogoče soditi na zadovoljujočo kronologijo. Ne glede na eno ali drugo datacijo, a v zvezi z datacijo Vinče mora spadati začetek kulturne skupine Dimini časovno pred začetek vinčanske kulturne skupine v Vinči. S tem pa avtor želi dokazati, da se je kulturna skupina Dimini začela pred kulturno skupino Cucuteni-Erösd in da pada njen konec v čas, ko se šele začelja ta kulturna skupina. Zato je seveda iz kronoloških ozirov migracija sever-jug ravno tako izključena. Na podoben način je avtor skušal tudi dokazati, da sta že iz kronoloških momentov slikana erdeljska kulturna skupina in tiška kulturna skupina izključeni za sklepanje o migraciji sever-jug.

Ker niti ena točka avtorjevih zahtev ne govori za eventualno migracijo Dimini, skuša ugotoviti, ali obstajajo vsaj posredne zveze ali pa so vsi sorodni pojavi le slučajni. Avtor je voljan misliti na posredne zveze, ne pa na slučajnosti. Kot posrednik bi tu bila romunska kulturna skupina Boian »A«, ki se teritorialno zelo približuje skupini Dimini, a je znana že ob izlivu Marice, in povezuje posamezne druge kulturne skupine v nekaterih podobnostih s kulturno skupino Dimini. Poleg tega kaže avtor tudi na posamezne momente v ornamentiki. Misli, da bi tukaj ustrezala tudi kronologija, ker je, kakor sodi, Boian »A« časovno pred starejšo vinčansko fazo, ter bi na ta način ustrezala starčevački in kulturni skupini Dimini, a mogla je imeti stik tudi s tiško in kulturno skupino Erösd.

Iz vseh svojih razlaganj sklepa avtor, da migracija Dimini v obliki, kakor so to doslej predstavljali mnogi znanstveniki, nikdar ni obstajala. Dopoluča sicer možnost manjših premikov, vendar pa misli, da večjih ni bilo.

Na koncu svoje razprave se avtor dotika tudi še problema o principu kombiniranja ornamentov, kakršnega imamo v Diminiju in v drugih skupinah, s katerimi povezujejo Dimini. On prihaja do sklepa, da se je takšen sistem, ki ga imamo na Balkanu v raznih kulturah in raznih neolitskih periodah, obdržal zelo dolgo.

Celotna avtorjeva razprava je povsem negativna glede obstoja migracije Dimini. Njegova analiza materialnih elementov sloni na realni podlagi in tudi njegove zahteve, na temelju katerih bi šele lahko govorili o migraciji nosilcev kake kulturne skupine, so, kakor sem že omenil, popolnoma upravičene. Tako moramo po današnjem stanju znanosti in po doslej odkritih materialnih elementih popolnoma izločiti migracijo Dimini kot nekaj, kar je bilo le hipotetično postavljeno in nedokazano in celo napačno dokazovano. Z drugimi besedami: nimamo niti najbolj skromnih elementov,

na temelju katerih bi mogli soditi o takšni selitvi. Proti njej govore tako kronološki momenti pa tudi neidentičnost kultur in pomanjkanje vmesnih členov. Samo posamezne ornamentalne podobnosti so pa veliko premalo za takšno pomembno trditev. Na ta način bi migracija Dimini sedaj bila spravljena z dnevnega reda. Ne moremo pa danes še povsem soditi ali danes ali jutri ne bo dobila nekoliko realnejše osnove. To se bo pa zgodilo le tedaj, ako se bodo spremenile kronološke opredelitve posameznih kulturnih skupin, ki bi prišle v poštev za dokazovanje takšne selitve. Dalje bi se morale najti posamezne identične faze v ustreznih kulturnih skupinah. Pri drugi točki oz. zahtevi, ki jo je postavil avtor, so pa možni tudi posamezni pomisleki. Avtor predpostavlja vmesne člene, oz. lokalitete, ki bi imele identično kulturo, kakor bi jo imelo izhodišče migracije, ravno tako pa nova pokrajina. Postavlja se pa vprašanje, kdaj lahko računamo na takšne vmesne člene in lokalitete? To se lahko zgodi samo tedaj, kadar bi bile takšne lokalitete živele vsaj nekaj časa, tako da bi se moglo nakopičiti vsaj skromno gradivo, ki bi bilo arheološko dosegljivo. Seveda bi se to moglo zgoditi le pri postopni migraciji, ki je trajala dalj časa, t. j. vsaj nekoliko decenijev, ako ne še nekoliko več. V takih primerih imamo seveda lahko čvrste vmesne točke, kjer je prebivalstvo zapustilo oprijemljive materialne spomenike. Toda ako je bila zaradi kakršnihkoli vzrokov migracija nagla, potem bi ti vmesni členi predstavljali le skromno sled, včasih arheološko skoraj neprijemljivo, ker se selilci pač niso nikjer zadržali dalj časa. Čeprav je dokaj dvomljivo, da bi takšne nagle selitve v tem času bile, jih vendar tudi ne moremo in ne smemo povsem izključiti. Pri vprašanju vmesnih členov bi bilo potrebno postaviti tudi še neko drugo vprašanje. Ako je namreč migracija trajala dalj časa, potem je del prebivalstva, ki se je odtrgal od jedra na začetku, še živel v stari tradiciji. Toda sčasoma se začenjajo pojavljati razlike, ki so toliko večje, kolikor dalj časa so taki deli že odcepljeni od jedra. V novi pokrajini, kamor so dospeli, obstajajo seveda še dalje posamezne podobnosti, toda te kulture ne moremo več smatrati za identično. Kljub temu pa tudi vsi takšni momenti ne gredo v prilog migraciji Dimini. Omenil sem jih zato, da pokažem, na kaj je potrebno računati pri vprašanju kake migracije.

V glavnem je bilo danes postavljeno vprašanje migracije Dimini v smeri sever-jug. Le neznaten del znanstvenikov je bil na gledišču, da bi se del nosilcev nove kulture na jugu vrnil zopet proti severu. V tem primeru naj bi se migracija izvršila tudi v nasprotni smeri. Ne mislim se tukaj spuščati v takšne možnosti in nemožnosti, vendar tudi takšnih slučajev ni puščati vnmear. Seveda danes tudi za tako eventualnost nimamo nobenih dokazov, po katerih bi mogli migracijo Dimini usmeriti v to smer. Proti njej govore skoraj vsi elementi, ki jih je avtor navedel za smer sever-jug. Le kronološki momenti bi govorili nekoliko bolj v prid takšne postavke, so pa ravno tako preskromni.

Josip Korošec

Ivan Venedikov: *Bargala v razkopki i proučvanija*. I. (Naroden arheologičeski muzej, Sofija 1948, str. 82–97, sl. 58–68).

Avtorju so za temelj članka bile arheološke najdbe iz časa okupacije v okolici Bargale, ki leži severovzhodno od Štipa. Uvodni del članka je zgodovinski, kjer avtor na temelju virov in toponomastike skuša opredeliti, katere etnične skupine so v teh predelih prebivale. Medtem prihaja na bazi arheoloških najdb in toponomastike do sklepa, da so tu živeli Trakijci.

V drugem delu razprave prehaja avtor na popis objektov, najdenih v tumulih, ki so jih raziskali v okolici Bargale; te tumule po najdenem materialu opredeljuje etnično Trakijcem. Istočasno prihaja do sklepa, da so tu prenehali postavljati tumule kot zunanji znak za grobove pokojnikom istočasno, kakor se je to zgodilo tudi v Trakiji, ko so njeni prebivalci sprejeli krščanstvo, t. j. nekako v IV. stoletju n. e.

V tretjem delu pa prinaša opis predmetov, najdenih slučajno leta 1942 v okolici Bargale (v Radanji, ki leži južno od Bargale). Najdbe same pripadajo t. i. halštatskemu grobišču. Glede na analogije pripisuje avtor najdbe etnično ilirskim plemenom. Datira pa jih na konec VI.—V. stoletja, t. j. pod konec halštatske dobe.

Končni avtorjev sklep glede etničnega naseljevanja teh pokrajin je, da so te kraje vsaj do konca VI. stoletja pred n. e. naseljevali Iliri, ki pa so nato bili potisnjeni drugam, na njihovo mesto so se pa priselili Trakijci. Čeprav arheološkega gradiva za sedaj nimamo, predpostavlja vseeno, da se je to moglo zgoditi že za časa Filipa II. in Aleksandra Velikega oziroma za časa ustvarjanja velike makedonske države.

Razprava je v toliko pomembnejša, ker s področja Makedonije nimamo dosti razprav, ki bi upoštevale arheološke najdbe, kakor na drugi strani nimamo Makedonije skoraj še nič arheološko raziskane, vsaj ne iz časa pred n. e. Na vsak način pa bi bile možne marsikakšne pripombe k avtorjevim tako zgodovinskim kakor arheološkim sklepom.

Josip Korošec

Olga Šafarik: Jedna ostava bronzanog doba iz Beograda (Starinar, Organ Arheološkog instituta Srpske akademije nauka, knjiga II, 1951, str. 99—106 z angleškim povzetkom).

Med izredno zanimive, čeprav slučajne najdbe zadnjih let spada najdba depota bronzastih predmetov iz leta 1947 na Bulevaru Jugoslovske Armije v Beogradu. Zanimivo je vsekakor, da se je pri kopanju kanala, ko so odkrili bronzaste predmete, poleg njih, kakor pripovedujejo delavci, našel tudi človeški skelet. Vendar so bronzaste predmete, 17 zapestnic in eno ogrlico, našli na enem mestu, medtem ko je baje bronzasta sekira ležala na drugem mestu, namreč poleg glave skeleta. Po enem gledišču, kakor nam avtorica sama navaja, bi bilo mogoče celo najdbo pripisati grobnim najdbam, vendar pa poudarja, da so vsi podatki o najdbi zelo pomanjkljivi ter da moramo zato pač prej predpostaviti, da je bil tu depot.

Kakor nam avtorica poroča, je med 19 predmeti 1 plavutasta bronzasta sekira z robovi, ozkim rezilom in širokim čelom, 1 ogrlica iz debele žice s spiralno uvitimi konci in 17 raznih zapestnic, ki jih avtorica deli v štiri razne tipe. Prvi tip predstavljajo zapestnice iz masivnega bronzastega traku, ki je po dolžini upognjen, tako da so nastale poluvotle zapestnice. Ta tip je navadno bogato ornamentiran. Drugi tip predstavljajo zapestnice iz masivne žice polkrožnega ali trikotnega preseka z zoženimi konci. Tretji tip predstavljajo zapestnice iz tanjše bronzaste žice polkrožnega preseka, četrti tip pa zapestnice iz masivnega bronzastega traku. Avtorica stavlja v I. tip 6 zapestnic, v II. 4 zapestnice, v III. 3 in v IV. 4 zapestnice. Ornamentika je posebno bogata na zapestnicah I., II. in IV. tipa, medtem ko je v III. skupini bila le ena zapestnica ornamentirana. Kot motivi se pa uporabljajo linije, mrežasti motiv, trikotniki, motiv smrekove vejice, krogi, vbodi, cikcakaste linije itd. v raznih kombinacijah.

Glede analogij ugotavlja avtorica, da podobni predmeti doslej niso bili posebno pogosti v naših krajih. Pač pa so v večji meri znane analogije iz sosednjih pokrajin. Analogije navaja avtorica tudi v ornamentiki zapestnic in nakazuje na sorodnost teh ornamentov z ornamentami na keramičnih izdelkih. Avtorica ponovno prihaja do sklepa, da imamo dokaj sorodnih analogij v srednji Evropi, ki je v tem času bila pod precejšnjim vplivom z Ogrskega.

Novo odkriti depot avtorica časovno postavlja v najmlajšo fazo bronzaste dobe oz. na začetek prvega milenija pred n. e.

Josip Korošec

Milutin Garašanin: O poreklu S spirale u vinčanskoj grupi (Starinar, Organ Arheološkog instituta Srpske akademije nauka, knjiga II, 1951, str. 267—269, 1 slika, nemški povzetek).

V vinčanski kulturni skupini imamo v posameznih periodah, ki pa ne spadajo med najstarejše, uporabljen kot ornament tudi motiv S in spiralo. Glede na dejstvo, da se ta ornament ne uporablja v najnižjih, t. j. najstarejših plasteh, temveč šele kasneje, je popolnoma upravičeno vprašanje, kdaj ga je začelo prebivalstvo vinčanske kulturne skupine prvič uporabljati. Ravno tako je upravičeno vprašanje, odkod je ta motiv oz. ta ornament došel v to kulturno skupino. Ta vprašanja so tudi dala avtorju povod, da je v tem svojem članku načel eno od mnogih vprašanj in problemov vinčanske kulture. Avtor popolnoma pravilno vidi pri tej vrsti ornamentike dva tipa, in sicer v zvezi s posodami, na katerih so takšni ornament. En tip se po njem nahaja v vinčanski skupini še kar na tujih posodah, ki tako po ornamentiki kakor po obliki in strukturi pripadajo tiški kulturni skupini, drugi tip pa zopet na posodah domače izdelave, ki so tipične za vinčansko kulturno skupino. Tako obsegajo najzgodnejši primeri motive S, kakor avtor pravi, na importiranih posodah tiške kulturne skupine, in sicer na trebuhu in vratu; med njimi je kot prvi primer velika pitos-amfora z globine 7.445 m, ki ima tudi antropomorfen lik. Šele kasneje se je pa začela uporabljati tudi prava spirala. Vendar pa obstaja razlika tudi v uporabi oz. predstavi samega motiva S. Medtem ko so na importiranih posodah motivi S zaključeni in izdelani le linijsko, motiv S na domačih posodah ni izdelan v celoti temveč v izrezih, tako da pravilno sliko ornamenta dobimo šele s suponirano podaljšavo. Na drugi strani so pa ti motivi na domačih posodah izpolnjeni tudi z vbodi; tega na importiranih tiških primerih nikdar ne dobimo.

Na temelju medsebojnega odnosa motiva S in spirale v Vinči sklepa avtor, da se motiv S javlja tu istočasno tako na importiranih kakor na domačih posodah. Pač pa naj bi jih bila domača keramika prevzela iz tiške kulturne skupine, in sicer z importom, ki je došel v Vinčo.

Pri vprašanju importa iz tiške kulturne skupine v Vinčo bi omenil tudi le, da se mi zdi dokaj malo verjetno, da so velike pitos-amfore bile ravno tako importirane. O tem vprašanju bom detajlneje govoril na drugem mestu.

Josip Korošec

Branko Gavella: Osnovi preistorijske arheologije (paleolit-neolit-bronza-halštatt). Beograd 1952, str. 1—94.

V knjigi »Osnovi preistorijske arheologije«, ki je izšla kot skripta, se zdi, da je avtor želel zajeti in podati istočasno tako sintetično snov kakor dati tudi sliko materiala. Čeprav bi bilo možno to nekako združiti, vendar avtorju to ni uspelo. Toda pri eventualni možnosti bi zaradi verjetno omejenega prostora trpela ena smer na račun druge. Kar pa vidimo v »osnovah«, je popolnoma razbitost gradiva; avtor z nepopolne slike ene teme skače na drugo, ki je ravno tako izredno pomanjkljiva. Nastale so tudi ogromne vrzeli, čeprav bi se te dale lahko izpolniti, ako bi se manj pomembni odstavki izpustili. Teh je pa precejšnje število.

Sodeč po naslovu bi tu pričakovali osnovne pojme, pa naj bodo zajeti na ta ali oni način iz predzgodovine celega sveta. Vendar pa temu ni tako. Avtor se zadevno sicer ni nikjer ogradi, vendar pa kljub temu prikazuje le predzgodovino Evrope in še to le v glavnem predzgodovino južne in srednje Evrope in v posameznih oddelkih delno zahodne. Severnoevropske predele pa tudi vzhodne omenja le mimogrede, medtem ko izvenevropske arheologije oziroma predzgodovine sploh ne obravnava. S tem so tudi ta skripta dobila le bolj lokalni značaj, oziroma jih lahko smatramo le za nekakšen poskus, očrtati predzgodovino posameznih delov Evrope. Toda danes se moramo resno vprašati, ali v takšnem splošnem orisu, ki ni

namenjen specialistom, smemo podati le fragmente nekakšne predzgodovine, ki se nanašajo na posamezne dežele. Skoraj bi dvomil v pravilnost takšnega stališča.

Ako pregledamo Gavelina skripta kot celoto glede na uporabljena dela in vire, bomo videli, da je dokaj ponesrečena kompilacija v glavnem starejše ali pa tudi že popolnoma zastarele literature oziroma zastarelih splošnih prikazov o predzgodovini. Opomniti pa moram, da se avtor poslužuje tudi del, ki predzgodovino uporabljajo le kot uvod v klasično arheologijo, t. j. le mimogrede. Nekoliko je čudno, da se uporabljajo takšna dela, medtem ko se druga, ki bi jih bilo potrebno v večji meri izkoristiti, omenjajo le mimogrede pri posameznih vprašanjih.

Posamezni odstavki so tu povsem odveč, medtem ko o mnogih epohah zopet nimamo marsičesa, kar bi nam tolmačilo kako pomembnejše vprašanje človeškega razvoja. Treba je pregledati samo naslove posameznih odstavkov v posameznih kulturnih epohah. Poleg tega so nedoslednosti v podajanju naslovov. Posamezne časovne periode obravnava avtor različno, kar zopet kvarno vpliva na celoto. Zanimivo je tudi, da posamezni razvojni momenti avtorja niso zanimali v vseh periodah. Tako n. pr. v paleolitiku avtor ni posvetil nobenega odstavka načinu stanovanja in raznim postajam, ne glede, ali v njih lahko gledamo le začasna prebivališča ali pa le lovske postaje itd. Isto temo je izpustil tudi pri železni dobi, čeprav je tudi tu to vprašanje za razumevanje celotne dobe izredno pomembno. Zanimiva je tema »pokopavanje«. V posameznih periodah jo obravnava popolnoma samostojno, v neolitski periodi je ta tema skupaj z drugimi skrita pod naslovom »religiozna shvačanja i običaji neolitskog čoveka«, pri železni dobi se pa te teme sploh ne dotika. Tretji slučaj imamo pri obravnavi orodja. Pri paleolitskem obdobju avtor to temo obravnava pod splošno materialno kulturo, pri neolitski dobi pod »orodje«, pri bronasti dobi zopet pod naslovom materialne kulture, pri železni dobi pa sploh ne. Nasprotno temu pa avtor posveča relativno zelo veliko prostora posameznim manj pomembnim poglavjem, katerim poleg tega daje tudi še posebne naslove. Tak slučaj je n. pr. z uporabo rdeče barve v paleolitiku. Isti je z »obleko« v bronasti dobi, ki bi jo mirno lahko vstavil v temo materialne kulture. Posamezni odstavki pa so že po vsebini glede na zgodovinsko periodo, kateri pripadajo, popolnoma odveč. Nimajo s predzgodovino nikakršne zveze ter zato ne spadajo v predzgodovinska skripta. Takšni sta arhaična grška plastika in pa slikarski stil na grških vazah. Tako lahko vidimo, da so vsa skripta že v konceptiji popolnoma ponesrečena. Na drugi strani pa je avtor končal skripta že s halštatsko dobo, ki jo podaja izredno fragmentarično in nepopolno, medtem ko latena niti ne omenja, čeprav tudi to obdobje nesporno spada tudi v predzgodovinska skripta. Na vsak način prej kakor pa grška arhaična plastika in pa slikarski stili grških arhaičnih vaz. Dvomi pa, da morejo splošni vtis, ki ga dobimo, kaj poživiti verzi iz Ilijade, ki jih avtor uporablja na treh mestih in ki naj bi ilustrirali: prvič, da so Grki tudi imeli pojem o starejših, t. j. predzgodovinskih kulturah (str. 9); drugič kot primer oblačila bronaste dobe nam je podan v verzih opis Ahilove obleke (str. 68); tretjič kot primer sežiganja v bronasti dobi nam je podano zopet v verzih upepeljevanje Patrokla pred Trojo. Kakor so sicer ti verzi zanimivi, vendar nam slike bronaste dobe Evrope niti malo ne razjasnjujejo ter so zato tu popolnoma nepotrebni.

To so nekateri splošni momenti. Obstajajo pa tudi načelne napake v posameznih oddelkih.

Preden preide avtor na tolmačenje posameznih predzgodovinskih period, nam v nekaj odstavkih podaja skoraj v obliki uvoda nekaj v glavnem lastnih pogledov ali pa tolmačenj drugih znanstvenikov o arheologiji in njenem odnosu do drugih ved. Tako deli avtor v odstavku »zadatak i podela arheologije — odnos arheologije prema istoriji« celotno arheologijo

na predzgodovinsko in klasično. Glede na zgodovino pa misli, da bi bila točnejša razdelitev na predklasično in klasično arheologijo. V glavnem pa avtor zastopa stališče proti delitvi predzgodovine na časovna in kulturna obdobja. Smatra, da bi bilo bolj točno, ako bi se predzgodovina delila na kulturne stopnje, ki bi zajemale tako časovne kakor regionalne momente. Pri svoji delitvi arheologije je avtor pozabil na zelo pomembno vejo, to je arheologijo selitve narodov in zgodnjega srednjega veka. Dalje bi omenil, da predzgodovina ni bila v celi Evropi zamenjana s klasično arheologijo, temveč samo tam, kjer je slednja tudi doma, to so pa predvsem južnejši predeli in delno srednja in zahodna Evropa. Delitev na stopnje namesto na obdobja je pa že zdavnaj izvršena. Pod nazivom neolitska doba se v evropski zgodovini ne misli na nekakšno časovno ustaljeno dobo, ki naj bi veljala za ves kontinent, temveč se misli na kulturno stopnjo, ki je bila v raznih predelih Evrope različna.

Tudi v odstavku »naučni metod u arheološkim istraživanjima« imamo nekaj nerazumljivih in netočnih ali pa zastarelih formulacij. Tako naj bi bila starost materiala večja, kolikor večja je globina. Popolnoma napačno je tudi stališče, da se izkopava zato, da bi se našel material. To gledišče so mogoče zastopali nekda, ko je bilo v navadi t. i. roparsko izkopavanje. Danes pa predstavljajo izkopavanja najbolj komplicirano znanstveno delo in morajo že sama po sebi prinesiti vse glavne sklepe, medtem ko material, ki se pri izkopavanjih odkrije ali pa tudi ne, služi le v izpopolnitev.

V »Istorijatu preistorijske arheologije« bi avtor mirne duše lahko skrajšal mnenje antičnih pisateljev o arheologiji, ki tu zavzema več prostora kakor pa cela zgodovina od humanizma do današnjih dni poleg popisa glavnih raziskovalcev. Pri zadnjih bi ravno tako lahko cela vrsta odpadla, pač pa bi na njihovo mesto morali priti drugi, ki so veliko pomembnejši, a jih avtor ni omenil.

Pri »pomočnih naukah u arheologiji« bi poleg omenjenih pomožnih ved bilo potrebno omeniti tudi še paleobotaniko, paleozoologijo in etnologijo, posebno pa zgodovino in umetnostno zgodovino, ki jih je avtor izpustil. Netopen je avtorjev sklep, da večja kronološka variiranja v posameznih deželah trajajo toliko časa, dokler se za posamezne pojave ne najdejo analogije, ki ustrezajo pojavom v tistih deželah, ki so prešle že v zgodovinsko dobo. Omenil bi tu le paleolitik, ravno tako pa tudi neolitik, ki niso nikjer v sosednjih deželah vezani za zgodovinsko dobo. Včasih res da lahko govorimo o raznih zgodovinskih, toda zelo oddaljenih deželah, ki pa z našimi niso prišle nikdar v direkten stik, n. pr. Egipt in Mezopotamija ter neolitik v Evropi.

Izza uvodnih tem sledijo teme, ki obravnavajo predzgodovino. V odstavku »paleolit i njegove epohe« bi bilo želeli, da je avtor uporabil novejšo razdelitev, ne pa to, ki je že zdavnaj izven uporabe. Naj je tudi želel podati čim krajšo razdelitev, vendar bi bil lahko uporabil najnovejšo periodizacijo, kakor so clactonien, abbevilien, levalloisien, tayacien itd. Popolnoma odveč je pa nakazovanje na posamezne zgrešene razdelitve. Dalje nima avtor nikakršnega dokaza za trditev, da je Francija bila v paleolitik bolj naseljena kot ostali deli Evrope. Današnje število raziskanih lokalitet daje samo relativno sliko. V odstavku »fosili i rase paleolitskog čoveka« uporablja avtor pri opisu le zadevne evropske najdenine, medtem ko bi za jasno sliko razvoja hominidov moral uporabiti tudi izven-evropske najdbe. V posamezne sklepe se tu ne bom spuščal. Omeniti pa moram, da bi moral že zaradi popolnosti omeniti poleg tuje literature delo Boža Škerlja »Razvoj človeka«, ki je za sedaj edino sistematično takšno delo v Jugoslaviji in kjer je sintetično podan celoten razvoj človeka od primatov dalje; to delo ne zaostaja za podobnimi tujimi deli. V odstavku »eoliti« zagovarja avtor stališče, da predstavljajo eoliti prve artefakte, kar je pa za sedaj še dokaj dvomljivo in doslej nedokazano. Tudi v naslednjih odstavkih, kjer govori avtor o materialni kulturi paleolitika ter o umet-

nosti paleolitskega človeka, je možnih dokaj pripomb, posebno v sklepih, kot so n. pr., da je v paleolitiku bilo več moških kot žensk; da leži povod predstav ženskih figur v nagonu za posestvom žene iz homeopatskih vzrokov itd. Prav tako bi se moglo marsikaj oporeči avtorjevemu sklepanju o vzrokih pokopavanja kakor tudi o samem načinu pokopavanja. Tako n. pr. ni nikjer dokazano, da so v paleolitiku pokopavali vedno le v skrčeni legi. Dalje da je edini vzrok pokopov pod ognjiščem le zato, da bi zverli ali pa ljudje mrliča ne požrli itd. Poleg tega se pa avtor pri celi svoji predstavi paleolitika drži le Breuila, sem in tja pa omenja tudi Menghina in Bumüllerja, kar je pa za to epoho vsekakor premalo.

Podobne opombe kakor pri paleolitiku moremo staviti tudi pri neolitski dobi. Že v »splošnih karakteristikah« tolmači avtor prebivalstvo neolitske Evrope kot poljedelce. Medtem se pa s poljedelstvom v resnici ukvarja samo prebivalstvo posameznih predelov, kjer so za to bili potrebni pogoji. V drugih predelih Evrope si je pa človek na drug način pridobival hrano. Toda tudi tam, kjer imamo nesporne dokaze o poljedelstvu, se prebivalstvo v resnici bavi s naturalnim gospodarstvom ter mu je poljedelstvo le eden od mnogih, čeprav prvi vir za prehrano. Nikakor pa tega ne bi mogli trditi za nosilce bojnih sekir in nekatera druga plemena, dalje tega ne moremo trditi za stepska in plemena severnih gozdov. Popolnoma napačen je tudi avtorjev sklep, da je človek v neolitiku uporabljal že leseni plug, t. j. da je poznal že pluzno poljedelstvo in da je za oranje uporabljal vola, redkeje pa konja. Že v četrtem stavku, ki sledi dalje, pa pravi, da je konja človek začel uporabljati šele v bronasti dobi. Tudi vprašanje žene v neolitskem času, ki ga seveda avtor generalizira, je zelo različno; na jugu se položaj žene, njenega opravila itd. razlikuje od žene iste kulturne stopnje in istega časa na severu. Položaj žene je bil različen celo pri posameznih plemenih raznih pokrajin.

V odstavku »naselja i stanovi« bi bilo zelo koristno, ako bi nam bil avtor podal vsaj razvoj hiše in razvoj naselbine od prvih začetkov dalje, medtem ko je podal le nekaj nevezanih splošnih orisov. Zanimivo bi bilo dalje vedeti, katera mesta so to v Podonavju, kjer so bile najdene jame z velikimi posodami, ki spominjajo na velike pitose v egejskih palačah? V odstavku »tehnika obrade i vrste neolitskih orudja« nimamo nikakega sintetičnega in popolnega pregleda, pač pa več napačnih postavk in sklepov. Podoben primer imamo tudi v vseh odstavkih, v katerih govori avtor o keramiki. Ne glede na izvor keramike, ki ga je avtor podal le po Menghinu in Schuchhardt, ocenjuje keramiko kot »posudje od pečene ili na suncu sušene ilovače«. Od nikoder mi ni znana takšna keramika, ki bi bila posušena le na soncu. Tudi pri ornamentalnih tehnikah daje avtor popolnoma napačen pregled. Med osmimi tehnikami, ki jih navaja, izpušča celo vrsto tehnik, ki bi jih bil moral omeniti, poleg tega pa meša tehniko ornamentike z motivi. Glede razdelitve keramike bi omenil tu le, da je takšna razdelitev, ki nam jo podaja avtor, že zdavnaj zastarela ter imamo že druge izpopolnjene in boljše. Kar se pa tiče problema kulture zvončaste čaše, ki ji je avtor posvetil izredno veliko prostora, je stališče, ki ga nakazuje, že zastarelo. Dokazov pa ni, da naj bi se zvončasta čaša v donavski dolini uporabljala šele nekje v bronasti ali celo kasnejših periodah. Pri »saobračajni putevi i razmena dobara« bi postavil samo nekaj vprašanj. Tako n. pr.: kje imamo v južni Evropi v neolitskem času jantar kot trgovski artikel? Kaj imajo v neolitski dobi opraviti klasični pisatelji s poročilom o statuetah iz jantara pri Etrurcih? Kje je v neolitiku keramika služila kot trgovski artikel? itd. Popolnoma nezadosten je tudi prikaz kulturnih oblasti v Evropi. Tako je n. pr. nordijska kulturna pokrajina dobila le 16 nepopolnih vrstic. Nekoliko bolj obravnava avtor le podonavsko kulturno pokrajino, čeprav tu ne podaja nikakršnih elementov ter se le spušča v polemiko o nepravilnosti nordijske šole ter potrjuje hipoteze, ki jih je postavil Vasić. Zelo malo nam avtor daje tudi v odstavkih, kjer obravnava duhovno kulturo.

Največ se ukvarja s problemom spirale ter podaja o njej razna mnenja, medtem ko o bogati neolitiki plastiki ne pove tako rekoč nič. V odstavku »društveni život« meni avtor, da so posamezne naselbine imele lahko podobno manjših mest, posebno tam, kjer so se bavili z raznimi obrtni, ali pa tam, kjer so naselbine ležale na pomembnih trgovskih komunikacijah. Medtem pa to v mnogih pogledih nasprotuje vsaj za sedaj družbeno razvojnimi teorijami, tako n. pr.: Kdaj se je začela obrt? Kje so ležale te neolitske trgovske komunikacije v Evropi? Kaj pomeni mesto in kdaj se lahko začenja? Kakšne funkcije je imelo mesto? itd.

Preobširno bi bilo, da bi se tudi dalje zaustavljali na posameznih detajlih bronaste in železne dobe. Avtor se tu ne meni dosti za splošno kronologijo, temveč pogosto dela sklepe po lastnem preudarku. Literatura, ki jo avtor uporablja, je v glavnem že zastarela. To je tudi posledica, da se nepravilno in nepopolno podaja razvoj fibule, delitev keramike itd. V splošnem pa avtor ne podaja pravilne slike kulturnega in družbenega razvoja niti za bronasto niti za železno dobo. V zadnji se pa sploh drži le Grčije in Italije, medtem ko vse ostalo pušča v nemar.

Kot celota se Gavelina skripta zelo slaba. Pogosto podaja netočne podatke in nedokazane hipoteze. Tako so skripta popolnoma izgubila namen, ki so ga zasledovala. Sluša telju pa podajajo poleg tega tudi še zastarelo in pomanjkljivo sliko ne samo kulturnega, temveč tudi družbenega in ekonomskega razvoja prebivalstva predzgodovinske Evrope. Naj je to tudi prvi tak poskus pri nas, vendar bi se glavne napake lahko opustile, saj imamo dovolj ustreznih vzorov pri drugih narodih, ki imajo močnejšo arheološko tradicijo.

Josip Korošec

Branko B. Gavela, *Keltski oppidum Židovar, prilog kulturnoj istoriji naše zemlje protoistoriskog doba.* (Doktorska disertacija Univerziteta u Beogradu.) Beograd 1952, str. 1—70, sl. 1—44, 2 skici, 1 situacijska skica ter 4 načrti in profili.

Celo razpravo lahko razdelimo v dva dela, ki se med seboj prepletata. Eno so podatki in sklepi, ki jih avtor izvaja iz materiala in same lokalitete Židovar, drugo so pa antični pisani viri, citati teh virov in pa opozorila na razne momente grške kulture. Kjer koli avtorju zmanjka arheološko gradivo, seže hitro po raznih virih; kjer ne more raztolmačiti kakšnega momenta, seže po grški kulturi. Ne mislim, da bi bili antični viri nepotrebni, vendar nam ti služijo kot splošna slika stališča antičnega sveta, v našem primeru v vprašanju Kelto. Nikakor pa ne gre, da sedaj z njihovo pomočjo tolmačimo nerazjasnjene momente v materialni kulturi, ki so antičnemu ljudstvu samemu bili neznani.

V enem od prvih odstavkov »Istorijatu naučnih istraživanja« avtor dosedanje slabe podatke »madžarskih arheologov«, ki so lokaliteto Židovar datirali v bronasto dobo, smatra za nepopolne, netočne in v veliki meri samovoljne. Da so bili podatki o tej lokaliteti nepopolni, ni dvoma, saj je šele avtor vršil tukaj »sistematična« raziskovanja. Da je pa lokaliteta imela tudi kulturo bronaste dobe in še celo starejšo, tudi avtor sam ne zanika. Kot eno od redkih razprav, ki se nanašajo na mlajši laten naše zemlje, in celo kot edino latensko lokaliteto avtor smatra Gradac pri Leskovcu, ki ga je raziskoval in objavil Vasić. Tu je bil po avtorjevih besedah najden tudi starejši material »trakijske proveniencie«. Medtem je pa latenskih lokalitet veliko število in v naši državi so, ali se vsaj domneva, da so tudi keltska svetišča. Trakijsko provenienco gradiiva na Gradcu pri Leskovcu je avtor povzel po Vasiću, ni pa tega gradiiva kontroliral. Tu pa dobimo vinčansko kulturno skupino poleg latenskih objektov. Da je tu doma trakijska domorodna kultura, bi moral avtor najprej dokazati. Avtor ta odstavek zaključuje, češ da je Židovar prvo znano keltsko mesto v naši zemlji. Material Židovara pa je dal možnost, da se raziščejo vprašanja, ki

stoje v zvezi z bivanjem Keltov v naših krajih, tako da sedaj nimamo o tem le pisanih antičnih virov, temveč tudi arheološke dokumente. Prvo vprašanje, ki bi ga bilo treba glede na avtorjeve sklepe postaviti, je, ali je Židovar »keltska« ali »latenska« naselbina. Za arheologijo to ne predstavlja eno in isto. Drugo vprašanje bi bilo, kaj predstavlja Židovar, ako je keltski: naselbino ali oppidum? Tudi tu obstaja velika razlika. Avtor je sicer kasneje skušal z antičnimi viri in analogijami v Franciji izvajati neke sklepe, ki pa niso dokumentirani. Tretje vprašanje pa je, kaj predstavlja Židovar, ako je le latenski in ne keltski?

V drugem odstavku »topografija Židovara« sklepa avtor, ker leži Židovar na kopastem griču in so ga še v novejšem času uporabljali za neke vrste refugium pred poplavi, kamor so priganjali pastirji svojo čredo, da je imel »sličnu funkciju refugiuma i kao utvrđjeno naselje preistorijskog doba, kao što je to slučaj i sa ostalim naseljima njegovog tipa«. Ako pa je Židovar le refugium, potem ne more biti stalna naselbina in morajo druge naselbine biti neke v ravnici. Kasneje sicer avtor omenja, da so takšne naselbine odkrili v ravnici, vendar pa s tem še ni dokazano, da je Židovar res le refugium. Naselbine v okolici, ako res obstajajo, niso raziskane in ne vemo, kateri dobi pripadajo. Značaj samih najdb na Židovaru nikakor ne ustreza le refugiumu, vsaj ne v vseh periodah, v katerih je Židovar bil naseljen. Popolnoma nerazumljiva je avtorjeva sodba, da so vse naselbine tipa Židovara mogle biti vedno le refugium. Ko so dospeli Kelti v tamkajšnje kraje, je, pravi avtor, bila židovarska domorodna, t. j. starejša naselbina uničena ali pa zapuščena. To bi moglo biti točno, ako bi obstajala stratigrafska kontinuiteta. Vendar te ni. Ne vem, kako si avtor tolmači sterilne plasti, ki leže med kulturnimi plastmi in katerih debelina je, kakor sam pravi, od 0,60 do 0,80 m (str. 10). Z drugimi besedami, čas med eno kulturno plastjo in drugo ali med eno naselitvijo in drugo je trajal tako dolgo, da se je stvorila sterilna plast, ki je bila močna od 0,60 do 0,80 m. V takšnih primerih pa seveda ne moremo govoriti o nikakšni kontinuiteti. Na koncu tega odstavka prinaša avtor sklep, da je geografska in ekonomska lega Židovara, posebno pa možnost eksploatacije rud ter razvoj metalurgije železa, na kateri počiva celotna latenska civilizacija, bila vzrok dolgega življenja naselbine, velikega števila prebivalstva in pa bogastva v materialni kulturi. Ne bom osporaval ugodne geografske in recimo ekonomske lege Židovara, toda nikjer ne vidim posebne možnosti za eksploatacijo rud in za razvoj metalurgije železa. Najbližje rude so šele na Karpatskem pogorju, ki pa za tisti čas ni bilo ravno preveč blizu.

V odstavku »rovovi i kulturni slojevi« nas avtor seznanja z nekaterimi podatki, glede katerih pa kasneje prihaja v kontradikcijo. Predvsem se tu sklicuje na načrte, skice in profile, ki da so kot dokumentarno gradivo v razpravi. In res imamo tu nekaj ilustracij, ki predstavljajo večje število slik, sicer težko uporabljivih, in pa nekaj popolnoma nerazumljivih »načrtov in profilov«, za kar jih avtor označuje. Ti so na str. 59—63. Vendar teh ne moremo označiti niti za skice profilov ali načrtov, ker nimajo niti najosnovnejših oznak, po katerih bi karkoli že predstavljali. Ako o izkopavanju ne obstajajo drugi precizno izdelani dokumenti, potem je raziskovanje v Židovaru z znanstvenega stališča bolj ali manj zgrešeno. Po avtorju se najmlajša kulturna plast začenja okoli 1,70 do 1,60 m globoko. Plast je debela 0,20 do 0,30 m. Druga plast se začenja v globini 1,90 m, a je okoli 0,20 m debela. Tretja, najstarejša plast pa se začenja 3,02 m globoko, a je okoli 0,30 m debela. Material, najden v prvi plasti, označuje avtor za latenski, v drugi plasti za raznovrsten material, ki obsega razne kosti, ogleenino in nekaj fragmentov latenske keramike, delane na vitlu. V tretji plasti pa naj bi bila panonska keramika. Vendar pa avtor niti glede plasti niti glede kulturnih materialnih ostalin ne prinaša nikakršnega dokumentarnega gradiva. Kasneje ne označuje več plasti, temveč le absolutno globino posameznih objektov, ki je pa zelo pogosto problematična in tudi neuporabljiva

za medsebojni odnos fragmentov v raznih plasteh. Uporaba te globine je pa včasih celo popolnoma napačna, ker se ne krije z ustreznimi plastmi. Po avtorjevem podajanju plasti ni videti stratigrafsko nikakršne cezure med prvo in drugo plastjo. Medtem ko se prva plast debeline 0,20 do 0,30 m začneja v globini 1,60 do 1,70 m, se začneja druga že pri 1,90 m. Med drugo in tretjo plastjo pa obstaja po avtorjevem podajanju celo sterilna plast, debela skoraj 1 m. Kako je potem zopet razumeti avtorjevo klasifikacijo, da obstaja med vsemi tremi kulturnimi plastmi »medjusobna udaljenost 0,60 do 0,80 m«? Profilov pa nimamo, da bi iz njih to bilo razvidno. Nekje je tu načelna napaka, ali pri prvi klasifikaciji, ali pri drugi, ali pa pri obeh. V nadaljevanju pa avtor zopet trdi (str. 11), da nad vsako kulturno plastjo leži močnejša peskovita plast, ki je pokrita s tanjšo ali pa debelejšo plastjo puhlice. Predvsem bi tukaj vprašal avtorja, kako si tolmači nastanek puhlice v holocenu, ki baje tu pokriva vsako holocensko kulturno plast, medtem ko se geološki citati nanašajo na pleistocen. Toda ta moment ni toliko pomemben kakor trditev, da obstaja sterilna plast tudi med prvo in drugo plastjo, ki jo avtor poprej negira, prav tako pa pogosto tudi kasneje. V tem odstavku je omenil le še eno zanimivo avtorjevo trditev, ki pa nima nikakršne materialne ali dokumentacijske baze. Avtor namreč trdi, da je Židovar v času »keltskega oppiduma« imel naselbino »zbiženog tipa« in da množina latenskega materiala in značaj celotne kulture kaže, da je tu živelo keltsko prebivalstvo. Šest sond, ki jih je avtor naredil, katerih velikosti pa ne vemo, nam vsekakor že glede na to, kako so razporejene, ne more dati ustrezne slike, kakšna je bila naselbina, posebno še, ko nam ne daje nikakršnega dokumentarnega gradiva.

V naslednjem odstavku o »vrsti kulturnog materiala« omenja avtor, da je keramika izdelana v dveh osnovnih keramičnih tehnikah, Kolikor pa je močnejše presoditi, je število tehnik veliko večje kakor le dve. Zanimiva je dalje tudi avtorjeva konstatacija, da so Kelti tako v svoji domovini kakor na Židovaru izdelovali enake hiše. Dalje naj bi bil keltski značaj arhitektonskih objektov na Židovaru ugotovljen po analogijah na drugih keltskih naselbinah in pa po podatkih antičnih virov (str. 11). Na drugem mestu avtor zopet prinaša sklep, da ima »splošna arhitektonska karaktéristika hiš in naselbine v tem času in v tem kraju tradicije neolitske kulturne stopnje, kakor je slučaj tudi s keltskimi naselbinami v Galiji« (str. 13). Po sondah, ki jih je napravil, je avtor mogel tu ugotoviti štirioglate hiše, medtem ko okroglih galskih kolib, kakor sam priznava in »o katerih govori Vitruvij«, ni mogel ugotoviti. Nobenega dokaza nimamo, da bi bile te hiše identične z onimi, ki so jih našli v Galiji. Hiše so lahko bile oziroma so bile štirioglate z ravnimi ali pa izlomljenimi stenami, kakršne pač imamo v uporabi skozi celo našo predzgodovino že od neolitske dobe. Avtorjevo sklicevanje na antične vire in eventualne analogije je popolnoma brezpredmetno in tudi popolnoma zgrešeno. Zato ostanki hiš na Židovaru, o katerih ne vemo ničesar, ne morejo govoriti, da so »tipično keltski«. Kamnito orodje po avtorju dokazuje, da se je kamen uporabljal tudi na drugih lokalitetah za izdelavo nožičev, sekir, kladiv in drugega orodja. Zanimivo bi bilo vedeti, katere so latenske lokalitete, ki uporabljajo n. pr. nožiče iz obsidiana, nožiče iz sileksa itd. ter jih imajo v svojem kulturnem inventarju v večji množini. To bi bilo pomembno predvsem zato, ker avtor v nadaljevanju trdi, da so predmeti iz obsidiana bili doslej v večini primerov datirani v neolitsko in eneolitsko dobo ter da bo zaradi tega potrebno predzgodovinske kulture in lokalitete, ki imajo takšno vsebino, nižje datirati. V istem odstavku govori dalje, da so v drugi in tretji plasti na Židovaru našli železne objekte ter sive posode in da zato moramo vso to kulturno vsebino datirati v latensko dobo. Zanimivo je, da avtor poprej v tretji plasti ne omenja niti železa niti sive keramike (str. 11). Vendar pa v tej tretji plasti ne morejo biti nikakršni podobni objekti, ako so plasti še v primarni legi.

V odstavku »ostaci zgrada« poleg že poprej omenjenih primerov govori avtor tudi o nekakšni kameni substrukciji, ki naj bi bila pri stavbah, katere so stale bolj na robu planote. Za to ne podaja niti skic niti načrtov. Ni izključeno, da ta kamena substrukcija pomeni čisto nekaj drugega, kakor pa domneva avtor, ako tu namreč sploh imamo kako substrukcijo, kar je dokaj problematično. Tudi avtorjev sklep, čeprav se naslanja na Caesarjevo mnenje glede Helvečanov, da je naselbina na Židovaru vsakokrat, ko je bila zapuščena, najprej požgana, je popolnoma nerealen.

V odstavku »ognjišta«, kjer omenja avtor, da so se našla razna ognjišča, ne daje niti v sliki niti v opisu nikakršne njihove objasnitve.

V odstavku »suhi zid i palisad« omenja avtor, da so ugotovili ostanke suhega zidu ter da se je našel ta zid na zunanjih straneh hiš, ki so stale blizu roba planote. Zato avtor sklepa, da so takšni zidovi bili zgrajeni zaradi večje stabilnosti hiš. Ravno tako omenja, da je ugotovil, da je bil suhi kameni zid vezan z lesenimi bruni. Kakšen je bil ta zid, kako je bil zgrajen, kakšna je bila njegova debelina, kakšna njegova višina, ali je bil neprekinjen ali prekinjen, v kateri smeri je bil postavljen itd., nam avtor ne daje nobenih podatkov; prav tako ne daje niti načrtov, skic in profilov.

V odstavku »orudje od kamena, kosti i pečene zemlje« avtor poleg nekaterih zgrešenih sklepov želi tudi velike piramidaste uteži in vretenca iz gline vsaj delno privedi v zvezo z raznimi kult. Tako naj bi piramidaste uteži imele apotropijski karakter, vretenca pa, ki po Vasiću pripadajo sepulkralnemu kultu, bi mogla imeti po avtorju glede na grško religijo tudi vedeževalski karakter. Ti objekti imajo čisto praktičen pomen in nikakega kulturnega značaja. Podoben primer je tudi z vreteneci ploščate oblike, ki jih je avtor krstil za »koleščke iz žgane zemlje«, od katerih so nekateri z luknjo, drugi pa brez nje. V resnici predstavljajo ti »koleščki« dve vrsti predmetov. Eno so vretenca, drugo so pa fragmenti keramike z obrušeni robovi, ki pa ravno tako nimajo nikakega simboličnega značaja, a jih dobimo ne le v Vinči, kakor bi bilo kazno soditi po avtorjevih besedah, temveč na vseh prazgodovinskih lokalitetah vseh časov.

V odstavku »metalni predmeti« je več napačnih opisov, precej dvomljivih analogij ter nekaj nepotrebnih citatov, a tega ne mislim podrobneje omenjati. Zanimivo pa je, da vsi železni predmeti, ki jih avtor tu omenja, pripadajo vsaj po dani globini najvišji, t. j. zadnji plasti z latenskim materialom.

Pri keramiki deli avtor celo keramiko na tako, ki je izdelana prosto-ročno, in na tako, ki je izdelana na lončarskem kolesu. Glede na njegovo razdelitev pa tudi na njegovo datiranje celotne keramike, ki je pa niti stilsko, niti tipološko, niti stratigrafsko, niti kronološko ni znal pravilno razčleniti, bi bilo potrebno napraviti popolnoma novo razdelitev, pri čemer pa se zdi njegovi, sicer skromni stratigrafski podatki zelo dvomljivi. Avtor želi uvrstiti s »stratigrafskega stališča«, kakor sam pravi, v latensko dobo pač vsa najdeno keramiko. Pri tem ne jemlje v poštev niti sterilne plasti, debele skoraj 1 m med drugo in tretjo kulturno plastjo. Sklicuje se na Décheletta, Parvana in druge, ki govore, da so včasih posamezni primeri s tehnične strani podobni neolitski keramiki ali se pa naslanjajo na starejšo tradicijo. Zdi se, da avtor ni razumel teh izjav ter je zato neolitsko in bronastodobno keramiko kratko malo prištel latenski dobi, kar je pa seveda zelo daleč od citatov, na katere se sklicuje. Vedno se sklicuje tudi na »židovarsko stratigrafijo« ter zahteva, da se mora slavonska keramika niže datirati kakor keramika tako imenovanega vatinškega tipa, ki bi se po njegovem mnenju morala predstaviti iz II. v I. milenij. Temu je vzrok, kakor sam avtor pravi, da po »židovarski stratigrafiji« ta ni starejša od V. stoletja. Po avtorju se baje javljajo bronasti predmeti pri nas šele v halštatskem času. Mislim, da je tu vsaka beseda odveč. Tudi »židovarska stratigrafija«, na katero se avtor sklicuje, niti ne obstaja ali je pa popolnoma izmišljena. Avtor govori tudi (str. 24), da je bila panonska keramika

najdena v latenski plasti ter prav tako v plasti izpod nje. Ako je pa kulturna plast tukaj nedotaknjena, potem panonska keramika ne more ležati skupaj z latenskim gradivom. Nemogoča je tudi avtorjeva trditev, da bi panonska keramika na Židovaru mogla dati nove podatke in nove možnosti za pravilnejšo datacijo te keramike v helenistično dobo v Vinči. Avtor sicer smatra, da se bo dal na bazi Židovar-Vinča točneje ugotoviti problem predzgodovinske kronologije s tem, da on sam postavlja panonsko keramiko v latensko dobo. Priznati pa moramo, da je takšno stališče in takšno sklepanje neresno. Popolnoma brez kakršne koli zveze avtor naenkrat povezuje tudi panonsko keramiko z lužiško kulturo in pravi: »Poreklo lužiško-panonske keramike poslužilo je kao osnova za stvaranje lužičkog pitanja, a njegovo visoko datovanje povlačilo je komplikovanje celog niza problema iz oblasti preistorijske kronologije Podonavlja.« Nikjer pa kljub takšnemu sklepu ne pove, od kod ima lužiška kultura zvezo z Židovarom, kar bi vsekakor bilo zelo zanimivo, in kako je problematika lužiške kulture mogla komplicirati problematiko glede kronologije Podonavja.

V odstavku »ornamentalne tehnike« avtor ne deli keramike na kulturne in kronološke periode. Zato iz podajanja ne vidimo, kaj pripada eni, kaj drugi periodi in kakšne ornamentalne tehnike so v posameznih periodah zastopane na Židovaru. Kazno je le toliko, da so tu zastopane posamezne tehnike, katerih objekti bi podobno kakor v oblikah lahko pripadali že starčevački, vinčanski in slavonski kulturni skupini poleg panonske in latenske keramike.

Odstavek »ornamentalni motivi« prav tako ni deljen ne po kulturah ne po času, zato ta odstavek nima tudi nikakršnega znanstvenega pomena.

V odstavku »zanimanja« trdi avtor, da se je od tu izvažala keltska keramika v ilirski in trakijske pokrajine. En sam tu najden rimski novček še nikakor ne priča za to domnevo.

Za religijski objekt, najden na Židovaru, smatra avtor predmet, ki je soroden onemu iz Donje Doline in katerega je Truhelka označil za hišno peč. Medtem pa avtor smatra svoj primer kakor tudi večje število drugih za žrtvenike, in sicer glede na ornament svastike in nekaterih drugih detajlov, ter sklepa, da se je uporabljal kot libacijsko mesto v kultu mrtvih. Kot analogne primere, čeprav veliko manjše po velikosti, je pa potrebno vzeti v poštev tudi kozice, ki so bile najdene na drugih lokalitetah. Te vsekakor predstavljajo povezavo z velikimi kozicami, čeprav so manjše čisto praktičnega pomena, kar bodo pa po vsej verjetnosti tudi židovarski in njim podobni.

Popolnoma netočen je odstavek o »datiranju Židovara«, kjer avtor ne upošteva niti najosnovnejših elementov niti takega svojega dejanja ne skuša opravičiti. Židovar je po avtorju prva lokaliteta, ki ima »čisti stratum keltske kulture«. Ostalih lokalitet z latenskim materialom pri dataciji Židovara ni mogel upoštevati, ker manjkajo tem lokalitetam stratigrafski podatki. Na Židovaru sta bili najdeni dve plasti, ena s panonsko keramiko, druga pa z mlajšo keltsko kulturo. Panonska keramika se je doslej pripisovala bronasti dobi, kar je pa po mnenju avtorja previsoka datacija. Posamezni primeri, tudi na drugih keltskih lokalitetah, imajo karakteristike starejših period, celo vse do neolitike dobe. Panonski stratum na Židovaru pokazuje zelo kratko diferenciacijo med njim in Kelti. Inkrustirane, črno zglačene posode panonske keramike in posode »lužiškega tipa« trajajo do konca naselbine in kažejo, da je panonska keramika doživela višek svojega razvoja v železni dobi. Tako je po avtorju nastala možnost, da se ugotovi kronološki odnos med Židovarom in helenistično plastjo v Vinči. Glede na kronologijo Židovara, ki je bila poleg drugega ugotovljena tudi na temelju pisanih virov, je mogoče za ta del Podonavja ugotoviti tudi zgornjo mejo halštatske dobe. Kakor kaže židovarska stratigrafija, traja ta perioda do prihoda Kelto, t. j. do začetka III. stoletja. Zato je treba začetek tega stoletja, ne pa sredino prvega milenija vzeti za zgornjo

mejo halštatske kulture v naših krajih. Za spodnjo mejo bi pa, kakor smatra avtor, bilo potrebno vzeti VIII. stoletje, ker imamo v tem času že širšo uporabo železa v Grčiji in Italiji. Do tedaj pa, t. j. do VIII. stoletja je skupaj z bronasto dobo živela tudi neolitska in eneolitska kultura, za katere prototip lahko smatramo plast stanovanjskih jam v Vinči. Ta doba pa ustreza zgodnjim stoletjem I. milenija. To je končni avtorjev sklep. Stratigrafija Zidovara kot celote je več kot dvomljiva, vsaj tako, kakor nam jo podaja avtor, in se nikakor ne more upoštevati. Tu so ali plasti med seboj pomešane ali je pa kasneje pomešan material, česar pa po razpravi ne moremo videti. Da spada panonska keramika v bronasto dobo, o tem ni dvoma. Da so se posamezni stili lahko zadržali tudi še kasneje v železni dobi, je tudi točno. Da je pa ta keramika svoj razvojni višek doživela v železni dobi oziroma po avtorjevem mnenju v latenski dobi, je pa popolnoma netočno. Postavljanje bronaste dobe paralelno z neolitsko in eneolitsko dobo, od katerih naj bi vse tri pripadale časovno v prva stoletja prvega milenija, je pa neresno.

Ako sumiramo vse arheološke momente, katerih sem tu iz celotne razprave, ki skoraj da ne zasluži tega imena, nakazal le nekaj, vidimo, da v našo predzgodovino niso prinesli nič novega. V razpravi se sicer skuša zbuditi vtis izrednega pomena te lokalitete, ki bi ga mogoče delno tudi imela, kot novo raziskana lokaliteta, ako bi razprava bila znanstveno dokumentirana. Vsi sklepi, ki bazirajo na stratigrafiji, so popolnoma zgrešeni, ne glede na protislovja, ki so zelo pogostna. Zelo težko je dobiti tudi pravo sliko zaradi nepravilne klasifikacije objektov. Popolnoma napačni so pa tudi vsi kronološki sklepi, pri katerih se je avtor spustil brez dokazovanja in brez arheološke baze v postavljanje nekakšnih novih kronologij. Celotna razprava kaže tudi zelo pomanjkljivo znanje predzgodovine, tako predzgodovine Evrope kakor tudi predzgodovine Balkana.

Josip Korošec

Herman Müller-Karpe: Zeugnisse der Tauriskier in Kärnten. (Carinthia I, Mitteilungen des Geschichtsvereines für Kärnten, 141 Jahrgang, Heft 1—3, Klagenfurt 1951, str. 594—677; 7 tabel risb med tekstom.)

V uvodni besedi razveseljivo izčrpnega dela o latenski kulturi Koroške pravi avtor, da je bilo preučevanje te kulture na Koroškem zelo pičlo in zapostavljano. Isto bi mogli ugotoviti o latenodobni kulturi drugih področij (Severna Italija, Kranjska, Štajerska), da se namreč z železnodobno halštatsko kulturo pravzaprav konča prazgodovina in da so redkejša latenodobna najdbe (posebno iz obdobja srednjega in končnega latena) obravnavane vse bolj kot neka primitivna predstopnja provincialne rimske kulture. Namen Müller-Karpejeve študije je, osvetliti latensko kulturo Koroške kot kulturno zaključeno epoko, ki naj bi predstavljala prvo fazo najzgodnejše koroške zgodovine.

V prvem poglavju obravnava avtor tista sporočila antičnih piscev, ki govore o jugovzhodnih Alpah v obdobju pred prihodom Rimljanov, predvsem glede na keltska plemena Koroške. S presojo Strabonovih in Livijevih poročil skuša lokalizirati Tauriske (južnoalpske) in ugotoviti njihov izvor, pri čemer daje prednost Reineckovi hipotezi, ki predvideva naselitev južnoalpskih Kelto v 3. stoletje z vzhoda. Pri problemu tolmačenja imena Tauriskov in Norikov, ki označujeta v različnih časih prebivalce Koroške, meni avtor, da je bilo drugo ime prvotno teritorialna oznaka in je postalo šele pozneje ime etnične skupine, h kateri je pripadalo tudi pleme Tauriskov. V sledečem poglavju razpravlja avtor o važnem vprašanju razmerja med Iliri in Kelti, zavedajoč se, da je posebno tolmačenje latenskega obdobja na Koroškem uspešno le z upoštevanjem starejše halštatske kulture. Halštatska kultura severozahodnega Balkana, Kranjske, Istre, Benečije in tudi Koroške, ki se spaja preko latenske kulture z rimsko provincialno,

navaja avtorja k ugotovitvi, da keltski element s svojo značilno materialno kulturo na teh področjih ni domoroden, in nato h kratkemu orisu končne faze halštatske kulture na Koroškem. Pri tem omenja grobove iz Fröga in Kancianiberga, za katere so značilne certoške fibule, variante tipa sanguisse z dolgo nogo in votlim lokom, ki je okrašen s prečnimi vzezi ter vložnimi luknjicami, ter variante certoških fibul brez peresovine in z diskom na prehodu v iglo. H gradivu, ki je značilno za pozno halštatsko dobo, prišteva tudi fibule z nazaj obrnjeno konjsko glavico na koncu noge, okrašene ploščate bronaste obročke in ukrivljene železne nože s preprostim trnjem (Abb. 1). V isti horizont vključuje še inventar nekega groba iz Karnburga ter najdbe iz Gurine, posebno razne certoške fibule, čolnice in fibule s konjsko glavico. Ob tem gradivu skuša avtor reševati kronologijo zadnjih faz halštatske kulture na Koroškem, katero stavlja paralelno s severnoalpskim latenom v 5. stoletje, dopušča pa možnost, da se je pozna halštatska kultura nadaljevala še v poznejši čas. Za najdbe iz omenjenih koroških najdišč navaja avtor skoraj največ paralel iz kranjskih najdišč, na osnovi tega pa tudi sklepa, da je iskati izvor fibul z nazaj obrnjeno glavico (Abb. 2) na območju pozne halštatske kulture severozahodnega Balkana oziroma Kranjske. Avtor prehaja nato k tistim najdbam kranjskih in spodnještajerskih najdišč, ki imajo zgodnje latenske poteze. Ob teh predmetih ugotavlja dalje, da na Koroškem niso našli elementov, ki bi kazali na vpliv zgodnje latenske kulture. Ta pojav si razlaga s tem, da so prišli predeli Kranjske (Dolenjska) in Dravske polje zaradi geografskega položaja prej v stik s keltsko kulturo (panonski tok Kelto) kakor Koroška. Nov štadij razmerja med Iliri in Kelti naj bi v jugovzhodnih Alpah pomenil keltski prodor v dolino Drave, Savinje in v druge predele Kranjske. S tem v zvezi omenja avtor inventar nekega groba iz Virgena, ki naj bi ponazarjal preplet ilirskega in keltskega elementa.

Jedro avtorjeve študije je poglavje o materialni kulturi koroških Tauriskov. Latenodobna grobišča Koroške obravnava najprej v zvezi z najdbami. Pričenja s keramiko in ugotovi oblikovno posebnost posod iz Goričice (Goritschitzen), katere karakterizira žara s horizontalnim rebrom na prehodu ramena v vrat (Abb. 4). Za to keramiko predvideva keltsko osnovo in dopušča možnost, da je pri nastanku tega tipa soudeležen tudi pozno-halštatski element Koroške. Tipične latenske fibule, ki so bile najdene skupno s tem keramičnim tipom, stavlja v srednji laten. To so žične fibule in fibule z gumbi (Abb. 4: 1, Abb. 9: 1, 2). Za fibule s spiralnimi tutuli predvideva, da so posebnost Tauriskov (Abb. 12: 6), vzor zanje pa išče na Madžarskem. Med posebno karakteristične fibule prišteva tiste z odebeljenim lokom in tremi enostranskimi gumbi na nogi (Abb. 12: 1—5), katere pripisuje koroškemu (goričškemu) krogu. Naslednji za keltsko kulturo značilni predmeti so meči, in sicer dolgi dvorezni meči, katere stavlja avtor po spremnih najdbah (fibulah) v srednji in pozni laten. Nadalje obravnava še ščitne grbe (umbo), sulice, nože in verigast pas. Ob teh predmetih ugotavlja starejše in mlajše variante. Ko obravnava način pokopa in obrednega ritusa latenskih grobov Koroške, ugotavlja avtor, da je najčešči in za Koroško najznačilnejši žgan plan grob, skeletni pa je zelo redek. Nekateri žgani grobovi hranijo urne, ki so včasih pokrite s kamnitimi ploščami, ponekod pa leži pepel umrlega prosto v grobni jami. Pridevki so se delno žgali na grmadi, v navadi pa je nasilno ukrivljanje mečev in sulic. V tem obdobju Koroška ne pozna gomil.

Na osnovi obravnavanih izkopanin in s precej podrobnimi primerjavi z latenskim gradivom s področja Slovenije, Tirolske in Madžarske pride avtor do naslednjih zaključkov. Pozna halštatska kultura Koroške ima zveze s Kranjsko, Goriško (Sv. Lucija) in Tirolsko. Spodnja časovna meja te kulture na Koroškem je zgodnji laten (5. stoletje). V 3. stoletju prodrejo Kelti v področje jugovzhodnih Alp, zato manjka tu zgodnja latenska kultura 4. in 3. stoletja. Na srednjem Koroškem najdemo posebno

latensko skupino, ki jo karakterizirajo svojstvene keramične oblike, po katerih je možno sklepati na domače lončarske delavnice. Osnovne poteze keramičnih izdelkov teh delavnic niso prišle na Koroško s priseljenci (Kelti), ampak so jih ti izoblikovali šele po naselitvi. To skupino datira avtor v srednji laten (konec 3. ali začetek 2. stoletja). Poleg keramike so za to skupino značilne še večgumbne fibule in fibule s špiralnimi tutuli, katerim išče avtor izvor na Madžarskem in domneva, da so japonski primeri takih fibul tipološko zaostali. Težišče te latenske skupine leži v dolini Glane, kjer je tudi v cesarski dobi kulturno in politično središče. Avtor pravi, da na Koroškem za sedaj še ni mogoče ugotoviti kake samostojne poznolatske skupine, čeprav obstajajo najdbe, ki sodijo v ta čas. Razprava se zaključuje z mnenjem, da so nosilci latenske kulture na Koroškem Tauriski.

Študiji je priključen še dodatek, ki obravnava latensko kulturo v Sloveniji. Avtor se pri tem opira predvsem na dve najdišči: na Mokronog in Šmarjeto, posebno glede na meče in fibule. Ugotovitev tipnih razločkov mokronoških in šmarjetskih fibul je napotila avtorja, da loči v Sloveniji dve stopnji latenske kulture, in sicer starejšo: Mokronog — Formin (srednji laten) in mlajšo: Šmarjeta — Podzemelj (pozni laten).

Avtorjeva študija o materialni kulturi Tauriskov je vsestransko zaključeno delo, ki obravnava doslej znano keltsko latensko gradivo Koroške. Značaj zaključnosti ji daje na eni strani upoštevanje antičnih virov, na drugi pa izčrpna primerjava z gradivom sosednih območij, s čimer je v veliki meri dosežena avtorjeva težnja: osvetliti najzgodnejše poglavje koroške zgodovine. Avtor je prišel do pomembnih in tehtnih sklepov, predvsem kar se tiče goričiske kulturne skupine in pojava Kelto v jugovzhodnih Alpah. Spričo teh ugotovitev so nekateri pomisleki, ki se nam vrivajo ob tej študiji, skoraj malenkostni. Omenjam jih predvsem zaradi tega, ker neposredno zadevajo tudi slovensko prazgodovino. Moti me — mnenja sem, da upravičeno — avtorjevo posploševanje oznak »halštatska« oziroma »latenska« kultura. Kakor vemo, sta označbi povzeti po dveh najdiščih: Hallstattu in La Tènu. V prenesenem pomenu označuje prva starejšo, druga pa mlajšo železno dobo; še več, pod halštatsko kulturo razumevamo na splošno etnični element Ilirov, pod latensko pa Kelto. Avtor uporablja skoraj dosledno za obdobje med koncem halštatske kulture in prihodom Rimljanov oznako »latenska kultura«, s katero označuje kulturo Kelto. Dvom v upravičenost te oznake (latenska kultura = Kelti) postane utemeljen ob vprašanju, kaj se je zgodilo z ilirskim etničnim elementom, ko se v jugovzhodnih Alpah pojavijo Kelti. Ali s prihodom Kelto preneha kulturna tvornost Ilirov? Kakšno je razmerje med Iliri in Kelti v obdobju do rimske okupacije? Avtor dopušča sicer v nejasnih obrisih možnost trajanja ilirske kulture v času po halštatski kulturi, ne oriše pa značaja te dobe. Vsekakor je to vprašanje težje reševati ob koroškem materialu kakor ob kranjskem, vendar pa ga je vredno upoštevati. Največ krivde, da ta vprašanja danes še niso razčiščena, leži na pomanjkljivi oziroma zastareli kronologiji železne dobe (starejše in mlajše) v Jugovzhodnih Alpah. Posledice materialu neustrezajoče kronologije se zrcalijo tudi v tej študiji, v posplošeni časovni predpostavki konca halštatske (ilirske) kulture, ki jo avtor stavlja v 5. stoletje (fibule z živalskimi glavami; Abb. 2, str. 621). Tu stojimo pred vprašanjem časovne opredelitve fibul s samostrelno peresovino, pa naj si bo takih, ki imajo poteze certskih, kačastih, čolničastih ali drugih tipov fibul. Pri tem hočem poudariti, da obstajajo tehnični in oblikovni razločki tudi pri fibulah s samostrelno peresovino, katerih nastanek nikakor ne more biti istočasen. Toliko manj moreta biti po nastanku istočasni n. pr. »klasična« certoška fibula ali njej vzporedna varianta in samostrelna fibula s konjsko glavico, ki je razvojno vsekakor v zvezi s prvo. Datacija 5. stoletje bi bila za fibulo s konjsko glavico očitno previsoka. S tem v zvezi bi lahko izpolnili precejšno praz-

nino, ki se je vrinila v avtorjevo študijo o koroškem latenu med konec halštatske kulture (5. stoletje) in med pojav Keltov na Koroškem (konec 3. stoletja oziroma začetek 2. stoletja; str. 665).

Glede na dodatek »Zur Gliederung der Latenenkultur in Slowenien« je pripomniti, da avtor ne poda natančnejše kulturne in etnične slike po koncu železne dobe v Sloveniji (posebno na Kranjskem), čeravno vidi v kranjskih najdiščih vso bistvenost za razumevanje koroškega železnodobnega materiala (str. 596). Latensko kulturo Slovenije vidi avtor le v najdbah iz Mokronoga, Šmarjete, Formina in Podzemlja, torej le v keltskih najdbah, ne omenja pa mlajšega železnodobnega gradiva iz Vač, Vinice, Idrije ob Bači, Sv. Lucije, Vinjega vrha, Šmihela, Novega mesta, Valične vasi itd., ki kaže ilirske včasih pa tudi — čeravno skromne — keltske elemente. Latensko, bolje rečeno latenodobno (mlajšo železnodobno) kulturo, med koncem starejše železne dobe in med prihodom Rimljanov, lahko razvrstimo v Sloveniji po etnični pripadnosti v tri skupine: v čisto ilirsko, čisto keltsko in v skupino ilirsko-keltske mešanice (n. pr. Japodi). Kulturna tvornost teh skupin je v določeni dobi istočasna, zato ni upravičeno uporabljati za obdobje mlajše železne dobe oznako »latenska kultura«, posebno še, če pod to oznako razumevamo keltsko tvornost. — Sicer je pa datacija starejše in mlajše keltskolatenske kulture v Sloveniji popolnoma v skladu z danes poznanim gradivom.

Ob navedenih pomislekih pa avtorjeva študija ne izgubi ničesar na svoji pomembnosti. Nasprotno! S to študijo smo dobili eno izmed temeljnih del tudi za keltsko zapuščino na Slovenskem. Bila bi še popolnejša, če bi vsebovala ustrezajočo arheološko karto.

France Staré

Festschrift für Rudolf Egger, Beiträge zur älteren Europäischen Kulturgeschichte, Band I, Klagenfurt 1952, Verlag des Geschichtsvereins für Kärnten, str. 434.

Dr. Rudolf Egger, vseučiliški profesor dunajske univerze in član tamšnje Akademije, je dopolnil meseca aprila l. 1952 70 let svojega življenja. R. Egger je kot profesor vzgojil nešteto mladih arheologov, tako teoretično kakor praktično. Njegova predavanja so odsev njegovega globokega znanstvenega dela, ki se giblje na področju klasične in starokrščanske arheologije. Ravno raziskovanje starokrščanskih objektov ga je pripeljalo v naše kraje ob morju, v starodavno Salono, kjer je obdelal in tudi časovno opredelil vse znane spomenike odtod. (Forschungen in Salona III, Wien 1939, Der altchristliche Friedhof von Marusinac, bearbeitet von Einar Dyggve und Rudolf Egger.) Za Slovenijo v antiki je pa zelo važno njegovo delo, ki je izšlo še med prvo svetovno vojno, v katerem obravnava mnogo starokrščanskih stavb Norika. (R. Egger: Frühchristliche Kirchenbauten im südlichen Norikum. Sonderschriften des österr. Arch. Institutes in Wien, Bd. IX.) Brez dobrega poznavanja te knjige si ne moremo niti misliti arheologa naših pokrajin. Prof. Egger je takoj po prvi svetovni vojni praktično sodeloval pri izkopavanjih v Stobiju. K raziskovanju kasnoantičnega pribežališča na Duellu v bližini Bistrice ob Dravi, kjer je delal obenem z nemškim Arheološkim inštitutom, je pa pritegnil tudi nekaj mlajših jugoslovanskih arheologov in jih uvedel v sistematično znanstveno izkopavanje. Nikdar ni pretrgal zveze s svojimi znanstvenimi kolegi in tudi ne z mlajšimi sodelavci. Izraz teh njegovih zvez je ravno ta spomenica, ki je pravzaprav samo njen prvi del. V tem delu sodelujejo samo sotrudniki iz inozemstva, dočim sta drugi in tretji del namenjena avstrijskim oziroma koroškim znanstvenikom. Spomenica je urejena po državah, ne pa tematično, da bi bila najprej obdelana predzgodovina itd. Uredili so jo pa po državah takole: Bolgarija (4), Danska (1), Nemčija (10), Francija (1), Vel. Britanija (2), Italija (8), Jugoslavija (7) in Nizozemska (1).

Bolgarski znanstveniki so prinesli podatke, ki obravnavajo zelo zanimive epigrafske spomenike in pa poznani motiv Traškega konjenika, For-

tuno. Heraklejevo zvezo z Dionizom in tip nekaterih svetišč v votlinah.

G. Behrens dokaže v svojem članku o kasnolatenski barvani keramiki, da je nastala iz dveh prvotnih form. Početki barvanja pa kažejo na zgodnji latèn v Champagni. Priložen je zanimiv zemljevid, ki kaže razširjenost teh posod. K temu pripadajoči tekst z literaturo spopolnjuje karto s petimi tabelami.

Fritz Fremersdorf, znani poznavalec stekla iz Kölna, opisuje rimsko čašo, ki se zožuje proti dnu in na kateri so upodobljeni štirje rimski gardisti. Ti spadajo v pokonstantinski čas. To dejstvo dokazuje labarum s krščanskimi insignijami, ki so v tem primeru šesterokrake zvezde. Ta znak najdemo tudi na čeladah Konstantina Velikega, in sicer na denarjih, ki so kovani v Sisciji v času med 317 in 320 po Kr. Tudi sicer je poznano tako variiranje Kristusovega monograma na svetilkah. Na zgodnjekrščanskih napisih je pa ta zvezda celo osmerokraka. Tudi način, kako je brušen ta kozarec, govori za kasnoantično dobo. Obravnavana čaša ima le slabo vdolbene obrobne črte in surovo izdelano notranjo površino. Kozarec je nedvomno eden najboljših izdelkov, kar jih pozna kasnoantična steklarska umetnost v Kölnu.

M. Gelzer je na novo obdelal napis na bronasti ploščici, ki so jo našli junija l. 1947 v Maglianu. To mesto je v bližini Viterba. Vsebina se nanaša na sklep senata, kakšne časti naj se izkažejo Germaniku, ki je umrl leta 19 po Kr. v Antiohiji. V zvezi s tem obravnava avtor tudi razne oblike senatovih sklepov, na kakšen način so postali zakoni itd.

A. Gerkan nam poda najprej geografsko konfiguracijo antičnega Rima, nato pa ugotovi, da je tvoril nekoč Palatin s Celijem eno samo visoko planoto. Sele s časom so jo razne prirodne moči, predvsem vode, tako razorale, da imamo že v najstarejšem zgodovinskem Rimu tri griče. Ta razvoj je pospeševala človeška roka.

H. U. Istinjsky nam dokaže, kako in kdaj so vpeljali naslov Nobilissimus Caesar. Prvi ga je dobil že za časa Septimija Severa njegov sin Geta. Smisel in pravni pomen tega naslova je že davno nesporen. Manj poznano pa je dejstvo, zakaj je prišlo od tega naslova, in njegov razvoj. Kar se tiče cesarja Komoda je avtorjev zaključek ta, da je bil cesar že po rodu sin cesarja in torej nobilissimus med vsemi nobiles. Saj je bilo mnogo senatorskih rodbin, ki so bile starejše kot njegova, a on sam je bil še več kot njegov oče, saj je bil že rojen kot cesarjev sin, torej nekako v škrlatu. Okrog leta 300 po Kr. pa je pripadal ta naslov vsakemu članu cesarske rodbine.

H. Müller-Karpe obdelava material nekega halštatskega groba, ki so ga odkopali leta 1872 pri Beljaških Toplicah. Inventar je obsegal zakrivljen nož s tulcem za nasajanje, bronasto iglo z več okroglimi glavicami, kos bronaste žice, več fragmentov meča z masivnim držajem in polmesečno britvico. V isto kulturno stopnjo kot ta grob prištevata pisatelj med drugimi še tudi gomilo iz Podzemlja v Beli Krajini. Ta gomila kakor tudi grob iz Beljaških Toplic spadajo v zgodnje halštatsko razdobje, s katerim se ujema v Italiji Este II.

Dalje obravnava južnoalpsko področje, kjer je živelo v času od 1000 do 800 pr. Kr. več plemen. Prebivali so v pokrajinah, ki so bile primerne za naselitev in so se bavili predvsem s poljedelstvom in živinorejo. V tem pogledu je najbolj znana slovenska Dravska dolina od Ruš do Hajdine, kjer poznamo sedem pokopališč z žarami.

Manj znana je skupina okrog Novega mesta. Verjetno je še tretja taka skupina v okolici Celovca. Nosilci te kulture niso bili ravno preveč bogati, v velikem nasprotju z naseljenci 7. stoletja, ki pripadajo gotovo enemu najbogatejših razdobj. Takrat je bila že izpeljana diferenciacija prebivalstva. Porabljali pa so v velikem obsegu že tudi železo.

Grobovi iz Podzemlja in iz Beljaških Toplic so nastali v 8. stoletju in pripadajo prednikom cvetoče kulture 7. stoletja.

Prof. Ölmann iz Bonna obravnava v članku o glinastih vratih sv. Ilarija iz Intercise, čemu so služila, in našteva že celo literaturo, ki je o tem vprašanju nastala. Navaja mnenja, ki trdijo, da so ta vrata služila za luč ali za model itd. Ölmann misli, da je bila to kadilnica, ki so jo rabili pri raznih obredih, posebno pri pokopavanju, kar dokazuje stena, ki je na vseh straneh prevrtana. Da je kos iz Intercise imel obliko vrat, pa razlaga pisatelj tako, da je z vrati mišljen prehod v onostransko življenje.

Petrikovits Harald opisuje tako imenovani praznik trojanskega jahanja, ki so ga priredili mnogokrat v Rimu in drugih italških mestih. Primerja ga s plesom Geranos na Delosu in ugotovi, da sta Troja-jahanje in Geranos-ples drug drugemu tako podobna, da moramo vsekakor zelo previdno gledati na njihovo kulturno zvezo. Za Troja jahanje so bili udeleženci posebno lepo oblečeni in so verjetno nosili na glavi čelade z maskami. Podobne čelade poznamo iz novejše skupne najdbe čelad iz Straubinga ob Donavi.

Fernand Benoit: L'Ogmios de Lucien et Hercule Psychopompe.

Pisatelj Lucijan je videl v neki vili v Ronski dolini podobo Herakleja-Ogmiosa. Heraklej je tukaj upodobljen kot starček, oblečen v levjo kožo, ki drži v eni roki bat, v drugi pa napet lok in vleče množico ljudi, ki so z verižicami privezani na njegov jezik. Slika je predstavljala simbol zgovornosti. To interpretacijo je znanost splošno sprejela. Avtor porabi kot primerjalni material odrezane glave, ki jih je bilo mnogo v južni Galiji, Grčiji, Etruriji, Iberiji itd., in ki so pogosto združene s predstavo podzemeljskih živali: Sfingo, Cerberjem. Avtor meni, da glava ni vedno znak sovražnikove glave, ampak lahko tudi sedež duše. Slika glave je prvotno fetiš (n. pr. Meduzina glava), ki varuje bitje v tu- in onostranstvu pred sovražnikom.

Na nagrobni vazi iz Lavella v Lukaniji je med drugimi prizori upodobljena tudi ženska glava z vratom, od katere vodijo verižice do dveh petelinov s človeškimi glavami. Ti petelini bi spravljali celo apotropaično sceno v zvezo s posmrtnim življenjem. Petelin pomaga pokojnikovi duši na potu v Had, prebuja svetlobo in odganja duhove.

Odrezane glave imajo apotropaičen značaj, združene s pticami pa igrajo celo religiozno vlogo. Avtor misli, da predstavlja verižica magično vez z onostranstvom. Mnogokrat je uklonitev povezana s predstavo o smrti.

Verižice na podobi Herakleja-Ogmiosa so torej simbolična vez, ki veže barbarska ljudstva z novo religijo, katere prvoborec je Heraklej.

Heraklej je mnogokrat upodobljen kot vodja ljudi; v tej vlogi se sklada s Hermesom ter je njegov kult tesno povezan s posmrtnim življenjem. Funkcija Herakleja Psihagoga ga je približala Hermesu.

Dalje obravnava pisatelj srednjeveško kontinuiteto (na cerkveni skulpturi) teh simbolov in alegorij, ki so premalo upoštevane in raziskane kot viri, ki bazirajo na antiki. Razen tega pa kažejo silno zakoreninjenost teh predstav v Galiji in ustrezajo keltskim religioznim konceptom.

Barb Alfons trdi, da predkeltska in verjetno tudi predilirska, t. j. venetska boginja Noričanov v Halštatu ni bila različna od boginj Rethie in Orthie. V rimskem času jo poznamo kot boginjo plodnosti in čuvarko zemeljskih zakladov. S prihodom Rimljanov je morala najvažnejša noriška boginja dobiti tudi Rimljanom razumljivo ime. Od vseh božanstev se ji je najbolj približal tip Iside, ker je zaščitnica mater, deklic, zavetnica nosečih, zdravnica in tista, ki daje zemlji plodnost.

Erik Birley slika v svojem članku »Norik, Britanija in rimska vojska« na temelju epigrafskega in drugega materiala razmere med rimsko armado v Britaniji in navaja, v koliko so bili tudi Noričani tam v posadki. Precej govori tudi splošno o razmerah v rimski armadi, ki jo dobro pozna, saj je že tudi prej pisal o njej; naslanja se pa tudi na Ritterlingov članek v PWRE. Najprej govori o Noričanih, kje povsod so služili v legijah.

V Britaniji je bila II. Adiutrix, ki je bila formirana leta 69 pa je leta 89 po Kr. že zapustila Britanijo.

Iz napisov, ki jih natančno obdeluje, zvemo marsikake zanimive posameznosti. Tako nam n. pr. napis št. 1 kaže, da je neki Q. Valerius Q. f. Cl(audia) Fro(n)to iz Celja služil v II. legiji Adiutrix. Umrl je, ko je bil star 50 let, služil pa je, kakor spoznamo iz napisa, najmanj 20 let. Verjetneje pa je, da je služil čez 30 let in da je bil prej v kaki drugi legiji.

Od Claudijevega vpada v Britanijo dalje je tvorila posadko v Britaniji tudi legija II. Augusta. Vendar v tem oddelku za tedaj še ni bilo noriških vojakov.

Legija VI. Victrix je prišla v Britanijo s Hadrijanom leta 122 in je postal York njena stalna baza. Iz napisa št. 3 zvemo, da so bili v tej legiji poleg drugih tudi Italci in Noričani.

Legija XX. Victrix je že od prvega pričetka pripadala britanski armadi. Iz napisov št. 5 in 6 spoznamo, da sta v tem oddelku služila tudi dva Noričana iz Celeie in eden iz Teurnie. Dočim sta bila prva dva prej v vojski, je ta iz Teurnije služil verjetno šele v 2. stoletju.

Imamo pa še tudi nekaj vojakov, o katerih ne vemo, v kateri legiji so služili. Iz napisa št. 8 vidimo, da je služil po vsej verjetnosti v eni od legij tudi neki Noričan iz Viruna; napis št. 9 omenja M. Sextija iz Celeie. Morda je bil iz Celja tudi neki Tertinius, ki ga omenja napis št. 10.

Pri auxiliarnih četah navaja najprej nekaj splošnih podatkov po Domaszewskem. Iz napisa št. 11, katerega so našli v Hallouchestersu ob Hadrijanovem zidu, zvemo za dva brata Messoriusa, ki sta tukaj služila verjetno v prvi polovici 3. stoletja. Napisi št. 12, 13 in 14 so iz Norika ali pa iz Britanije in omenjajo čete, v katerih so posamezniki služili.

V poglavju o legijskih centurijah govori o enem izmed njih, ki je delal pri Hadrijanovem zidu (napis št. 15 in 16). Iz napisa št. 17 po spoznamo, da so se tudi Noričani takoj lahko rekrutirali za gardo. Napis je iz 3. stoletja. Napis št. 18 govori spet o centuriju, za katerega ni izključeno, da bi bil Britanec. Avtor omenja na tem mestu, da niso premeščali samo posameznih centurijev iz ene province v drugo, marveč tudi cele centurije. (CIL V, št. 7560.)

Ko govori o veksilacijah, omenja, da so ta izraz pričeli uporabljati v 3. stoletju za detachemente, ki so obstajali iz različnih oddelkov vojske. V 4. stoletju je pa bila to označba za združenje več kavalerijskih oddelkov. Napis št. 19 govori o veksilaciji, ki je obstajala iz Noričanov in Retijcev.

O konjenikih rimske armade je pisatelj že prej pisal. Tukaj omenja tri može iz Norika, ki so služili kot konjeniški častniki v Britaniji, nadaljnja dva pa sta imela posredno zvezo z Norikom. V napisu št. 20 je omenjen neki C. Calcinus Tertianus, ki je bil doma iz Celja. Napis št. 21 priča o poveljniku kohorte, ki je po rodu iz Celja in je prišel v času Flavijcev s tem oddelkom v Britanijo. Kasneje je postal tribun legije VII. Cl. p. f. V napisu št. 22 se omenja neki T. Attius Tutor, ki je naredil izredno lepo vojaško kariero in je bil po rodu iz Flaviae Solvae. Verjetno je poveljeval v Britaniji leta 161 po Kr. ali pa nekoliko pozneje. Za osebe, ki so omenjene v napisih št. 23 in 24, ne moremo ugotoviti kake posebne zveze z Norikom.

Med omenjenimi senatorji je še neki C. Memmius Fidus Iulius Albinus, ki je bil namestnik v Noriku in »consul designatus« leta 191, a je prej služil v Britaniji pri legiji II. Avgusti.

Carlo Anti, Rilievo teatrale Romano da Castel S. Elia. V kastelu sv. Elije so našli ob nekdanji cesti Via Amerina, t. j. 40 km zračne črte severno od Rima, marmorni relief in tudi nekaj napisa. Relief je razdeljen v dve polovici. V spodnji so upodobljene dirke v cirkusu »Maximus«, v zgornji pa prizor iz gledališkega življenja.

Dekoracijo tega gledališča sestavlja rimsko stebrišče, ki sestoji iz osmih stebrov; nad njimi so stene s timpanoni, v katerih stoje muze. Ta

tip odra se ujema s predavgustovim tipom in izvira naravnost iz helenističnega odra, kakor nam ga dokazujejo gledališča v Segesti, Tindari itd. Ta relief je dokaz za aklamacije ob koncu predstave uradniku in njegovim sodelavcem, ki so skrbeli za igre. Ob tem dobimo tudi vpogled v slavnostne igre v Falerijih, ki so jih priredili Junoni na čast. Prvič je tudi dokumentiran običaj končnega kora, ki ga pojejo deklice po igri v čast tej boginji. Tako dobimo jasno sliko o obliki in nalogi siparie.

Gi. Bovini obravnava sprednjo stran Teoderikovega Palacija, kakor je upodobljen na mozaiku sv. Apolinarija Novega v Raveni. Arheologi in umetnostni zgodovinarji trdijo, da je palača, ki je upodobljena na omenjenem mozaiku, tista, ki jo je zgradil Teoderik. Teoderikov lik pa bi bil v sredini med Romo in Raveno. S to zadnjo trditvijo pa se mnogi učenjaki ne strinjajo.

Brusin Giovanni razpravlja o mestu, na katerem je stal v ranokrščanskih cerkvah Norika in Venecije altar. Nekateri (Gnirs) so trdili, da je stal altar med črto obeh prižnic. V baziliki z apsido pri Belliniji je pa stal sredi apsidalnega kroga. V Gradežu je bila nad primitivno cerkvijo sv. Elije zgrajena druga z apsido. V tej je stal altar, kakor kažejo sledovi blizu apsida. V cerkvi sv. Marije v Gradežu, ki je imela notranjo apsido, so našli altar in situ poleg apsidalne ali črte prezbiterja. V cerkvi sv. Eufemija, ki jo je zgradil patriarh Elija (571–588), stoji altar v prezbitერიju, a je ločen od ostale cerkve z ikonostasi.

V Istri (Poreču, Akvileji in Gradežu) in v jadranskih deželah na splošno niso poznali apsid. Predevfrazijanska cerkev 5. stoletja in tudi sama evfrazijanska cerkev je imela altar v prezbitერიju. O vprašanju, kje je pa v 4. stoletju stal altar v oratoriju, so mnjenja različna.

Tudi v Pulju in v Vicenci so imeli altar v prezbitერიju. Vpliv, ki ga je imela Akvileja v rimskem času, se kaže tudi v krščanski dobi.

V Noriku, ki ga je v cerkvenem pogledu obdelal ravno R. Egger, je v pokopališni cerkvi v Teurniji (St. Peter in Holz) altar v obsegu polkrožne apsida. Podobno je v cerkvi v Aguntumu (v bližini Lienza). Altar stoji slično kot v Teurniji. Isto velja tudi za oltarje, ki so jih našli v Meglariji in Gratzerkoglu ter na Gosposvetskem polju.

Na Ulrichsbergu, kjer je starokrščanska cerkev iz 5. stoletja, je altar izven obsega apsida. Na Duellu je altar v okviru prezbiterja.

V Lavantu, kjer je našel Miltner ostanke starokrščanske bazilike iz konca 5. stoletja, je altar pred prezbitერიjem, torej v prostoru za vernike »in quadratum populi«. Dalje navaja avtor mišljenje raznih starih cerkvenih pisateljev, ki pišejo o oltarju in njegovi legi. Opiše tudi še posamezne zidane dele cerkvene opreme (prižnice, transenne, plutei itd.) in njihovo mesto glede na altar. Dalje ugotovi, da je bila prva javna cerkev zgrajena v Akvileji takoj po milanskem ediktu leta 313, in da jo je škof Teodor kmalu povečal. Kasneje so to baziliko še povečavali in se je tako relativno spreminjala tudi lega oltarja.

Calderini Aristid pojasnjuje ostanke antične utrdbe, ki leži danes v predmestju Milana. V kotu med cesto Vilangeri in S. Vittorio, severno od bazilike, je po avtorjevem mnenju morda neka večja zgradba, ki je pripadala cesarju, mogoče kak mavzolej ali kaka cesarska vila suburbana. Židovje ne more biti kasnejše kot iz 5. stoletja.

Attilio De Grassi opisuje svinčeno tablico z zagovori, ki so jo izkopali leta 1942 pri nekdanjem Oescusu v Dolnji Meziji. Razvozlati ta tekst ni bilo ravno lahko. Prof. De Grassi je analiziral vsako vrsto posebej in je prišel do rezultata, da želi oseba, ki se zaklinja, drugi osebi in njenemu služabništvu vse telesne muke, kakršne je doživljala sama in še več. Med deli telesa so omenjeni tudi možgani. To je prva tabula defixionis v latinskem jeziku, ki so jo našli v Spodnji Meziji. Oescus je bilo eno najstarejših mest plemena Tribalov ob izlivu reke Isker v Donavo. Bilo je dolgo časa vojaško taborišče, dokler se po odhodu legije ni razvilo v kolonijo italških

veteranov. To se je zgodilo za časa Trajana. Vsi novi kolonisti so uporabljali tako v zasebnem kakor tudi v javnem življenju latinščino. Zato je mogoče, da je živel v tem kraju nekdo, ki ni poznal samo vseh magičnih form, ampak tudi književno latinščino, da je pravilno uporabljal književne izraze. Kar se tiče datacije, je De Grassi nasprotnega mišljenja, kakor so bili dosedanjí strokovnjaki, ki so pripisovali to tablico tretjemu stoletju. On namreč trdi, da je ta tablica iz 2. stoletja po Kr. Take table, s katerimi so posamezniki prišli v zvezo s podzemskimi božanstvi, so polagali največkrat v grobove. Ta tablica je mogoče ležala skupaj z drugimi predmeti prvotno v grobu, našli so jo pa v antičnem gradbenem materialu.

Od italijanskih prispevkov sta kar dva, ki obravnavata rimske antične ceste. Prvi je članek Fracara Plinija iz Pavije, v katerem opisuje zgodovino, potek in posebnosti ceste, ki so jo v antiki imenovali Via Postumia. To je ena izmed rimskih cest v severni Italiji, ki so nastale v teku 2. stoletja. Vodila je od Genove do Akvileje. Zgraditi jo je dal konzul Sp. Postumius Albinus leta 148 pr. Kr. Namen te ceste ni bil, da poveže Genovo z Akvilejo; njena važnost pa je bila v tem, da je tvorila neke vrste bazo proti severnim keltskim plemenom, kjer se je romanizacija šele pričela. Pri opisu trase se avtor zelo ozira na razne terenske razmere in omenja mnogo rimskih najdb na tej cesti, posebno posamezne milnike. Na posameznih važnih mestih ali pa pri določitvi nekaterih razdalj se poslužuje tudi raznih itinerarijev in tabule Peutingeriane. Mnogokrat mu dobro služijo tudi srednjeveške listine, n. pr. tiste, ki omenjajo jarek ali cesto kot mejo v bližini kraja Postojne. Smer in kraje, skozi katere je ta cesta vodila, zelo podrobno opisuje do Akvileje. Nastopa pa proti mnenju, da bi vodila Via Postumia čez Okro (Hrušica) itd., temveč trdi, da se je Via Postumia pričela v Genovi in končala v Akvileji. Priložene karte, na katere se pisatelj oslanja, služijo kot dobro dopolnilo.

G. Lugli, znani organizator in vodja pri veliki karti rimskega imperija, je obravnaval mater rimskih cest Vio Appio od Rima do Otrantskega preliva.

V zelo pregledni razpredelnici primerja tabulo Peutingeriano s podatki drugih antičnih pisateljev. Navaja tudi razdalje in kraje, ki ustrezajo antičnim naseljem. Posebej omenja še naloge posameznih postaj bodisi mutationes, kjer so premenjavali konje, bodisi mansiones, kjer so potniki prenočevali. Nekateri so prenočili v tem, drugi pa v drugem kraju ob isti cesti; zato so v različnih potopisih in kartah naznačena različna imena. Pri natančnem opisu te ceste se je avtor najdalje zadržal pri krajih z dvomljivo lego ali v primerih, kjer je več različnih mnenj glede na njihov položaj.

Kot zaključek je prinesel avtor opis potovanja Oratia in Oktavijanovih poslanev leta 38 pr. Kr., ki so potovali iz Rima do Brundisiuma 15 dni. Tu ima naznačeno točno razdaljo od enega prenočišča do drugega pa tudi, koliko časa so rabili za to pot.

K. Mayer iz Bozena opisuje Nimpheum iz sv. Lovrenca v Bistriški dolini, ki so ga odkrili leta 1934 pri graditvi državne ceste vzhodno od St. Lorenca. Na hribčku »Sturmbüchel«, ki se dviguje 20 m relativne višine nad cesto, so našli močno rimsko zidovje poligonalne oblike, ki so ga pa uničili. Poleg drugih manjših predmetov in denarjev (zadnji je bil Gracijan) so našli tudi polovico pravokotne grobne fontane, ob kateri sta stala (sedaj zelo fragmentirana) Amor in Psiha. Fontana iz St. Lorenca ima vse značilnosti podobnih poslopj iz 1. stoletja po Kr., vendar jo avtor zaradi zakasnelosti rimskih kulturnih pridobitev v alpskih krajih postavlja v 3. ali 4. stoletje, kar bi potrjevali tudi najdeni denarji. Šele s cestami, ki jih je gradil Septimij Sever, se je odprla Bistriška dolina in šele takrat je nastala tudi naselbina Sebastum. Osmerokotna zgradba pa je bila po vsem sodeč svetišče Nimpheum; t. j. svetišče — vodnjak. To posebno dokazujejo majhne najdbe, in sicer marmorna spolija, ki so obdajala stene kolenčaste oblike; nekatera so celo profilirana. Dalje so našli tudi železne okove vrat. Odpadli omet deloma z rastlinskimi ornamentami in mnoge zidne ter strešne opeke

dokazujejo isto. Avtor zaključuje, da gre za tako imenovano osmerokotno keltsko svetišče s hodnikom okrog, ki ima v sredini višjo celo. Njegova površina znaša 118 m². Svetišče je obrnjeno proti vzhodu; okoli vodeči hodnik je pokrit z opeko, streha pa je pultasta.

Takih svetišč so našli precej, n. pr. v Aleziji Apolonovo svetišče itd. Nekaj keltskih svetišč, n. pr. Martu Latobiusu je odkril ravno R. Egger, kateremu je posvečen tudi ta članek.

Iz iste šole kakor Egger, t. j. iz avstrijskega arheološkega inštituta, izhaja tudi dr. Mihovil Abramić, ki je napisal članek o antičnih kopijah grških skulptur iz Dalmacije.

Vzhodna jadranska obala ni prišla samo v političnem pogledu zgodaj pod vpliv Italije, ampak tudi v umetnosti, zlasti skulpturi. V splitski muzejski zbirki je ohranjen torzo iz italijanskega marmorja, ki ga primerja Abramić z znanim westmacottijskim atletom iz Londona, ki predstavlja eno izmed mnogih kopij Polikletovega dleta.

Iz Aequma (Citluk pri Sinju) izvira Heraklejeva glava nadnaravne velikosti kakor tudi roka, ki oklepa buzdovan. Abramić misli, da je to kopija grškega originala, ki je izdelana posredno po Lisipovem Heraklejevem kipu. Šmatra ga za delo 1. stoletja.

Samo ohranjeni torzo muskulozne postave, ki je privezana na drevo, pripada Marsyasu; našli so ga v Saloni. Tudi glava nekega satira iz marmorja, visoka 15 cm, ki so jo našli v Ager Jadertinus, je danes v splitskem muzeju. Torzo ribiča je kopija nekega dela mlajšega helenizma (marmor). Upodobljen je v tretjini naravne velikosti. Spada v genre skupino helenistične skulpture.

Leta 1938 so našli v Saloni torzo znane Artemide iz Efeza (ital. marmor). Abramić misli, da so si bili Saloničani svestni, da sta ilirska Thana in Artemis nekaj sličnega. Spodnja stran je razdeljena na tri polja z grifoni. Risha iz splitskega muzeja predstavlja poprsni del ženske statue, ki je razdeljen v tri okrašena polja. Pisatelj je mnenja, da je to poprsje Hekate, zgoraj s Solom in Seleno, v sredini so tri gracije med dvema rogoma obilja, spodaj pa Nereida, ki jaha na hipokampu. — Verjetno je, da je to poprsje del večjega marmornatega kipa, ki predstavlja Hekato.

Leta 1934 so našli v neki edikuli na forumu v Aequmu 171 cm visok kip iz finega belega marmorja. To statuo, ki jo ima avtor za kip ilirske Thanase, bi po interpretaciji romani smatrali za Diano. Analogno z drugimi figurami jo stavlja avtor v konec 2. stoletja. Tudi relief z Artemido in Panom, ki sta bila vklesana v steno pred vrati Aequma, je danes v sinjskem muzeju. Avtor navaja celo vrsto takih v skalo vsekanih reliefov in jih namerava ob priliki publicirati. V trogirskem samostanu sv. Nikole je ohranjen fragment marmornega reliefa, ki predstavlja boga ugodne priložnosti Kairosa. Po avtorjevem mnenju je ta relief najbližji Lisipovemu Kairosu. V splitskem muzeju je rekonstrukcija celega lika v marmorju. Zelo slabo ohranjen fragment reliefa, ki je bil že večkrat objavljen in predstavlja voz s konji in zraven stoječi ženski figuri, tolmači avtor kot Venero, zlasti zato, ker je gornji del telesa večje figure do kolen gol in drži ta ženska v levi roki jabolko. Drugi pa mislijo, da predstavlja ta relief rop Leukipovih hčera.

Dalje našteva pisatelj še nekaj spomenikov iz stare Enone (Nina), ki so pa danes po drugih muzejih. Mnoge zelo lepe slike in tudi mnogi detajli dajejo čitatelju pravo predstavo o umetninah, obravnavanih v Abramićevem članku.

Baš Franc opisuje neko gradišče in več nasipov iz okolice Novine v bližini St. Ilja. Vzhodno od železniške proge Graz—Maribor se širijo od kolena reke Mure pri Špilju proti jugu okrog 350 m visoke gorice, ki jih nizka sedla ločijo v več manjših skupin. Po glavnem grebenu gre avstrijsko-jugoslovanska meja. Ker ležijo te utrdbe ravno na tej meji, je priregnul dr. Baš k raziskovanju tega gradišča še profesorja graške univerze

† dr. W. Schmida, da sta si ga skupno ogledala. Pred nasipi so odkrili sedem gomil v višini 0,51—2,31 m in do največjega premera 5,21 m. Preiskane halštatske gomile niso dale nobenih važnejših rezultatov, ker so bile po avtorjevem mišljenju že vse prekopane. Gradišče samo obstaja iz severne glavne utrdbe, iz srednjih nasipov in iz predutrdbe, pred katero so našli omenjene gomile. Profesor Schmid je našel pri sondiranju keltski denar, s čimer je tudi dana nekaka podlaga za znanstveno raziskovanje. W. Schmid je pri svojem zahodnem delu utrdb našel ostanke palisad, česar avtor na vzhodni strani ni mogel ugotoviti. Tudi nikjer drugje ni našel avtor razen nasipov iz zemlje nobene zidane rampe ali zidovja, ki bi ojačevalo nasipe. Edino na predutrdbi je našel posamezne črepinje iz porozne temnosive in črne ilovice. Tudi dva štiri metre dolga poizkusna jarka na vzhodni strani nista dala nobenih rezultatov. Pač pa je W. Schmid v svojem sektorju našel več ostankov zidov in tlaka, ki ga je razložil kot svetišče. S tem se pa avtor ne strinja in smatra mnogo teh gradbenih ostankov za dele nekdanjih gospodarskih poslopij (kozolcev). Nekoliko ostankov keramike, ki jo je našel avtor, stavlja v isto razdobje, kot je keramika gradišč s Pohorja. Našel je tudi nekaj keramike z valovnico, ki jo pa smatra za mlajšo. — Čeprav so bili rezultati petdnevnega izkopavanja precej revni, prištevava Baš to gradišče glede na najdbo denarja k Frauenbergu pri Lipnici in Poštlu na Pohorju, glede na keramiko pa h gradiščem na Pohorju.

J. Klemenc je ugotovil v svojem članku »O ženskem gotskem grobu iz okolice Subotice«, da pripadajo neki okraski in neke vrste denarja gotski ženi, ki je umrla okrog leta 382 po Kr. To dokaže ob primerjavi z najdenimi in že datiranimi predmeti.

Profesor Lukman tolmači krstni obred, pri katerem pihne krstitelj ob krščencu, z davno rabo tega običaja, ki ga omenja že Tertulijan v svoji knjigi »De Paenitentia 7, 7—9«.

Profesor A. Mayer iz Zagreba ugotavlja pri Homerju mnoga ilirska imena. Homer n. pr. ne pozna Makedoncev, ampak samo Peonijce, ki so prebivali ob reki Axiosu in so prišli na pomoč Trojancem. V času perzijskih vojn so stanovali s svojimi manjšimi plemeni v stavbah na koleh. Herodot, VII, 73, poroča, da se je en del Brygijcev odselil z Balkana v Malo Azijo, kjer so jih prekrstili v Frigijce. Ob peonski severni meji od zgornjega Axiosa in Belega Drina do Niša so živeli Dardanci, ki jih Strabo, VII, 3, tudi smatra za Ilire. Tudi to plemo je bilo po Homerju zaveznik Trojancev. Homer misli, da so se preselili z Balkana Brigijci in Dardanci, kakor je avtor že prej omenjal, potem pa še Mizijci in Thynejci. V Troji so v VII. b. sloju arheološko dokazani Iliri; zelo verjetno pa je, da so se v tej deželi dalje časa naseljevali.

Mayer trdi za Peonijce, da so pripadali Ilirom tudi zaradi tega, ker jih noben antični pisatelj od Homerja naprej ni smatral za Grke. V tem je močno nasproten Bellochu. To dokazuje tudi ime Paionus, ki nikakor ni grško.

Iz navedenega sledi, da so bila najstarejša naselja Peonijcev ob Vardarju (Axios). Ime Vardar so pričeli uporabljati šele v srednjem veku. Homer (Illiada, II, 850 in XXI, 158) ga opisuje pesniško kot bistro reko, dočim je pri Strabonu (Frg., VII, 21, 23) zelo kalna voda. Homer imenuje (II, XXI, 140, 152, 159) nekega junaka, sina Axiosa, ki je eponimos Pelagoncev. Vendar pa nosijo mnogi peonski junaki tudi v Iliadi grška imena. V Iliadi je pa tudi mnogo negrških imen, n. pr. Apisaon. To ime spominja na plemo Hipasinoi, ki jih omenja Appian (Illyr. 16) poleg tračanskih Bessov. Apisaona tudi Homer izrecno omenja kot Peonca (II, XVII, 350).

Svetozar Radojčić iz Beograda opiše v svojem članku »Porta speciosa iz Ostrogonia in njene srbske inačice« najprej zahodna vrata stolnice v tem kraju. Navaja mnoge pisatelje, ki so pisali o teh vratih. Portal je bil zgrajen v letih 1188—1196 in se je zrušil leta 1764, nakar so ga rekonstruirali. Najboljšo risbo te rekonstrukcije je napravil Geza Lux. Avtor citira

mnogo primerov srbskih cerkv, kjer je motiv Marije Nikopoia mnogokrat upodobljen ravno v zvezi z božičnim evangelijem, kot n. pr. v ohridski cerkvi sv. Klemen, v Dečanih itd. V samostanu Leskovo je lesena ikona, ki ilustrira neko božično himno in je presenetljivo podobna portalu v Ostrogonu. Mnoge sličnosti med slikami v srbskih cerkvah in ikonami dokazujejo, da je ikonografska kompozicija »Portae speciosae« popolnoma odvisna od poslikanih bizantinskih portalov. Po avtorjevem mnenju dominirajo sicer zahodni elementi pri stilu skulptur, kompozicija in vsebina pa je popolnoma bizantinska. Po svoji ikonografiji je portal v Ostrogonu soroden bizantinskemu vzorcem. Daje nam dragocene nove podatke za bizantinsko umetnost v času Komnenov. Vendar pa motiv bizantinske božične pesmi po bizantinskih slikarjih ni bil prenesen samo na portal v Ostrogonu. Podoben, samo nekaj mlajši, je Radovanov portal iz Trogira.

Kar se pa tiče ikonografije prerokov na »Porta speciosa« nam ta dokazuje, da je obstajala ikonografska povezava Nikopoie s preroki v bizantinski umetnosti že v zadnjih desetletjih 12. stoletja. Ob koncu navaja avtor še nekoliko portalov, ki kažejo na veliko povezanost srbske in bizantinske umetnosti z ogrskimi umetniki v času Bele III., Nemanje in njegovih naslednikov.

V vsem članku se je avtor v splošnem oziral na umetniške zveze med vzhodom in zahodom; kar zadeva ikonografijo, se pa ni podrobneje spuščal v problem ogrsko-srbskih in ogrsko-dalmatinskih kulturnohistorijskih in umetniških zvez.

Fr. Stele omenja nekatere predromanske spomenike iz Slovenije, ki so zelo redki. Za sedaj pozna samo tri fragmente italo-karolinškega tropleter-nega ornamenta. Prvi ornament je našel avtor v župni cerkvi v Slivnici pri Mariboru, druga dva pa v zadnjem času v Batujah pri Vipavi.

Na Svetih gorah nad Šempetrom ob Sotli je pet cerkev, od katerih pa avtorja zanimata samo dve. To je cerkev sv. Martina, o kateri misli, da ima mnogo ostankov predromanske arhitekture. To potrjujejo skrbno izdelani vogali, ki so zidani iz obsekanega kamna, dočim so druge stene iz lomljenca, in pa portal, ki je zgrajen iz kamnitih gladko obdelanih blokov. Vendar je obok tako enostaven, kot ga lahko najdemo povsod v zgodnje-srednjeveški gradbeni umetnosti. Tak portal je predhodnik tipično romanskega portala. Tretji dokaz pa so okna, sestavljena iz treh slojev plošč, med katerimi so zidovi. Iz vseh treh kamnitih plošč so odprtine za okna izrezane. Vsi ti trije momenti, posebno pa okna, dokazujejo, da pripada ladja predromanskemu času; točnejše časovne dobe pa avtor ne določi.

Druga zanimiva cerkev sv. Jurija na Sv. gorah je le nekaj korakov oddaljena od cerkve sv. Martina. Enostavni portal iz skrbno sestavljenih kvadrov, čigar lok je izrezan iz enega kosa, ima vklesana neka črkam slična znamenja, ki so visoka 9—10 cm. Mogoče gre tu za varianto runske pisave. Še skoro bolj zanimiva pa je peščenjakova plošča, ki ima globoko vrezano neko figuro in še nekaj znakov. Figura stoji pred štirioglatim predmetom (mogoče je pa tudi, da sedi na njem), ki ji sega do pasu. Zakriviljeno roko ima stegnjeno na obe strani, kakor bi molila. Glava je okrogla, brez ušes, z vrezanimi ustnicami, trikotnim nosom in okroglimi očmi. Obležena je v resno prilegajočo se obleko, ki sega do kolen, nato pa pada v pasovih navpično navzdol. Desno in levo od glave je nekaj znakov, ki so nekoliko podobni prej omenjenim. Vsekakor gre za predromansko figuro. Vogali so sezidani iz skrbno obdelanih kvadrov, ostalo zidovje je pa iz lomljenca. V južni steni sta ohranjeni dve prvotni okenski odprtini, ki se navznoter in navzven lijakasto razširita.

Iz vsega navedenega lahko sklepamo, da je tudi cerkva sv. Jurija nastala v predromanskem ali zgodneromanskem času.

Klebel Ernst piše v prispevku k zgodovini akvilejskih patriarhov, da je bila Akvileja nekako do leta 600 duhovno in prometno središče celega vzhodnoalpskega področja Istre in Venecije. Zgodovina vzhodnoalpskih

dežel pa tudi po letu 600 naprej ni razumljiva brez poznavanja oglejskega patriarhata. Zgodovina oglejskega patriarhata je mnogo važnejša za Slovence kakor pa za Italijane, katerim je bila vlada patriarhov tuja in je predstavljala zanje nalogo misijonarjenja po tujih deželah.

Značilno je, da nimamo celotne zgodovine oglejskih patriarhov. Avtor navaja posamezne anale, ki so majhne vrednosti. Življenjepise patriarhov je pa sestavil šele Belloni v 16. stoletju.

Kot temelj za kronologijo služijo različne vrste patriarhov. Najstarejša se konča pod patriarhom Nikolajem (1358), kateremu je dodanih še pet. Točno se vidi, da sestoji ta popis iz različnih poglavij, od katerih so nekatera natančnejša, druga pa manj zanesljiva. Nato avtor kritično obravnava mnoge vire in poskuša spopolniti vrsto patriarhov in njihovo zgodovino.

Joachim Werner opisuje sicer neznatne ali vendar važne dele konjske opreme. Predvsem ga zanima razno predrto okovje, bronasto ali srebrno. Take najdbe so važne, ker dokazujejo, da so bile v krajih, kjer so se ti predmeti našli, rimske konjeniške čete. Takega materijala, ki izvira iz julijsko-klavdijskega časa, so našli zelo veliko. Precej tipičnih okovov iz časa velikega batavskega upora leta 69 po Kr. nam je dala skupna bronasta najdba v Renu pri Doorwerthu, ki je pa že publicirana. Predmeti iz te najdbe so dveh vrst: iz litega bronca, ki predstavlja hrastovo listje, in stilizirani trikotni listi na dolgih pecljih. Tudi v ruševinah taborišča v Neusu so našli srebrne okove v nielo tehniki. Ti okraski pa niso vsi izsekani, nekateri so tudi polni.

Avtor našteva še celo vrsto najdišč in predmetov, ki jih časovno dodeli Klavdijevi dobi. Predmete s takimi ornamentami so izdelovali v različnih delavnicah, večinoma takoj v vojaških taboriščih.

Nekaj posebnega pa je bilo konjsko pokrivalo iz jermenja, ki so ga našli v Halternu. Kovinasti deli so bili podloženi z usnjem in prišiti na širokem usnjenem pasu, da pokrivalo ni moglo pasti konju z glave. Ohranjen je samo polovica tega dela. Ali je rimskega ali keltskega izvora, ni mogoče ugotoviti. Rastlinske motive so zelo uporabljali. V klavdijsko-Vespazijanovem času so rabili hrastovo listje z želodom in vinsko trto. Cvetne čaše in palmete so močno stilizirane. Na ozemlju severno od Alp so bili realistični motivi malo uporabljani.

Peter Glazema opisuje izkopavanje v srednjeveški cerkvi v Elstu (Nizozemska), in izven nje. Prvič je omenjena cerkev v Elstu v darilni listini 8. stoletja. Na istem mestu so kasneje sezidali gotško cerkev, ki je v bojih leta 1944 pogorela. S tem je bila dana možnost izkopavanja, ki je pokazalo lepo kronološko zaporedje. Avtorju se je posrečilo dokazati, da je stalo tukaj najprej rimsko svetišče v smeri S—J z odklonom proti zahodu. Našli so tudi rdeč tlak iz opeke in pod njim še fragmente neke freske. Tlak so odkrili v globini treh metrov. Temu sledi večji antični tempelj s celo in obdajajočim jo stebriščem v isti smeri. Velikost drugega svetišča je 23 × 30 m. Cela je imela 1,80 m debele zidove. Med celo in stebriščem je ca. 4 m širok prostor. Fasada svetišča je bila na južni strani, ker so tam našli dele skulptur. Poleg tega so odkrili še fragmente rdečega freskometa z linearnimi in rastlinskimi ornamentami, fragmente korintskega stebra in rozete. Vzhodno od tega svetišča so odkrili skupaj v neki jami lobanje prašiča, ovce in vola. Brez dvoma je to dokaz souvetaurilija — žrtvovanja.

Tretja zgradba je predromanska cerkev, od katere so našli samo ostanke zidu in del fundamenta na zahodni strani v smeri V—Z. Na tej je stala romanska cerkev v isti smeri, ki so ji pa kasneje prizidali še gotško zakristijo. Končno je bila na istem mestu sezidana večja gotška cerkev, ki je pa pogorela.

Začasna datacija po keramiki je naslednja: prvi tempelj je bil zgrajen za Vespazijana, drugi, večji, pa okrog leta 100 za Trajana. Tlak in zidovje teh objektov je s streho zaščiteno, tako da je študij vedno mogoč na kraju

samem. V gotski cerkvi je bil zidan napis, iz katerega zvemo, da je to cerkev posvetil v sedemdesetih letih škof Balderik (918—976).

Dyggve E. iz Kopenhagna, ki je mnogo sodeloval z jubilantom R. Eggerjem, zlasti pri izkopavanjih v Saloni, kjer je v prvi vrsti obravnaval starokrščanske spomenike, je tudi tukaj prispeval članek k zgodovini beme. V razpravi o duhovniški klopi izza oltarja obravnava prvovrsten znanstveni material, ki se tiče razvoja starokrščanskih cerkvenih zgradb.

Dvoranska cerkev kakor tudi posebej stoječa duhovniška klop sta posebno važni za pokrajino severno in vzhodno od Jadrana. Te oblike so se posebno dolgo zadržale v teh krajih. Avtor zagovarja mišljenje, da so take zgradbe nastale pod vplivom od zunaj, in sicer iz orientu (Sirije). Egger je ugotovil, da so polkrožni zidovi izza oltarja redno, če že ne klop za duhovnike, kar je običajno, vsaj temelj ali zadnja stena za duhovniške sedeže.

V prvih najstarejših (še zasebnih prostorih) so bili okrog prenosljivega oltarja postavljeni sedeži za najstarejše. Lahko pa izvira tako postavljanje iz cesarskega triklinija, kjer je stal prestol pod ciborijem, ki je bil pokrit z velom. Dalje pojasnjuje avtor, v koliki meri je vplival ravno dvor s svojim ceremonialom na način gradnje ciborija in na to, da sta bila tako oltarna menza kakor škofov sedež dovolj vidna in prirejena za počestčenje. Svobodno stoječa duhovniška klop je, sodeč po njenem tipu, pri nas zelo zgodaj v rabi. To nam ponovno dokazujejo najdbe iz Pulja, Akvileje, Poreča in Salone, kjer je avtor ta problem preiskoval s podporo Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu.

J. Klemenc

Saria Balduin: *Noricum und Panonien. Historia, Zeitschrift für alte Geschichte*, Jahrgang I., 1950 (izšel leta 1951, Heft 3., S. 436—486).

Poleg pregleda novejših rezultatov od leta 1940—1950 omenja avtor tudi novejšo tujo literaturo, ki jo tu navajam tudi jaz. Tako izhaja na Dunaju od leta 1951 pod uredništvom R. Nolla »Nachrichtenblatt für die Forschungsarbeit über die Römerzeit Österreichs« pod naslovom »Pro Austria Romana«. List je hektografiran in služi predvsem za informacijo svojim strokovnim članom. Izmed novejše literature navaja delo Rudolfa Eggerja »Kärnten in Altertum«, Klagenfurt 1941, kjer je podana zgodovina Koroške v antiki.

Rudolf Egger podaja v delu »Oberösterreich in römischer Zeit« zgodovino avstrijske province Gornje Avstrije v rimskem času.

Otto Lamprecht je opisal v knjižni zbirki »Geschichte Österreichs in Einzeldarstellungen«, Heft I., rano dobo avstrijskih dežel do leta 976 pr. Kr.

Razprava Franca Miltnerja »Römerzeit in österreichischen Landen«, Innsbruck 1948, je pa namenjena širšemu krogu bralcev.

A. Alföldi je izdajal »Dissertationes Pannonicae«, ki so pa po njegovem odhodu iz Budimpešte prenehale. V delih te serije je Alföldi podal zelo veliko materiala tudi iz našega dela rimske Panonije.

V predzgodovinskem delu obravnava avtor predvsem tri probleme:

1. Venetske napise iz južnega Norika, kjer navaja mišljenje E. Vettera (*Carinthia* I., 140, Jg. 1950, str. 130). Na vsak način je značilno dejstvo, da so Veneti prvi narod, ki so prevzeli od Etruščanov njihovo pisavo.

2. Norejo, kjer vprašanje bitke tudi v deceniju 1940—1950 še ni prišlo v stadij mirovanja. Pokojni W. Schmid je zastopal mnenje, da se naselbina St. Margarethen am Silberberg v Gornji Štajerski ujema z Norejo, kar pa večina arheologov odklanja. Miltner misli, da bi bila Noreia lahko velika keltska naselbina v keltskem taborišču pri Bistrici ob Dravi. Max Schilcher smatra v razpravi »Noreia, der Ort der Kimberschlacht, Arbeiten aus dem Institut für allgemeine und vergleichende Sprachwissenschaft, heraus-

gegeben von W. Brandstein, Graz, Hett I.: Frühgeschichte und Sprachwissenschaft», str. 9 sl. Sočo za reko, kjer naj bi Kimbri prodirali in potem prešli v dolino reke Save, kjer je po njegovem mnenju stala Noreja na ozemlju današnjega Kranja. Nov moment nastopa z Magdalensko goro, kjer sta odkopala leta 1949 in 1950 R. Egger in Fr. Praschneider veliko keltsko in ranorimsko naselbino, ki sta predhodnici Virunuma. Do sedaj imamo o tem izkopavanju le začasna poročila. (Carinthia I., 139, letnik 1949, str. 145 sqq. in Carinthia 140, letnik 1950, str. 433 sqq. in str. 494 sqq.)

3. Vprašanje čelad iz Negove. O pripadnosti čelad imamo že celo literaturo (Altheim-Trautman, Vom Ursprung der Runen, 36 sqq.; Eichler-Nowotny, Germanenerbe 3, 1938, 140 sl.; E. Sittig, »Scriti in onore di B. Nogare«, 470 s.q.; Arntz, Handbuch der Archäologie I., 335 sqq.; G. Devoto, Studi Etruschi XI., 519 itd.). Glede na časovno opredelitev pa obstaja tudi dokaj gledišče (Stane Gabrovec, Vestnik I., 1950, str. 87 sqq.; Paul Reinecke, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 1944, str. 172 sqq.). V rimskem delu pa obravnava avtor nekoliko problemov.

Tako so Rimljani priključili v svoj imperij Norik vsaj takrat, ko sta nastali provinci Panonija in Dalmacija (9 po Kr.), čeprav je formalno obstajal Regnum Noricum še do leta 45 po Kr. Alföldi je napisal kratko zgodovino Panonije v rimskem času (Zur Geschichte des Karpatenbeckens im I. Jahrhundert v. Chr., Osteuropäische Bibliothek, Nr. 37, Budapest 1942), kjer omenja tudi naše kraje v tem času.

Ko obravnava Saria (Carinthia I., 132, 1942, 96 sqq.) priključitev naših krajev k Rimu, omenja mnogovrstne predzgodovinske utrdbe, tako japonske kakor tudi druge v okolici Ljubljane. Na vsak način pa se je osvajanje naših krajev vršilo počasi, saj se je veliki panonsko-dalmatinski upor razširil od Drave do Jadrana. Torej so Rimljani dosegli Panonsko nižino šele v zadnjih letih Avgustove vladave ali pa celo kasneje in je bila Drava pri nas nekaj časa meja rimskega imperija. Pri Sarijevi opombi o markomanskih vojnah bi omenili, da so markomanski napadi zadeli tudi naše kraje, posebno ob velikih cestah, ki so vodile proti Italiji (W. Zwickler, Studien zur Markussäule I., Amsterdam 1941). Pri nas so posebno trpela manjša naselja, od katerih so mnoga izginila in niso bila nikdar več obnovljena. (O tem glej tudi Arheološki vestnik II., Ljubljana 1951, str. 125 sqq.) Tedaj je pričelo pri nas polagoma padati število prebivalstva. Saria navaja dalje, da je bila kot posadka v Ločici nameščena II. italaska legija, kar so potrdila še izkopavanja dr. Lorgerja. (Fr. Lorger: Österreichische Jahreshefte XIX/XX, Beiblatt 107 sqq. in HOFFILLER-SARIA: AIJ, str. 2 sqq.) Kot dober poznavalec Ptujja trdi Saria, da so dokazani v 3. stoletju samočasni posamezni vojaški oddelki v Ptujju. Mogoče, da so bile zgrajene že takrat prve zaporne utrdbe na Krasu za obrambo Italije (Praetentura Italiae).

Po mišljenju prof. Saria je romanizacija v naših krajih kaj hitro napredovala, posebno v mestih in pa krajih, ki so jih naselili Kelti. Keltski element nam posebno dokazujejo keltski denarji, ki jih je obdelal Karel Pinck v »Archaeologia Austriaca«, zvezek 6, leto 1950. Mnogi napisi, ki so jih našli v okolici Celja po drugi svetovni vojni, nam dokazujejo isto. (O tem je pisal Klemenc v Arheološkem vestniku III., Ljubljana, str. 130 sqq. in v Zborniku Fil. fakultete v Ljubljani, 1950, str. 130 sqq. ter B. Saria v Österreichische Jahreshefte.)

Kar zadeva meje rimske province Panonije, Saria pravilno navaja, da je k Panoniji pripadalo ozemlje južno od Save. Emona je prvotno pripadala k Noriku, kasneje k Panoniji. Ko se je pomaknila meja Italije daleč proti severu do Trojan, okrog konca 2. stoletja po Kr., je tedaj tudi Emona prišla pod Italijo. (Rimske vojaške organizacije je Saria dobro obravnaval že v GMS XX, str. 115 sqq., kar v sedanjem članku kratko povzema. Navaja mnogo podatkov izven našega ozemlja, tako n. pr. nove vojaške diplome,

nastanek latrunkulov in burgov, o čemer je pisal tudi A. Alföldi v Arch. Ert. 3, Ser. II., 1941, 30 sqq.)

Pri obravnavi uprave in upravnih uradnikov je posebno zanimivo dejstvo, ki ga je ugotovil prof. R. Egger za Norik, kjer je našel v veliki reprezentančni hiši na Magdalenski gori v sobi s trinajstimi vdolbinami uradni prostor. Tam so se zbirali zastopniki trinajstih noriških »civitates«. To so potrdili tudi napisi (Praschniker, Carinthia I., 139, leto 1949, str. 148 sqq.). Verjetno je nekaj podobnega moralo obstajati tudi za Panonijo.

Mnoge rimske ceste gredo v smeri predzgodovinskih tras in ločimo mnogokrat rimske ceste od predzgodovinskih samo po solidnejšem temelju. (O tem glej H. Bulle: Geleisstrasse des Altertums.) Rimske ceste v naših krajih so obdelali poleg starejših (Premereim in Rutar: Die antiken Strassen und Befestigungen in Krain) tudi Saria in Klemenc v listih Arheološke karte, Ptuj, Zagreb, Rogatec, kjer je ravno vojaška cesta Siscia—Poetovio na novo dokumentirana. (Archaeologische Karte von Jugoslawien, Blatt Ptuj, Zagreb, Rogatec.)

Saria pravilno ugotovi, da je v umetnosti najprej prevladal vpliv juga; ko pa ta okrog sredine 3. stoletja preneha, pride zopet do veljave izraz domače umetnosti. Za provincialno umetnost Norika kakor tudi za umetnost Panonije so značilne razne klesarske delavnice, dalje mozaiki in stenske slikarije, ki so jih prav pri sistematskih izkopavanjih odkrili v Avstriji in pri nas. Zanimivo je, da so razni mozaiki in stenske slikarije iz kasnejšega časa. Klesarske delavnice južnega Norika, torej tudi tedanje Celeia, stoje mnogo višje kakor one iz Panonije, posebno iz Poetovia. To nam posebno potrjujejo najdbe v Šempetru pri Celju, kjer so leta 1952 izkopali zelo zanimive ostanke rimskega grobišča z arhitektonsko pomembnimi predmeti in mnogo marmornih reliefov, ki pa kažejo še vsi močan južni vpliv. Mnoge marmorne statue iz Virunuma so nedvomno tudi delo domačih klesarjev. O tem piše C. Praschniker v Carinthia I., 140, leto 1950, str. 3: »Der Meister von Virunum, ein Bildhauer der Römerzeit in Kärnten.« Tudi Flavia Solva ima mnogo skulptur, ki jih je objavil že E. Diez: »Die römischen Steindenkmäler auf Schloss Seggau bei Leibnitz, Wien 1949.«

Skoraj vse večje rimske naselbine so obstajale že v predzgodovinskem času, bodisi kot ilirske ali keltske vasi in mesta. Le neznatni kraji ob poštah cestah so popolnoma rimskega izvora. Po vojni sta republika Avstrija in Jugoslavija pričeli kopati na vseh važnih mestih, kakor so: Aguntum, kjer je kopal prof. Fr. Miltner (Fr. Miltner: Frühgeschichtliche Siedlung im Lienzerbecken, Jahrbuch des Österreichischen Alpenvereins, 1950, S. 30 ff., Öst. Jh. 38, 1950, Bbt. 37 sqq.), Celeia, Poetovio, Magdalenska gora, Cetium, ki leži prav pod današnjim St. Poeltenom, Lentia (današnji Linz), ki je bila tudi kasnorimska naselbina in je Linz njeno neposredno nadaljevanje. (W. Jenny: Jahrbuch der Stadt Linz, 1950, CI sqq.)

Izkopavanja pri nas omenja avtor precej na kratko, zato tukaj še nekoliko podatkov. V Panoniji so veliko kopali zlasti v letih 1946 in 1947 ter odkrili na gradu v Ptujju ilirsko-keltsko naselbino, o čemer je pisal že J. Korošec: Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu, Ljubljana 1951. O kasnoantičnih utrdbah in pribežališču z baziliko in še o kasnejših utrdbah, ki so jih odkrili v istem času, je pisal J. Klemenc (Ptujski grad v kasni antiki, Ljubljana 1951). Slovansko svetišče in njegovo raziskovanje v letih 1946 in 1947 na Ptujskem gradu je prav tako obravnaval Korošec (Slovansko svetišče na Ptujskem gradu, Ljubljana 1948, in Slovansko grobišče na Ptujskem gradu, Ljubljana 1950). Ob vznožju gradu so odkrili leta 1951 mogočno zaporno zidovje, ki je obenem z ostanki zidu pri oficirskem paviljonu branilo dohod do dravskega mostu. (Podatki še niso objavljeni.) Ob Grajeni je vodil rimski vodovod na Panoramo. Tega sta raziskovala leta 1949 St. Pahič in J. Šašel. (Arheološki vestnik I, Ljubljana 1950.) Poleg tega so kopali tudi še v Emoni, kjer so odkrili ilirsko grobišče (J. Korošec

in Fr. Stare: Začasno poročilo o arheoloških izkopavanjih v Ljubljani, Arheološka poročila, Ljubljana 1950).

Pač pa navaja Saria, da so v Pečuhu (Sopinanae) odkrili starokrščansko pokopališče z baziliko. (Arch. Ert. 3, Ser. I., 1940, 56 sqq. in isto III., I. 1942, str. 196 sqq.) Tudi v Szombathelyju so izkopali mesto foruma z mnogimi dragocenimi mozaiki, ki so bili v cerkvi sv. Quirina, o čemer je pisal Stefan Paulovics (Die Topographie von Savaria-Szombathely, Acta Savariensia No. I., Szombathely 1943). O Carnuntumu je napisal E. Swoboda razpravo »Carnuntum, seine Geschichte und seine Denkmäler, Wien 1949« in E. Polaschek »Erinnerungsblatt an Carnuntum, Baden bei Wien 1940«. O Vindoboni navaja Saria več poročil, ko so kopali neke jarke. (A. Neumann-G. Masanetz: Die Archäologischen Ergebnisse der Kanalverlegung, Tiefer-Graben... 1948, Wiener Geschichtsblätter 1950 in istega avtorja »Die römischen Ruinen unter dem Hohen Markt, Museumsführer des Historischen Museums der Stadt Wien, Wien 1950«.) V Brigetiu v legijskem taborišču v zadnjem času niso ravno mnogo kopali, pač pa je Stefan Paulovics že nekaj tega objavil (Laurae Aquincenses II., 119). Tukaj se dvigujejo ostanki rimskega taborišča, ponekod do 7 m nad bližnjo okolico. Zelo dobro je obdelano rimsko mesto Aquincum na mestu današnje Budimpešte. Njeno zgodovino so glede na posamezne dobe takole obdelali: F. v. Tompa predzgodovino, A. Alföldi zgodovino rimskega časa, ostali pa lokalno zgodovino in krščanstvo. V Aquincumu so odkrili še drugi amfiteater, ki je največji v Podonavju.

Mnogo slabše so raziskana kmečka naselja. Saria jih navaja nekoliko. Pri nas bi bilo še omeniti antično naselje na Vintarjevcu pri Litiji, ki ga je izkopal Fr. Stare.

Saria je ugotovil, da se prehistorijska keramika, posebno keltska, v provinci nadaljuje, seveda je izboljšana pod vplivom rimske tehnike. Saria omenja poleg Pakatusove tovarne terrae sigillatae v Aquincumu še eno v Sisciji. O rimski keramiki je napisal sistematično delo A. Schörgendorfer: »Die römerzeitliche Keramik der Ostalpenländer, Wien 1942« in E. Benis: »Die kaiserzeitliche Keramik aus Pannonien I. Die Materialien der frühen Kaiserzeit, Budapest 1948. Diss. Pann., Ser. II., No. 2.« Pri Wilhelmsburgu, okraj St. Poelten v Gornji Avstriji so odkrili peč za izdelovanje stekla. Pri nas so pa izkopali na Panorami v Ptujju več manjših lončarskih peči iz kasne antike, ki pa še niso publicirane.

Sarijevo mišljenje, da je bila v začetku rimske okupacije trgovina z Avstrijo zelo živahna, stoji. Kasneje jo je v 2. in 3. stoletju presegel import iz Porenja. Glede na rudarstvo bi Sario lahko spopolnili s podatkom, da je bilo pridobivanje svinca pri Litiji zelo intenzivno, kar so pokazale kemične analize, ki pa še niso objavljene.

Saria je tudi mnenja, da so bili domači iliro-keltski bogovi predmet bogoslužja tudi še v rimskem času. Keltskega izvora so tudi romanja okrog svetišč v središču sedanje Koroške. Tudi češčenje mnogih podzemskih božanstev je bilo Keltom nekaj domačega. Mnogoštevilna svetišča v Koroški so posvečena Marsu Latobisu, kar nam dokazuje, da imamo tukaj »interpretatio romana« domačega božanstva. Imena domačih bogov se redkeje omenjajo. Ponovno je omenjen Sedatus (Vulkan) iz Celja. Ime božanstva Casuntus pa izvajajo iz označbe kraja.

Saria ne omenja novejših izkopavanj v Ptujju leta 1951, ki so prinesla zopet nekaj fragmentov nutric itd. V Celju so izkopali na Sadnikovem vrtu novo svetišče s predmeti, ki nedvomno dokazujejo Herakleja ali mogoče celo Jupitra.

Razni orientalski kultu so bili v Panoniji razmeroma še precej razširjeni. Tako n. pr. Jupiter Dolichenus. V Noriku se pa kaže posebno egipčanski vpliv, kjer je Noreia izenačena z Isido (Isis Noreia).

Saria navaja nekaj virov, ki govorijo o kasni antiki pri nas. Zelo dobro sliko položaja v Noriku iz tega časa nam podaja Eugippov »Vita S. Seve-

rini«. Navajam samo nekoliko izdaj: 1. Eugippius, *Leben des heiligen Severin*, übersetzt und erläutert von Mauriz Schuster, Wien, Ringbuchhandlung A. Sexl, 1946, 198 strani; 2. Eugippius: *Das Leben des heiligen Severin*. Lateinisch und Deutsch. Anhang: *Denkmäler des frühen Christentums in Österreich* von Rudolf Noll, Linz a. d. Donau 1947, 216 strani. Literarni značaj »Vitae« in njeno zanesljivost obravnava posebno Walther Bulst (Eugippius und die Legende des heiligen Severin. *Die Welt als Geschichte* 1950, 18 sqq.).

Na noben način pa se ne morem strinjati z mnenjem avtorja, da je bila Panonija takoj za tem, ko so porušili donavski limes, izgubljena za rimski imperij. (*Historia I*, str. 483.)

Zosim, 1. V. C. 46 nam pove, da je cesar Honorij postavil poštenega Generida za namestnika v Noriku, Reciji in Gornji Panoniji. Saj so celo Spodnjo Panonijo priključili leta 427 po Kr. rimskemu imperiju (Marcelini comitis Chron. ann. 427). Iz Priska (Prisci Rhetoris, Hist. Pag. 185, 13) pa zvemo, da je bila mati zadnjega rimskega cesarja Romula Augustula hčerka comesa Romulusa in da je bila rojena v Poetoviu. Na vsak način je moral biti Poetovio v prvi polovici 5. stoletja še važno mesto. (Klemenc: Ptujski grad v kasni antiki, stran 68 sqq.) Se po tem, ko je to mesto razrušil Atila, so se pobegli prebivalci kaj hitro vrnili nazaj in se naselili tako v ravnini, na današnjem gornjem Bregu, kakor tudi na Ptujskem gradu. To nam potrjujejo tudi najdbe gotskih predmetov na Bregu in njihovi grobovi, ki so iz časa Teodorikove vlade. V nasprotju s Sarijem sem prepričan, da je obstajala kontinuiteta naselja tudi v mnogih krajih Panonske ravnine. Mnoga pribežališča pa so služila prebivalcem že prej.

Med novejšo literaturo, ki jo podaja Saria, nam da posebno dobro sliko razmer v Spodnji Panoniji R. Egger s knjigo o sv. Mohorju, ki ga razlaga kot identičnega z lektorjem Hermogenosom iz Singidunuma. Ta je pa umrl mučeniške smrti v Sirmiju. (R. Egger, *Der heilige Hermagoras*, Klagenfurt 1948.)

Vsekakor je delo prof. Sarie mnogo doprineslo k razumevanju razmer v naših krajih za časa antike. Nekatere pomanjkljivosti z našega ozemlja so pač razumljive, ker pisatelju ni bilo mogoče slediti posameznim novim znanstvenim rezultatom na kraju samem.

J. Klemenc

Gorenc Marcel: *Antikna skulptura u Hrvatskoj*. 80 Tab. in 12 reprodukcij v tekstu. Državno izdavačko poduzeće Hrvatske, Zagreb 1952.

Izšlo je v biblioteki likovnih umetnosti. Fotografije je izdelal Marijan Szabo. Reproducirana dela sta izbrala in razvrstila Jela Tadijanović in Marcel Gorenc. Opremila sta zbirko Jela Tadijanović in Vilko Gliha Selan.

M. Gorenc je v uvodu razložil namen tega za naše razmere res velikega dela, kjer je poskušal na 80 fotografijah podati antični material iz Hrvatske, ki je važen zaradi svoje umetniške vrednosti. V glavnih potezah podaja položaj v Iliriku v predzgodovinskem in rimskem času. Dalje ugotavlja, da je bilo takoj po rimski okupaciji importiranih mnogo umetnin. Kasneje so pričele v naših večjih mestih delati domače delavnice, tako kiparske kakor tudi kamnoseške. V domači skulpturi lahko zasledujemo razvoj umetnosti do zrelega antično-baročnega razumevanja.

To je nekaj misli iz Gorenčevega hrvatskega uvoda, katerega povzetek je podan tudi v francoščini in angleščini.

V popisu reprodukcij, ki je tudi v obeh tujih jezikih, je označen najprej kraj, kjer je predmet sedaj spravljn. Poleg ohranjenosti in kakovosti materiala so navedene še posebne mere, čas, kdaj je umetnina nastala, in njena provenienca. V tem enostavnem in na videz skromnem popisu je glavno delo avtorja M. Gorenca. Škoda je, da ni pri vsakem kosu navedena do sedaj znana domača in tuja literatura.

J. Klemenc

ZAMENJAVA

Arheološka sekcija pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti zamenjava akademijske izdaje arheološke vsebine s spodaj navedenimi ustanovami in je doslej prejela naslednje publikacije:

The Archaeological Section of the Slovene Academy of Sciences and Arts exchanges its archaeological publications with the following institutions and as far as this received following publications:

Bad Godesberg. Deutsche Forschungsgemeinschaft:

Gnomon. Kritische Zeitschrift für die gesamte klassische Altertumswissenschaft. 24. Band, 1952, Heft: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; 25. Band, 1953, Heft: 1, 2.
Praehistorische Zeitschrift. XXXIV/V. Band, 1. Hälfte, 1949/50, 1950.

Basel.

Institut für Ur- und Frühgeschichte der Schweiz:

Ur-Schweiz. Mitteilungen zur Ur- und Frühgeschichte der Schweiz. Jahrgang XVI. 1952, No. 3, 4; Jahrgang XVII. 1953, No. 1.

Beograd.

Narodni muzej:

Narodni muzej. Beograd, 1952.

Savezni institut za zaštitu spomenika kulture:

Zbornik zaštite spomenika kulture. Knjiga I., sveska 1, 1950, 1951.

Buenos Aires. Instituto de Antropologia:

Runa. Archivo para las ciencias del hombre. Vol. IV. Part. 1—2, 1951.

Cambridge.

University Library (Anglija):

Burkitt, M. C.: Our early ancestors. 1929.

Burkitt, M. C.: The Old Stone Age. 1949.

Childe, V. G.: The bronze Age. 1930.

Cook, A. B.: The Rise and Progress of classical Archaeology. 1931.

Heurtley, W. A.: Prehistoric Macedonia. 1939.

Lamb, W.: Excavations at Thermi in Lesbos. 1936.

Wace, A. J. W.: A Cretian Statuette in the Fitzwilliam Museum. 1927.

Wace, A. J. W. & M. S. Thompson: Prehistoric Thessaly. 1912.

Cambridge.

Archaeological Institut of America (USA):

American Journal of Archaeology. Vol. 55, No. 3, 4, 1951; Vol. 56, No. 4, 1952; Vol. 57, No. 1, 1953.

Archaeology. A Magazine Dealing with the Antiquity of the World. Vol. 3, 1950, Nr. 1, 2, 3, 4; Vol. 4, 1951, Nr. 2, 3, 4; Vol. 5, 1952, Nr. 1, 2, 3, 4.

- Cambridge.** Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology, Harvard University:
Papers of the Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology, Harvard University. Vol. XXV, 1951; Vol. XXXV, No. 3, 1951; Vol. XL, No. 3, 1951; Vol. XLI, No. 1, 1951; Vol. XLVI, No. 1, 1951; Vol. XL, No. 4, 1952; Vol. XLVII, No. 1, 1952.
- Columbus.** Ohio State Museum:
Museum Echoes. Vol. 25, 1952, No. 9, Serial No. 281; No. 10, Serial No. 282; No. 11, Serial No. 283; No. 12, Serial No. 284; Vol. 26, 1953, No. 1, Serial No. 285; No. 2, Serial No. 286; No. 3, Serial No. 287; No. 4, Serial No. 288.
- Dublin.** Royal Irish Academy:
Proceedings of the Royal Irish Academy. Vol. LIII, Section C, No. 2, 1950; Vol. LV, Section C, No. 1, 2, 3, 1952, No. 4, 5, 1953.
- Düsseldorf.** Verein von Altertumsfreunden im Rheinlande:
Bonner Jahrbücher des Rheinischen Landesmuseum in Bonn und des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande. Heft 151, 1951.
- Firenze.** Redakcija: Rivista di scienze preistoriche:
Rivista di scienze preistoriche. Vol. V, fasc. 1—4, 1950; Vol. VI, fasc. 1—2, 3—4, 1951.
- Frankfurt am Main.** Deutsches Archäologisches Institut:
Germania. Anzeiger der Römisch-germanischen Kommission des Deut. Archäol. Instituts. Jahrg. 30, Heft 2, 1952.
Mitteilungsblatt des Deut. Archäol. Instituts (Römisch-germ. Kommission). Blatt 1, 1951; 2, 1952.
- Frauenfeld.** Schweizerische Gesellschaft für Urgeschichte:
Jahrbuch der Schweizerischen Gesellschaft für Urgeschichte, Zweiundvierzigstes Jahrbuch, 1952.
- Graz.** Landesmuseum Joanneum:
Schild von Steier. Beiträge zur steirischen Vor- und Frühgeschichte und Münzkunde. Heft 3, 1953.
- Hamburg.** Museum für Hamburgische Geschichte:
Hammaburg. Vor- und frühgeschichtliche Forschungen aus dem niederelbischen Raum. III. Jahrgang, 1952, Heft 8.
Hamburgisches Museum für Völkerkunde und Frühgeschichte: Archaeologia geographica. Jahrgang 3, 1952, Heft 1/3.
- Heidelberg.** Badisches Landesamt für Ur- und Frühgeschichte:
Badische Fundberichte. 19. Jahrgang, 1951.
- Krakow.** Polska akademia umiejętności:
Prace prehistoryczne. Wydawnictwa Slaskie. Nr. 4, 1939—1946, 1946; Nr. 5, 1939; Nr. 6, 1948.
Historia nauki polskiej w monografiach. XII, 1948; XVIII, 1948; XXI, 1948.
Prace i materiały antropologiczne. Tom II, Nr. 1, 2, 1948.

- Liege.** **L'Institut archéologique liégeois:**
Bulletin de l'Institut archéologique liégeois. Tome LXVIII, 1951; LXIX, 1952.
Chronique archéologique du pays de Liège. Année 41, No. 1—4, 1950.
- Ljubljana.** **Zgodovinsko društvo:**
Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo.
Leto XXV—XXVI, 1944/45, 1945.
- London.** **The Royal Anthropological Institute:**
Man. A monthly record of anthropological science. Vol. LII, Articles 182—209, 210—243, 244—261, 262—295, 1952.
Vol. LIII, Art. 1—23, 24—52, 1953.
- Mainz.** **Römisch-germanisches Zentralmuseum in Mainz:**
Mainzer Zeitschrift. Mittelrheinisches Jahrbuch für Archäologie, Kunst und Geschichte. Jahrgang 46/47, 1951/52.
- München.** **Bayerische Akademie der Wissenschaften:**
Sitzungsberichte der Bayerischen Akad. der Wissenschaften. Jahrgang 1952, Heft 2.
Univ.-Institut für Vor- und Frühgeschichte:
Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege, vom 9. Mai 1945 — 30. April 1950; vom 1. Mai 1950 — 30. April 1951.
Bayerische Vorgeschichtsblätter, Heft 18/19, 2. Teil, 1952.
Coblentz Werner: Grabfunde der Mittelbronzezeit Sachsens. 1952.
Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte. Heft 2, 1952.
Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte. Band 1, 3, 1951.
- Napoli.** **Società nazionale di scienze, lettere ed arti:**
Rendiconti della Accademia di archeologia, lettere e belle arti. Nuova serie, Vol. XXIV—XXV, 1949—1950, 1951.
- New York.** **American Museum of natural History:**
Anthropological papers of the American Museum of natural History. Vol. 43, Part 1, 1949; Vol. 43, Part 2, 1950; Vol. 43, Part 3, 1951; Vol. 44, Part 1, 1951; Vol. 44, Part 2, 1951.
- Novi Sad.** **Matica Srpska:**
Zbornik Matice Srpske. Serija društvenih nauka. 2, 1951; 3, 1952.
Vojvodjanski muzej:
Rad Vojvodjanskih muzeja. 1, 1952.
- Opava.** **Slezskie Museum:**
Časopis slezskeho musea v Opave. Seria B, I—1, I—2, 1951.
- Oxford.** **Ashmolean Museum (University of Oxford):**
Atkinson, R. J. C.-Piggot, C. M. and Sandars, N. K.: Excavations at Dorchester, Oxon. First Report. 1951.

- Poznań.** **Museum archeologiczne:**
 Biblioteka prehistoryczna. Tom I, 1950; 2, 1956; V, 1948.
 Fontes Praehistorici. Annales Musei archaeologici Posnaniensis. Vol. I, 1950, 1951; Vol. II, 1951, 1952.
 Przegląd archeologiczny. Czasopismo poświęcone archeologii przedhistorycznej. Tom VI, zes. 1, 157; Tom VI, zes. 2, 1938—1939; Tom VII, zes. 1, 1946; Tom VII, zes. 2, 1947.
 III Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w grodzie kultury luzyckiej w Biskupinie w powiecie Żniskim, za lata 1938—1939 i 1946—1948, 1950.
 Zeszyty prehistoryczne. Nr. 1, 1951; Nr. 3, 1952.
 Źródła wczesnodziejowe, seria archeologiczna. Tom I, 1950.
 Z otchłani wieków. Dwumiesięcznik poświęcony pradziejom Polski. Rok XIV, zes. 9—12, 1945; Rok XV, zes. 1—2, 3—6, 7—10, 11—12, 1946; Rok XVI, zes. 1—2, 3—4, 5—6, 7—8, 9—10, 11—12, 1947; Rok XVII, zes. 1—2, 3—4, 5—6, 7—8, 9—10, 11—12, 1948; Rok XVIII, zes. 1—2, 3—4, 5—6, 7—8, 9—10, 11—12, 1949; Rok XIX, zes. 1—2, 3—4, 5—6, 7—8, 9—10, 11—12, 1950; Rok XX, zes. 1—2, 3—4, 5—6, 7—8, 9—10, 11—12, 1951; Rok XXI, zes. 1, 2, 1952.
- Polskie Towarzystwo Antropologiczne:**
 Przegląd antropologiczny. Organ Polskiego Towarzystwa Antropologicznego i Polskich zakładów antropologii. Tom XVI, zes. 1—3, 1949, zes. 4, 1950; Tom XVIII, 1952.
- Polskie Towarzystwo ludoznawce:**
 Prace etnologiczne. Tom III, część I, 1952.
- Redakcja Slavia Antiqua:**
 Slavia Antiqua. Czasopismo poświęcone starożytnościom słowiańskim. Tom II, zes. 1, 1949/50, 1950; Tom III, 1951/52, 1952.
- Roma.** **Accademia Nazionale dei Lincei:**
 Atti della Accademia Nazionale dei Lincei. Notizie degli scavi di antichità. Serie ottava. Vol. V, fasc. 1—6, 1951; Vol. V, fasc. 7—12, 1952; Vol. VI, fasc. 1—6, 1952.
- Istituto di archeologia della Università di Roma:**
 Archeologia classica. Rivista dell'Istituto di archeologia della Università di Roma. Vol. IV, fasc. 2, 1952.
- Sarajevo.** **Zemaljski muzej u Sarajevu:**
 Benac Alojz: Široki Brijeg. 1952.
- Stockholm.** **Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien:**
 Handlingar Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Del 56:1, 1945; Del 56:2, 1945; Del 56:3, 1947; Del 70:1, 1949.
- Tokyo.** **University — Anthropological Institute:**
 Zinruigaku Zassi. Vol. LXII, No. 694, 695, 1951; Vol. LXII, 696, 697, 1952.
- Trier.** **Rheinisches Landesmuseum Trier:**
 Trierer Zeitschrift für Geschichte und Kunst des Trierer Landes und seiner Nachbargebiete. 20. Jahrg. 1951, Heft 1—2.
- Tromsø.** **Tromsø Museum:**
 Acta Borealia. B. Humaniora. No. 1, 1952.
- Trondheim.** **Kongl. Norske Videnskabers Selskab:**
 Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab Museet Arsberetning for 1949, 1950; for 1950, 1951.

- Venezia.** **Istituto di economia e commercio di Venezia:**
 Atti della Accademia Nazionale dei Lincei. Memorie. Serie ottava. Vol. I, fasc. 1, 2, 3, 1946; Vol. I, fasc. 5, 6, 7, 8, 9, 1947; Vol. I, fasc. 10, 11, 12, 1948; Vol. II, fasc. 1, 2, 3, 1948; Vol. II, fasc. 1, 2, 3, 1948; Vol. II, fasc. 4, 1949; Vol. II, fasc. 5, 7, 8, 9, 1950; Vol. III, fasc. 2, 3, 4, 5, 6, 1950.
 Atti della Accademia Nazionale dei Lincei. Rendiconti. Serie ottava. Vol. I, fasc. 1—4, 5—6, 1946; Vol. I, fasc. 7—9, 10, 11—12, 1947; Vol. II, fasc. 1—2, 3—4, 5—6, 7—10, 1947; Vol. II, fasc. 11—12, 1948; Vol. III, fasc. 1—2, 3—4, 5—6, 7—10, 11—12, 1948.
- Warszawa.** **Muzeum archeologiczne:**
 Geysztor, Alexander: Polskie millenium z zagadnien wspolpracy historii i archeologii wczesnodziejowej. Osobne odbicie z Przeglądu historycznego, Tom XXXVIII, zeszyt dod. 1948.
 Kowalski, Kazimierz: Jaskinie Polski. I, 1951.
 Materiały wczesnosredniowieczne. 1949, 1951.
 Sprawozdania P. M. A. Tom IV, zeszyt 3—4, 1952.
 Wiadomosci archeologiczne. Organ Panstwowego Muzeum archeologicznego. Tom XVIII, zeszyt 3—4, 1951/52, 1952.
Towarzystwo Naukowe Warszawskie:
 Światowit. Rocznik Muzeum Archeologicznego im. Majewskiego Towar. Naukowego Warszawskiego. Tom XIX za lata 1946—1947, 1948.
- Washington.** **The Library of Congress:**
 Geist, Otto William-Froelich, G. Rainey: Archaeological excavations at Kukulik St. Lawrence Island, Alaska. Vol. II, 1936.
 Kluckhohn, Clyde: Mirror for Man. The Relation of Anthropology to Modern Life. 1949.
- Wien.** **Anthropologisches und urgeschichtliches Institut der Universität:**
 Archaeologia Austriaca. Beiträge zur Paläanthropologie, Urgeschichte und Frühgeschichte Österreichs. Heft 10, 11, 1952.
- Zagreb.** **Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti:**
 Rad 279, 1950. (Fisković Cvito: Prilog proučavanju i zaštiti Dioklecijanove palače u Splitu.)
Muzej grada Zagreba:
 Vijesti Društva muzejsko-konzervatorskih naučnih radnika NRH. Godina I. 1952, Br. 4, 5—6; II. 1953, Br. 1, 2.
Muzej hrvatskih starina Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti:
 Starohrvatska prosvjeta, III. serija, svezak 2, 1952.
Povijesno društvo Hrvatske:
 Historijski zbornik. Godina III. 1950, Br. 1—4.
- V oceno smo prejeli:**
 Festschrift für Rudolf Egger — Beiträge zur älteren europäischen Kulturgeschichte. Band I. Klagenfurt, 1952.
 Pittioni Richard: Vom geistigen Menschenbild der Urzeit.
 Franz Deuticke Verlag, Wien, 1952.

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

IV/1

Izdala

Slovenska akademija znanosti in umetnosti
v Ljubljani

Natisnila

Triglavska tiskarna v Ljubljani

v avgustu 1953

Naklada 1000 izvodov

ARCHAEOLOGICAL PUBLICATIONS EDITED
BY THE SLOVENE ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

Josip Korošec: Report on Archaeological Excavations on the Castle-hill of Ptuj in 1946. Ljubljana 1947. 62 pp. + XVII tables. 8°.

Josip Korošec: The Old Slav Sanctuary on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1948. 76 pp. + III tables + 32 phot. + 18 drawings. 8°.

Josip Korošec: The Old Slav Burial Place on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1950. 368 pp. + LXXXIX tables + 1 app. 8°.

Jože Kastelic-Božo Škerlj: The Slav Necropolis at Bled. Archaeological and Anthropological Report for 1948. Ljubljana 1950. 103 pp. + 21 drawings + X tables + 1 app. 8°.

Archaeological Reports, Reports on Excavations in Ljubljana, at Novo mesto and on the Panorama of Ptuj. Ljubljana 1950. 112 pp. + XXXIX tables + 3 app. 8°.

Josip Klemenc: Le château de Ptuj à l'époque de la décadence romaine. Ljubljana 1950. 100 pp. + XLVIII tables + 2 app. 8°.

Franjo Ivaniček: Ancient Slav Necropolis at Ptuj. Results of Anthropological Researches. Ljubljana 1951. 234 pp. 4°.

Josip Korošec: A Prehistoric Settlement on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1951. 273 pp. + LV tables + 6 maps. 8°.

Srečko Brodar: The Otoška Cave — a Paleolithic Station. Ljubljana 1951. 40 pp. + IX tables. 8°.

Srečko Brodar: On Paleolithic Traces in the Postojna Cavern. Ljubljana 1951. 42 pp. + I tab. 8°.

Acta Archaeologica II/1. Ljubljana 1951. 87 pp. 8°.

Acta Archaeologica II/2. Ljubljana 1951. 191 pp. 8°.

Acta Archaeologica III/1. Ljubljana 1952. 168 pp. 8°.

Acta Archaeologica III/2. Ljubljana 1952. 192 pp. 8°.

Address for exchange of publications: The Library of the Slovene Academy of Sciences and Arts, Poštni predal 323, Ljubljana, Yugoslavia.